SÁNDORFY KAMILL

Erdély reformkorszakának jogtörténete

2. kötet

Akadémiai Kiadó · Budapest

Erdély reformkorszakának jogtörténete

Erdély reformkorszakának jogtörténete

Kézirat

1–4. kötet

74937

SÁNDORFY KAMILL

Erdély reformkorszakának jogtörténete

2. kötet

MTAK 0 00031 79400 8

699391

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 7597 /19 ....94 sz.

FERENC "CSÁSZÁR" VILÁGA

1792-től megváltozott a világ.

Ferenc király 1792. évben lépett a trónra és 1835-ig, negyvenhárom éven át a reakció szelleme nehezedett reá az országra. Diagonális ellentéte volt atyjának és történelmünkben nem a világosságot, hanem a maradiságot, a sötétséget képviseli. Természeténél fogva nem csupán kozervativ, de maradi is, de kétségtelen az is, hogy ezt a magasabb kulturával nem biró, szürke uralkodói egyéniséget a történelmi események is rendkivüli helyzetbe juttatták. Trónja elfoglalása idejében a francia forradalom örvénylik, majd Napoleon uralma és vele az európai háboruk sorozata kezdődik, amely háborukban éppen Ferenc, a későbbi após, legnagyobb ellensége a franciák császárjának. Már ez a helyzet egymagában is elég arra, hogy egy maradi lelkületü embert szembeállitson azokkal az ideákkal, amelyek Franciaország homlokára voltak irva és amelyeket a francia kard a maga páratlan dicsőségével átültetett Európának ugyszólván minden országába. A felvilágosodás országává lett Franciaország fénykévéi előtt zárva maradtak Ausztriának és Magyarországnak Ferenc szelleme által elfoglalt tróntermei. Minden, ami Franciaországból jött, gyanussá vált az uralkodó szemében és egész kormányzati rendszere, élén később Metternich herceg-

gel arra volt beállitva, hogy megakadályozza a világosság terjedését és folytassa a lelkek középkorát. Elzárkózva a koreszméktől, azok áramlása az uralkodó reakciós akaratának gátján megtört és amikor Martinovicsék feje porbahull s vele együtt Magyarország legnagyobb szellemei is részben bitófára kerülnek vagy börtönbe, a felvilágosultaknak a kedvük is elmegy a nyugati koreszmék propagálásától. Még uralkodása végén is meglakol mindenki, aki szembe áll az abszolut királyi hatalommal és a felvilágosodás bajnokává szegődik. Erdély legnagyobb fiát Wesselényit is szókimondásáért az abszolut hatalom börtönkulcsa várja.

Ferenc császárnak egy udvari embere, Wirkner Lajos irja "Élményeim" cimü munkájában:* "Sokan állitják, hogy Ferenc császárnak legyőzhetetlen ellenszenve volt minden ujitás és reform iránt az államéletben és bizalmatlansága következtében a titkos rendőrség az ő uralkodása alatt nagy szerepet játszott. De aki komolyan megfontolja, hogy Ferenc császár a világtörténet legvéresebb forradalmának szörnyü benyomásai alatt fejlődött; hogy ő mindazon lázadásnak, rémes királygyilkolásnak, melyeket a féktelen francia nép és annak vezérei végbevittek, nem csak egykoru

* 86. lap.

tanuja volt, de ezek következtében uralkodásának első husz éve alatt a legrettentőbb veszélyeken is kellett átesnie, a legkeservesebb tapasztalatokat átszenvednie; aki -- mondom -- mindezt meggondolja, annak azon meggyőződésre kell jutni, hogy ő jószivüségénél és jellemének egyszerüségénél fogva nem uralkodási vágyból, de azon legbensőbb meggyőződésből ragaszkodott rendszeréhez, hogy azáltal legcélszerübben mozditja elő a monarkhiának üdvét."

Hüen jellemzi báró Jósika Miklós Emlékirataiban Ferenc császárt: "Ferenc császár jó keresztény, emberszerető és jóltevő volt. De mégis uralkodása egész históriája azt mutatja, hogy előtte az ember és monarchia egészen különböző portékák voltak. Születve és nevekedve uralkodónak ő csak uralkodót s engedelmes szolgákat ismert, örökségül általvett elveit hiven megtartotta s követte és talán egész lelkinyugalommal tette azt, mert azoknak származásoknem tőle eredtek, hanem sok lefolyt századok intézeteiben gyökereztek s mint Istentől rendelteket talán vallásos kötelességének vélte, éppen ugy fenntartani s hátrahagyni. Népei annyi sérelmének, az emberiség jussai lenyomásának, az értelmesedés gátlásának és az ész tökéletes békében tartásának nemcsak ő volt egészen oka, hanem a monarchia rendszere. Az ő személyében volt ugyan egyesülve az

önkény egész hatalma, hanem az kisugárzott aztán belőle minden tisztviselőre s katonára, le a bakterig. És e szerint vala alatta minden tisztviselő kisebb és nagyobb önkényü uralkodó s gyakoroltatott az önkény, kisebb és nagyobb hatalmu plenipotentiáriusok által minden népeinél."

Mint Grünwald irja:[*] "A magyar királyság 1792-ben megszünik a haladás előmozditója lenni. Ferencz idejében a királyság irtózni kezd minden reformtól s a reakczió szelleme szállja meg s most teljes az összhang a rendek és a királyság között. Óriási összegeket és hadseregeket szavaznak meg a királynak a franczia forradalom legyőzésére, mely háborut üzent eszméivel és fegyvereivel a feudális Európának, tehát a magyar nemesség rendi érdekeinek is. S midőn az európai koaliczió végre legyőzi Napoleont... a szentszövetség szelleme nehezedik Európa népeire s elfojtani igyekszik a szabadság minden intézményét. Ekkor a magyar alkotmányra kerül sor. Ferencz tizenegy évig nem hiv egybe országgyülést s nélküle vet ki adót és szed ujonczokat. S most a rendek lépnek a reformok terére... A nemzet és fejedelme nem bizott egymásban s nem szerette egymást. Az udvar nem felejtette el az 1789-es porosz kaczérkodást s az 1790-es megyei álláspontokat, hogy

[*] Grünwald, id. mü, 61. l.

II. József uralma törvénytelen s erőszakával megtöri az uralkodóház örökösödési jogának folytonosságát..."

Jellemző, hogy Ferenc császár 1798. junius 28-ikán kelt rendeletével feloszlatta Erdélyben még az olvasóköröket is.

Fél a felvilágosultság szellemétől.

A minden ujitástól irtózó uralkodó ujjlenyomata ott van a jobbágyok ügyén is, amely területen az a hatalmas jogfejlődés, amely Mária Terézia urbáriumával kezdődik, József császár jobbágyfelszabaditó rendeletein át Lipót emberséges irányzatáig tart, megtörik és az 1791. évi országgyülés bizottságainak urbéri munkálatai sem jutnak dülőre. Még az 1825. évi országgyülés is csak tanulmányozza a kérdést és csak az 1832-36. évi országgyülés alkotja meg az uj urbéri törvényt, amely azonban nem sokat változtatott a jobbágyok eddigi helyzetén. A fejedelmi reakció szelleme lefelé is terjed s amikor Felsőbüki Nagy Pál az 1807. évi országgyülésen a jobbágyság érdekében tör lándzsát, elhallgattatja a Karok és Rendek gunyos közbekiáltása: ne bolondozzék! Non stultisset! Bár kétségtelen, hogy országszerte terjed a hangulat, hogy emberségesen kell bánni a jobbágysággal, hiszen a jobbágyvédő századvégi irodalom a lelkekben kétségtelenül erős nyomokat hagyott, senki sem gondol Ferenc uralmának a francia

háborukra eső korszakában a jobbágyok felszabaditására.

Még rosszabb a helyzet ugyanekkor Erdélyben, ahol Mária Terézia s II. József halála után az urbérrendezés holtpontra jutott.

Erdély még mindig a soká ki nem hevert Hóra és Kloska-féle lázatás sötét igézete alatt állott.

Az idősb Wesselényi Miklós báró sok tekintetben már az uj eszmék hatása alatt áll és azt hirdeti, hogy az adózó földmüvelőket "embertársak gyanánt" kell nézni, de viszont a nemesi szabadságot szentségnek tekinti.

Ferenc király ugyan később, 1818-ban Erdélyben elrendeli az urbéri tartozások országos összeirását és ennek alapján összeirták a jobbágykézen levő összes földet, de -- mint Acsády irja -- hézagos anyag gyült össze és urbéri rendezés ezen az alapon nem készült.

Erdélyben ebben az időben az adók magasabbak voltak, mint Magyarországon, a tized felhajtása is szigorubb volt, Erdélyben teljesen önkényes az urbéri szolgálat, nagyobb a robot.

Ezen az állapoton nem csoda, hogy a felvilágosodás két országban küzdő bajnoka, II. Wesselényi Miklós rövidesen majd segiteni akar.

Az 1794. évi kolozsvári országgyülés

Nagyobb dolgok nem történnek az 1794. november 11. napjára Kolozsvárra összehivott erdélyi országgyülésen sem. Miközben Páris nemzetgyülései már forradalmi szellemben ontják a törvényeket, Kolozsvár nyugodtan él. Erdélyre is megállanak Grünwald Béla megállapitásai:* "A franczia forradalom eszméitől való rettegés a nemességet még erősebben hajtja a királyság karjaiba, mint valaha... A franczia forradalom eszméi Magyarországon nagyon kevés ember elméjében fogamzottak meg. A társadalom minden rétegében konzervativ szellem uralkodott... Abból a nagy tüzből, mely Franciaországban lángolt, ide is vetődött nehány szikra, de a tömegekhez nem jutott el s habár mint a parázs a föld alatt, égett lelkükben az elfojtott gyülölet, nem volt mód a kitörésre, mert egész hatalmával állott velük szemben a királyság és a rendi társadalom."

Az 1794. évi országgyülés negyedik ülésén az országgyülés állást foglal a tárgyalási sorrend kérdésében és kimondják, hogy világos törvény, "amely szerint az ország gyülésének dolgai és tanácskozásainak rendje oly móddal vagyon kiszabva, hogy legelől a királyi propoziciók, azután a közönséges és végtében

---

* Grünwald: A régi Magyarország, 562. l.

a különös sérelmek vétetnek fel."

Egy későbbi ülésen felolvassák az idősebb gróf Bethlen Pál királyi táblai elölülő által az országgyüléshez nyugalomba menése alkalmával intézett bucsulevelet, amelyben azt kivánja, hogy "az Isten támasszon e hazában sok Fabritiusokat, Deciusokat, Catokat és adjon mindeneknek egy szivet, egy lelket, a közboldogságnak kimunkálkodására, sőt még ellenségeiknek is sziveket hajtsa szegény hazánkhoz való felebaráti szeretetre, hogy azok is velünk együtt mind azon egy Istennek szolgái, nekünk pedig felebarátink, a mi jónkat kivánják és eszközöljék." Érdekes, hogy a levelet Bethlen igy irja alá: "a tekintetes Rendeknek hivséges tisztelettel viseltetvén polgártársa és alázatos szolgája". A polgártárs szó ezután csak 1849-ben merül fel ujra, Szemere Bertalan beszédeiben.

Az ország Rendei ezen az országgyülésen tiltakoznak a lottéria ellen, amely királyi jövedelem volt, mert szerintük sokaknak végső romlását okozta.

Az 59. ülésen kimondják, hogy a kamarai dolgoknak folytatása csak magyar nyelven törvényes, a királyt meg kell kérni, hogy az 1793. évi királyi rendelés helytelen magyarázatát abbahagyva, szüntesse meg a német nyelvet a kamarai dolgok folytatásában.

A 62. ülésen jegyzőkönyvbe veszik és ezzel elfogad-

ják a nemes székely székek követeinek protestációját, amelyben olvassuk, hogy a székelységben lakó armalisták nem mindnyájan székely eredetüek.

A 62. ülésen jegyzőkönyvbe oktatják a nemes vármegyék követeinek protestációját, amelyben a követek hangsulyozzák, hogy "a választott követeken kivül az országgyülésen minden nemes megjelenhet, mert a nemeseknek, mint a magyar korona és ország tagjainak, szavuk és vótumuk van az országgyülésen."

A jobbágy még nem szabad polgár, hanem földesurának alávetett, birtokképtelen ember, aki csak a földesuri munka és terhek viselésére meg a közteherviselésre való, de sem egyéni szabadsága nincs, sem közjogai nincsenek. Ebben a korszakban a XVIII. század végén József halála után s a XIX. század első negyedében Erdély ebben a tekintetben még középkor, ott is még a "omne onus inhaeret fundi" elve uralkodik, mint Magyarországon, 1848-ig, amikor az országgyülésen egybegyült nemesség az 1741: VIII. törvénycikk tilalma ellenére kimondja a közteherviselés elvét, "melynek megvalósitása azonban nem lehetett egy magyar kormány dicsősége, hanem megint az osztrák abszolutizmusnak jutott feladatul s Magyarországon a földadó ekkor lép életbe."[*]

[*] Grünwald Béla: A régi Magyarország, 248. l.

A nemesség József uralmától ezt a nemadózási elvet féltette legjobban, Erdélyben is. Igy halála után első, hogy az 1794. évi országgyülés a 39. ülésen kimondja: "Néhai II. József császár által megparancsoltatott földmérés oda célozván, hogy az adózásnak tárgya föld legyen és a teher a földön feküdjék, noha azon mérések már semmivé tétettek, az ország Rendjei mégis szükségesnek tartják a törvény által meghatározni, hogy az adónak terhe soha a földhöz ne legyen köttetve... Ezen szabadsága a nemzetnek a főbb szabadságainak egyike és egész szemefénye."

Milyen volt a XVIII. század végén az erdélyi magyar nemes képe?

Ujfalvy Sándor Emlékirataiban olvassuk a XVIII. század második feléből:* "Keczeli István jellemrajzát adom. Egyike volt ő az erdélyi régi jó táblabiráknak, kiknek emlékét századunk haladásra törő korszelleme okkal és ok nélkül oly sokféleképp támadá meg s kiknek sirkövére a lefolyt forradalom s a bekövetkezett kényuralom, ez egyetlen pontban egyetértve, felirák e nemzetünkre nézve baljóslatu szavakat: 'Ez osztály meghalt és fel nem támadhat soha'... A korban még, melyben Keczeli István élt, egy táblabiró képe jellemzé az egész osztályt... A táblabirói osztály meg-

* Erdély öröksége, IX.

szünt kompakt lenni, ellenei könnyen legyőzhették és nem becsülik emléküket. A kép egyszerü, nem csillognak rajta a világi nagyravágyás és külföldieskedés szemfényvesztő szinei, de e kép elárulja, hogy a táblabirói osztály boldog volt és boldog hazát alkotott, hol nagy és kicsiny elégült volt egyaránt, mert korlátozni tudá vágyait és fékezni szenvedélyeit... ők az ártatlan patriarchalis paradicsomi élet hü példányai voltak... Keczeli a régi jó időkből fennmaradt eredeti példány volt, amilyen a civilizált európai nemzetek közt csak a magyarnál volt még található, de ma már ott sem létezik, rendre kihalt... Eredete régi tősgyökeres nemes, családi származását a magyar vezérekig vitte fel és arra sokat is tartott... A kolozsvári ref. iskolában tanult deákul magyar történelmet és földleirást, azután a honi törvény gyakorlati részét Vásárhelytt. Más tudományról, minthogy nem volt rá szüksége, mit sem tartott. Tanulását végezve, haza szállott ősei lakába... A falon diszlenek az utolsó Rákóczy, Apaffy Mihály s Werbőczy képei, elnyütt, alig ismerhető alakban... 1791-ik év nevezetes korszakot képezett napi rendén. A vármegye közgyülésén országgyülési követnek elválaszttatott. Nem kereste s nem is dicsvágyból vállalá el, csupán a törvény iránti tiszteletből. Hol irva vala, hogy a magyar nemes a közbizalom által felruházott

hivatalt becsülete vesztése alatt elvállalni tartozik. Azért készséggel ment Kolozsvárra s minden erőből igyekezett követi állásának megfelelni. Utóbb örömmel siete ősi tüzhelyére, megelégedését csakis ott találván fel."

Ha Erdély minden nemese ilyen lett volna, akkor Erdély 1790-től 1848-ig nem ment volna előre.

Az 1810/11. évi kolozsvári országgyülés

Az 1810-11. évi kolozsvári országgyülés gróf Teleki Lajos statuum praesidens elnöklésével 1810. julius 9-ik napjától az 1811. szeptember 18. napjáig kétszáztizenkét ülést tartott. Nem látszott meg rajta a közel negyedszázada lezajlott francia forradalom szelleme. Jórészben a belső államigazgatás bajaival foglalkozott. Erdély főkormányzói székében báró Bánffy György ül.

A francia világháboru pénzügyi levét most isszák meg az országok. A mai nemzedék előtt tulontul ismert devalváció réme a XIX. század első évei felett is ott leselkedik. Reátérünk majd erre, de előbb lássuk, a középkor országgyülése volt-e ez, avagy az ujkoré?

A "bankóczédulák leszállitása és megkevesitése" iránt a törvényhozás megkerülésével intézkedő királyi pátens által Erdélyre is reázudult pénzügyi katasztrófa mellett minden eltörpül ezen az országgyülésen.

A népjogok alusznak.

Még ott tartanak, hogy olyan könyv készitését tartják szükségesnek, amely "az embernek Istenhez, felebarátjához és magához tartozó kötelességeit, nemkülönben a földnek jobb móddal való mivelése és barmokkal való bánás módját s más hasznos tárgyakat foglalna magában s a köznép által könnyen érthető lenne" s jutalmat igér az országgyülés /18. ülés/ annak, aki ilyen könyvet irna.

Törvényjavaslatot készitenek "a haza bátorságáról", amely olyan kihágási büntetőtörvény-féle.

A cselédek rendtartásáról tervezetet készit a politikai bizottság. "Ha nemes ember cselédjét parasztember elcsalná, elfogadná, nyolcznapi árestum jár neki," azonfelül "ha idejére s testi alkotására nézve elszenvedheti, huszonöt pálcza- vagy korbácsütéssel büntettessék, ha pedig ezeket nem szenvedhetné, az árestum tizenöt napokra határoztatik".

A "criminalis sanctio-ról készült javaslat szerint, ha a cseléd gazdáját meglopja, "első izben háromévi rabsággal és maximális háromszáz pálcza-, korbács- vagy vesszőütésekkel" sujtatik, visszaesés esetében a büntetés tizévi rabság, maximális ötszáz pálcza-, korbács- vagy vesszőütés, "harmadszori tettnél örökös rabság".

Marhalopás esetében "az elveszett vagyonnak megtalálásáról hirt nem tevő parasztok büntetése elsőizben huszonöt, másodizben ötven pálczaütés, a jószágtalan nemesemberé s a városiaké /libertinusoké/ huszonöt forint".

"A törvények értelme szerint a földesuraknak vagyon hatalmuk a maguk által elfogatott gonosztevőket megbüntetni", -- mondják a 161-ik ülésen.

Az erdőrendtartás tervezete szerint "valamint a parasztnak földesura engedelme nélkül erdőt irtani s a fák zöld ágaiból marháinak élelmet készitteni sem szabad, -- kivévén az olyan táblaerdőket, melyek abban az esztendőben a levágásra intéztettek --; a kik ezen tilalmat áthágnák, 24 pálczaütésekkel, 1 hónapi fogsággal és a kárnak megfizetésével büntetődjenek", -- 24 pálca- vagy korbácsütést kap a paraszt, ha fejszét visz az erdőben, élő csemetéket kihuz vagy letördel.

A büntetőjavaslat szerint a bünösök elfogását illetően "minden fökdesurnak nemesi szabadságához tartozik a juris impensio-nak gyakorolhatása is s ennek a jussnak ereje nemcsak saját szolgálóembereire és családjaira, hanem még a maga jószágában elfogatott bünösökre is kiterjed". Ugyanazon az ülésen azt is végzik, hogy "csak gyilkosság, erőszakos tolvajlás és gyujtogatás esetében, valamint a tömlöczből elszökés

esetében lehet bemenni a nemes telkekre", tehát nemcsak a nemes immunis, hanem -- még a telke is.

Kimondják, hogy "a szégyenpolczra vagy kerékre való kiállitást és a vesztőhelyre több izben való kivitelt nem itélik a Státusok a végczélra alkalmatosnak", "a szülőgyilkosnak vagy a ki atyjafiát vagy másokat kinosan ölt volna meg, kivégeztetésekor kezei előbb vágattassanak le, czimboráik közül a főinditók legutoljára végeztessenek ki, minekutána több társaik szemek láttára kivégeztetnek. A gonosztevőknek pedig, ha vétkek szörnyübb volt és vagy megsulyositott fővétellel vagy felakasztással végeztettek ki, a testük harmadnapig a törvényfán hagyattassék vagy kerékre kitétessék s hóhér által ásattassék el..." Kimondja az országgyülés, hogy ámbár 1794-ben az országgyülés végzést hozott a karóbahuzással s keréktöréssel való büntetés eltörléséről, de akkor arról törvényczikk nem készült, de most eltörlik. Szükségesnek tartják mégis az emberséghez illő bánást a rabokkal, közhasznu munkákra felhasználásukat, hogy a tartási költség részben megtérüljön. A szégyenpolcra javitás végett is kiállitanak embereket, nevezzék most már javitó columna-nak. "Nemesembert, ideértvén a primipilus és pixidarius székelyeket, a városi birtokost s a nemtelen hivatalviselőt is, kivéve a szolgákat, veréssel büntetni nem szabad."

Az örökös rabokra kettős bélyeg süttessék, más gonosztevőkre egy bélyeg. A bérgyilkos a felbérlő szemelátára végeztessék ki.

A 77. ülésen kimondják, hogy "amely helységek privilegiumban gyökeredző gladii jussal élnek, azok továbbra is az avval élhetésben maradjanak".

A 71. ülésen azt határozzák, hogy apróbb lopásoknál a büntetés négy szakaszra osztott /à 25/ száz pálcaütés, harmadizben való lopás esetében három évi rabság és 300 pálcaütés, nemesekre nézve "kimérsékelt koplaltatás".

A megbélyegzésre nézve ugyanezen az ülésen azt határozzák a Státusok, hogy "a bélyegzésre itélt gonosztevőkre nem az akasztófa bélyegje, hanem azon jurisdictiónak, amelyből való, meghatározandó betüje süttessék, hogy ha elszöknének és megtaláltatnának, mindjárt az illő jurisdictióhoz vitethessenek".

Kimondják, hogy a cimborák eltagadása esetében "a foglyot, ha nemesember fogságának megnehezittetésével, kurtavasra veretéssel, kenyéren és vizen való böjttel, -- ha pedig közrendü ember, pálcza-, korbácsvagy vesszőütésekkel is reászorittatni czimborástársainak megnevezésére", -- "a kurtavason tartás csak 6-6 óráig tartson, megszaggatott időkben s összességgel is 48 óránynál többre ne menjen, -- a pálczá-

zás pedig és vesszőzés száz ütéseknél többre ne terjedjen s ez a száz ütés is négy szakaszokra osztódjék, közbebocsátott idők engedtetvén a meggondolkodásra és a fájdalomnak enyhülésére". Kimondják, hogy "mindennemü büntetések, melyek egyáltaljában pálczaütésekben határoztattak, csupán csak a parasztrendbeliekre értethetnek".

"A felsőbb rendüek a paraszt gonosztevőkkel egy tömlőczben ne tarttassanak", a "hosszabb rabságra itélt, kemény testalkotásu gonosztevők a sóaknákban sóvágásra használtassanak fel", mondják a Státusok.

Nem fogadták el a Státusok a királyi fő igazgatótanács vélekedését, hogy a "terhesebb és gyalázatos cselekedetet magában foglaló vétkekben a dolog természete és a közpélda is kivánják, hogy az olyan vétkesek maguk tulajdon személyekre nemességüktől is és becsületüktől itélet által megfoszttattassanak".

"A paraszt, vagyis a jobbágy, akinek igavonó marhája nincsen, tiz számon felül juhot ne tarthasson", mondják ki a Státusok a 88. ülésen.

De ime egy humánus határozat is, egyetlenegy: a 102. ülésen a Státusok elrendelik, hogy "mivel a szőrös bocskorok árulásának eltiltása nem mehetett foganatba, mert kikészitett bocskort nem tud venni a szegényebb paraszt, az árdrágitó timárok megregulá-

zásáig hozzák be a bőröknek cserrel való kikészittetését, hogy a szegényebbek is kikészitett bocskorokat szerezhessenek".

A rabságról ugy vélekednek a Státusok, hogy a fogházakat olyanokká kell tenni, hogy "a bennük szenvedő rabok az emberséghez illendő módon, a nemeknek megkülönböztetésével és kisebb bünösök a nagyobbaktól különválasztásával helyeztessenek és valami közhasznu munkákra fordittassanak, mely által a tartásukra kivántató költség is valami részben megforduljon, egyébiránt is utak készitésére az elszökéstől és más rossz következésektől való félelem miatt a rabok nem fordittathatván".

Ugyanezen az ülésen a "halálos büntetéshez közelitő büntetésnek" az örökös rabságot jelentik ki, "ehhez közeledő büntetésnek pedig a tiz esztendei rabságot."

Még erősen középkori az 1810-es gondolkodás. Deák 43-as javaslatait Erdélyben 1810-ben még nem fogadták volna el. De érdekes viszont, hogy az 1811. január 11-iki ülésen a büntetőjavaslat tárgyalásánál az országgyülés halálos itélet kiszabását csak akkor engedi, ha ebben a birák valamennyien vagy legalább kétharmad részük megegyezett, "ha ez nem forog fenn, örökös raboskodás legyen a halál helyett".

Az 1810, december 11-iki ülésen kimondják a Státusok, hogy "a részegséget nem lehet könnyebbitő oknak felvenni, nehogy ezáltal a vétkekre ut és alkalmatosság adódjék. De azokat a részegeket, akik minden hibájukon kivül részegittettek meg, nem lehet büntetni".

Nem fogadják el a javaslatnak azt a pontját sem, "amely az asszonyi nemnek az ő gyarlóságát könnyitő oknak venné fel," mert "mivel a kriminális törvényeknek megfoghatására és tudására az asszonyi nem is elég értelemmel birónak ismertetik".

Az 1810. december 14-iki ülésen az országgyülés a kriminális szankció tárgyalásánál a tisztségvadászás büntetése kérdésében azt határozza, "hogy az, aki valamely hivatalnak elnyerése végett voksokat vásárolna vagy csalárdul gyüjtene, arra a hivatalra, amelyet illetlen és tilalmas módon vadászott, soha fel ne vétessék, annak pedig, aki a maga voksát adta volna,

választó voksa hat esztendeig fel legyen függesztve és amit voksáért vett, a jurisdictio közönséges szükségére kétszeresen fizesse vissza." A régi világ puritánságának szép bizonyitéka ez a határozat.

Érdekes elvet mondott ki az országgyülés ugyanezen az ülésen, kimondván azt, hogy "ha valamely nyilvános hatalmaskodás tettéhez gyilkosság is járulna, akkor a bünös minden ingó szerzeményeit veszitse el és ezek egészen a megsértett félnek adattassanak."

Az 1810. december 20-iki ülésen elhatározza az országgyülés, hogy a törvényszékek az elitélt gonosztevőket irják be egy fekete jegyzőkönyvbe. S ha másutt itélnék el a gonosztevőt, "az itéletet közöljék azzal a törvényszékkel, amelyből való a gonosztevő".

Az 1811. február 9-iki ülésen a Publico Politica Deputationak azt a javaslatát tárgyalják, hogy "a fogházakban a férfinemből való foglyok az asszonyi nemből valóktól elválasztassanak, továbbá a kisebb vétkekért vagy csak gyanura elfogatott személyek a terhesebb vétkekkel vádoltakkal vagy a törvényesen megitéltekkel, továbbá a felsőbbrendüek a paraszt gonosztevőkkel egy tömlöcben ne tartassanak, hanem külön választassanak, a foglyok bizonyos munkákra forditassanak, hogy ezáltal azoknak tartására kivántatott költség munkájuk árával valamennyire megtérüljön.

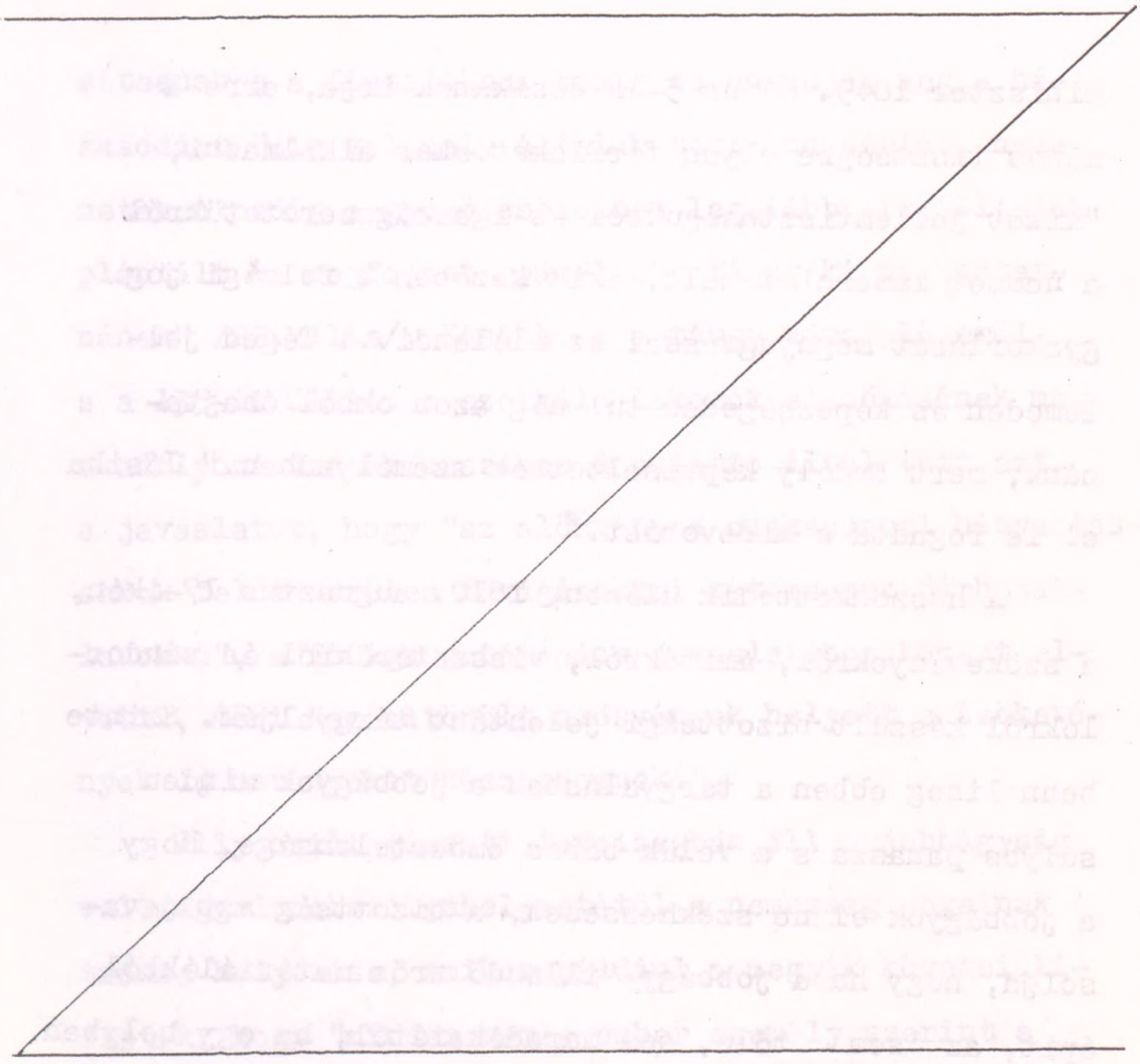

Amikor 1849-ben Kossuth lett az ország kormányzója, a felségjog egy részét, t.i. a büntetőbirói ítélet meghozatala után való kegyelmezés jogát nem reá, hanem egy külön kegyelmi bíróságra ruházták. Négy ilyen kegyelmiszéki közbirót nevezett ki Kossuth Vukovics Sebő igazságügyminiszter ajánlására és ezek egyike báró Jósika Miklós volt. Amint az igazságügy-

miniszter 1849. május 5-én Jósikának irja, erre a magas tisztségre olyan férfiakat akar alkalmazni, "kiket jellemtisztaságukról és igazságszeretetükről a nemzet ismerni tanult, akik kezében e felségi jog gyakorlását megnyugvással szemlélendi... Téged jellemeden és képességeden tul még azon okból óhajtanánk, mert Erdély képviseltetnék személyedben." Jósika el is fogadta a kinevezést.*

A huszonkettedik ülésen, 1810. augusztus 17-ikén, a szökevényekről, ámitókról, visszatérőkről és vándorlókról készült bizottsági jelentést tárgyalják. Szinte benn liheg ebben a tárgyalásban a jobbágyok minden sulyos panasza s a velük bánás embertelensége. Hogy a jobbágyok el ne szökhessenek, a bizottság azt javasolja, hogy ha a jobbágy "illendő erős matériálékból épit, az sem tőle, sem maradékaiétól, ha egy helyben maradnak s kötelességeiket teljesitik, soha el nem vétettetik." A Státusok és Rendek azonban ezt a javaslatot "igen nagynak vélik" s megengednék, hogy az ilyen épületet a szolgáló ember teljes kielégitése után, amit tiszti becsü állapit meg, szükség esetében a földesur elveheti.

A jobbágy egy helyre kötöttsége érdekében szükségesnek tartják, hogy a jobbágyok gyümölcsösöket léte-

---

* Dézsi Lajos: "Báró Jósika Miklós életrajza", 278. l.

sitsenek s a fiataloknak addig ne engedjék meg a házasodást "mig valamely általuk tett industriát, nevezetesen pedig a gyümölcsösökben legalább tiz, általok plántált és megfogant gyümölcsös fákat ki nem mutatnának" /22. ülés/. Később ez a tárgy ujra előkerül s a 135-ik ülésen a szolgáló lakosok elszökésének megakadályozására az országos deputatio által tett azt a javaslatot, hogy "az alösvények puskaporral hányattassanak fel és széles favágásokkal tétessenek járhatatlanokká", a fő igazgatótanács javaslatához képest elvetik, mert "az eltörölt alösvények helyett a szökevények uj ösvényeket készithetnek!"

Mily csillagászati távolságban áll a jobbágyság valósággal rabszolgahelyzetétől a nemesség jogainak trónra helyezése, amikor például a megyék követei kifejtik, hogy "minden nemes ember személy szerint a Decr. 2-dik Része 3-dik és 4-dik Tit. szerint részese a törvényhozó hatalomnak és ezen részesedést hajdan személy szerint gyakorolták, amint ez az Uladislaus decretum 26-dik articulusának szavaiból világos. Ez a szerencsétlen II. Lajos magyar király haláláig mindenkor ezzel a móddal is gyakoroltatott, mert ekkor ezen személyes befolyása a nemességnek a törvényhozásba által változott a megyék követküldésére, abból az okból, hogy a szegényebb nemesség a diétabeli költségtől

megkiméltessék, de ezen általváltozás a nélkül esett, hogy azért egyik is a nemesek közül ezen szabadságból többel vagy a más kevesebbel birna, a mint az ugyan a decretum első része 2-dik titulusából világos. A midőn tehát azon otthon maradott nemesség ma már mediate küldöttei által foly be a törvényhozó hatalomba, önként következik, hogy ha meg nem hallgattatnék abban, a miben követi utasitást nem adhatott, azon tárgyban semmi részesedése a törvényhozásban fenn nem maradna."

Ime, az 1810/11-es erdélyi országgyülés megmagyarázza ujra és ezerszer, hogy a nemesember született törvényhozó, még ha nincs is ott az országgyülésen, mig a jobbágy még ebben az időben is minden emberi jogtól megfosztott -- jogtárgy. A jobbágy-elnevezés csak elfedi a valóságban rabszolga-helyzetet.

Az 1810/11-es országgyülés még a régi nemesi privilégiumok elvi alapján áll, de felfogása a hitbizományok kérdésében -- más okokból -- más. A 192. ülésen azzal a kérdéssel foglalkoznak, behozható-e a majorátus intézménye, nem ellenkezik-e a regius fundus természetével vagy a szászok törvényeivel. A Státusok álláspontja az, hogy minden nemes a Decretum 1-ső része 57-dik titulusa szerint szabad rendelést tehet szerzeményi javairól s igy a majorátus behozható lenne; a székely joggal sem ellenkezik a

behozatal a szerzeményre, mert a szerző ott is szabadon rendelkezik a szerzeményi javakkal. De nem tartják helyesnek mégsem a behozatalt, mert az erdélyi nemességnek oly kevés földje van, hogy a majorátus vagy seniorátus behozatalával a jószágból nem lehetne apanázst adni a "kisebb atyafiaknak". A szászoknál a behozatal nem lehetséges, mert náluk az örökség -- ősi vagy szerzeményi -- két része a gyermekeket és a testvéreket illeti s igy hitbizománynak csak az egyharmadra volna helye, de erre sincs helye, mert "a szász nemzet polgári alkotmánya a jussoknak és teherviselésbeli kötelességnek egyenlőségén fundáltatik s privilégiumainál fogva semmi különbséget a regius fundus lakosai között nem enged", egyébként "a közjóra nézve sem volna hasznos, hogy a szabad polgárok egyébaránt is szük határa ez által megszorittassék... s ut nyittassék arra, hogy a hazának s az aerariumnak nyilvánságos rövidségével csak egy vagy más familia gazdaguljon."

Igy a Rendek ellenzik a majorátusok behozatalát s csak a közintézetek hitbizományait helyeslik, ha ezzel nem sértik az utódok ősi jogait.

Miről tanácskozott s mit végzett ezeken felül ez az országgyülés, amelyen -- mint láttuk -- nem látszik meg a közelmult francia forradalom hatása?

Elrendelik, hogy a latin nyelvü perek a királyi

táblánál magyar nyelven folyjanak és a gubernium birói szenátusa a magyar nyelvvel éljen. A fiscalis director különvéleményen van, mert a perek felsőbb helyeken a magyar nyelvet tökéletesen nem ismerő személyek által is vizsgáltatnak, de a Státusok megmaradnak az álláspontjuk mellett.

Számos ülésen foglalkoznak a napoleoni háboruk okozta devalvációt elrendelő törvénytelen királyi rendelettel. A bankók értékének s a rézpénz értékének egyötödére leszállitása fáj s fáj az ennek ellenére megmaradt adó- és élelmiszer-ár szinvonal, senki nem ad el, a köznép a rossz termés mellett nagy szükségben van. Ugyanazok a jelenségek, mint a világháborus legutóbbi pénzelértéktelenedéseknél... Felirnak a királyhoz. De ez eredménytelennek bizonyul. A király azt mondja, hogy "a pénz becsének leszállitása királyi juss" /203. ülés/. A Státusok ezt kétségbe vonják, ez a kérdés a törvényhozás elé tartozik. A végén törvényjavaslatot készitenek a magánjogi tartozások rendezéséről.

Az 1811. julius 30-iki ülésen az országgyülés az uzsorásokat zabolázza meg és elrendeli, hogy a királyi főigazgatótanács hirdesse ki az egész országban, hogy aki olyan szerződést kötött, amely szerint bankócédulában adott kölcsönt ugyanannyi számu forintban tartozik váltócédulával fizetni, minthogy ez usuraria

pravitas, az ilyen kontraktusok erőtelenekké tétetnek.

Foglalkoznak az egészségügy és az állategészségügy rendezésével és szükségesnek tartják a kihaló orvosnemzeték pótlását, a fiatalságnak e végből a pesti és bécsi egyetemekre segitését és kórházak létesitését.

A postaállomások a földesuraknak adassanak, határozzák.

Szabályokat hoznak a határok őrizetéről, a sáskák megégetéséről, a kártékony madarak pusztitásáról, a hernyózásról, a hiteles mérlegekről.

A vadászatot rendezik: "Minden nemesnek a maga határán vadászatbeli jussa vagyon" s nem fogadják el azt a bizottsági javaslatot, hogy "a vadak tenyészésének idején vadászni ne lehessen", ezt csak javallásképpen mondják ki, nem mint tilalmat, mert a nemes "a maga jussával másoknak kára nélkül élhet". Csak a farkasokat és medvéket pusztithatni más ember határában is. Egyébként "papoknak, kántoroknak, parasztoknak s másoknak, a kik nem birtokosok, se maguk számára vadászni, se vadászkutyákat tartani nem szabad". A vadászás is tehát nemesi kiváltság még 1810-ben.

Az erdőrendtartás szerint az engedély nélkül erdőben irtást tevő paraszt huszonnégy pálcaütéssel, egyhavi tömlöccel s a kár megtéritésével büntettessék. Ugyanugy

bünhődik a paraszt, ha levágásra rendelt táblaerdőkön kivül "a fák zöld ágaiból marháinak élelmet készit".

Gabonaraktárakat, magazinokat engednek felállitani s ezt nem tiltják meg "se magános embernek, se közönségnek". Ez tehát nem nemesi privilégium...

Elrendelik Sigerius Péter szebeni gyógyszerész támogatását növénytana megirásában és terjesztésében s azt is elrendelik, hogy a növények magyar és román nevét egy orvosi bizottság állapitsa meg. Ime, a nyelvek egyenlő jogai.

A szinházakról a 104. ülésen esik szó s a Rendek azt határozzák, hogy Nemzeti Játszószinre régebbi országgyülési határozathoz képest is szükség van "a nemzetnek és nemzeti nyelvnek pallérozására", fundust már vettek, kőfalai nagy részben állanak, most bizottságot küldenek ki a befejezéshez szükséges költség megszerzése érdekében. A 163. ülésen azután a Státusok és Rendek -- az 1791. évi hajlandóságukra is hivatkozva, -- elrendelik, hogy "a nemzet dicsőségivel is egybeköttetett czélnak kivitelére szükséges költség egyenes felosztás által az ezen hazabéli nemes birtokosok által fizettessék", hogy az összeg 1811. november 1. napjáig szedessék össze, -- egyuttal "a városok és a szász nemzet atyafiságos segedelmét" is elvárják.

Addig is /189. ülés/ Scharlach Mihály generális és felesége, báró Bánffy Zsuzsánna továbbra is átengedi házát erre a célra.

Jó karba rendelik állitani a tömlöcöket, "azok az emberiséghez illő módon alkalmaztassanak".

Megállapitják a ruhák után a kereskedői haszon kulcsát.

Eltiltják az erőszakos katonafogatást, a hadiszolgálat ne legyen örökös, a gyalogos legfeljebb tiz évig, a lovas tizenkettőig szolgáljon s ez alatt személyes adózás alól háza mentes legyen.

Egy halvány sugár a nők helyzetében: kimondják, hogy bár a nők férjhezmenetelükig tutorság alatt állanak, erre nincs szükség a magát és javait igazgatni tudó árva leánynál.

Közjogi szempontból érdekes, hogy a nemzetenkint való tanácskozást, a nemzeti gyüléseket kifejezetten fenntartják, azzal, hogy ezek feladata "a nemzetek különös sérelmeinek és kivánságainak /gravamina et postulata/ előre való kidolgozása, de azokon állandó és kötelező végzéseket hozni nem lehet".

Szociális dolgokkal is sürün foglalkozik ez az országgyülés. Igy a közegészségügy terén, "minthogy az ifjaknak száma, akik az orvosi tudományban formálódnak, nagyon megkevesbedett, kérik a királyt, hogy a

bécsi vagy a pesti egyetemen felvett ifjaknál tekintet legyen az ilyen ifjak felsegitésére is." A bábák tanuljanak megfelelő orvosi könyvekből és a gyengélkedő katolikus kisdedeket kereszteljék is meg, eskü-jükbe pedig vétessék bele, hogy a titkokat, amelyek előttük foglalatosságuk közben felfedeződnek "eltakarva tartsák". Gyógyszerek előállitása végett a fizikusok által tanitandó füszedők rendeltessenek. A patikusok tanulják meg először is a hazában feltalálható gyógyitó füveket és mielőtt patikát nyitnának, legalább egy esztendeig füszedők legyenek. Mivel a szebeni patikus, Sigerius, a hasznos füvekről és egyéb hasznos orvosszerekről igen derék munkát készitett, ezt meg kell vizsgálni és ha jó, ajánltatni fog a főigazgatótanácsnak, hogy fordittassa le magyar nyelvre is. A gyámoltalan betegeknek, félszegeknek, nyomorékoknak sorsán segiteni emberi és keresztényi kötelesség, gondoskodni kell tehát gyámolitó intézetek felállitásáról. Az ásványvizek és fürdőhelyek érdekében ajánlják a főigazgatótanácsnak, hogy az ilyen helyekre vezető utakat tegyék járhatóbbakká és ott az életmódot könnyebbé. Szükségesnek tartja az országgyülés, hogy a "marhák orvoslásáról való tudomány" a kolozsvári királyi liceumon kivül más nagyobb iskolákban is közönségesen tanittassék és azt különösen

azok tanulják, "akik papi vagy oskolamesteri hivatalra szándékoznak".

A 44-ik ülésen az országgyülés pártfogásába veszi ujra Sigerius Péter szebeni patikárius botanikai müvét, amely az Erdélyben található füvekről és plántákról szól. Azt határozza, hogy a főigazgatótanács tegye kötelességévé a patikáriusoknak, hogy a mü egy-egy példányára előfizessenek, hogy megtanulják belőle, hogy milyen gyógyfüvek vannak Erdélyben és az olyanokat külső tartományokból ne hozattassák. Ezenfelül a főigazgatótanács a növénygyüjtésre szükséges utazások céljára a hivatalos kasszából fizessen forspontokat. A müvet pedig vizsgálják meg magyarul és oláhul tudó orvosok és ha a növények nevét nem helyesen jelölték meg, ezek igazitsák ki. Erre különösen alkalmasnak találja az országgyülés Zoványi Imre középszolnokvármegyei fizikust.

Az 1810. november 21-iki 56. ülésen az országgyülés elfogadja a főigazgatótanács javaslatát, hogy a tehetősebb hazafiak önként adjanak segélyt orvosok gyakorlására szolgáló institutumok, ispotályok, bolondokháza, siketek és némák intézetei részére...

Az 1811. augusztus 9-iki ülésen minden nemesi telekre tiz krajcárt vetettek ki a Rendek "ispotályok felállitására", mondván, hogy annak felállitása

közönséges emberi kötelesség és ez alól senki sem lehet mentes.

Az 1810. augusztus 9-iki ülésen az országgyülés jutalmat tüz ki annak, aki olyan könyvet ir, amely a köznép által könnyen érthető módon ir az embernek Istenhez, felebarátjához és magához tartozó kötelességeiről, a földnek jobb móddal való miveléséről, a barmokkal való bánásmódjáról és más hasznos tárgyakról, de a népvédelem itt jóformán megáll még.

Az 1810. szeptember 12-iki ülésen a törvénykezés dolgában rendelt deputáció munkájáról tanácskozik az országgyülés és azt határozza, hogy ha valamely kolónusnak vagyis jobbágynak panasza volna földesura vagy annak tisztje ellen, azt az illető tisztségnek adja fel, amelynek kötelessége lesz a panasz mivoltát a legrövidebb uton a földesurnak tisztje meghallgatásával kinyomozni és ha a földesur valamit olyat vett volna az ő kolónusától, ami őt nem illette, azt a kolónusnak adassa vissza. Ha viszont a földesurnak volna a kolónus ellen panasza, ha a tárgynak használásában és gyakorlásában benn volt a földesur, annak teljesitésére a földesur rendes fenyitékkel reászorithatja a maga kolónusát.

Az 1811. február 18-iki ülésen Kolozsmegye követei előadják, hogy vármegyei utasitásukhoz képest em-

lékezetbe hozzák a nemzeti játszószin felépitését. A Státusok erre azt mondják, hogy amint a megelőző országgyülésen is gondoskodtak a nemzetnek és nemzeti nyelvnek pallérozására szolgáló institutum felállitásáról és gyarapitásáról, ezt most is szükségesnek találják, annyival is inkább, mivel már fundust is vásároltak, sőt a kőfalakat is nagyrészben felépitették és mivel már erre a célra feles summát gyüjtenek be, bizottságot rendelnek az összegek kezelésére.

Az 1811. junius 26-iki ülésen elhatározzák, hogy Kolozsvárott a nemzet tekintetének megfelelő National Magyar Teátrom mennél hamarabb felépittessék és az ezen hasznos, a nemzet dicsőségével is egybeköttetett célnak kivitelére szükséges költség egyenes felosztása által az ezen hazabeli nemes birtokosok által fizettessék. Ezen hasznos institutum felállitására kivántató költségben a magyar városok közönségeinek és a nemes szász nemzetnek is atyafiságos segedelmét elvárják a Státusok. Az 1811. augusztus 9-iki ülésen a kiküldött bizottság jelenti, hogy a költséget legjobb volna a közelebbi insurrectio alkalmával felszámlált telkekre kivetni, de az adó terhe alatt volt armalisták, egyházi nemesek, primipilus és pixidárius székelyek ezen költséggel ne terheltessenek; a nemes birtokosok minden telkére 10 krajcár váltócédulával,

vagyis bankócédulával 50 krajcár vétessék fel.

Az 1811. május 3-iki ülésen az országgyülés elhatározza, hogy az orvosi tudománynak tanulására törekvő ifjakat erősebben segitsék meg és felkérik a királyt, hogy a cameralis fundusból adjon segélyt. Ugyanezen az ülésen azt határozzák, hogy a marhák orvoslásának tudománya a kolozsvári liceumon kivül más nagyobb iskolákban is tanittassék és főleg a papi és iskolamesteri hivatalra szándékozók tanulják ezt és intézkednek, hogy a liceumi professzor a szükséges könyvet készitse el, ennek a munkának elbirálására bizottságot is küldenek ki.

Az 1811. augusztus 30-iki ülésen az országgyülés ismét Sigerius Péter szebeni patikárius kérelmét tárgyalja, amely szerint növénytani könyvet akar készitení az erdélyi növényekről. Támogatást kér a tisztviselői kartól, azután a kutatásokhoz ingyenes fuvart és pénzbeli segitséget. Mindezt megadta az országgyülés. Ugyanezen alkalommal ugyanigy segitik meg a segesvári fizikust, dr. Baumgartent, hogy a füvésztudomány gyarapitására beutazhassa Erdélyt és olyan munkát irhasson, amelynek nemcsak a patikáriusok, hanem a mezei gazdák, mesteremberek és fabrikások egyaránt hasznát vehessék.

Az 1811. május 13-iki ülésen az országgyülés ajánlja

a királyi főigazgatótanácsnak, hogy a savanyu vizekre és fürdőkre járó utak jókarba helyeztessenek s a vendégek elfogadása és kérelmezése megkönnyittessék, jónak látja továbbá, hogy a minerális vizek birtokosai reábirassanak arra, hogy "a maguk tulajdon hasznuk és jövedelmük tekintetében is az odamenő idegenek számára szükséges alkalmatosságokat, hajlékokat készittessenek és élelemre szükséges dolgokat is szolgáltassanak."

Maga az országgyülés intézkedik az 1811. május 3-iki ülésen a marhavész meggátlása érdekében szükséges gyakorlati intézkedések megtételéről, igy a dögvésszel fertőzött községek zárlat alá vételéről, a dögök elásásáról stb.

A mező- és erdőgazdaság körébe vágó számos intézkedést is maga az országgyülés tesz meg. Igy pl. az 1811. junius 30-iki ülés jegyzőkönyvéből kitünik, hogy intézkedéseket tesznek a vadas kertekbe berontók ellen, továbbá az erdők pusztitásának meggátlása érdekében erdőinspektorok alkalmazása iránt.

Erősen foglalkoztatja ezt az országgyülést "az égések oltása módjáról" elébe terjesztett deputációs munkálat is, és azt határozzák az 1810. augusztus 31-iki ülésen, hogy csak hozzáértő mesteremberek épitsenek, az épitésre engedélyt kérjenek és a gyulásra valamely alkalmatosságban ezt a magistrator vizsgáltassa meg.

Elrendelik a kémények rendbentartását, szeles időben vagy száraz időben megtiltják a fáklyákkal való járást s mivel a vásárokon a sütések sokszor tüzeket okoznak, ezeket a városokon kivül tartsák. Hozattassék be az épitésekbe a zsindely és szalmafedelek készitésének az a mestersége, amely ezeket a meggyulástól bátorságossá teszi, ugy hogy ha tüz akadna is belül, lángot nem vetnek, hanem csak magukban süllögnek és emésztődnek. A községek lakosai a tüzoltásban legalább ünnepeken néha gyakoroltassanak. A faluhelyeken az utcákon is tilalmas legyen a dohányzás és a lövöldözés. A nemesség is igyekezzék a tüzoltóeszközök beszerzésében közremüködni.

Az országgyülés az 1810. szeptember 5-iki ülésén közgabonatárok felállitásáról tanácskozik, de azt határozza, hogy ez nagyon nehéz dolog, jobb lenne városonkint egy bizonyos számu emberekből való társaságot felállitani, amely az élést olcsó esztendőkben beszedné, szük és drága esztendőkben pedig mértékletes nyereséggel adná el a szükölködőknek.

Az 1811. julius 30-iki ülésen az országgyülés az uzsorásokat zabolázza meg és elrendeli, hogy a királyi főigazgatótanács hirdesse ki az egész országban, hogy aki olyan szerződést kötött, amely szerint bankócédulában adott kölcsönt, ugyanannyi számu forintban

tartozik váltócédulával fizetni, minthogy ez usuraria pravitas, az ilyen kontraktusok erőtlenekké tétessenek.

Több alkalommal tanácskoznak a Karok és Rendek az 1811. évben a bankócédulák becsének leszállitásáról szóló királyi reskriptumról, nevezetesen a királynak ebben a tárgyban a német tartományaira nézve kibocsátott rendeletéről. A Rendek kimondják, hogy ennek a királyi reskriptumnak törvényes erőt nem tulajdonitanak, ez Erdélyre nézve nem érvényes, de a sok nehézség és zavar eltávoztatása érdekében szükségesnek látják, hogy a privátusok között való sokféle tartozás lefizetése módjáról rendelések tétessenek és bár a király patentálisa Erdélyben törvényes erővel nem bir, "kénytelenek a Státusok nem ellenzeni, hogy az adósságok és másféle tartozások lefizetésében ezen hazában is a Státusok és Rendek által tett határozások tartassanak meg."

Az 1811. szeptember 9-iki ülésen elfogadják a király elé terjesztendő azt az artikulust, amelyet "a bankócédulák leszállitása alkalmatosságával az adósságokra és más tartozásokra nézve a Státusok és Rendek által tett határozásoknak zsinórmértékig leendő megtartásáról" készitettek.

Az 1811. április 25-iki ülésen az országgyülés azt határozza, hogy a szolgáló emberek szaporitsák földeiken a gyümölcsfákat és hogy serkentsék a lakosokat arra, hogy az utcák szélein és az udvarokon fehér eperfákat, telkeik kerületében pedig akácfákat ültessenek. Ha pedig valaki ezt nem hajlandó teljesiteni, akkor majd ha házasságra lép, kétannyi fát legyen köteles büntetés terhe mellett ültetni.

Az 1810. augusztus 22-iki ülésen tárgyalja az országgyülés a politikai deputációnak a zsidók iránt való vélekedését. Kimondja az országgyülés, hogy "maguk isteni szolgálatuk gyakorlása végett szokásban levő nyelvüket maguk ifjaiknak tanittathatják ugyan, de egyéb erkölcsi és életmódjára szükséges tudományokban maguk ifjaikat a hazában esméretes valamelyik nyelven tanittatni köteleztetnek, az iskolákban pedig a földmivelésre szükséges készületekben is gyakoroltassanak a tanulók, hogy ezáltal is a kóborlástól elszoktattatván, a megtelepedésre inkább reávétethessenek... Amikor

a szükség kivánja, a zsidók közül is, szintugy mint a többi nemzetekből tyrók /ujoncok/ állittassanak.

Az 1811. január 17-iki 85. ülésen a csődrendtartás, vagyis a cridalis processzusok folytatása módjáról tárgyalnak a Státusok és Rendek s nem fogadják el a bizottságnak azt a javaslatát, hogy a csődeljárás a nemesekre és nemesi jószágokra is kiterjedjen.

Az 1810. szeptember 5-iki ülésen a Partium kérdése kerül szóba. Az Erdélyhez kapcsolt magyarországi részek jelentést terjesztenek jegyzőkönyvbe beiktatás végett az országgyülés elé, amelyben kijelentik, hogy az egyesülést nem fogadhatják el, mert a Partium, mint ezen erdélyi nagyfejedelemség negyedik részét formáló különös test, megkülönböztetve szokott elejétől fogva emlittetni, a partiumok részéről 1658-ban az ország közönséges viselt dolgainak hitelesitésére öt pecsét határoztatott.

Az 1811. augusztus 16-iki ülésen a majorátusok tárgyában megindult vita során a Státusok kimondják, hogy minden nemes ember a maga szerzeményjavairól szabadon rendelést tehet és ezen rendeléstétel szabadságán fundálódhatnék a majorátus és ennélfogva a magyar nemzet törvényeivel nem is ellenkezik a Dekrétum első része 57. titulusa szerint ennek behozatala. Nem ellenkezik a Rendek szerint a majorátus a székely nemzet törvényeivel sem, de annak behozatalát sem a magyar, sem a székely nemzetre nézve tanácsosnak nem tartják azon okból, "mivel ezen keskeny határok közé szoritott hazabeli számos nemesség többnyire oly kevés jószággal bir, hogy a majorátus vagy seniorátus behozatalával az, akinek a kezében hagyattatnék a jószág, a reá háramlandó kötelesség teljesitésére elégtelen volna és kisebb atyjafiainak oly kicsiny apanagium szakasztatnék ki, hogy abból élelmüket is alig szerezhetnék ki." De a szász nemzet törvényeivel nem tartják megegyezőnek a majorátus behozását.

Az 1811. szeptember 2-iki ülésen a négy recepta religio teljes egyenlőségét hangsulyozzák a Státusok, mert annak megtartására nemcsak minden polgár és különösen az unió hitét letett tagjai az országgyülésnek kötelesek, hanem arra az uralkodó felség is magát hittel kötelezte.

Az 1811. szeptember 3-iki ülésen meghatározza az országgyülés a kereskedők által felszámitható hasznot. A pénznek bizonytalansága és a kereskedésnek abból következett kétséges állapotára tekintettel a külső országi portékákra a kereskedői hasznot 15-30 percentben, a hazaiakra nézve 20 percentben állapitják meg.

Ez az országgyülés néha itéleteket is hozott. Igy az 1811. február 23-iki ülésen a szebeni és brassói görög compagniáknak privilégiumai körül a szász nemzettel támadt vita tárgyában, -- az 1811. április 27-iki ülésen gróf Bethlen Gergelynek és társainak a bolkácsi és sidvei lakosok elleni, a földesuri hatalom körül fennforgó panaszos ügyében, -- az 1811. julius 20-iki ülésen Bartók Ábel fogarasi követnek egyes kolozsvári polgárok ellen országgyülési szállásában való megzavarásból támadt perében és ugyanezen a napon a királyi fiskusnak Szentpáli László ellen gyilkosság stb. tárgyában emelt vádja tárgyában az országgyülés hoz itéletet.

Az 1810-es erdélyi országgyülés müsora ezzel ki is merül. Husz évvel a francia forradalom után sincs szó még a közeljövő nagy gondolatairól, a jobbágyok felszabaditásáról, a sajtószabadságról, az emberi egyenlőségről. A rendi országgyülés még régi, százados

életét éli, a régi közjogi és társadalmi gondolatok fő nemesi fellegvárában él, -- de szive van, a népre nem egyszer gondol és a "közjólét" mint uj fogalom bevonul az országgyülés termeibe.

Báró Kemény Dénes mondta Alsófehérmegye 1846. augusztus 28-iki közgyülésén, hogy 1790-től 1811-ig nem levén Erdélyben országgyülés, "elfelédkeztek az emberek a diétatartás módjáról és 1811-ben sehogy magukat abba belétalálni nem tudták".

A nagy reformok ideje még az 1810-es erdélyi országgyülésen sem érkezett el.

A pozsonyi országgyülés 1790-es fellángolása Erdélybe nem küldi át a maga fényét, de azért szociális tekintetben Erdély is nagy haladást tesz abban az időben. A nép jólétével apró és nagy dolgokban egyaránt többet törődik már az országgyülés.

A pozsonyi reformgondolatok átsugárzása Erdélybe. II. Wesselényi Miklós báró harcba indul. Kölcsey, Deák a jobbágyokért. A "Balitéletekről"

A jobbágyság szomoru alávetettségén még a szabadelvünek, felvilágosultnak egyáltalán nem mondható Ferenc császár is fennakadt. Wirkner irja,* hogy Ferenc császár személyes nézete az volt, hogy az uriszék intézménye nagyon igazságtalan és ezzel megbarátkozni nem tud, mert az "képtelenség, hogy a földesur a maga ügyében biró is legyen".

Mégis, mint majd látjuk, az udvar akadályozza meg 1833-ban az örökváltságot, de Felsőbüki Nagy Pál szerint "a hatalmas oligarchák által szorongatva".

Felsőbüki Nagy Pál az 1825. évi pozsonyi országgyülésen már hatalmas szavakkal ostromolja a régi világot, hogy javitsa meg a parasztság helyzetét. Felszólalása csak gyülölködő közbekiáltásokat vált ki. Maga Felsőbüki Nagy Pál sem akarta pedig a jobbágy birtokszerző jogát és a jobbágyi jelleg teljes megszünését. Ez az országgyülés még az 1790/91. évi országgyülés által kiküldött bizottság reformjavaslatait sem kivánta tárgyalni, ehelyett uj országos bizottságot küldött ki, amivel csak elhuzta a dolgokat és

* Wirkner Lajos: "Élményeim", 65. l.

ami urbérrendezést ez a bizottság javasolt, az visszaesést jelentett az 1790/91. évi bizottsági munkálattal szemben. Mily jelentősége volt birtokjog terén a jobbágykérdésnek, mutatja, hogy az országgyülés által elrendelt országos összeirás szerint a jobbágyok terhe 52.495.946 forint 48 krajcárra rugott, de ehhez még járult a tized, az egyházi adó és sok más kisebb természetbeli szolgálat.

Ebbe az éjszakába gróf Széchenyi István világitott bele az 1830-ban megjelent "Hitel" cimü munkájával, majd a "Világ"-gal és a "Stádium"-mal. Széchenyi tanitása, hogy "a parasztság a haza legszámosabb és igy legfőbb tekintetre méltó része", hogy "se bot, se vessző nem hozott még egy országot is virulásra", meg hogy "hol kötelesség van, ott jussnak is kell lennie", azután gyakorlati példái, hogy a fizetett munkás munkája mennyivel többet ér, mint a robotosé, megvilágitják Széchenyi szándékát, hogy a jobbágyság helyzetén radikálisan kell segiteni. De ő még szabad egyességre gondol, a földesur és a jobbágy egyezzék meg a kárpótlásban, viszont programjának sarkalatos pontja a nemnemesek birtokszerző képessége, a házi adóban és az országgyülési költségekben a közteherviselés elve.

Hatalmas védője akadt a jobbágyságnak Erdély nagy fiának, báró Wesselényi Miklósnak személyében. Már

1827-ben saját birtokain alkalmazni rendeli az erdélyinél sokkal enyhébb magyarországi urbáriumot. Részletes statisztikai adatokat gyüjt össze, hogy mi a jobbágynak a terhe és rezüméje az, hogy a paraszt csak dolgozik, izzad, de a verejték gyümölcse a földesuré. "Nincs egy kalász buzám, amelyre a pergető nap heve az ő verejtékét ne száraztotta volna; neki kell az idő viszontagságaival küzdeni, ő tikkad nehéz munkában a forró nyár hevében s didereg a csattogó hidegtől száraz kenyere és szigoru eledele mellett, a mig én a hüs árnyékban henyélek vagy amig az általa vágott s hordott fával jól fütött s az ő munkája után szerzett pénzzel ékesitett szobában vendégeskedhetem abból, amit ő szántott, kapált, aratott." Eltörli jobbágyaira nézve a botbüntetés alkalmazását.

Ha a kilencvenes évek reformeszméi -- meggátoltatva Ferenc uralmával, Metternich aknáival -- a nemzet széles köreiben nem is éreztették hatásukat, de a mag mihamar megfogamzott s terebélyes fává nőtt nehány nagy magyarnak lelkében, aki azután átformálja a magyar társadalmat, a magyar politikai életet, a magyar jogot s ezeken át a magyar történelmet.

Az 1832. évi pozsonyi országgyülés intézkedése, mellyel az urbéres telkeken lakó nemességet megadóz-

tatta, létrehozta az összeköttetést a misera contribuens plebs és a populus Werbőczyanus között s ha előbbi időkben Nagy Pállal megtörtént, hogy mikor a nemesség megadóztatásáról volt szó, non stultisset! /ne bolondozzék!/ közbekiáltásokkal zavartatott, később a közteherviselés sok megye utasitásában szerepelt.[*]

Amikor még előbb az 1790-1791. évi pozsonyi országgyülés a közállapotok javitása végett bizottságokat küldött ki, hogy állapitsák meg, mit kell csinálni, a bizottsági munkálatok, az u.n. operátumok, a közszükségletek minden területére kiterjeszkedtek ugyan, de még a nagy reformeszmékkel nem foglalkoznak. Sem Magyarországnak, sem Erdélynek helyzete, nyomott belső élete a francia forradalom éveiben nem volt olyan, hogy nemcsak forradalmi, de erősebb haladási gondolatok is szélesebb körben gyökeret verhettek volna, bár nemessége müveltjeinek lelkében már ekkor sok gondolat élt a modernebb fejlődés szükségessége tekintetében. Az a gondolat például, hogy a nemesi szabadságokat az adózó népre is ki kellene terjeszteni, a Martinovics-féle összeesküvésben részes Hajnóczynak nagy gondolata. Áttüzesedve jelentkezett az a gondolat alig néhány év mulva Kölcsey lelkében és felszólalásaiban, hiszen 1834-ben a pozsonyi országgyülésen már ő mondotta azt, "hogy ha

---

[*] Beöthy Ákos, id. mü, II., 85. l.

elvettetik az örökváltsági törvényjavaslat, hazánkban a szabad városi polgáron kivül csak két emberosztály lészen szabad, a földesur, aki a helységet birja s a koldus, ki a helység utcáin hajadonfővel és mezitláb irgalom és kenyér után kiáltozik".

Ami Kölcsey, majd Kossuth és Deák volt a két haza közül a nagyobbikban, Magyarországban, az volt a nagyobbik és a kisebbik hazában egyaránt Wesselényi. Wesselényi igazi küzdőtere nemcsupán az erdélyi országgyülés volt, hanem a pozsonyi is, hiszen az 1832. évi pozsonyi országgyülésen ő volt nemcsupán a főrendiház ellenzékének, de az alsótáblai ellenzéknek vezére is.* Mielőtt Erdélybe távozott, a követi kar értekezletein a főeszmeadó ő volt.

Deák és Wesselényi összemüködése nagy lépésekkel vitte előre a jobbágyság ügyét. Szerencse az volt, hogy Wesselényi a pozsonyi országgyülésen is szerepelhetett, bár erdélyországi mágnás volt. A közjogi helyzet ugyanis abban az időben az volt, hogy erdélyországi mágnások is meghivást nyertek a magyar országgyülésre, ha kimutatták, hogy grófi vagy bárói diplomájuk a magyar királyi udvari kancellária utján vagy ezen át is lett expediálva, mint a Teleki, Jósika,

* Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történetéből, I. kötet, 295. lap.

Apor, Bánffy, Miske stb. családoké, mig a magyarországi mágnásokat az erdélyországi országgyülésekre nem hivták meg, az utóbbiak közül csak egyesek nemesekkel vegyesen nyertek meghivást, de az egyszer meghivott regalistát a következő országgyülésekre is meghivták.* Igy Wesselényi a két haza országgyülésein egyaránt szerephez juthatott.

Mielőtt az 1834. évi kolozsvári országgyülésen történtekkel foglalkoznánk, előbb az 1832/33. évi pozsonyi országgyülés vivmányait kell ismertetnünk, mert azok jó része Wesselényi nevéhez füződik. Amiket Wesselényi ott kiharcolt, azokat vitte magával az erdélyi országgyülésre. Erdélyi müködését pozsonyi szereplése nélkül alig érthetnők meg.

Az 1832/33. évi pozsonyi országgyülésen szőnyegre kerül a magyar nyelv kérdése, a törvények és feliratok magyar nyelven szerkeszthetése. Az 1933. január 30-án irja Kölcsey Országgyülési Naplójában, hogy "Negyvenhárom év óta küzdünk a nyelven történt igazságtalanság orvoslásáért és még mindig csak parány cseppenként kapjuk a gyógyszert, mintha az a Molukki-szigetekből tengeren keresztül angol hajókon hozatnék. Mit fösvénykedtek arra, a mit Isten ingyen ád? Hosszu kórság ki-

---

* Idősb Szőgyény-Marich László országbiró "Emlékiratai", III. l. 389. l.

száradást okoz; s ti talán a közönséges kiszáradás alatt hizottan akartok maradni?" Majd a február 20-iki ülésről azt irja, a főrendeket ostromolva, hogy Wesselényi ugyan felállott és erős kebelből, erős hanggal, erős szavakat dörgött ki; megmutatá az eltörölhetetlen igazságot, mi a nyelvügyben fekszik; előszámlálá a bünlajstromot, mi ez ügyre nézve a magyar mágnásság lelkét terheli, de mit ért? „Hang, mint az övé, és lélek, mint az övé, bizonyosan a haldokló lelkiismeretet is fel-felrezzenthetné, de a hol semmi sincs, ott felrezzenteni semmit nem lehet... S ki mondja meg: miért e nagy ellenkezés a nyelvügyben? Való lehetne-e, hogy azok a keresztes és rojtos excellencek, vagy a miknek nevezni jobbnak látjátok, a magyar nyelv teljes jogba tételével a magyar polgári alkotványt eltemettetni képzelik? Legalább ugy mondják, gróf Cziráky kevés napok előtt saját vendégeinek ezt beszélé, s beszélé -- sirva! Ég és csillagok! -- Vagy attól félsz-e jámbor gróf, hogy a szent nyelv elveszvén, a Zendavesztát más is megértheti, s a ti bramin bölcseségtek oda lesz. Jaj nektek Indiának szentei! Jaj nektek egyiptomi férfiak! Bizony, bizony mondom, a kaszti lélek többé üdvösségre nem vezet. Uraim, tágitsátok meg az elzáró sáncot magatok körül, szük helyet, hagytatok magatoknak, minek körében sem lábaitoknak elég sétahely, sem tüdőiteknek elég levegő

nem találkozik, s ki lesz oka a veszélynek, ha saját zsirotokban kell megfulnotok."

Az 1833. március 21-i ülésről irja ugyanerről a kérdésről Kölcsey Országgyülési Naplójában, hogy "A méltóságosok, látván hogy makacs gyermekek vagyunk, kivánságainkat, noha a neheztelés minden jeleivel, végezetre teljesen elfogadták, most nekünk a latin felirások és az előlegesek magyarra forditásával kell foglalatoskodnunk, felirásainkat ugyan már több országgyülésről küldjük magyarul is, de a sérelmek most fordittattak legelőször, — egy parányi előlépés és jaj nekünk, hogy ily parányiságnak is örülnünk kell."

Az 1833. április 14-i főrendi táblai ülésről irja Kölcsey, hogy vita volt, hogy milyen nyelven fogják a sérelmeket előterjeszteni, Dessewffy itélőmester a magyar nyelvet nem birja és nem volt rest saját individualitásának a nemzet első kivánatát alárendelni és a latin nyelvért kezdett vivni.

A magyar nyelv tárgyában mondotta .. Wesselényi a latinságában megkövesedett arisztokrata többségnek a főrendiházban: "Régen magyarabb volt a magyar, hogysem a magyar nyelvről törvényeket kelljen hoznia; utóbb nem volt eléggé magyar, hogy ilyeket megalkothasson."

Az 1832/33. évi pozsonyi országgyülésen szőnyegre kerül az országgyülési lap és napló kérdése is és ezzel kapcsolatban magának a sajtószabadságnak a kérdése. Kölcsey Országgyülési naplójában leirja az országgyülési ujság iránti küzdelmet. A régi, maradi emberek arra hivatkoztak, hogy ujság nélkül nyolc századig állott az alkotmány és még azon az alapon is ellenezték, hogy sokba kerül. Arra is hivatkoztak, hogy az ujság könyvvizsgálás alá tartoznék, ez pedig a fejedelem jussa. Hozzáteszi Kölcsey, hogy e kimondást tenni és darázsfészket bolygatni egy vala, egyik követ a másik után ugrált fel, tagadták azon jusst és a könyvvizsgálás gyakorlását bitorlásnak nevezték. A napkönyvet /napló/, mint Kölcsey a január 17-i ülésről irja, mégis elhatározták és arra 119 részvényes ajánlkozott. Kölcsey azt mondja, hogy az országgyülési napló nem készül olvasókönyvnek, repertórium az, minek a publicista s az országgyülési követ hasznát vegye. "Aztán oly országban, mint ez a mienk, melyben sajtószabadság nincs; hol a közgyülési és országgyülési beszédek és dolgok a jelen nem levő sokaságra nézve tiltott könyv: ott uraim igen üdvösséges dolog, ha van legalább egy rakhely, hova a némelykor mondatni szokott liberális ideák, merész nyilatkozások, szabadszellemü beszédek a tudni akarók számára letétethetnek."

Az 1833. április 15-i ülésről azt irja Kölcsey, hogy „az ideák röpködnek, embereink, akik liberálisoknak látszani szeretnek, az országgyülés eleje óta szaporodtak, s az ideák itt is, amott is meg-megragadnak és mi nem lehetne belőlünk, ha a jobb fejek gondolataikat sajtó utján szabadon szórhatnák szerte-széjjel?"

A hangulatváltozás jórészt Wesselényi müve.

Wesselényi Szatmármegyében éspedig gr. Széchenyi István ösztökélésére birtokot vesz, hogy a magyar országgyülésen e réven is szerepelhessen. Igy az 1830. évi pozsonyi országgyülésre, mint a főrendi tábla tagja királyi meghivólevelet kap. Ezzel tehát jegyet váltott arra, hogy a két haza mindegyik országgyülésén szerepelhessen. Bár politikai karrierje Erdélyből indul el, ahol a vármegyei közgyüléseken már korábban is mint a nagy emberiességi gondolatok képviselője kezd szerepelni, -- méltóan nagynevü apjához, -- az igazi szerepkört a pozsonyi országgyülésen teremti meg magának. Mihamar vezérszerepre jut ott is. Akkor még baráti kapcsolatok füzik Széchenyihez, akitől később elválik az utja, mert nem elégszik meg csak a gazdasági vivmányokkal s Széchenyi tempójával. Az 1830. évi pozsonyi országgyülésen felvonul a magyar politikusok vezérkara, amely már az 1825. évi ország-

gyülésen is megcsillogtatta a nagy reform-gondolatokat. Ez az esztendő, amelyben Széchenyi a Hitellel ajándékozza meg a nemzetet, igazi renaissance volt a magyar közéletnek. A főrendi tábla első ülésén, amely az alsótábla üzenetét tárgyalja, hogy a törvényhozás és törvénykezés iránya magyar legyen, tartja Wesselényi a szüzbeszédét. Ebben a beszédében kifejti:[*] "Minden nemzetnek veleszületett és oly jussa saját nyelvén szólani, melyben gátolni oly vétkes, mint veszélyes, nem lehet ezen jusst elidegeniteni, nincs az ellen praescriptio. Egy országnak gyarapodása, nagy és állandó volta sem polgári alkotmányától, sem nyelvétől egyedül nem függ, hatalomra, erőre ezek még nem emelik, nem ezek teszik azon benne mindent előhozni tudó erőt, hanem nemzetisége... A nemzetiségnek legfőbb segédje és oltalma a nyelv, főként oly országban, mint hazánk, melynek körét többféle nemzetiségek lakják és csak ez a kötés azon kémiai foglaló szer, mely a különböző részeket együvé, egy célra egyesiti... Az idegen és nem magyar nyelv kedvelői egy holtnyelv palástja alá rejteznek... Lehet, hogy ezen uj mód vagyon és lészen nehézségekkel egybekötve, de nincs oly hasznos ujitás, mely nehézségektől ment legyen... Ezen lépésre illő idő nem most

---

[*] Nemzeti Muzeum kézirattára, Fol. Hung. 1351; Guzmics-napló és Orosz József jegyzetei.

vagyon, hanem ezelőtt már öt századokkal lett volna azon dicső korban, midőn a magyarnak hatalmas karjai önnön nemzeti létét minden veszélyek közül kiviva, az Európára rohanó vad csoportok ellen erős gátat formáltak... Akkor kellett volna, hogy törvényhozásában és közdolgai folytára anyai nyelvét kezdje használni. Deák nyelven szivárogtak volt által hozzánk a tudományok minden nemei, ezt tartotta meg nemzetünk törvényei nyelvének is... Eléggé káros, mivel gátolja az anyai nyelv müvelődését, terjedését és azt tekintetére és belső értékére nézve csak alsó polcon hagyván, utat nyit más idegen élőnyelvnek becsuszására is... Egy holtnyelv járma alatt nyögve, nyelvünk tudományi pallérozódást és ezáltal nagyobb becset nem kapott... A magyarok kegyes királya nem fogja ellenezni, hogy a magyarok hozzá magyarul szóljanak."

A Guzmics-napló szerint ezt a beszédét tartva, "parancsoló tekintettel nézett szét maga körül, mely tekintetet csak Homér tudná leirni", Orosz pedig azt irja, hogy "olyan megragadó módon beszélt, hogy általános figyelmet és nagy érdeklődést korbácsolt fel". Röviden, mindkét hazát felkorbácsolja.

Az a kirobbanó hatás, amelyet első pozsonyi felszálalása keltett, folytatódik rövidesen más témáknál is. Az ujoncok, a tyrók, megajánlásánál az 1830. évi

október 21-én történeti megalapozottságu beszédben foglalkozik a magyar katonaság kérdésével. Kiemeli ebben a beszédében, hogy "a királyi előadás a magyar ezredek kipótlását kéri és a szükséges segedelemnek adása nem annyira a törvény szavai által parancsolt, mint inkább hazafiui és egyszersmind okosság-szülte természetes kötelesség, de ebben a tárgyban nem lehet akármi hévtől is elragadtatva sietni..." "Amikor királyunk törvényesen magunkat szólit fel a haza oltalmára, midőn annak szent oltárán önnön vérünkkel kell áldoznunk, akkor fegyverre magyar, lóra nemes, kardra hazafi, kötelesség ezen esetben a sietés, bün és gyávaság jele a sok fontolás és akadályok keltése. De amikor másokról teszünk határozást, amikor leghasznosabb honfitársaink életéről az ő tudtuk és megegyezésük nélkül, borzadok kimondani, mint portékáról kell végeznünk, mely végzésünk következésében számtalan könnyek facsartatnak, szivek repednek meg, midőn kénytelenek vagyunk a legédesebb köteleket szétszaggatni, atyát gyermekétől, testvért testvérétől, férjet feleségétől elragadni, csak a legnagyobb megfontolással kell és lehet ezen törvényes komor tisztünket teljesiteni, szent és keresztényi kötelesség ebben a legnagyobb gazdálkodás, nem szabad itt bőkezünek lenni, nincs erre nézve helye az adakozásnak"... "Nem ragad-

tathatjuk magunkat oly ajánlásra, mely a föld népét igen terhelné. A szükség megbirálására a külső körülményeket kell tekintenünk. Európa formája most nem olyan, mint 1802-ben, 1807-ben vagy 1808-ban volt, mert akkor egy megtámadó óriási erő fenyegette az uralkodókat és a nemzeteket, de most nem látjuk, hogy egy nemzetnek is célja lenne más nemzetek megtámadása. Éppen hogy a nyugalom, mely a belső bátorság egyedülvaló kutfeje, fennálljon, a legnagyobb vigyázattal kell oly lépéseket tenni, amelyek a föld népét legközelebb és legfájdalmasabban érdeklik."

Igy óvást emel az ellen, hogy tárgyi szükségesség nélkül tul sok katonát ajánljanak most fel. "Hazánk szegény lakosainak" érdekei ezt nem engedik meg, meg kell tehát a királyt kérdezni a szükség iránt, mert "ezáltal bizonyitjuk meg, mennyire szivünkön fekszik a köznép sorsa. A mostani körülményekben, ha szemeinket Európának lázbaborult részeire vetjük, okosság kettőzteti azon hazafiuság-szülte kötelességet, mindent elkövessünk, ami hazánk lakosai szivében a legnyugodtabb és megelégedett csendességet szülheti." Tiltakozik tehát offenziv külpolitikai magatartás ellen.

Első szereplése tehát már a köznépre gondolás jegyében indul meg. A maga vérét szivesen hullatja,

de a köznépét feleslegesen nem. József nádortól nyomban rendreutasitás-félét kap, a nádor azt mondja, hogy Wesselényi beszéde inkább tévutra vezet, mint meggyőződést eszközölni képes és feddőleg jegyzi meg,* hogy "az ország Rendei ismerik kötelességeiket, azokra őket serkentgetni nem szükséges, minden jól gondolt köztársaságban meg van minden klasszisnak a maga terhe, tehát vigye a paraszt nálunk a magáét". Keserüen kitanitja Wesselényit, hogy ha régebben lenne Magyarországon, tudná, hogy régen is igy volt, nem csupán most.

A "régen is igy volt"-ból mégis kimozdult az ország. Wesselényi tekintélye már az első üléseken óriásivá nőtt és mindenki megcsodálta rendkivüli bátorságát, mely csakhamar az udvar féltékenységét és gyülöletét vonja maga után. Rettenthetetlenül folytatja utját. Álláspontja a katonai kérdésben az, hogy a törvényes terheket teljesiteni kell és nem lehet a vállakról lerázni, de csak a törvényeseket. "Nem hü a fejedelméhez, irja 1831-ben vármegyéje alispánjának, aki a törvénytelen rendelkezéseket, ha szinte azok az ő nevében jönnek is, teljesiti. Játékot üznek a katonaszedéssel, a katonafogdosással.""A vak hitelezőse-

---

* Guzmics-napló a főrendiház 1830. október 21-iki üléséről.

reg végrehajtja a törvénytelenséget és ezáltal a fejedelem nevében az ő veleszületett kötelessége és szent esküvése megrontásával törvénytelenséget tesznek, ami a fejedelemre nézve malum morale"... "Lelki meggyőződésem az, hogy hiven tisztelt királyunkhoz azon igaz hivségemet, amely kedvetlenségétől félni nem tud, de neki ártani retteg, azzal bizonyitom leginkább, ha azt igyekszem eltávoztatni, hogy nevében törvénytelenség végbe ne menjen... Mint földesur legszentebb tisztemnek tartom azon szegény embereket, kiket a sors kétségen felül inkább nekem, mint nekik kedvezőleg kötött velem egybe, mentül többtől menteni azon terhek csoportjai közül, melyek görnyedő vállaikat nyomják... Kérjék a törvény és király maguk oltalmára önnön véremet, lelkes örömmel hagyom azt érettük folyni. Kivánják vagyonomat, ám füstölögjön annak utolsó maradványa is hivségem nekik szánt oltárán, de hogy szegény parasztjaim, kiknek vére, verejtéke táplál, akik minden közterhet helyettem visznek, törvény parancsából fizetnek, vérüket adják, hogy ezen rongált nép még olyannal is terheltessék, amire szüksége nincs, amivel nem tartozik, hogy csendesen nézzem, hogyan hurcolják el fiaikat, a vérség szent kötelékeit elszaggatva, karjaik közül, melyeknek ereje a mi táplálásunkra, a közterhek vitelére és a haza oltalmára van

szánva, ezt nem tehetem... A törvény erre jusst nem ád, most, midőn a békesség több esztendei folyama azt szükségessé nem teszi."

Amit Pozsonyban megkezdett, az ellenzékbe lélek öntését s a bátorság manifesztációját az udvarral szemben, a népjogok merész védelmét, a köznépért való küzdést, azt csakhamar Erdély vármegyei közgyülésein és pedig hatványozott mértékben folytatja. Az 1831. év folyamán főként Deésen és Nagykárolyban folytatja izgatásait a lélekébresztés területén. Az 1831. október 3-iki deési közgyülési beszédében kifejti, hogy "a Magyar Korona alatti két polgári alkotmány közt az erdélyi sokkal inkább megkivánja, mint a magyarországi, hogy a meglevő törvények történeteit tisztán tudjuk, azoknak első javallatjánál fogva, mivel a törvényhozás folyamata Erdélyben egészen más, mint Magyarországon... Erdélyben, -- nem ugy, mint Magyarországon, ahol ugyanazon országgyülés lefolyása altt esnek meg a törvényjavallatok felett az udvari kancelláriával a tanácskozások és a törvénycikkelyeket még ugyanazon országgyülésen publikálják, -- egyik országgyülés a törvény ideájának ad lételt és a Rendek közmegegyezéséből egybeforrott törvényjavaslat felküldetik a királyhoz, de nem történik meg ugyanazon a diétán a király által való helybenhagyás és ezáltal valódi tör-

vénnyé léte. Wesselényi tehát hibáztatja, hogy Erdélyben a Rendek által megállapitott törvényjavaslatot sokszor csak a második vagy a harmadik országgyülésen látják viszont mint törvényt. S itt Erdély érdekében alkotmányjogi fejtegetésekbe bocsátkozik. Ez az udvari módszer lassu és zsibbasztja a törvényhozó munkásság elevenségét, bár elismeri, hogy némelykor jó is van abban, ha az egyik diéta hibáját orvosolhatja a közelebbi. Alapvető hiba mégis, hogy a kései szentesitési módot ad arra, hogy az országgyülés valódi szándékait, a legis ratiot később kiforgassák. Ugyanekkor kifejti, hogy a vármegyék kötelesek a törvénytelen rendeletek végrehajtását megtagadni.

Az 1831. év folyamán az ország sok megyéjében tart közgyülési beszédeket a törvénytelen ujoncozás ellen és ugyanebben az évben vivja nagy harcát vármegyei gyüléseken a lengyel nemzet érdekében is. Mindenütt a népek szabadsága lebeg a szeme előtt. Az 1831. junius 7-ikén Nagykárolyban tartott beszédében az egész világ rokonérzéséről biztositja a lengyel nemzetet és ebben a beszédében mondja: "A mi időnk küzdésnek a kora a hatalommal, küzd a világosság a sötétséggel... Rongált vagy csalfa szolgákra és dölyfös urakra oszlott az egész emberi nem népsége... Sötétség, mély sötétség uralkodik ujra az erkölcsi világ

felett, mint gyenge vándortüzek csillámlottak egykor nemesebb érzésü egyes személyek tettein... Most már, midőn millió sajtó szünet nélkül dolgozik világosság és tiszta képzetek terjesztésén, hogy ha hatalmas is a sötétség küzdése, mint a haldokló utolsó vonaglása, de győz és örökre fog győzni a világosság. Ellenállhatatlan ennek hatása minden népekre. Nincs gát árja ellen. A zsoldos katonaság, melyet a nemzetek kebeléből kiszakasztva az önkény csalfa becsületérzésnek segédje által temérdek erőre nevelt és századokig a népek és ész elnyomására sikerrel használt, megszünt már vak eszköz lenni."

Wesselényi tehát a zsoldos katonaságban látja azt a fő eszközt, amellyel az udvari politika a népeket sötétségben tartja.

Az oroszoktól letiport lengyeleket azért támogatja, mert velük szemben "százados évektől megszentelt kötelességeink vannak, háládatosságunk azok iránt, akik a törökök feldulásától annyiszor oltalmaztak, el nem enyészett." Külpolitikai szempontból rendkivül érdekes, -- amint látni fogjuk -- hogy a Szózat cimü müvében az orosz veszedelem ellen küzd, ami azután 1849-ben be is következik és századunkban a két világháboru során is megelevenül.

Az 1832. évi pozsonyi országgyülésen vezéri sze-

replése roppant dinamikával tör előre. A főrendiház 1832. január 22-iki ülésén Wesselényi azt mondja, hogy gyermekkora óta vallott hite és szive legforróbb óhajtása, hogy "az önkény járma senkit ne nyomjon, a törvény pajzsa mindenkit egyenlően védjen, az eddig elnyomottak sorsa emberi léthez illővé váljék." Megvallja, hogy "a paraszt-fajnak sok viszontagságokat és nyomást szenvedett sorsán mostani uralkodóházunk elejétől fogva segiteni kivánt, sok izben szólitották fel több királyaink az országos Rendeket Erdélyben is, de fájdalom és szégyen, kevés sikerrel... Csak az 1767-iki dolgokra vagyok bátor a méltóságos Rendek figyelmét vezetni, akkor dicsőségesen uralkodott királyunk Mária Terézia szivrehatólag szólitotta fel az országosan egybegyült rendeket, hoznának az urbáriumra nézve célirányos törvényeket, segitenének nemcsak szóval, de már valahára tettel is a parasztság nyomoru sorsán és találnának oly módokat, melyekkel őfelsége is önlelkiismeretét megnyugtathatná. Nem vizsgálom, miért, de kevés részvételre talált ezen felszólitás. Sok más tárgyak és némely mellékesek is annyira elfoglalták az ország figyelmét és idejét, hogy az urak és parasztok sorsára nézve semmit sem tettek, keresztényi kötelesség szerint ugyszólván kénytelenittetett tehát Mária Terézia országgyülésen kivül provizórium-

mal segiteni a dolgon. Igaz, törvénytelenül tette, de az emberiesség parancsoló szavára, mely minden törvények törvénye. Ekkor jelent meg legelőbb nemzetünk előtt a Sybilla kilenc könyveivel, kinált velük, drágáltuk, elutasitottuk és három a tüzbe repült. Sok esztendőkig országos egyben gyülhetés malasztjai nélkül volt hazánk kénytelen sinylődni. A mult század utolsó negyedében József, ezen világ diszére trónon ülő nagy férfi, igaz, hogy törvénytelen uton, de áldást érdemlőleg eltörülte az emberiség ama mocskát, a jobbágyságot. A KK. és RR. 1790-ben magokévá tették az országgyülésen ezen cselekvést s a parasztság sorsát tanácskozások tárgyává tették. Ekkor jelent meg másodszor a Sybilla már csak hat könyvével, ujra ajánlotta; megint drágáltuk s három ismét a láng prédájává lőn. A helyett, hogy a jobbágyságot eltörülvén, annak minden maradványait is kiküszöböltük és szennyeit magunkról lemostuk volna, a helyett, hogy a parasztokat az önkény és bizonytalanság azon terheitől megmentsük, melyek személyét és birtokát régi jobbágyi helyzésének következésében nyomták, a dicső mivet félszegen hagytuk, hosszu időkre nyuló 42 évekig haladó küldöttség tárgyává tettük. Most ujra előttünk áll a Sybilla három utolsó könyveivel. Ne üzzük el magunktól s ne engedjük, hogy ezeket is tüzbe vesse,

mert a mennyekre mondom, a mely láng azokat fogja hamuvá tenni, magunk és maradékunk személyét, birtokát emésztendi el."

"Igazi hazája Wesselényinek csak Erdély volt, -- irta báró Kemény Zsigmond -- ahol nagynevü ősei, elsősorban édesapja, nemcsupán eveztek ellenzéki vizeken, de fő eszmeadói voltak századokon át Erdélyországnak. Metternich müködése Erdélyben még mélyebb nyomokat hagyott maga után, mint Magyarországon. Az 1811. évtől az 1824. évig eltelt közel negyedszázadon át nem volt országgyülés. Az Erdélyben 1630-ban a három nemzet között létrejött unionis articulus, amely összekovácsolta a három nemzetet, a magyart, a székelyt és a szászt, a XIX. század első éveiben még élt a lelkekben s az a lelkiismereti szabadság, mely főként azt biztositotta Erdélyben, hogy a négy bevett vallás teljesen egyenlő volt, lehetővé tette a személyi surlódások kiküszöbölését és azt, hogy mindhárom nemzet egyforma mértékben érezte, hogy el van nyomva a központi hatalom által. Ez a negyedszázad sem tudta azonban kiölni Erdélyből azt a vágyat, hogy meneküljön a kormány mindenre reáterpeszkedő, hidraulikus nyomása alól. Wesselényi, akinek lelke éppen olyan érzékeny volt, mint Kölcseyé és szelleme éppen olyan produktiv, mint Deáké vagy Kossuthé, kétszeresen átérezte Erdély

elnyomatásának lehetőségét, mert hiszen ő a pozsonyi országgyülés nagyjainak büvkörében élt és termékeny lelkében már Pozsonyban helyet találtak a fejlődés vágyai és már ott a magvetők közé lépett maga is. Neki lehetett leginkább köszönni, hogy a jobbágyság felszabaditása már az 1832. évi pozsonyi országgyülésen is napirendre került és amikor a kérdés a főrendek táblájan megakadt, akkor mondotta a főrendiház ülésén: "Ti harcra szálltok a Karok és Rendek ellen, odadobjátok nekik a keztyüt, jól van, én felveszem. De, dölyfös oligarkhák, gondoljatok ez órára és emlékezzetek reám, ha lelketlen és önző eljárástok által kényszeritve a nemesség egyesül az adózó néppel, hogy roppant jószágaitokon megosztozzék."

Erdélyi szereplését legjobban Beöthy Ákos jellemezte,* amikor ezt mondja róla: "Nyugalmat nem ösmert, felkereste az ellenséget a politikai sakktábla egész területén, annak minden kockáján, vagyis pontján, a sikságon, mint a hegyek ormain, vizen ugy, mint szárazon, éjjel és nappal. Vészes fergetegként rohant reá annak megrémült soraira, mint a hogy a szélvész teszi a polyvával, szétszórva azt."

Deák Ferenc jobbágyfelszabaditó irányzata kongeniális apostolát találta meg Wesselényiben, aki az

---

* Beöthy Ákos, id. mü, 288. l.

1833. november 10-iki szatmárvármegyei hires közgyülésen, amelyen elmondott beszéde bebőrtönzésére vezetett, a kormánynak szemére hányja intrikáit, amelyekkel a nemességet a parasztságtól el akarja választani és ekkor mondja: "Szomoru jövendőnek lehetősége áll előttünk. Azon kilenc millió, kinek a birtokszerezhetés igen természetes jussa, kinek a szép remények édes pohara már epedő ajkainál volt és általunk volt nyujtva, mit fog érezni, mit mondani, midőn azt magától elragadva és ugyancsak általunk elragadva fogja látni, midőn elzárva látandja maga elől azon lehetőséget, mely a halandó verejtéklepte földi pályáján csaknem az egyedüli, de mulhatatlanul enyhitő kilátás, hogy munkája és fáradsága után magának tulajdont szerezhessen."

Külön emlékezünk majd meg az Erdéllyel való unió körében kifejtett óriási müködéséről.

Élesen domborodik ki a pozsonyi országgyülésen az 1833. márc. 28-án tartott beszédéből Wesselényi felfogása a vallásszabadság tárgyában. Azt mondja, hogy: "a mostani század kifejlett értelmi, szelidült erkölcsi és megtisztult keresztényi müveltségével nem egyezik és ahhoz nem illik a vallások feletti vetélkedés," "mert ez a durva és véres középkor siralmas és mord szüleménye... Vallási hite, meggyőződése mindenkinek szent és sérthetetlen tulajdona és ez

sem nemzet, sem uralkodó hatása alatt nincs és nem lehet."

Beöthy Ákos ezt irja* az 1825-ben kezdődött magyar reformkorszakról: "A magyar nemzet ezen dicsőséges korszakban al pari állott a világ legnagyobb nemzeteivel, még pedig az illetők történetének legnagyobb korszakában. Hellasz és perzsa háboruk, Róma Hannibállal való harczában, Anglia a XVII. században, Hollandia a reformáczió korában, Francziaország a forradalom alatt; Németország, mikor ezredéves törekvéseit Bismarck megvalósitotta, nem viselte magát jobban és derekasabban, mint a hogy a mi fajtánk cselekedte azt ez időkben. A mi a nemzetet a maga egészében áthatotta, az a fogékonyság az eszményiség iránt, a nemzeti ideálok kultusza volt."

Wesselényi a nemzeti ideálok kultuszában egyik vezérharcos volt.

Felsőbüki Nagy Pál az 1833. május hónapban a jobbágyság felszabaditása érdekében tartott hatalmas beszédében kifejti, hogy nincs a Corpus Jurisban olyan törvény, amely megtiltaná, hogy a földesur a jobbágyait felszabaditsa. Véres szatirát ad a helyzetről: "A jobbágyi szolgaság Magyarországban a világ végéig fog tartani. Foglalatja pedig, ha a jobbágy földesurá-

---

* Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei, II., 75. l.

nak örökös kiváltása végett bár annyi készpénzbeli tőkét akarna is letenni, melynek kamatjai esztendei szolgálatjának értékét fölütik, vagy sokkal is fölülhaladják, és habár ebben a földesur világos haszna tekintetéből önkényt megegyezne is: ezzel kemények tilalmaztatik, -- mert a jobbágyi szolgaságnak Magyarországban a világ végéig kell tartani." S a népről ezeket mondja: "Gondoljuk-e, hogy hazánknak mostani népe még általánosan azon régi tudatlan nép, mely gondolkodni nem is tud, nem is bátorkodik s melynek kebelében soha emberi érzések nem is gerjednek? Hát vajjon mi magunk is a régiek vagyunk-e? Őseink beszéltek-e a miniszterek responsabilitásáról, a sajtó szabadságáról, budgetről? Be csodáljuk tehát, hogy a nép is legalább egy részben gondolkodni kezd. Jó szelid nép ez; nyelve század óta csöndesen viseli magát, de irtózva és elkeseredve szemléli napról-napra szaporodni azon minden renden lévő seregeket, kik mind abból akarnak élni, amit ő az esztendő folyta alatt tiz körmével csikar ki a földből és kérdezni kezdi, hogy vajjon ennek épen ugy kell-e lenni és örökké maradni? A nemesség azt kiáltja: szolgálj, fizess, mert én vagyok az összes földmivelők ura, 'Omnis terrae proprietas ad Dominium spectat'. Jól van uram, mondja a földmivelő hódolva, földesurnak elismerlek, de minek utána az Istent, ki e

földet teremtette, csakugyan még közelebbről illeti annak tulajdona, ezen Isten pedig, ki a madarat a levegőbe, a halat a vizbe teremtette, engemet e földre rendelt, csakugyan kell nekem is valamely csekély jussomnak itt lenni; mert ha ezen magyar földön nem lehet biztos maradásom, más országban még kevésbbé tarthatok arra számot s igy végre 'in concava luna' volna a helyem."

A nemesség "hem adózunk" elvébe bevilágit, hogy a királynak és a királynénak megszavazott koronázási ajándékot a nemesség ajánlotta fel, de a paraszt fizette.[*]

Az 1833. évi január elsejéről irja Kölcsey Országgyülési napló-jában, hogy a főpohárnokmester ebédjénél "sok politikai avult okfőt hallott," hozzáteszi, hogy ez nem volt előtte váratlan, "mert oly sok ifju követet és nem követet látott életében, akik Ulászló idejében, mikor a Dózsa parasztjait maradékostól együtt örök szolgaságra kárhoztatták, igen illő alakok lettek volna".

Ezen az országgyülésen a népért vivott harcban Siskovits követet mint első harcost emliti Kölcsey, az 1833. január 5-iki ülésről irja, hogy ő és Siskovits keserü panaszokat tevének egymásnak e hátrama-

---

[*] Grünwald Béla: A régi Magyarország, 250. l.

radt, ez előre nem törekedő, e sötét elvekkel teljes, e leghivebb emberei iránt hálátlan nemzet fölött.

Wesselényi ezen az országgyülésen számos ülésen követeli a jobbágyság helyzetének javitását. Az urbárium elsőségét követeli más országgyülési tárgyak felett és a január 6-iki ülésről irja Kölcsey, hogy Wesselényi ma reggeltől estig, követtől követig járt s proselitusokat keresett az urbárium elsőségére. "Este 10-kor jött hozzám, a holnapi többség bizonyos reménye ömlött el arcán, de mégsem találkozott, aki az inditványt vállalja s igy az inditó én leszek." Másnap azonban a többség szétfoszlott. Kölcsey a január 11-iki ülésről azt irja, hogy "Ugy kell intézni az urbáriumi tárgyat, hogy az adózó nép nagy tömege egyszer már a polgári alkotmányba belépjen s ezáltal az alkotmány hétszázezer puhaság és szegénység által elaljasodott lélek helyett tizmillió fölemelkedhetőt nyerjen: oly gondolat, mi csak egy hazát forrón szerető emberben támadhat... Örökre külön korlátoljuk-e magunkat? Kasztokhoz ragadt lélekkel magasból alánézünk-e mindig? Sohasem fog-e lelkünkben felvirradni a gondolat, hogy a választófalakat végre döntsük el és különválás helyett egyesületben keressünk erőt?... Ó uraim, mi jól haladunk előre -- teszi hozzá gunyosan -- s ezen az uton maholnap oda jutunk, ahonnan egész Európa Luther és

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

a harmincéves háboru óta siet elfelé."

A január 12-iki ülésről irja, hogy a kormány urbárium által urbáriumot akar, Wesselényi pedig és többek urbárium által nemzetet akarnak.

Az 1833. január 21-iki ülésről irja Kölcsey, az udvar csalfa népvédelmi törekvéseit világitva meg, hogy a nemesség elsői közül sok emberbarát a nemesség municipális érdekeit rossz oldalról tekinti és a helyett, hogy ezt a parasztság érdekeivel a legrövidebb uton egyesiteni törekednék, az udvar felé hajlik és igy akarja az elnyomottat védeni. S védve lehet ugyan, de felemelve ez uton sohasem. Ezekből lehetne talán megmagyarázni, mondja Kölcsey, hogy Széchenyi az altábla oppozíciójával nem tart és Wesselényitől egészen különböző uton jár.

A március 13-iki ülésről irja Kölcsey, hogy az országgyülésen tárgyalt urbáriumi munkálaton nem lehet megismerni azt a korszellemet, ami ez országgyülés első heteiben oly sok ajakról con amore zeng vala... "Egy lépéssel itt is hátrább mentünk, mint a Terézia urbáriumával eddig állottunk."

A március 20-iki ülésről irja Kölcsey, hogy a legelő különszakasztásáról már kétszer hiába próbált fejezetet vették elő, ismét haszon nélkül. "Vélitek talán egyedül gazdasági nézések forognak fenn? Nem!

Itt az egész polgári alkotmány, nemesi szabadság, privilégiumok, titulus nonus, articulus octavus, korona és ország és minden mozgásba tétetik. Minden szentek! Mi veszély ez egyszer? Mert ha a paraszt marháinak külön legelő adatik, hogy földesura birkanyája miatt a közlegelőről ki ne szoruljanak, -- ha az ur és paraszt maga földeit külön kimérve kapja meg, hogy egyszer már a maga tulajdonát mindenki ne csak névvel, de valósággal birhassa,... akkor -- ugymond Benyovszky és Marczibányi -- a constitutiónak vége."

Az április 24-én tartott ülésről irja, hogy amint a robotváltságról tételték szó, vitatásba jött, "birhat-e a jobbágy sajátsági jusst a telekre nézve, ahol lakik és birhat-e sajátsági jusst a nemesi javakra nézve, miket pénzen fogna megvenni". Ez a két nevezetes, irja, amiket a mi barbaricum glossariumunkban proprietas és capacitas névvel neveznek. "A tusa nagy vala... de százados előitéleteket oly könnyen lerontani nem lehet."

Az 1933. május 13-iki ülésről irja Kölcsey, hogy "kerületeinkben az urbéri kérdések nagy és többnyire hosszu viddalmakra szoktak alkalmat adni. Napok telnek, sokszor épen hetek, mig az ellenkező vélemények közöl valamelyik, szavazati többség

erejével, győzedelmeskedik. Ilyenkor azt hinné az ember, már rendben vagyunk; de a jegyző otthon a meleg napok resultátumát megirja, és sor kerülvén, felolvassa: s a kerület urai hallgatják; s egyik sem emlékezvén arra vissza, a mi végeztetett, mindenik pedig arra, a mit maga kivánt és vitatott: ismét fenékkel fordul fel minden. Egy rész összezavarodik; más a zavarban halászni akar s alig lehet azt, a mi már egyszer nagy bajjal előállittatott, ujólag megfogalmazni."

A magyar országgyülésen a harmincas évek első felében Wesselényi, Kölcsey és Deák vállvetve küzdenek a jobbágyság felszabaditásáért, illetőleg helyzetének javitásáért, az urbéri rendezés méltányos megoldásáért. Kölcsey azt hirdeti az 1832/36. évi országgyülésen, hogy urbárium által nemzetet akar s "feladatunk ugy intézni az urbárium tárgyait, hogy a nép egyszer tulajdoni és polgári jogokat nyerjen s ezáltal a polgári alkotmány 700.000 puhaság és szegénység által elaljasodott lélekhez tiz milliom felemelkedhetőt nyerjen". Az országgyülésen már-már utolsó küzdelmeit vivja a középkor az ujkorral. Az 1833. évben az alsótábla által az urbéri rendezés előkészitésére kiküldött bizottság sok nehézség, rengeteg vita után megadja a szabadköltözés jogát, ha a jobbágy minden kötelezettségének eleget tesz, de ebben a tekintetben csak megismétli az előző világ több hasonló rendel-

kezését. Nagyobb előnyöket hozott ez a munkálat a jobbágyra a terhek mérséklése terén, de itt sem megy el a merészebb kezdeményezésig, elveti azt az inditványt, hogy a kilenced kárpótlás nélkül töröltessék és a robot pénzbeli megváltása kötelezővé tétessék, ellenben behozza az adókötelezettséget a jobbágytelken gazdálkodó nemesekre is. Nagy előnyt jelentett azonban a bizottsági javaslat az önkéntes örökváltság behozatalával. A bizottságnak azt a javaslatát azonban a többség elvet, hogy a birhatási jog kiterjesztessék a nemnemesekre is és bár Deák kifejtette, hogy nincs magyar törvény, amely a nemnemesek birtokszerzését eltiltaná, a többség elbuktatja ezt a nagy szociális követelményt. Ez az országgyülés Deák minden küzdelme ellenére még mindig nem jelenti a jobbágy számára azt a felszabadulást, amit a külföld nemzetei ebben a korszakban már sorban biztositottak az elnyomott néprétegek számára.

Wirkner irja,* hogy amikor 1833. május hóban az országos bizottság az urbéri javaslat átvizsgálását befejezte, a Rendek a javaslat tárgyában oly szabadelvüséggel jártak el, amely a magyar nemességnek nagy becsületére vált, de a parasztok számára mind anyagi, mind erkölcsi tekintetben általuk javasolt tetemes

* Wirkner Lajos: "Élményeim", 70. és 72. l.

engedményeket a király nem fogadta el egészen, éppen a legdöntőbb pontot kerülte ki a királyi válasz, nevezetesen az örökváltság kérdésében, amely arra irányult, hogy a jobbágy ha már a terheket a földesurtól megváltotta, azt örök időre tulajdonul is megszerezhesse, a király azonban azt felelte, hogy ezt a kérdést egy más rendszeres munkálatban kell megvitatni. A királyi elhatározás azonban hangsulyozza: "Ő felsége kivánja, hogy minden alattvalója, tehát az oly nagyszámu parasztosztály is, nemcsak földesura, de mindenki irányában is személyére és birtokára nézve biztositva és védve legyen." Wirkner szerint ő a királyt megkérdezte, álláspontja felől s a király az álláspontját azzal indokolta, hogy minden oldalról aggodalmakat nyilvánitottak előtte, hogy az örökváltság által egy uj, még nem ismert néposztály létesülne és könnyen zavarok támadhatnának. Wirkner az ellenkezőről igyekezett meggyőzni, mire a király azt felelte, hogy az országgyülés még nem fejezte be az urbárium feletti vitát és lesz még alkalom erre a tárgyra visszatérni. Wirkner ezt elbeszélte Nagy Pálnak, aki a király nyilatkozatát szerinte nem kezelte egészen diszkréten, ugy, hogy a Nagy Pál azt az álláspontját hangoztatta azután a vitában, hogy "nem a kegyes, nemesszivü király, de a hatalmas oligarchák által szorongatva a kormány

tagadta meg a törvény helybenhagyását." /72. lap/.

Az 1834. november 10-iki beszédében Kölcsey kiáll a jobbágyok mellett, mondván: "Eltöröltetett az örökös jobbágyság? miként? az adózó elhagyhatja urát. Való, de hová mehet, más urhoz... jobbágy csak akkor szünik meg lenni, midőn a tulajdonszerezhetés örökös megváltásnál fogva neki megadatván, szolgaságból szabadságba saját erejével felemelkedhetik...; aki ezen jótékony szándéknak 1834-ben a magyar nemzet törvényjavitó országgyülésén ellene vetette magát, az a kormány volt. Ami minket illet, mi a nép iránti kötelességhez e részben mindeddig hüvek valánk s nincs egyéb hátra, hanemhogy annak teljesitésében továbbra is szent állhatatossággal maradjunk."

Az 1833. junius 15-iki kerületi ülésen az urbér tárgyában készült törvénycikk javaslatának tárgyalásán Deák Ferenc egyik első nagy beszédét tartja, amelyben a jobbágyok mellé áll, az 1833. julius 23-iki ülésen pedig a jobbágyok szabad költözéséről és ennek következéséről szóló törvénycikknek tárgyalásánál a szegény jobbágy boldogságáról beszél, mondván, hogy csak hetvenezer nemes háznép kezében van az egész földbirtok és a hétmillió lakosnak fekvő tulajdona nincs. Ugyancsak Deák törvényellenes bitorlásnak minősiti 1836. március 17-én a földesur büntetőhatóságát egy merész

beszédben, amelyben azt mondja: "Sokat megfoghat az emberi ész, de hogyan lehet a földesurnak büntető-hatalmát a természet törvényéből következtetni, ezt megfogni mégis csak nehéz... Azon természeti törvényből, melyet Isten eltörölhetetlen, örök betükkel vésett az embernek szivébe, ama bitorlott hatalom bizonnyal nem következik... Hogy pedig a magyar státus büntetőhatósággal ruházott volna fel egy egész néposztályt, és annak különbség nélkül minden jövendő ivadékait, kik között sok féleszü, sok dühös, sok kegyetlen, sok ostoba is lehet és van is, nemzetünk becsületére legyen mondva, ezen utálatos képtelen mocsok, hazánk törvényhozási évkönyveinek legsötétebb századait sem undokitja, és roppantul csalatkoznak a főrendek, hacsak álmodni is képesek, hogy mi, a XIX. század férfiai, fogunk emlékezetünkre ily szennyet háritani."

Az 1833. évi urbéri törvényjavaslat a kis dézsmát eltörölte, könnyitett a roboton, a földesur beleegyezésével megengedte az örökváltságot, megszoritotta az uriszék hatáskörét és a földesurat jobbágya elleni pereivel a megyei törvényszék elé utasitotta, felperességgel ruházta fel a jobbágyokat s a törvényes itélet nélkül kiszabott büntetések és birságok ellen biztositotta a jobbágy személyét és vagyonát. Kilenc

hónap mulva érkezett le a királyi elutasitó rendelet. A királyi válasz, különösen annak a jobbágyok örökváltságát meg nem engedő pontja 1834. november 10-én került napirendre és ekkor Deák Ferenc hatalmas beszédben kelt a szegény nép védelmére. Ekkor mondotta ezeket a halhatatlan szavakat: "Van a népnek szivében egy ösztön, mely ha századokig szunnyadott is, örökre kialudni soha nem fog s ezen ösztön a törvényes szabadság vágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátló törvényekkel elfojtani, mert végre gátakat rontva kártékony lehetne féktelen rohanása. De hatalmunkban áll azt hasznos törvények által a legnemesebb célra, hazánk nagyságának emelésére s a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezérelni. Ilyen hasznos és célirányos törvény az emlitett V. cikkely kérdés alatti második szakasza. Ezt félretenni véteknek tartanám a nemzet ellen, mely tőlünk várja a haza boldogságának sikeres eszközlését. De mik is lehetnének okaink arra, hogy ezen intézkedést, melyet a földesurak önhaszna tanácsol, a népnek boldogsága sürgetve kiván, törvényeink pedig nem tiltanak, egy oly intézkedést, melyből eddig is csak áldás és boldogság eredett, most egyszerre félrevessünk?... Századokig küzdött a nemzet külső és belső ellenségeinek minden szabadságot eltipró hatalmával. Vért és életet pazarolva századokig küz-

dött a szabadságért s midőn harcai elmultak, most midőn a béke ölében az egyes polgárok boldogságából kellene kifejlődni a nemzet nagyságának, most ime a nemzet osztályai között minden kölcsönös bizodalmat elzáró fal gyanánt mi magunk állitunk fel egy irtóztató rémképet s reáfüzzük a leroskadt feudalizmusnak hajdan csillogó rongyait, elszigeteljük általa hazánkat Európa müveltségétől... Szerették őseink is szabadokká tenni azokat, akik a nép közül magukat tehetséggel és müveltséggel kiemelték, sok földesur hajdan is felmentette jobbágyait, sok község örökre megváltotta magát a jobbágyi adózások alól és igy származtak a szabad községek."

Deák ebben az 1834. november 10-én tartott beszédében a Kölcsey által ugyanezen az ülésen megrázó szavakkal ecsetelt jobbágysors megjavitása érdekében jogi érvekhez nyul: felsorakoztatja, hogy Európában már mindenütt javitottak a jobbágy sorsán és ha nem tesszük az örökváltságot lehetővé, elszigeteljük Magyarországot Európától; a régi magyar urak is módot adtak arra, hogy kitünő jobbágyaik felszabaduljanak, hiszen igy keletkeztek a szabad községek, de tovább is megy a jogi érvekben, meg a szociális érvekben, mondván, hogy ha nem mondjuk ki az örökös megváltások szabadságát, gátat vetünk a haza virágzásának,

mig ha módot adunk reá félszázad mulva más fényben, más erőben áll fenn a magyar, "ha ellenben a királyi válasznak óhajtásunkat megtagadó tartalmához járulunk, az eddig megváltott községek sok ezer lakosinak mostani szabadsága is fel van dulva".

Az 1834. december 30-án tartott országos ülésen, amikor már az országgyülés az örökváltságra, az uriszékek korlátozására s a parasztok személyének és vagyonának biztositására szolgáló törvényjavaslatokon a királyi válasz értelmében módositott, Deák Ferenc ujabb ostromot indit a jobbágyság érdekében a kormánypárt ellen. Ebben a beszédében, amelynek elektromágneses hullámai átsugároztak Erdélybe is, versenyezve a másik lelki adóállomással, Wesselényivel, analizálja a jobbágyság helyzetét. Azt mondja: "A törvény sulya csak a szegény adózót nyomja. A jobbágy sérelmét maga nem is orvosolhatja... kevés példa van arra, hogy barátságban élő földesurak egymást a jobbágy sérelmeiért perbe idéztették volna, ily esetekben közönségesen pipa és kártya közben végzik el a földesurak az egész dolgot, gyakran a jobbágy rovására és a panaszolkodónak földesura nem egyszer mondotta azt, én egy hitvány parasztért szomszédommal, komámmal vagy atyámfiaival összeveszni és perlekedni nem fogok. Ez azon dicsért földesuri

pártfogás." S Deák a guny fegyvereihez is nyul: "Árvának érdemes követe azt mondá, hogy ha nyolcszázadig el lehettek adózóink a törvény nélkül, el lehetnek még egypár évekig. De ez valóban különös egy okoskodás, melyből furcsa következtetéseket vonhatnánk, hiszen évezredekig el lehetett a világ a keresztény vallás nélkül, tehát el lehetett volna tovább is. Őseink századokig nem valának keresztények, mégsem kárhoztatják őket, hogy azokká lettek. Nyolcszázadig el lehettek a jobbágyok urbárium nélkül, mégis igen hasznos volt azt a mult század második felében hazánkban is behozni... A tisztelt Rendek nem valának hajlandók a jobbágyoknak megadni a birtokbeli kapacitást, de meg kivánják náluk hagyni a botbeli kapacitást... A jobbágyoknál meg akarják hagyni a nyolcszázados botbeli aviticitást, hogy t.i. "prout a majoribus suis acceperant," /amint őseiktől kapták, a botot/ azután is ugy birják, mert igen szép, igen jóltevő és hasznos elv a régit fenntartani, csak azért, mert régi..."

Deák felszólalásának mégis megvolt az az eredménye, hogy a királyi válasz ama pontjának megfelelően, hogy a parasztok nagyszámu osztályát földesuraik iránti viszonyaikban, de minden más részről is, minden önkény ellen védjék meg, ezt Deák javaslatára beik-

tatták a VII. törvénycikk 5. szakaszába.

Az 1836. junius 20-iki követjelentésében mondja Deák, hogy "hazánk nemnemes lakossainak szabad legyen nemesi fekvő tulajdont örökjussal szerezni és birni". Még előbb az 1833. szeptember 4-iki országos ülésben mondja, hogy ideje már, "hogy a hazában lakó nyolcmillió nemtelennek illendő és mérsékletes szabadságáról legalább egyrészben gondoskodjunk" s ennek nincs nagyobb akadálya, mint az, hogy nálunk "nemtelen ember semmi fekvőbirtokot, mint valóságos állandó és bizonyos tulajdont nem bir... a birhatási juss minden embernek veleszületett, sérthetetlen természetü jussa... hogy valamely országban 400.000 ember minden jussokkal birjon, nyolcmilliónak pedig, mely a hazát szintén vérével és életével védi, mégcsak birhatási jussa se legyen, azt a stádiumnak igazságos céljai szükségessé nem teszik. Spártának helótái, Rómának mancipiumai rabszolgák valának, de ha őket uraik szabadonbocsátották, valóságos tulajdonosai valának szerzeményeiknek és abban őket törvénysértés nélkül senki sem vádolhatta, a magyar nemtelen jobbágyot ellenben még földesurának kegyelme sem emelheti vissza természeti jussaiba. A szabadság másokkal megosztva nem fogy, sőt erősödik. 1790-ben megtették őseink az első lépést, midőn a jobbágyok szabad költözését tör-

vény által megállapitották, ettől a birhatás jusáig csak egy lépés van, de mikor fog nemzetünk virágzó nagyságra emelkedni, ha előrehaladásunkban minden egy lépésnél negyvenhárom esztendőig késünk?"

Mindezek a nagy szociális gondolatok főként Wesselényi apostoli müködése nyomán a harmincas évektől Erdélyt is ostromolják már.

Wesselényi könyve a "Balitéletekről"

Még az 1833. évi hires kolozsvári országgyülést megelőzően, 1831-ben éspedig Bukarestben jelenik meg báró Wesselényi Miklós 323 oldalas, méreteiben, szellemében egyaránt hatalmas müve a "Balitéletekről".

Grandiózus ember, grandiózus müve.

Azt mondja: "Meg vagyok győződve, nincs müvelődésünknek nagyobb mételye, előhaladásunknak nagyobb akadálya, mint hogy iróink annyit ~~tiszt~~hízelkedtek nemzetünknek." Keményen birálja Nagy Lajost és Mátyás királyt. Nagy Lajos idejének durvaságát nem kivánja vissza, Mátyásról azt mondja, hogy "keveset tett a magyar nemzetiségért, dicső idejét önkény homályositja, mennyire erősithette s tisztithatta volna erős lelke s világos esze polgári alkotmányunkat, a helyett a jövendővel nem gondolván, gyászos bizonytalanságra hagyta hazáját..., önkényesen kiirt adók, német parancsok, magyar nyelvnek a latin mostohasága alá vetése, törvény nélkül tett

sok büntetések..."

A születési előítéletek ellen ő, a dusgazdag mágnás, imigy harcol: "A születési előítéletek hatalmas csoportjairól kinek ne volna képzete, ki a születési gőg és büszkeség nevetségeit gyakran látta, ezt pedig mindenütt, de valójában édes hazánkban akárkinek is fölösen lehetett tapasztalni alkalma. Némely aristocrata felülről néz le mindenkire, kinek kutyabőr nem javitja sorsát"... "Midőn a Nemesis riadó szava megdördül s kéri vissza az elnyomott nép századok óta bitangolt jussait: nem lehet nyomorultabb s gyávább alakban megjelenő teremtményeket képzelni, mint az ilyen ugorkafáról leesett uri rendet... S praerogatiókra, kutyabőrre, diplomákra s több effélékre épülő gőgnél nem kevésbbé nevetséges a régi familiával, vagy származással, fényes ősökkel pöffedező **büszkélkedés.** Hogy egy hajdani grófnak, egykori nádornak vagy talán még valamely koronás felkentnek véréből szivárog egy csöpp ereinkben, mivel vagyunk az által jobbak?"

Az ő korában vakmerő kihivása volt az uralkodó osztályoknak, amikor ezt mondja: "Nálunk a születési és származási előítéletek közt egy a legbotránkoztatóbb s veszedelmesebb, mely az ugynevezett pórnép ellen a mágnások és nemesek részéről van, sokan gőggel

sőt megvetéssel néznek a parasztságra..."

Születése után száz évvel izgatás miatt becsukták volna Wesselényit, amikor ezeket irja: "A hazai bambusszal, a mogyoróbottal áll utain a vad durvaságáról hires, sőt dicsért udvari tiszt vagy hajdu. A henyeségből elfáradott földesur unalmát ölni kimegy hosszu pipájával a dolgozókhoz: Nincs elég rend kaszálva! S pattog ostora az érette veritékező hátán azon embertársainak kiknek jó része nála minden tekintetben többet ér... Törvényesen javittassék a földnép állapotja, könnyittessék sorsa..."

A polgárság elleni balitéleteket is felsorakoztatja: "Főként a középszerü az, mely a világon legtöbb müveltséget terjeszt és bir" -- mondja.

"Sokak szeme előttegy rangban áll Canova tanitványa a vállvető kövek csinálójával, épen ugy festőnek tartja a mennyezetek mázolóját, mint kinek teremtő ecsetjét érzés lelkesiti; csak komédiásnak a Melpomené áldozó papját is, mint a kötélen tánczoló s kártya mesterségét üzőt. Csaknem éhségre vah az nálunk kárhoztatva, kire a Charisok mosolyogtak."

A kulturális haladás mellett kemény kézzel feszegeti a nemzetiségi kérdést. "A nemzetiség s a polgári alkotmány a malasztjait minden nyelvü, vallásu és származásuakra egyenlően terjessze... Igaz, hogy a magyar

a valódi házigazda, de a többi sem csupa szálló, nem kóbor jövevény, azok is részesei nemzeti létünknek, élnek a polgári alkotmány javaival s hordják ám terheit... Nem lehet a nemzeteket s embereket ugy leirni és klasszifikálni, mint a sneffeket, hogy ennek orra hosszu egyenes, amannak görbe..."

Ostromolja a nemesi nemadózást: "Nem a semmit sem fizetésben áll a vagyoni szabadság, hanem abban, ha teljes szabadság vagyon az értéket ész és munka által, senki jussait nem nagyitva..."

"Miben áll egy nemzet gazdagsága? -- irja --. Nem gazdag ásványai, nem termékeny földje, nem az éghajlat szelidsége, sem folyamai vagy a tenger tesz nemzeteket gazdaggá... Egy nemzet meggazdagodásának egyedüli kutfeje lelki müveltsége."

"A szabadság -- függetlenség. Minél kevesebbtől függünk, annál szabadabbak vagyunk..."

A társaságokban divó német szó ellen hosszan ir s a magyar társalgás mellett tör lándzsát. "Egy magyar szót azokban alig hallani, szinte kétlem, hogy magyar földön s magyarok közt vagyok."

"Némely uri társaságban, mint Ossian hőseit gőzeik között lebegve, oly homályban látom patriciusainkat nyugágyakon heverészni a dohányfüst fellegében, melynek sürüségét csak némely jelenlevőknek tudatlan-

ságuk vastagsága vagy előítéletek köde mulhat felül... Ha valaki közdologról kezd szólani, fészkelődni kezd, indulásra készül, mint az ágyuzást megsokallott sereg."

Sorban tárgyalja egy jó alkotmány garanciáit: a koronázás előtt kiadandó hitlevelet, "magyar csak azt ismeri el királyának, a ki az ő hozzájárultával megkoronáztatik szent koronájával" s hittel kötelezze magát a király a törvény fenntartására.

Kifejti, hogy Erdély polgári alkotmánya "illiterális", elavult, a korszellemmel nem egyezik, hogy javitani kell! "Kereskedés nemléte, gazdasági csonkaságok, természeti kincsek nemhasználhatása, iparbeli hiány, szegénység, sok adósság, falka szekvesztumok, gyakori éhség, csekély termesztvények, rossz kézmüvek, kevés és ügyetlen mesteremberek, gyárak nemléte..."

"A birtokosok és gazdagabbak semmire sem fizetnek..."

"Hogy egy országnak millió lakosi közül ezer neveztessék nemzetnek, hogy csak ezen sokkalta kisebb szám éljen azon jussokkal, melyet emberi jussoknak szükséges következései, a többi nagyobb szám pedig azoktól megfosztva, -- lehetetlen azt helyességgel egyeztetni meg."

"A földhöz lánczoltak, a 'glebae adstricti' szomoru sorsának fejezeteket szentel. Ulászló tör-

vényei 'megbotránkoztató' vadságot lehellenek."

"Minél több szabad, jussokból biró tagokból áll egy nemzet, annál hatalmasabb..."

"Tüstént eltörlendő, hogy a paraszt másnak önkényétől függjön s hon jószágot örök jussal ne birhasson."

Azt irja Wesselényi ebben a könyvében, hogy annak Pesten kellett volna megjelenni, "de hatalmas kezek születését meggátolták".

Könyve végén felsir: "Egy helyes urbárium szükségét az ország Rendei elismervén, 1791-ben a 64. törvényczikk által annak kidolgozására küldöttséget rendeltek. Ennek munkája, országgyülés már csaknem egy negyedrész század óta nem tartatván, elő nem vétethetett. Ezen tárgyban, mely egyenesen az Ország Rendeit illeti, az igazgatás 1818-ban önkényes utra indult. Királyi biztosokat küldött Erdélybe, kik ott egy Erdélyen kivül dolgozott s Erdélyre nem illő urbáriumot béhozzanak. A vármegyék ezen törvénytelen lépésnek ellene mondottak, de az összeirás végrehajttatott. De abbahagyták, az urbárium nem létesült s önkény alatt nyög az erdélyi paraszt, mint azelőtt."

Azzal végzi, hogy Erdély "sóban oly gazdag, hogy egész meztelen sószirtek fénylenek némely részeiben, de ezen istenáldását katonaság őrzi s az

ahhoz közeledő lakosra lobban fegyverük, a pásztor azon vidékben sódarabra ülve eszi kenyerét, de jaj néki, ha egy darabot tarisznyájába mer tenni."

A könyvnek Erdélyre óriási hatása volt.

A REFORMKORSZAK KIALAKULÁSA ERDÉLYBEN

Az 1834. évi kolozsvári országgyülés korszaka. Wesselényi a parancsnoki hidon

A francia forradalom, majd a napoleoni harcok nyomán keletkezett udvari erőskéz-politika Erdélyben fokozottan érvényesült. A trónon a koncepció nélküli Ferenc császár ül, vele maghaltak II. József reformgondolatai, II. Lipót alkotmányos életet hirdető tanitásai s uralkodása a szabad lélekzet elfojtását jelenti. Erdély országgyülését 1811-től 1834-ig nem hivják össze, holott Erdély törvényei szerint minden évben országgyülést kellett volna tartani. A Mária Terézia által ebben a tekintetben évtizedeken át gyakorolt abuzus követőre talál Ferencben. Uralkodása alatt, különösen e huszonhárom év alatt, a kormány állandóan arra törekedett, hogy Erdély alaptörvényei, amelyek az 1791-ben becikkelyezett Diploma Leopoldinummal ujra megerősitést nyertek, amelyeket Erdélynek ez a Magna Chartája mint az erdélyi alkotmányosság alappilléreit őrzött és mentett át, szinte feledésbe menjenek. A kormányhatalom beszivárgott mindenüvé és törvényellenes rendeletekkel bonyolitották le Erdély kormányzását. A törvényellenesség élén állt az az abuzus, hogy a Rendek választása alá eső országos hivatalokat és főhivatalokat az uralkodó

töltötte be, abélkül, hogy a törvényben megszabott országgyülési hatáskört respektálta volna. Igy ment ez 1792-től 1834-ig, a leopoldi hitlevél, majd az 1791: 12. és 20. erdélyi törvények ellenére. Egyszerüen helyettesitéssel töltötték be a kormányzatot vivő főtisztségeket és még a megyei tisztviselők választása sem történt alkotmányszerüen. Nagy anomália volt az is, hogy a kormány vetette ki már 1761-től kezdve, az országgyülés megkérdezése nélkül, az adókat, sőt az ujoncok szedését is az országgyülés meghallgatása nélkül a kormány rendelte el. Erdély négy vallásának egymásközötti teljes egyenlőségét sem tisztelte a kormányzat.

Mindezekből adódott az a sok gravámen, amelynek kiküszöbölésére törekedik elsősorban a negyedszázad multán összehivott országgyülés. Megelőzték azonban ennek üléseit a vármegyék és székek ülései, amelyeken heves közjogi vitákat inditottak a kormányzat ellen és amint ezeknek az időknek történetirója, Szilágyi Ferenc leirja,* az 1832. évben már mind zajosabbá váló megye-közgyüléseken főképp a vallási jogegyenlőség ügye s a kormány részéről törvényellenesen gyakorolt tisztujitás került szőnyegre, de már

---

* Szilágyi Ferenc: "Egy lap Erdély történelméből", 1865. április 24-iki akadémiai előadás.

ezeken a megyei közgyüléseken az unió eszméjét is megpenditették, mire nézve a megyék az akkor Pozsonyban folyamatban levő országgyülés közbenjárását kérték. Ezeken a megyei közgyüléseken "a kormány tekintélyét nem kimélő, tetteit, intézvényeit élesen megrovó, azok ellen tiltakozó nyilatkozatok mind sürübbek kezdettek lenni és végre az engedelmességet megtagadó végzések sem maradtak ki".

Az 1791. évi 12-ik, a megyei kormányzásra vonatkozó törvény szerint a legfelsőbb megerősités alá tartozó hivatalokra a bevett vallásokból szótöbbséggel választott három alkalmas egyént kellett felterjeszteni, vagyis mindegyik tisztségre tizenkét jelöltet, -- ott pedig, mint a magyar és székely törvényhatóságokban, ahol csak római katolikus, református és unitárius volt, összesen kilencet szoktak ősidők óta felterjeszteni. A törvény azonban nem volt egészen világos, ugyhogy az udvar nagyon sokszor a megye bizalmát nem biró tiszteket is megerősitett. De ennél még nagyobb sérelem volt, hogy a kormány a megyékbe olyan tiszteket is nevezett ki, akiket a vármegyék nem is jelöltek. Minthogy csupán a főbirákat és az alispánokat kellett a királynak megerősitenie, ellenben a pénztárnokokat nem, a vármegyék az 1830. év után szakitottak azzal a saját abuzusukkal, hogy a pénztár-

nokot is felterjesztették megerősitésre és már nem kilenc egyént terjesztettek fel, hanem csak a legtöbb szavazatot nyert három egyén nevét küldték fel. Ezzel szemben a kormány a régi gyakorlatra hivatkozott és utalt arra, hogy a megyék a törvényt nem magyarázhatják, mert a törvénymagyarázat joga az országgyülést és a fejedelmet közösen illeti. Igy a kormány és a megyék között a tisztujitások kérdésében is erős surlódás keletkezett.

Minthogy Erdélyben 1811-től 1834-ig nem volt országgyülés, Erdély el volt ütve attól, hogy a legfőbb állami hivatalokra az arra érdemes férfiakat az országgyülés megválaszthassa, mert ez a jog Erdélyben az országgyülést illette meg és a királyt csak a megerősités joga illette. Igy ebben a hatalmas időközben a legfőbb állami méltóságokat, ezek között a királyi táblai elnöki és itélőmesteri állásokat is az országgyülés megkerülésével töltötte be az uralkodó és az igy kinevezett főtisztviselők erősen aulikus magatartása ingerelte fel elsősorban Erdély kitünőségeit, ezeknek a nemzet érdekeivel nem egyező, csak az uralkodót kiszolgáló müködése vitte ellenzékbe Erdély legkitünőbb urait.

Tetézte a sérelmeket, hogy az 1834. március 18-ára összehivott országgyülés királyi meghivó leveleiből

ellenzéki vezérek nem kaptak. Ezeket kihagyták, mellőzték az erdélyi politikai élet legnagyobb kitünőségeit. Ezek azonban mind követi mandátumot kaptak. Ezen az országgyülésen tehát Erdély ellenzéke, amely a legkitünőbbekből állott, majdnem maradék nélkül megjelent, köztük volt a szellemi arisztokraták közül Veér Farkas is, azután mint királyi hivatalos gróf Bethlen János és báró Jósika Miklós, a nagy regényiró, köztük volt Szász Károly is, a nagyenyedi kollégium professzora, Erdély egyik legnagyobb jogásza.

Ferenc császár végre eleget akart tenni az országgyülés összehivásával az 1791. évi 20. törvénycikknek, amely a fő és sarkalatos hivataloknak a Karok és Rendek által való választását szabta meg. A megyék azonban nem biztak a király igéreteiben és felhivták a guberniumot, hogy elnökei és tanácsosai mondjanak le a nem törvényesen vitt hivatalaikról és például Alsó-Fehérmegye az 1832. év végén tartott közgyülésein a megyei tisztviselők választása és helyettesitése ügyében az addigi gyakorlattal szakitó rendelkezéseket tett és megtiltotta pl. a Szent István napnak az uralkodó által parancsolt megünneplését is. A megyék ellenállása lassankint majdnem egész Erdélyre kiterjedt s a végén már a kormányszéktől megkivánt közigazgatási jelentések tételét is megtagadták. A

kormány ezt "procax libertas"-nak tekintette, közvetlen az uralkodóhoz fordult és jelentette a királynak, hogy mivel nem tudja a törvényes rendet fenntartani és "a felségi jogok fenntartására célzó rendeletei foganatlanok maradnak", a király támogatását kéri, támogassa hathatósan "a legfelsőbb királyi tekintélynél fogva, melynek közbejövése nélkül sikert már nem lehet remélni". A király megsemmisitette a megyéknek határozatait, mondván: "Több és gonosz szándékból izgatott megyék a törvényes utról már annyira eltértek, hogy zajos gyüléseikben vakmerő önkénnyel oly végzéseket hoztak, mik a törvényekkel, az ősi alkotmánnyal és régi szokással ellenkeznek, azokat közzétették, sőt más törvényhatóságokat is hasonló tettekre felszólitottak s igy a törvényhozó hatalmat magukhoz ragadták, azonkivül Ő Felsége és a királyi gubernium tekintélyének és hatáskörének ellene szegültek", ennek folytán a király több megyének a tisztek választására, a vallásos ügyre, az áttérésre, más törvényhatóságok felizgatásáért járkáló küldöttségekre és a magyarhoni országgyüléshez követek küldésére vonatkozó minden végzéseit megsemmisitette, báró Wlassics Ferenc altábornagy, horvátországi bánt erdélyi teljhatalmu királyi biztosnak azzal a céllal nevezte ki, hogy hajtsa végre a király szándékait.

Olaj volt ez a tüzre és nem csoda, hogy a horvát bán erdélyi kiküldetése eredménytelen maradt.

Szilágyi Ferenc a megyék fellépését előjátéknak nevezi, amit "az országgyülési dráma követett".

Az 1791. évi 53. törvénycikk az erdélyi négy bevett vallás jogegyenlőségét és szabadságát megerősitette ugyan, de II. Lipót halála után az 1792. április 7-én és augusztus 29-én az ország rendeihez intézett királyi leiratok a római katolikusok áttérését akadályozó hatheti oktatást, a vegyes házasságokban a katolikus pap által való összeesketést és a vegyes házasoknak csak róm. kat. papi széken lehető elválasztását világosan kimondották és fenntartották. Igy az erdélyi ősi vallásszabadsági törvényt királyi leiratok hatályon kivül helyezték. Az udvar ezeket a rendeleteit ünnepélyesen megujitotta és 1802-ben, 1803-ban és 1805-ben szoros megtartás végett országszerte kihirdettette. Ebből álltak elő az országgyülés vallásügyi gravámenei és abból, hogy egyes püspökök, mint Rudnay Sándor, a későbbi primás, azt hirdette, hogy mivel az uralkodó katolikus, éppen ezért a katolikus vallás Erdélyben is uralkodó.

Az 1834. évi országgyülés bevallott törekvése ezekkel szemben az volt, hogy a törvényellenes helyzetet, a sokféle sérelmet megszüntesse. A kormány részéről

ujabb és ujabb hibák történtek, igy a legfrissebb kormányhiba volt, hogy a kormány a királyi hivatalosokat nem a régi szokás szerint a főbb és elegendő fekvő jószágot biró nemesek közül nevezte ki, -- ut sint patriae filii, e potiori nobilitate, sufficientique possessorio provisi, -- sőt ellenkezőleg, éppen a legelőkelőbbeket mellőzte, igy nem csupán Wesselényit, aki megyei szereplése és pozsonyi ellenzéki vezérsége folytán a legnagyobb szálka volt az udvar szemében, hanem báró Kemény Jánost, gróf Kemény Sámuelt, Józsefet, Domokost, Pált, gróf Bethlen Domokost, gróf Teleki Domokost, báró Kemény Domokost, gróf Mikes Jánost, báró Kemény Pált, báró Huszár Károlyt, báró Apor Józsefet, Péchy Istvánt, Veér Farkast stb. Ezek azonban nagyrészt mégis bekerültek mint követek.

Mint Szilágyi irja, 1790-től az udvari és a nemzeti párt állt egymással szemben. Ezzel szemben az 1834-iki országgyülésen az utóbbit ellenzéki pártnak hivták. Az ellenzékhez csatlakozott több királyi hivatalos is. Az emlitetteken felül nevezetes ellenzékiek voltak még gróf Bethlen Ádám, gróf Béldi Ferenc, a regényiró báró Jósika Miklós, Zeyk Dániel, báró Kemény Ferenc, gróf Haller István, báró Bánffy László, gróf Dégenfeld Ottó, gróf Korniss Mihály, gróf Mikó Imre, magyarzsákodi Horváth István, a kitünő

publicista. A hajdani udvariakból konzervativ párt lett, ez főleg a királyi hivatalosokból, a szász nemzet követeiből és nehány városi követből állott, vezető tagjai voltak báró Jósika Sámuel, Gál László, Balla Mihály, Petricsevich Horváth Dániel, Cserey Miklós, Gál Domokos stb. Az ellenzék vezére most már báró Wesselényi Miklós, akit az országgyülés diktátorának neveznek. Horváth Mihály nem helytálló itélete szerint "hódolt ugyan az uj kor liberális eszméjének — de azért mégis mindig arisztokrata maradt s mulékony népszerüségért a fényes születés előnyeit föl nem áldozá, mint egykor Mirabeau, ő is néptribunus volt számitásból, patricius hajlamból. Tribun por calcul, patricien par goût." Élete, mind magánélete, mind politikai évtizedei nem ezt tanusitják: a legnagyobb emberbarát, jobbágyfelszabaditó volt, vagyonát, szabadságát nem féltő nemzeti hős.

Az Erdélyt vezető értelmiség szinmagyar s nem fut a bécsi kegyek után. Ebből kerülnek ki a Wesselényi Miklósok. Erdélyi arisztokraták ebben a korszakban ha vállalnak is hivatalokat, erős magyar érzésük nem szorul háttérbe s nem udvarolnak Bécsnek. Egy régi hires német történetiró, Anton Springer boroszlói egyetemi tanár* azt irta II. Józsefről,

* Springer: Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden, Leipzig, 1863-1865.

hogy neki nem sikerült, mint Mária Teréziának, fényes udvari élet által megszeliditeni Magyarország "arisztokrata barbárjait", de ezek a "barbárok" nevelték a Széchenyi Istvánokat, a Batthyány Lajosokat, a Dessewffy Aurélokat, ezek alapitották Georgikonokat, ezek olvasták az enciklopedistákat, ezek a "barbárok" nem felejtették el Rákóczi szabadságharcát s 1791-ben ezek népesitették be a magyar szabadságért és müveltségért küzdő pozsonyi országgyülés termeit. A mélytengerek élői nincsenek azonban a viztömegek olyan óriási nyomása alatt, mint amilyen sulytól nehezitve éltek a XVIII. század, s a XIX. század első felének magyarjai.

A rajnavidéki régi főnemesi család sarját, a Koblenzben 1773-ban született Metternich Kelemen Lothárt a német tartományokból szolgálatába fogadó Ausztria 1809-ben Stadion gróf utódává, külügyminiszterré, majd államkancellárrá teszi. Kortársai az 1848. március 13. napjáig tartott fényes közpályáját három f-betüs francia szóval jellemezték: fin, faux, fanfaron, finom, csalfa, kérkedő. Eleinte nem nyilt erőszakkal küzd Magyarország s Erdély ellen. Uralma első éveinek kormányzási módszereire jellemző, hogy az 1811-iki pátenat, mely az egész birodalom terén forgásban levő, példátlan könnyelmüséggel szaporitott 1060 millió frt

papirpénzt egyötöd értékére szállitotta le, nem fogadta el az 1811. évi pozsonyi országgyülés, de elosztása után egy 1812. szept. 1-én kelt királyi rendelet mint ideiglenes rendszabályt végrehajtani rendelte, a Rendek t.i. előbb, 1812. január 5-én a királyi válaszban figyelmeztetve lettek, hogy csak a fejedelem képes megitélni azt, ami a "birodalom" javára szolgál.* Ez a finom és csalfa álláspont vonul végig a metternichi politikán s vezet a végén a megcsalt népek feltámadására. Ezt a politikát nem magyar történetiró, hanem ez a vérbeli német történetiró jellemezte ekként: "Meghonosult a bécsi kormánykörökben azon elv, semmi nyilt alkotmánysértést el nem követni, sőt inkább az alkotmányosság betüjéhez szorosan ragaszkodni, de a politikai öntudat eleven bensőségét merev formalizmus által aláásni s a nem hajlékony, egészen elavult alkotmányos formák által, a konzervativ érdeket előmozditani. Nem akarták, hogy Magyarország alkotmánya intézvényei ellen szabadságát elveszitse, de hogy azok által legyen szabadsága elfojtva."

Erdély szabadságát Metternich elődei ugyanilyen eszközökkel vették el. Még Bethlen Gábor, a nagy fejedelem, Erdély és Magyarország függetlenségének

---

* Springer, id. mü

páratlanul bölcs és vaskezü védelmezője, boldogan irta 1627. április 3-ikán Alvinczy Péternek: "A németnek nehéz igája alól az egész magyar nemzet felmenekedik és minden állapotja restituáltatik", de utódai alatt fokozatosan gyengül Erdély védekező ereje s a kifáradt országban fészket verő habsburgi uralom százötven év alatt szünetlenül arra törekszik, éket verni Magyarország és Erdély közé, nehogy egyesüljenek s ezzel a dinasztikus szempontból nem sok jót igérő megerősödés bekövetkezzék. A dinasztikus érdek még jóval később, a XIX. század hatvanas éveiben is nyiltan az: hatálytalanitani a negyvennyolcas uniót.

Ez ellen a finom, csalfa és kérkedő uralom ellen Erdély megvesztegethetetlen fiai a kis erdélyi országgyülésen már korán szót emelnek. Nem villog már Bethlen Gábor kardja, de megszületik a véka alá nem rejtett törekvés: védeni Erdélyt, ha másképp nem megy, a Magyarországgal való egyesülés utján. Ha Bécs nem amaz elv szellemében akar kormányozni, amelyet Montesquieu ugy formulázott, hogy az arisztokratikus államformák lelke a mérséklet, ugy Erdélynek kell nem a forradalom, hanem a mérséklet talajára helyezkednie s mérséklettel, de nyugodt erővel törekedni saját maga megmentésére.

Erdély politikai vezéri kicsiny országuk megerősödését elsősorban a népjogok megadásától várják. Az 1834-es országgyülésen ezt a gondolatot még nem sokan képviselik, de a kisebbség ereje, dinamikája óriási, -- tizenöt év s győzni fog.

Az 1834. évet megelőző, országgyülés nélküli hosszu korszakról irja báró Jósika Miklós Emlékirataiban, hogy ez a korszak "ugyszólván az egész országot átvillanyozta s az ismeretes magyar vérmességet oly reményekre bátoritotta, melyek egészen és ugy, miként azt a jobbak óhajtották, sohasem teljesült... A franczia háboruban az ország ellen nem lehetett panasz, a nem adózó magyar urak a kormány segitségére siettek... a háborura összegyült segélyt az akkor élők tizennégy millió pengő forintra becsülték; ezenkivül az insurrectióval együtt mintegy 115.000 embert állitott ki az ország... Az 1799-ben kezdődött második franczia háboru nagy lelkesedést gerjesztett. Magyarországban és Erdélyben... de az országban ez időben már sok elégületlenség volt... A Martinovich-összeesküvés... rettenetes hevélyt okozott az országban..."

József császárról azt mondja Jósika, hogy korán élt a magyar nemzetnek, "most a sirból is kezeinkkel kiásnók elveidet..."

Attól az időtől kezdve, amikor Erdély fejedelme,

Apafi Mihály 1690. április 15-ikén behunyta a szemét, az ország a bécsi udvar kezébe került és a valódi hatalmat nem a kormányszék, a gubernium gyakorolta, hanem Erdély katonai parancsnoka. Százötven év következett, amelyben a fejedelmi korszak himporától megfosztott kis ország Bécsből aulikus eszközökkel kormányzott tartománnyá süllyedt le. S mégis volt magyar élete. Eppur si muove. Majdnem száz év mulva, a XVIII. század végén ujra fellángol az elomlott fejedelmi tüzek parazsa s az erdélyi magyarság kuriáiból, kunyhóiból csak ugy, mint el nem németesedett főurai barokk palotáiból a régi erdélyi kulturszellem csap ki. Ennek a XVIII. századnak egy melegszavu erdélyi irója altorjai báró Apor Péter, a Metamorphosis Transilvaniaeban azt irja, hogy mikor a fejedelem a fejedelemasszonynyal táncolt, az urak addig mind felállottak s valamikor arra fordult a fejedelem, az urak mind fejet hajtottak. A bécsi udvar azonban már többet követelt Erdély uraitól, azt követelte tőlük, hogy ugy táncoljanak, ahogy Bécsben akarják. Az összeomlott Erdély urai ennek csak egy darabig tettek eleget. Nem adták oda magukat. Nem nyüzsögtek III. Károly spanyoletikettes udvarában s nem töltötték meg Mária Terézia fényes termeit. Nem, inkább adták a két hazának előbb II. Rákóczi Ferencet, majd a század végén a

Wesselényi-szellemet.

Rosszul állt a XIX. század elején a magyar társadalomban a magyar nyelv ügye, de Erdélyben nem. Kazinczy irja 1823-ban az Erdélyi levelek-ben*: "Gróf Haller Gábornak ebédjénél egy valaki csodálkozni látszott, hogy én, magyarországi ember, oly jól beszélek magyarul s ugy hitte, nekem is, az erdélyieknek is complimentet teszen vele, ha azt nekem szemembe mondja."

Erdély főurai szinmagyarok, érzésben, nyelvben egyaránt. A bécsi kéz s a bécsi udvar csak keveseknek ártott. Mikor Ferenc "császár" és felesége, Karolina Auguszta 1817-ben Erdélyt látogatja, bemutatják nekik az erdélyi nagyuri hölgyeket s a királyasszony megszólításával tünteti ki őket. Az egyik késlekedve felel, nem tud jól németül s egy hölgy megszólal: "Szégyenlenék fejedelmünknek nyelvét nem tudni", mire a királyasszony azt mondja: "Idegen nyelvet tudni nem szégyen, a magunkét jól tudni kötelesség."

Viszont Erdély harmadik közjogi nemzetét, a XVIII. század végének s a XIX. század elejének erdélyi szász népét érdekesen jellemzi 1823-ban a köztük járt Kazinczy Ferenc:** "...Kőházakban laknak, ily szép falukat Pozsony és Bécs közt nem látni. Ez a nép nem

---

* Erdélyi levelek, I., 142. l.

** Erdélyi levelek, I., 131 s köv. lapok.

ismer földesuri hatalmat, hasonló részben a mi jász, kun és hajdu helyeinkhez. Abból áll terhe, hogy adót fizet, katonának viszik, dézsmát prédikátorának, kik közt sokan temérdek gazdagságot gyüjtenek." /Kazinczynak ez a megállapitása megérteti, miért ellenezték 1848-ban a szász papok az uniót, a jogegyenlőséget, a jobbágyság felszabaditását, t.i. a szászok földjén főként román jobbágyok voltak, a szászokét meghaladó számban./ Kiemeli barátságtalan magatartásukat az idegennel szemben, "ha tiz szász ül együtt és német lép közéjük, a tiz szász együvé bú s magára hagyja a német rokont is."... "Amint magyarjaimhoz vonzódom, mikor viskójok felé közelitek, ugy érzem magamat visszatolva a szászoktól, mikor az jut eszembe, hogy a falun lakó szászokat, mert a városi szász egyéb, milyeneknek találám mindenütt."

Deák Ferenc már a mult század harmincas éveiben báró Wesselényi Miklóssal állandó kontaktusban áll és sürü levelezése során később különösen a negyvenes évek nagy kodifikációs munkálatainak még kisebb részleteiről is állandóan tájékoztatja, az urbéri jogszabályok alkotásától a büntetőjogig s a váltójogtól a sajtójogig ugyszólván mindenről, -- hanem vele folytatott levelezésében Erdély unióját már a harmincas évek elején nélkülözhetetlennek tartja. A

Pozsonyból 1834. junius 27-ről Wesselényinek irt levelében[*] ezt irja: "Ügyetek nálunk sok testvéri meleg részvételre, sok érettetek forrón buzgó kebelre talált, mert egy volt hajdan is Erdélynek ügye nemzeti szabadságunk ügyével és ha polgári létét fenntartani, ha függetlenségét emelni óhajtja a magyar, egynek kell e két ügynek lenni mindenkor. Kedves kötelesség előttünk a szent igazság mellett, bármely alakban jelenjen is meg, elszánással küzdeni, de kétszeresen édes lett volna érettetek szeretett testvéreinkért, kiknek ősei hajdan őseink szabadságáért annyi vért ontottak, legalább a törvényhozás pályáján sikra szállani... A törvénykezési munkában lassan és kevés sikerrel haladunk. Werbőczynek varázsereje volt a megyékben és az ősiség kártékony korlátlanságát legyőzni mindeddig nem tudtuk, de talán jobb jövendő nyilik még és egyedül a remény az, ami gyakran csüggedő erőnket ujra feléleszti, legalább magvát szórjuk el a jövendőnek és habár az elszórt magnak egy részét az ut mellett eltapossák, habár egy része kemény sziklára hullott is, van talán mégis, mely fogékony kebelbe esett és ott kelni, virágozni, sőt egykor talán gyümölcsözni fog, mert egy nemzet életében egy emberi életkor csak néhány óra-perc."

---

[*] Dr. Váczy János: Deák Ferenc levelei.

Igy buzditja Deák Wesselényit és viszont Wesselényi Deákot, kölcsönösen közlik egymással országerősitő ujjáalkotó terveiket és igy közös törvényhozási alapot igyekeznek már eleve, a szellemi összeköttetések kiépitésével, a jogalkotási irányzatok egy nevezőre hozásával teremteni, mert mindegyiknek a lelkében él már a tudat, hogy az uniót a közeljövőben meg kell valósitani. Később, a Kehidáról 1844. november 27-én küldött levelében Deák sajnálatát fejezi ki Wesselényi előtt, hogy Közép-Szolnok vármegye sok ideig játéka lehetett azoknak a cselszövényeknek, melyekkel a két hazának némely rosszakarói szép szin alatt gátolni akarták, hogy a Partium Magyarországgal egyesüljön. Az idevonatkozó 1836. évi XXI. törvénycikk végrehajtásának késlekedése miatt is panaszkodik ebben a levélben Deák és azt mondja, "hogy a törvény oly hosszu ideig teljesitetlen maradott, az csak a Magyarországot is kormányzó ausztriai kormánynál volt lehetséges." Majd, immár az unióra való határozott utalással ekkép folytatja: "Örömmel és a legszebb reményekkel nézek én barátom ezen részek vélünk való egyesülésének elébe, -- de hát a lelkes, a derék Erdély, mikor fog már egyszer valahára testvérével, Magyarországgal összeforrni? Hidd el barátom, mi magyarok Erdély nélkül csak fél nemzet vagyunk. Sok szép és jó fejlődött ki már az ujabb időkben nálunk is;

de lelkesedésünknek, mely sok anyagi vitákban hanyatlani kezd, hü és biztos támaszra van szüksége és ezt csak Erdély nyujthatja nékünk, a tőlünk elszakasztott, de forrón szeretett kedves testvér. Erdély volt egykor századokon keresztül leghivebb oltalmazója, sőt megmentője a magyar alkotmányos szabadságnak és Erdély adhat most is tulnyomóságot nemzetiségünknek azon veszélyes elemek ellenében, melyek kétszeresen veszélyesek az által, hogy önhazánk keblében élnek s terjednek. De egyébaránt is e két magyar hazának csatlakozni most kellene leginkább, midőn mindenikben megindult már a józan kifejlődés, mert ha mindenik külön fejlődik, akkor majd még kevesebbek lesznek az érintkezés pontjai közöttünk s az egyesülés még inkább nehezitve lesz. Meg vagyok győződve, hogy ha Magyarország és Erdély egyesülve haladnak a kifejlődésnek már elkezdett ösvényein, más lesz mindenikre nézve az eredmény, mint ha mindenik különválva fejlődik. Szabadelvü lesz ez a kifejlődés igy is, ugy is, de egyesülve, nemzetiebb és lovagiabb, szilárdabb és biztosabb, egy szóval jobb és nemesebb, mint külön válva. Nem ismeri e két honnak érdekét, vagy fonákul fogja fel a dolog részleteit, ki minden áldozatra nem kész, hogy Erdély vélünk egyesüljön."

Wesselényi megfelelt Kossuth és Deák bizalmának.

De Erdély jellemzésében, Deák értékelésében, hogy Erdély századokon át "megmentője volt a magyar alkotmányos szabadságnak", a motiváló erőt Erdély nemessége, arisztokráciája épp ugy, mint köznemessége, szolgáltatta. Itt törpe kisebbség volt a Bécshez huzó elem, amint majd később, 1848-49-ben vérét adja Erdély arisztokráciája és nemessége a magyar szabadságért s egyéni szabadságát később, Josefstadt börtöneiben.

Egy névtelen erdélyi röpiratban olvassuk* az erdélyi régi köznemességről: "Ki vezérli hát az alkotmány hajóját oly szerencsésen, hogy annyi kőszirtek között, három századok óta el nem sülyedett, sőt a nemzet hajdani nagyságának s az alkotmánynak némely árnyékai megmaradtak, midőn Angliát kivéve az egész Európában a szabad nemzetek alkotmányai hasonló okok miatt elenyésztek vagy csak mint király kegyelmes ajándékai léteznek? Különös csuda a köznemesség, az ugynevezett bocskoros nemesek, mert igy nevezik az uri Rendek mindazokat, kik nem papok, nem mágnások, nem főtisztviselők vagy királyink. A kiket az ostoba ausztriai német magyar ökörnek nevez, mert egy ily szlávtól, mint az ausztriai, ki pénzért spionja,

---

* "A magyar nemzet sérelmei. Egy alkotmányos szózat a magyarokhoz az 1833- -as esztendőkben", közölve Papp Miklós "Történeti Lapok" c. folyóiratában, 1874. 214. l.

hóhérja az udvarnak, egyebet nem is várhatni, holott még tanulhatná az ostoba, hogy tömérdek adózásai, kiszivott, kiszopott javai nagy hiányát mutatják egy védő alkotmánynak. A kedves földmivelő, a csuda ember, a derék bocskoros nemesség, -- ez az, ki a maga nagy száma miatt megvesztegethetetlen egyszerüsége, mérséklése és szerencséje által a vakitásokon felülemelkedik, a vármegyék tisztválasztásán szavát mindenkor a haláért emeli fel. Ez az, ki az erkölcstelen tisztviselő ostora, ki egy hazaáruló alispán alól kiragadja a széket, ki önhasznát felejtve, magával nem gondolva, az erőszakoskodó főispánnak, a czimekkel megrakott királyi képviselőnek a tintát szemébe vágja, hogy fekete lelke szinét homlokán is viselje. Ez az, kit fényes honszeretetéért a kormány rebellisnek nevez, kitől az ostoba ausztriai német minden civilisatiót megtagad, -- ez az, ki a magyar alkotmányt eddig fentartotta. Tanuld meg hát alkotmányok ellensége, hogy nem oly könnyü egy törvényes szabad alkotmányt legázolni. Sokszor a legcsekélyebb dolgok tartják fel azt, valamint a természetben egy darab láncz megfogja az elefántot."

Ezt a szellemet tükrözik Erdély harmincas évekbeli jelenségei. A pozsonyi ellenzéki szellem méltó párja ez.

Báró Kemény Zsigmond az "Erdély közélete 1791-1848" cimü tanulmányában, amely az 1851. évben jelent meg, azt mondja ugyan, hogy "Erdély ama kis ország, mely a forradalom alatt vadregényes sorsával és niobei könnyeivel magához büvölte a világ részvétét, ritkán vala oly szerencsés, hogy a forradalom előtti alkotmányos küzdelmek iránt megnyerhesse nagyobb testvérének, Magyarországnak rokonszenvét," ez a megállapitás azonban nem egészen fedi a tényeket, mert amint alább látni fogjuk, a most következő korszakban, a harmincas években, a magyar országgyülés nagyjai, élükön Deák Ferenccel, a legmelegebb érdeklődéssel kisérték az Erdélyben is kiujuló alkotmányos küzdelmeket. Pozsony államférfiai, illetőleg a magyar ellenzéki politika pozsonyi vezérei állandó összeköttetésbe lépnek Erdély politikai nagyságaival. Amint a harmincas és negyvenes évek magyar országgyülései is már az alkotmányos küzdelmek jegyében állottak és az ország modern fejlesztését irták zászlaikra, ugy az 1834. évi kolozsvári országgyülés, amely ostromállapot elrendelésével végződött, a követek meg nem alkuvó kemény szellemét tükrözte. Ismét méltóvá lett ebben az időben Erdély arra a régi történelmi megállapitásra, amit Kemény is kiemel, hogy számtalanszor volt Magyarország legdrágább érdekeinek Erdély a képviselője és a pozsonyi törvé-

nyek bölcsőjét a Királyhágón tuli vidékek szellemében találta meg, abban a szellemben, amelyet az jellemzett legjobban, hogy volt idő, amikor maga Pázmány Péter esdekelve kérte Erdély fejedelmét egy kevés nyakasságra, mert különben Pozsonyban az országgyülésen elnémul minden vélemény; Igaza van Keménynek, amikor azt mondja, hogy a fejedelmek korából fennmaradt erdélyi törvénykönyvek mind a hitvallások szellemi igényeit, mind az alkotmányos élet lényegét határozottabban fogták fel és tükrözték vissza, mint az európai államok nagyrészének azon időszakban hozott vallási és közjogi törvényei, mert Erdély az uj eszmék irányában az európai államtömbök között a szélső baloldalt foglalta el és alkotmánya inkább köztársasági volt, mint monarchiai. A kormány a fejedelem kezében volt ugyan, de a fejedelmet az országgyülés választotta és a fejedelem az u.n. fejedelmi kondicióban ünnepélyesen elvállalta a törvények megtartását, az egyének vagy testületek szabadságainak biztositását, köteles volt tanácsosainak véleményét minden fontos kérdésben meghallgatni, ugy hogy az országgyülés inkább felette volt a fejedelemnek, mint mellette.

Ez a helyzet lényegesen megváltozott akkor, amikor Erdély a habsburgi uralom alá került és amikor Bécs megkezdte a fejedelmek korából fennmaradt drága örök-

ségnek, a függetlenségnek és alkotmányos szabadságnak elfogyasztását. A XIX. század első felében a habsburgi önkény már rendkivüli méreteket öltött. Erdélyben különleges módszerei voltak a bécsi kormányzatnak, a hivatalnoki kar utján törekedett a szabadságjogok fokozatos megsemmisitésére, amire a hivatalnokoknak országgyülési választása nyujtott főleg módot, amennyiben a választási jog később leolvadt kandidálási jogra és a hivatalnokok kijelölése az uralkodó és az ő szervei részéről történt. Ez fájt legjobban az erdélyi országgyüléseknek is. Sulyosan érintették Erdély politikai életét már II. József császár politikai és közigazgatási centralizáló rendelkezései is és ha igazat kell is adnunk Kemény Zsigmond ama megállapitásának, hogy József császár reformjai akkor gyujtották a szenvedélyeket lángra, amikor a nemesi rend előjogait vagy előitéleteit fenyegette, ugy hogy halálakor nem is a közigazgatási szervezetre vonatkozó rendeleteit égették meg a megyetermekben és a városi piacokon, hanem a kataszter előkészületeit, a népösszeirást és a földmérési adatokat, -- viszont félévszázad multán Erdély politikai társadalmát éppugy felvillanyozták a nagy reformgondolatok, mint a pozsonyi Karokat és Rendeket.

Az 1791. évi erdélyi országgyülés még csak Erdély

alkotmányos függetlenségét rögzitette meg a nemrég elmult központositási kisérletekkel szemben és néhány kisebb intézkedésen kivül feleslegesnek tartotta a nép életét oly mélyen érintő urbéri viszonyokról való gondoskodást, a harmincas évek elejétől kezdve azonban Erdély politikai felemelkedése is megkezdődik.

A habsburgi taktika az volt, hogy az 1791. óta hozott törvények erejét ki kell szivattyuzni a szokások, felső rendeletek és jegyzőkönyvi magyarázatok által, ugy hogy a törvények valódi szellemét kiforgatva, a habsburgi bürokrácia legyen egyedüli hatalom Erdélyben. Amint Kemény mondja, az évenkint tartandó országgyüléseknek megszünéséből önként folyt a kormányszék legalitásának elenyészése, mert a halál által koronként apadt azon tanácsosok száma, akik az országgyülésen választtatván meg, törvényesen ültek helyeiken. Amikor a vagyonosabb és tekintélyesebb családok országgyülések nemlétében elvesztették a hatásukat a közügyekre és kiszorultak a hivatali állásokból is, kezdett terjedni az ellenzéki hangulat és megalakult az ellenzék, amelynek tagjai, csupa nagyurak, megyéről-megyére járnak és a vármegyékben és székekben személyes aktivitást fejtve ki, élesztik a hamu alatt is élő ellenzéki parazsat. Az abszolutizmus erejével a Wesselényiek, a Kemény Dénesek és Bethlen Jánosok

ellenzéke szállott szembe és az u.n. vándor patrióták, élükön a két haza mindegyik országgyülésén lángoló lélekkel müködő Wesselényi Miklóssal s gróf Kendeffy Ádámmal megszervezték Erdély ellenzékét is, nemcsupán a szabadságvédelem programját adva nekik és nemcsupán a hivatalnokok elleni szakadatlan gravámeneket sorakoztatva fel, hanem megobstruálva a kormányszék rendeleteit s a régi erdélyi törvényekből mutatva ki a politikai joglét és a társadalmi emelkedés követelményeit. Mennyire becsülte Erdély a vándorló patriótákat mutatja, hogy amikor az 1834. február 7-ikén eltemették Kolozsvárott gróf Kendeffy Ádámot, a Jelenkor 1834. 16. számában foglalt nekrolog szerint: "Barátai hatalmas lelkének cimjeléül meghatározták emléket emelni sirja fölébe azon örök sziklák gránitjaiból, melyek Erdély határit rendithetlenül védik." Amint Kemény mondja, az ellenzék vezére mihamar a nagyeszü Bethlen János gróf lett és ebben az ellenzékben az összetartás szilárdabb alapon és szigoru fegyelmen nyugodott, mint Magyarországon. Az erős ellenzéki szellem a vármegyék gyüléseiből kelt fel s mihamar hatalmas lángokat vetett.

Kossuth 1833-ban Erdélyről

Kossuth azt irja 1833. szeptember elsején Wesselényinek: "Most egy-két szót Erdélyről, szárazon adom elő s egyszerüen, amint vettem, de oly kutfőből vettem,

hogy ha ez nem hiteles, ugy önmagamnak sem hiszek többé: a kormány előtt nem kedves azon párt /fájdalom, hogy csak párt/, mely a két testvérhaza egyesülését óhajtja, ellenben a constitutionális magistraturák bitorlóit szeretné országgyülése által törvényesittetni. Ezen két czélt tüzte ki magának Erdély országgyülésére. S eszközei, melyeket titkos tanácsban elhatározott, ezek: csak azon regalistákat fogja meghivni, kik a mult diétában részt vettek, ezeknek s az officio tales uraknak segedelmével reméli végzésbe tétetni, hogy Erdély egyesülni nem kiván... A proponált regalisták közül, kiknek száma, ha jól emlékszem, 282 vagy 382-re megy, mely lajstromból Nagyságodnak, s még néhányuknak neveik különösen ki vannak huzva, most senki sem hivatik meg s mig iránta a törvényhatóságok vagy maga az országgyülése által lépés történnék, a diéta eloszlik... Igyekezzék magát Nagyságod követté választtatni, mert minden igaz magyarnak, ki a két testvér haza egyesültében nemzetünkre uj szép hajnal virradtát várja, Nagyságodba van vetve reménye s Nagyságod és baráti azon keble, melyhez mint a tüzimádók a naphoz fordulunk, midőn a két testvér haza egyesüléséért fohászkodunk."

Erdély megyéi és székei 1832-től

A megyék Erdélyben is az alkotmány várai s a szellemi felébredés harcosai. Termeikben nem egy nagy reformgondolat érlelődik.

A sajtószabadság gondolata az 1832. április 30-ikán Alsófehérmegye közgyülésén testet ölt s a legközelebbi országgyülésen előterjesztendő javaslatok közé sorolják.

Tordavármegye közgyülésén az 1832. év végén gróf Széchenyi István, "a magyar kaszinók nagymestere" éljenzése mellett megyei kaszinót alapitanak.* A hirlapi tudósitás a király képének az alkalommal történt leleplezését ünnepelve, "magasztos lelkü földi atyáról" beszél. A királyhüség azonban nem zárta ki a királyi politika félelmet nem ismerő birálatát.

Erdély visszacsatolását állandóan sürgetik a magyar országgyülések. Az 1833. február havában is Pozsony az erdélyi országgyülés mielőbbi összehivását követeli, mert ez "az anyaország kötelessége". Ugyanigy sürgetik az uniót Erdély vármegyéi is és ezek is kérik az erdélyi országgyülés összehivását e végből.

Belső-Szolnok és Krasznavármegyék, Marosszék és Kővárvidék az 1832. évben a királyhoz országgyülés tartásáért folyamodnak, "mert az országgyülés erősiti

---

* Erdélyi Hirlap 1833. évf. 21. sz.

a hon és fejedelem közti szeretet kötelét, a haza boldogságára kivántató törvényes rendszabályokkal az tölti be az idő haladtával eredő hézagokat."

Zilah lelkesebb fiai és leányai -- olvassuk 1832-ben a Jelenkor 22. számában -- Kraszna, Somogy és több más megye példájára maguk közt ez év kezdetén magyar olvasótársaságot alkotnak. Ugyanitt a gimnázium főfelügyelője, Wesselényi, "a két anyahon ismeretes fia, mint mindenütt, ugy itt is ösztönben és példában első, ott több szóba készittetését vállalta magára".

Kolozsvár jótevő asszonyegyesülete 1823-től 27.078 váltóforintot gyüjt, ezen épült a dologház, kisgyermekeknek iskola, táncpalota, meleg fürdőház, uszásiskola, sétakert, a dologházban negyven szükölködő talált munkát. /Jelenkor 1932. évi 17. sz./

Erdélyiek, élükön Wesselényivel, 1832-ben részt vesznek a Pest-Buda közti állóhidbeli közgyülekezetben.

Kis és nagy kulturális jelenségek mutatják, hogy Erdélyben a harmincas évekkel uj szellem kezdődött.

A vármegyék állandóan sürgetik már a harmincas évek elején az országgyülés összehivását. Igy a Jelenkor 1832. évi 32. számában olvassuk, hogy Kolosmegye rendei az 1832. április 4-én tárgyalják Belső-Szolnok

megye, Kraszna vármegye, Marosszék- és Kővárvidék tudósitásait, hogy a királyhoz folyamodjanak országgyülés tartásáért, "mert az országgyülés erősiti a hon és fejedelem közti szeretet kötelét a haza boldogságára kivántató törvényes rendszabásokkal, az tölti be az idő haladtával eredő hézagokat s választja meg az ország főtisztviselőit és tanácsosait".

Alsó-Fehér vármegye rendei a Jelenkor 42. számában foglalt tudósitás szerint felirnak a királyhoz országgyülés tartásáért, amelynek tárgyai szerintük az egyesülés /unió/, az egyházhelyi nemesség törvényes mentessége és végre a teljes sajtószabadság lennének.

Udvarhely az 1832. április 4-én megtartott közgyülésén szintén azt határozza, hogy felir a királyhoz országgyülés tartása végett.[*]

Alsó-Fehér vármegye közgyülésén a köznép terheinek könnyitésével foglalkozik és kimondja, hogy egy egész örökségü parasztgazda tizenkét napszámnál többre közmunkatétel végett ne szorittassék, e tizenkét napszám felét a földesur hordozza, hat napot t.i. parasztja robotjába tudván be. Mennyire elterjedt már akkor a nép felkarolására célzó szellem, mutatja, hogy ezen a közgyülésen a birtokosok önkéntes ajánlásából teremtett tizenháromezer forint célját akként jelölik

---

[*] Jelenkor 1832. évf. 42 és 55. sz.

meg, hogy árvák intézetét állitanak fel rajta.* Alsó-Fehér vármegye ugyanebből a közgyüléséből a hazai magyar és szekely megyékhez és a szász nemzethez fordul "a nemes Magyarországgal óhajtandó szorosabb egyesülés törvényes uton leendő kieszközlése végett."**

Kolozsmegye az 1833. február 25-én kezdődött közgyülésében Alsófehér-, Hunyad- és Torda-megye felszólitására határozza: "Találnák meg levéllel nemes Magyarország mostan országul egybegyült képviselőit az iránt, hogy a két ország óhajtott egyesülése céljáért egyidőben országgyülés tarthatását kieszközölni és mindkét testvérhaza részéről az egyesülési pontok céljából országos küldöttséget rendeltethetni. A vármegye ezt a kérelmét a pozsonyi országgyülésen résztvevő erdélyi urak, nevezetesen báró Wesselényi Miklós, Farkas és Ferenc, gróf Bethlen Domokos és gróf Teleki Domokos utján kivánja előterjeszteni és erről a lépéséről értesiti az összes két hazabeli törvényhatóságokat.***

Az országgyülések negyedszázados elmaradása azt eredményezte, hogy egyes vármegyék saját hatáskörükben hoztak egyébként országgyülési hatáskörbe tartozó

---

* Jelenkor 1832. évf. 42. és 55. sz.

** Jelenkor 1832. évf. 42. sz.

*** Jelenkor 1833. évf. 24. sz.

határozatokat. A király azután az ilyeneket néha-néha megsemmisitette. Igy az 1833. május 2-iki kolozsmegyei közgyülésen ismertetnek egy királyi rescriptumot, mely ilyen megsemmisitést tartalmaz.*

A Helmeczy Mihály szerkesztésében megjelent "Jelenkor" cimü lap 1833. évi évfolyamában a 442. lapon olvassuk, hogy Kolozsvárott az akkor uralkodott rendkivüli szárazság által előidézett szük gabonatermésre tekintettel, "melyből élelemdrágaság és az adózó nép szegénysége miatt könnyen éhenhalás is következhetnék, több uri méltóság és vagyonos szivére vevén a fenyegető veszélyt, honfitársait felszólitá, hogy e rossznak eltávoztathatása módjáról tanácskozzanak. Ennélfogva számos buzgó hazafi és emberbarát junius 25-ikén nemes Kolozs megyeházához gyülekezvén, elhatározák, hogy a királyi kamarai pénztárból kölcsönözzenek 200.000 pengőforintot. Wesselényi Miklós báró ur magát kötelezte, hogy 100.000 pengőforint bátorságára tulajdon birtokit zálogul leköti, a más 100.000 forint hitelére pedig több uri méltóság ki 2.000, 2.500 pengőforintig." Erre a célra bizottságot választottak, gabonát vásároltak és elhatározták, hogy Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Désen és Zsibón gabonaraktárt állitanak, ahol "a gabona minden nye-

* Jelenkor 1833. évf. 41. sz.

reség nélkül fog eladatni." "Hogy pedig a pénzetlen szegénység, kinek jutalmasan sincs módja élelmet szerezni, az éhség borzasztó szükségit elkerülhesse, Wesselényi Miklós báró ur e célra egy aláirást indított és a begyülendő pénzről szoros számadás terhét is magára vette."

Látjuk tehát, hogy Wesselényi nemcsupán szónoklatokat mondott a szegény nép érdekében, hanem erszényébe is benyult és nagy terheket vállalt magára a szegény nép felsegitésére.

Erdély vezető rétegei a 30-as évek elején már nem a régiek. Uj emberek állanak fenn a gáton, uj nemzedék, nemesek, arisztokraták, az uj koreszméktől sem idegenek. Még nem szakitanak a jobbágy-multtal, de már lelkiismereti furdalásaik vannak. S nagy szociális hajlandóságukról nem egyszer tesznek tanuságot, ha még a jobbágyfelszabaditásra nem értek is meg.

Igy Helmeczy Mihály lapjának, a Jelenkor-nak 1833. december 18-iki számában olvassuk, hogy "Nemes Kolozs megye Rendei november utolsó napján tartott gyrás-széken fontolóra vevén, hogy a gabona szükülése ezen nemes megye több helyiségében is a szegény adózó népet csaknem utolsó szükségre juttatá, önként lemondának azon nemesi kiváltságuknál fogva illető jogukról, hogy a jövő közgyülésig gabonából pálinkát

főzessenek s abban egyeztek meg, hogy ki ezen emberiségérzésből eredett önkéntes határozattal ellenkezőt mivelne, annak neve a jövő közgyülés elébe terjesztessék."

Amikor a király báró Wlassics horvát bánt küldi Erdélybe királyi biztosnak, mind sürgetőbbé válnak a vármegyék kérései, hogy a király hivjon össze országgyülést. Az 1833. május 2-án a királyi biztosnál tisztelgő kolozsvármegyei küldöttségnek a királyi biztos ígérete nyomán Felsőfejérmegye főispánjának beiktatásakor az 1833. május 1. napján azt irja az optimista Erdélyi Hiradó, hogy "megkezdődött több század által megszentelt alkotmányunk megnyilt aranykora". Rövidesen csalódni fog.

Az erdélyi társadalom a harmincas években.

Kulturális törekvések

Ezekben az években szinte galvanizálódnak Erdély müvelt osztályai. Maguk az egykori erdélyiek ettől az időponttól számitják Erdély felébredését. Az akkori idők egyik koronatanuja, Kovács Samu iró és deési lapszerkesztő leirja,* hogy ez időben "a közmüvelődés napjai is már kezdettek derengő sugarakkal feltünni a haza láthatára felett, a városokba teatralisták érkeztek..., a szinielőadások lassankint egybehozák az embereket s a családi kör, melyben az emberek mintegy magukat eddig elbástyázták, kezdett a nyilvános életnek tért nyitni s egyszersmind anyagot szolgáltatni nemcsak a mindennapi ugynevezett prózai, hanem magasabb, szellemibb tárgyakról is beszélgetni. Szigligeti drámáit, Körner Zrinyiját, Lord Byron Don Juanját Erdélyszerte adják. Kolozsvárott Egressy Gábor lép fel, a Lear királyban s a Bánk bánban. A megyegyüléseken 1830-ban a lengyel ügy gyujtja fel a lelkeket s menekült lengyelek Erdély kastélyaiban is otthont találnak. A hazafias érzés szárnyal a szalonokban épp ugy, mint a gyüléstermekben. Uri kaszinók alakulnak a pesti mintára, amelyek hirlapokat tartanak és könyvtárakat rendeznek be. A vidéki bir-

* Kovács Samu: Visszaemlékezések 1830-1850.

tokosok sürün keresik fel a megyeszékhelyeken levő kaszinókat. A deési kaszinóról irja Kovács ebből a korból, hogy a kaszinó hire "mintegy felrázta a megyét s alig volt számbavehető birtokos, a ki ne lett volna tagja, sőt annyira fel volt karolva, hogy kis hazánk más megyéiből is számosan léptek a kaszinó részvényeseinek névsorába. A kaszinó a napi események és korkérdések megbeszélésének vala gyülhelye." Kovács leirja, hogy a kaszinóból mint lett a bálok révén szinte országos szellemi központ, gróf Bethlen Ferenc, "egy szellemes és minden iránt érdeklődő főur" az urak között meghonositja a daróc zekét, zenekart szervez, "a szellemi érdekek iránt is nagy figyelemmel viseltetik," tudósokat gyüjt maga köré. Az egész felvidéket elhozta a bálokra. "A fényes és értékes ruháknál és ékszereknél talán drágább volt a kölcsönös ismerkedés, a megye kisebb és főbb nemességének mindkét nemen bekövetkezett ismerkedése, divattá lett, miként szokás volt mondani, a vizita adása, mely által egészen uj társadalmi élet született." A tanulóifjuság is mozgalmas napokat élt. "A felébredett hazafias szellem a tanulóifjuságot a klasszicizmus nyügéből nemzeties irány felé vezérlé. Vörösmarty halhatatlan költeményei az ifjuság ajkán áradoztak, melyeket vetélkedve tanultak be. Midőn Jósika Miklós Abafija

megjelent, egész Kolozsvár müvelt köre fel volt villanyozva, gyorsan egymást követő müveinek megjelenése egy-egy esemény volt. Bajza, Czuczor, Kölcsey, Fáy müvei kedvencz olvasó tárgyak valának. Minden érettebb ifju elengedhetetlen kötelességének ismerte mintegy tanulmányozva olvasni Bölöni Farkas Sándor "Utazás Északamerikában", a czenzura által bár lefoglalt, de kellő példányokban a közönség kezén forgó, nagy szenzácziót keltett munkáját. A Wesselényi-kultusz is nagy volt az ifjuság között, melynek nagy kontingensét a Szilágy adta... S ha Miklós napját a fegyelem nem engedte nyiltan megülni, e napon a kollégiumi ifjuság csaknem minden szobában a kora estétől nyolcz óráig sötétben vesztegelt, de ekkor mindenütt egyszerre gyujták meg tüntetőleg a gyertyákat." Azt irja Kovács, hogy "a tanulóifjuság a kollégiumokból a szélrózsa minden irányába eltávozva, magával vivé a közlelkesedést a közeli és távoli vidékre... Ilyenkor minden tanuló egy-egy apostol volt a nemzeti közmüvelődést illetőleg s ennek igen nagy jelentősége volt az akkori fejletlen sajtóviszonyok közt... Wesselényi titkos sajtót rendezett be az országgyülési tudósitások érdekében, bepereltetése és Estei Ferdinánd osztrák főherczegnek teljhatalmu királyi biztossá kinevezése, az országgyülés feloszlatása, az országot lázas mozgalomba

hozta, a megyék kezdettek demonstrálni, több kardinális hivatalba a törvény mellőzésével jutott honfiak önkéntesen visszaléptek... A politikai élet áramló tengerként nagy hullámokat vetett. A liberálisok vagy miként ma mondanák, az ellenzék megyénként szervezte magát és mindenütt résen volt. Az évek hosszu során mellőzött törvények védelmére kelve, inaugurálva lett a sérelmi politika."

Ebben az erdélyi közhangulatban Wesselényi körül nagyszerü alvezérek csoportosulnak. A törvénytelenségek egyik ostoraként jellemzi Kovács Weér Farkast, "Hallgatag, mogorva, szeszélyes ember, tompa, mély, de hajlékony hanggal, lassu, szakadozott előadásával éreztetve, hogy annak hézagai közt, mint egy alvilági Cyklops keresi az érveket, melyeknek sulyos pörölyével zuzta, ütötte főbe ellenfelét... Az oppoziczió törekvése a meddő kérdések vitatása helyett a mindinkább előtörő koreszmék felkarolására irányult s a nagy testvérhonban hazafias hévvel felkarolt reformtörekvések bérczes hazánkban is hatalmas támogatókra találtak."

A megyegyüléseken, mint Kovács irja, a legelső ütközőpont az adónak a nemesség által való önkéntes elvállalása volt. A nemesség ebben privilégiumának megdöntését látta. A nemadózók nagy tömege is pártot

alakitott. Dobokamegye volt a legforróbb küzdelmek szinhelye. A megye székhelyén, Bonchidán, a vármegye közgyülésén megjelentek az u.n. vándor pátrioták, akiknek müködését Kovács akként jellemzi, hogy "a liberálisok sorakozva megyéről-megyére, összetett erejükkel a megyegyüléseken megjelentek, hogy céljukat létesitsék, átvigyék." Báró Kemény Zsigmond Tanulmányaiban azt irja, hogy a vándor patrióták élén Wesselényi és gróf Kendeffy Ádám állottak. Kovács szerint a küzdelem Doboka-megyében volt a legelkeseredettebb. A hirre kapott vándor patrióták között ott voltak Kemény Dénes báró, Zeyk Károly és József, Wesselényi Ferenc, továbbá a Somayak és Rettegiek. A nemesi adózás kérdése került sorra, a nemadózó nemesek gróf Bethlen Lajos vezérlete alatt voltak és Kovács azt irja, hogy az apróbb nemesek tömege mint hógomoly mindinkább növekedett, amint a Mezőségen át Bonchidára ért. A nemadózó nemesek egyik főszónoka, Szilveszter János gróf Bethlen Lajos beszédét Werbőczy Hármaskönyvének felmutatásával támogatta. Az adózási elv mellett báró Kemény Dénes tört lándzsát. Viharos ellenzés fogadta, a felforrt indulatok csillapitására minden szónoki erejét igénybe vette. "A csaknem öt órát igénybe vett gyülés az első zsengéje vala az agyonbeszélésnek s végre eredmény nélkül oszolva el,

másnap a megfogyatkozott Karok és Rendek döntének az ügy felett."

Kovács leirja, hogy amikor Kossuth Lajos lángszavára megalakult Budapesten az országos védegylet, Kolozsvárott és Deésen is alakultak védegyletek, a tanulók tömegesen hordották a honi gyártmányu kék pamut babos vagy sávos nyakkendőket, de a kormány ez ellen presszíót fejtett ki és hivatalnokainak teljesen eltiltotta ezen tüntető jelvényeknek viselését.

Társadalmi téren erős magyar szellem keletkezett. Kovács leirja, hogy Erdélyben ekkor jött divatba a Lakatos Sándor által szerzett körtánc, Rózsavölgyi Márk gyönyörü zenéjével. "A magyarországi élénk mozgalom, mely a hirlapirodalom terén minden oldalról előtérbe lépett, az erdélyi sajtóra is nagy hatással volt. Mindkét nagy országos pártnak megvalának az organumai. A konzervativ irányu Mult és Jelennek Kovács szerint nem volt olyan ereje, hogy a megingatott multnak fenntartó oszlopait képes lett volna emelni, a jelent illetőleg pedig 'bornirt előrelátása következtében' nem volt képes irányitani," -- ellenben magasztalja az Erdély őslapjából alakult Erdélyi Hiradót, amely maga körül csoportositá a kis hazarész szellemi matadorait. Ezek közül megemliti

gróf Teleky Domokost, báró Kemény Zsigmondot, továbbá a szatmári tizenkét reformpont szerzőjét, Kovács Lajost. Megállapitja Kovács, "hogy a magára hagyott Erdély, amely egykoron a Bocskay, a Bethlen Gábor és Rákócziak diadalmas seregével a Nagymagyarországnak szabaditást vitt, már saját belgyengeségéből kifolyólag önsorsán nem segithet, mert a sok valláfelekezet és nemzetiség mindmegannyi nyüg vala, mely előhaladását gátlá, nehezité s ezekhez járult az a lehangoló tapasztalás, hogy az udvari kancellária minden szabadelvü törekvésnek utját állja," mégis gróf Teleky József kormányzóságát, mint Erdély szebb jövőjének kezdő időpontját jelöli meg. Azt mondja Kovács, hogy "az események és a társadalom hatalmasan befolytak, a politika és a müvészet mintegy kézenfogva müködtek közre arra, hogy a közéletnek átalakulása, hogy egy szebb és jobb jövendőnek rég táplált reménye valósággá legyen." Felvillanyozza Erdélyt majd 1845-ben Deák Ferenc és Vörösmarty Mihály zsibói és kolozsvári látogatása is.

A pozsonyi ébredés hullámai átjutnak Erdélybe is és már a harmincas évek elején Erdély társadalma is kulturális szárnyverésekbe fog.

A Jelenkor 1832. évi 22. számában olvassuk, hogy "Zilahnak lelkesebb fiai és leányai Kraszna-, Somogy-

és több más megye példájára maguk közt ez év kezdetén magyar olvasótársaságot alkotának, amely többféle hirleveleket, fontosabb tartalmu bel- és külföldi darabokat költségein meghozatván, átolvastuk után a gimnáziumnak könyvtára bővitésére szentelék azokat."

Tordán 1832. október 10-én Ugron István főispán beiktatásakor a tudós gróf Kemény József javaslatára a közgyülés elrendeli olvasó társaság alapitását és évente száz pengő forint hozzájárulást szavaznak meg erre a célra; számosan csatlakoztak ehhez a határozathoz.

Tordamegye az 1833. január 13-án kaszinót létesit, Kolozsvárott pedig, Erdély anyavárosában január 13-án kaszinót nyitnak.

Kaszinó alakul ugyanebben az időben, mindenütt részvényes alapon, Szilágysomlyón és Nagyenyeden is, hirlapokat, folyóiratokat tartanak és könyvtárt létesitenek.*

Krasznában is olvasótársaság alakul.

1832. április 9-én a háromszéki Rendek Sepsiszentgyörgyön gyrásszéket tartanak. "A jegyzőkönyv felolvasása közben a tanakodó rendek különös buzgalmát lehetett látni az előfordult régi diák kifejezések magyarositásában."**

* Jelenkor 1833. évi 9. és 13. szám.

** Helmeczy Mihály: Jelenkor 1832. évf. 36. szám.

Közép-Szolnok-vármegye 1833. december 20-iki gyrásszékezéséről olvassuk: "A megyei tisztek esküformái megmagyarositva adatának be egy evégre megbizott küldöttség által. Változatlanul ugyan értelmükben és tartalmukban, de középkori nyelvzagyvalékukból, a diák keveréktől megtisztáltan, tarka-barka harlequin köntösükből kivetkőztetve és az idegen barbár korcsoktul kitolt honi igazi szavakat méltatlanul bitanglott jogaikba visszaiktatva."[*]

A Jelenkor 1833. évi 66. számában olvassuk a kolozsvári szinház felől: "Még 1791-ben gondoskodtak országunk Rendei magyar nemzeti játékszin felállitásáról. Nehány elhunyt hazafi a fekvőtelket megvásárolta és az épitést el is kezdeté. Az 1811-es erdélyi országgyülés országos bizottságot nevezett ki az épités folytatása és a további költségkivetés végett. A határozat szerint a nagyfejedelemségi nemes birtokosok fizetik a költségeket, minden nemesi telekre tiz váltókrajcár rovatván ki. A székely és a magyar nemzet pénzéből fel is állittatott a szinház 1813-ban. Igy maradt 1820-ig. Országgyülés nemléte miatt céltalanul hevervén, a bizottság az országgyülésig Kolozsvár városától 12.000 váltóforint kölcsönt vett fel." A

---

[*] Jelenkor 1833. évf. 1. szám.

kamatokat két buzgó hazafi fizette, évi 720 váltóforint volt a kamat.*

Az 1834. február 12-én erdélyi orvosegyesület létesül Kolozsvárott.

Megyei élet 1831-től

Amint báró Kemény Zsigmond irja emlitett tanulmányában, "1831-től kezdve, kivált a Széchenyi gróf Hitelének elterjedése és a juliusi forradalom után, melyet a belgiumi és lengyel gyorsan követett, az erdélyi közvélemény szemlátomást éberebbé és a kormány visszaélései irányában szigorubbá lőn. Az ugynevezett vándor patrióták, kik az ország minden részében tartott megyegyülésekre nagy csoportokban jelentek meg, organizálni kezdék az ellenzéket az által, hogy az általános recriminatiók s az egyes főispánok vagy administratorok elleni kikelések teréről nehány nagy alkotmányos sérelem körébe vontak minden figyelmet és tevékenységet."

Igy került szőnyegre a megyei gyüléseken a megyei tisztviselők jogállása, az a tény, hogy polcaikba nem a megye közakaratát jelentő választás utján jutottak, hanem a kormányhatalomtől eredő helyettesités utján, ami egyet jelentett azzal, hogy a nem független bürokrácia mindenütt a kormány engedelmes eszközévé vált. A

---

* Jelenkor 1833. évf. 66. szám

megyegyüléseken a vándor patrióták ennek a szolgai rendszernek támadtak neki s a választási jogot szabályozó 1791. évi 12. törvénycikkellyel s az ezt megelőző régi erdélyi törvényekkel a kezükben a törvénytelenül beilleszkedett tisztviselők távozását követelték. A kormány viszont kreaturái sérelmére kelt, de ily irányu rendeleteit a megyék és székek félretették. Az 1791. évi XII. erdélyi cikkely akként rendelkezett, hogy ami a vármegyékben és a magyar vidékeken meg a székely székekben a tisztek választását illeti, ezek közönségei megmaradnak a szabad szavazással való választás törvényes gyakorlatában és a királyi megerősitésnek fenntartott egyes tisztségekre a bevett vallásfelekezetekből szavazattöbbséggel megválasztott három alkalmas egyént fognak a királyi főkormányszék utján a királyhoz legfelsőbb elhatározás és megerősitès végett felterjeszteni, a vármegyékben és magyar vidékeken pedig a főtiszteknek kötelességük lesz a választások alkalmával minden tisztségre az ottlevő bevett vallásfelekezetek mindegyikéből a törvénykivánta kellékekkel ellátott és alkalmas három-három egyént ajánlani a közönségeknek. A törvénynek ez a rendelkezése a gyakorlatban különböző magyarázatokra adott okot, amit a törvény homálya idézett elő. Mig ugyanis ennek a rendelkezésnek elején az foglaltatik, hogy

az egyes tisztségekre a bevett vallásfelekezetekből, tehát a négy bevett vallásból három alkalmas egyént kell felterjeszteni, vagyis összesen három egyént, addig a mondat második része szerint az egyes tisztségekre mindegyik bevett vallásfelekezetből három-három egyént kell felterjeszteni. A mondat eleje szerint tehát összesen hármat, a mondat vége szerint tizenkettőt. A megyei ellenzékek arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a törvény helyes értelmezése szerint minden tisztségre összesen három egyént kell felterjeszteni, mig a kormánypárt a tizenkettes felterjesztés mellett volt. Az ellenzéket az vezette ebben a törvényértelmezésben, hogy a királynak nem szabad módot adni a válogatásra, nem szabad kitenni a választást annak a lehetőségnek, hogy a király a legkevesebb szavazatot nyert, a legnépszerütlenebb, az ellenzék előtt nem kedves jelöltet fogja megerősiteni, amire könnyen módot ad, ha három-három egyén közül választhat, mig ha minden vallásfelekezetből csak egyet ajánl az országgyülés, a király kénytelen ezt megerősiteni. A kormányhatalom tultengése mellett nem csoda, hogy az ellenzék a késhegyig ragaszkodott ehhez az álláspontjához, viszont a kormányszék és pártja az ellenkező végletet képviselte.

Id. gróf Bethlen János szerepe. Az erdélyi ellenzék

Az 1834. évi kolozsvári országgyülést megelőző időben tünik fel Erdély politikai életében annak egyik legnagyobb diplomatája és legkiválóbb államférfia, id. gróf Bethlen János. Amint Kemény Zsigmond báró jellemzi az "Erdély közélete 1791-1848" cimü tanulmányában, szép külsejü, fényes tehetségü, rendkivül kellemes társalgási modoru ember volt. Első szereplése Kolozsvármegye megyegyülésén zajlott le. A főkormányszék ellen lépett fel és magát a főkormányszéket, minthogy tagjait nem az országgyülés választotta, hanem a kormányhatalomtól kapták a megbizásukat, mint testületet törvénytelennek jelentette ki és azt követelte, irjon fel a vármegye a királyhoz, hivja össze az országgyülést, addig is a megye tagadja meg a kormányszéknek az engedelmességet és legfeljebb a mulhatatlan adminisztrativ rendelkezéseket teljesitse a vármegye. Az erdélyi vármegyék és székek mihamar Bethlen álláspontjára helyezkedtek és félretették a kormányszék rendeleteit. Kemény azt mondja, hogy akkor Erdély a Bethlen János házából igazgattatott. Az ő házában tartott gyüléseken a végtelenül eszélyes, rendkivül határozott, de amellett minden lépést megfontoló Bethlen volt a legfőbb hangadó tényező, ott születtek meg a nagy országgyülésre menendő

követek utasitásai és a vármegyék tőle kértek irányitást. "Az ellenzéki mozgalmak centralizálva voltak -- irja Kemény -- és minden hatás fonalszálait Bethlen tartotta kezében, aki amily határozottan szabadelvü, oly óvatos mérséklő, sőt ha kellett ravasz is tudott lenni, mind oly tulajdonok, melyek pártvezérben szükségesek." Az 1834-es országgyülés majd Bethlen irányitásai mellett kezdi meg müködését.

Erdélyben 1811-től 1834-ig nem volt országgyülés és igy Erdély el volt ütve attól, hogy a legfőbb állami hivatalokra az arra érdemes férfiakat az országgyülés megválaszthassa, mert ez a jog Erdélyben az országgyülést illette meg és a királyt csak a megerősités joga illette. Igy ebben a hatalmas időközben a legfőbb állami méltóságok, ezek között a királyi táblai elnöki és itélőmesteri állások az országgyülés megkerülésével kerültek az uralkodó által betöltésre és az igy kinevezett főtisztviselők erősen aulikus magatartása ingerelte fel elsősorban Erdély kitünőségeit, ezeknek a nemzet érdekeivel nem egyező, csak az uralkodót kiszolgáló müködése vitte ellenzékbe Erdély legkitünőbb urait.

Az 1834. március 18-ára végre összehivott országgyülésre királyi meghivó leveleiben ellenzéki vezérek nem részesültek. Ezeket Kossuth iménti jóslata szerint

kihagyták, igy mellőzték az erdélyi politikai élet legnagyobb kitünőségeit, elsősorban báró Wesselényi Miklóst, báró Kemény Dénest, báró Kemény Józsefet és gróf Teleki Domokost. Szerencsére megválasztották mindet követekké s igy ezen az országgyülése Erdély ellenzéke, amely a legkitünőbbekből állott, majdnem maradék nélkül megjelent. Köztük volt a szellemi arisztokraták közül még Weér Farkas is, azután mint királyi hivatalos id. gróf Bethlen János és báró Jósika Miklós, a nagy regényiró, de köztük volt Szász Károly is, a nagyenyedi kollégium professzora, Erdély egyik legnagyobb elméje.

Az 1834. évi országgyülés összeül

Nagy várakozással nézett a negyedszázad óta esengett országgyülés elé Erdély három nemzete. A leckéből már-már kirobbanó elégedetlenségnek akart Erdély szabad kifejezést adni. A metternichi politika ellen akart sikra szállani, visszaállitva az eltemetett alkotmányos szellemet. Modern alkotmányos szellem lebegett a Pozsonyban már fényes kardját megcsillogtatott Wesselényi és vezérkara előtt, de mihamar tragikus csalódás fogja majd érni. A megkövesült bécsi aulikus szellemnek nem kell a reformok világa. Éppen ezért az udvar, amely számot vetett az erdélyi vármegyék és székek gyülésein már évek óta lángot vetett

kemény ellenzéki szellemmel, jó eleve felkészült taktikájával és számtalan királyi hivatalos kinevezésével akarta az országgyülésen a többséget megszerezni és a közhangulatot megláncolni.

A pozsonyi országgyülés oroszlánja, Wesselényi Miklós báró az 1833. év május hó 5. napján hazamegy Erdélybe. Pozsonyban Deák, Erdélyben Wesselényi veszi át a vezérletet. Nem utazott üres podgyásszal: utjain magával vitte Pozsony ihletét, két nagy országgyülés magasba lendülő gondolatvilágát, a szándékot, hogy megtöri a bécsi villámokat, hogy leveszi a jobbágyok kezéről a bilincset s Erdélyben békét teremtve, egyesiti a két hazát. Küzdelmeinek uj szintere az erdélyi országgyülés terme. Gondolatai rohamcsapatát az 1834. évi erdélyi országgyülésen inditja ujra utnak.

Az 1834. évi erdélyi országgyülés május 24-ikén összeülvén, már az első napon kemény ellenzéki szellem nyilvánult meg. "Országos elnök hiányát. /statuum praesidens/ a mostani törvényellenes helyzetben levő kormányszék maga kebeléből elnökküldéssel ki nem pótolhatja, az akadály csak az 1741. és 1791. évi országgyüléseken hasonló esetekben gyakorolt szabad választás által háritható el," mondják a Rendek. S amikor ezen az ülésen gróf Nemes Ádám jelenti, hogy a m. kir. kormányzót kiküldte az elnökségre, "a Rendek ezen czim

alatti elölülhetésének ellene mondottak" s csak mint választott elnököt voltak hajlandók elfogadni. A kormányszéket ekkor a Rendek azért deklarálták törvényellenesnek, mert az 1791. évi 20. törvénycikkely ellenére országos választáson kivül léptek hivatalaikba. S amikor három hétre reá, junius 19-én Nemes gróf ujra elfoglalja az elnöki széket s célzást tesz arra, hogy "a tekintetes nemes Rendeknek személyemre esett választással kijelentett óhajtásuknak felséges Fejedelmünk eleget tett" s igy minden akadály eloszlott, a Rendek nyomban tiltakoznak, hogy a "királyi kegyelem" is tényező lehetne a választáson felül s csak akkor engedik elnökölni, mikor kijelenti, hogy "Ő Felsége parancsolatából ugy foglalja el az elölülői széket, mint választott elölülő."

A junius 20-iki ülésen báró Kemény Pál inditványt hoz, küldjenek ki bizottságot annak megvizsgálására, hogy akik most az országos választás alá jövő hivatalhelyeken állanak, hogyan feleltek meg a kötelességeiknek s tegye nyilvánossá a levéltárakban található adatokból, kik azok az "ártalmas tanácsadók, akik törvénytelen rendeleteket hoztak javaslatba vagy azokat előmozditották".

Ilyen ellenzéki szellemü megnyitás után nem csoda, ha a hatalom folyton fokozódó ellenzéssel tekintett az országgyülésre.

Wesselényi átveszi a vezérséget. Obstructio

Az országgyülésen eleinte Bethlen János mérsékelt irányzata vezetett, ugy hogy nem került volna szőnyegre a törvénytelenül müködő tanácsosok hütlenségi pörbe idéztetése. Szemben állt ezzel a mérsékelt irányzattal Wesselényi, aki Kemény szerint is a heves megrohanásokat kedvelte. Mint bomba hullott ebbe a zavaros hangulatba az udvar intézkedése, amellyel rengeteg királyi hivatalost nevezett ki. Annyi volt a királyi hivatalos, hogy az ellenzék feltétlen minoritásba látszott kerülni. Ezek a királyi hivatalosok jórészt nem a régi előkelő elemből nyertek kinevezést. Nagy ingerültség támad, amely kiegyenlithetetlenné válik csakhamar az egyes pártok között.

A modern parlamenti obstrukciókra emlékeztető módszerek kelnek lábra.

Vita tárgyává teszi az ellenzék az elnöki állás betöltését is. Külön nemzeti gyüléseken, illetőleg összes, nemzeti közgyülésen, kivánják tárgyalni az elnöklés kérdését, a törvényes elnök választásának ügyét, a törvénytelenül delegált elnök helyébe.

De a kormányszék nem bocsátja az országgyülés termét a nemzeti gyülés rendelkezésére.

Ekkor lép előtérbe Wesselényi, aki a korlátnok intézkedését birálat alá veszi.

A kormányzat makacssága belekergeti az ellenzéket a legnagyobb szélsőségekbe is.

Az ellenzéki vezéri pálca Wesselényi kezébe jut, Bethlen mindinkább háttérbe szorul. Küzdőtársai közül a mérsékeltebb Szász Károly is háttérbe szorul és a tömeg óvációja rövidesen már csak Wesselényinek szól.

Wesselényi halhatatlan szónoki művészete és eszméinek viharos sodra ennek az országgyülésnek hangulatát csakhamar százszázalékosan irányitja.

Ferenc császár országgyülésnyitó királyi leiratát a kolozsvári országgyülés 1834. junius 20-iki ülésén ismertetik. Óhaja az, hogy az 1791. évi 64. törvénycikkben kirendelt országos bizottságok munkáit vizsgálják fölül, az idők követelményeihez simitsák s főként, hogy "az adózók földesuri szolgálata és tartozásai iránti urbéri munkálati tárgyra különös tekintet fordittasson s a több munkálatok felett legelébb ehhez kezdjenek".

Az országgyülés 1834. julius 10-iki feliratában élesen emeli ki, hogy az ország alkotmánya sarkaiból ki van forditva, hogy az alaptörvények megrázkódtatva, a királyi kormányszéknek törvényes tagjai kifogytak s igy az országgyülés meg van fosztva 'egyik valódi alkotórészétől" s ezért "mielőtt a királyi előadások folytatásába ereszkednék, gondját az alaptörvények

régi örökjökbe való visszatételére, az alkotmányosság helyreállitására kénytelen legelőször is fordítani". Először tehát "az országgyülés törvényes elrendeléséhez szükségképen megkivántató személyek választásához" kiván fogni. De hangsulyozza, hogy "vetélkedve osztozik a király atyai gondosságában az adózó köznép sorsa iránt, mert ma közboldogság s az ország csendessége csak akkor fog erős alapon nyugodni, midőn a lakosoknak ezen számosabb része, mely a hazát népesedéssel, a kincstárt pénzzel, a nemességet szolgálattal s a királyi szék bátorságát kiontott vérével nagyobbrészint fentartja, törvény és nem emberi önkény szabta jussokkal és kötelességekkel fog birni... A jövendőség hálás emlékezetét, ha a szükség kivánná, kész áldozatokkal is megérdemelni, tiszta szándékkal igyekszünk."

Tartsa meg tehát a király az erdélyi törvényeket, a királyi kormányszék a királyi meghivólevelek kibocsátásában tartsa meg a határidőket s a most meg nem tartott szabályokat a királyi hivatalosok kinevezését illetően, továbbá az üresedésbe jött országos sarkalatos és diplomatikai hivatalok terén az országgyülés jelölési jogát respektálja.

A király válasza az, hogy tegye meg az országgyülés a jelöléseit s folytassák a munkájukat.

Az országgyülés arra az álláspontra helyezkedik, hogy a hivatalok számára uj esküformát dolgoz ki s a király által megerősitett országgyülési elnököt s az itélőmestereket az uj eskü letételére kötelezi.

Az 1834. augusztus 19-iki ülésen Wesselényi azt inditványozza, hozassék országos határozat, hogy ha akárki "ezentul hazánkban törvényesen nem ismert hivatalt vállal magának vagy pedig törvényesen létező hivatalt törvényes uton kivül, nevezetesen országos választás alá tartozó hivatalt törvényes választás nélkül fogad el, az ilyen törvényelleni uton hivatalba helyezettnek sem személye, mint olyannak, sem rendelései el ne fogadtassanak, sem pedig hivatali hatóságának erő ne tulajdonittassék". De inditványához azt a mellékjavaslatot is adja, hogy ezen tárgyra nézve ne csak határozat tétessék, hanem annak biztositásául különösen egy törvénycikkely is hozattassék annakidejében.

Amikor egyesek ez ellen felszólalnak, a Karok és Rendek azt határozzák, hogy ha akárki is "törvényeink által el nem ismert hazai hivatal vagy hivatalos foglalatosságot vagy akármely hivatalát is a hazának helyettesités vagy ideigleni kipótlás cime vagy más kigondolható szin alatt, a törvényektől kiszabott választás vagy kinevezés utján és módján kivül

ezután is felvállalni nem átallaná, az ily törvényelleni helyzetbelinek sem személye, mint olyannak, sem rendelései elfogadtatni nem fognak, sem pedig hatóságának kötelező erő nem fog tulajdonittatni, sőt akármely testület azon határozatai is, melyek tételében csak egy törvényelleni helyzetbeli tag is résztvenne, kötelező erővel birók nem lesznek."

Ez volt az 1834. évi erdélyi országgyülés első válasza a hatalomnak az évtizedeken át országgyülés nélkül betöltött tisztségek tekintetében.

Még tovább ment a szeptember 1-iki elölülés. Minthogy az országgyülési biztos, a szerencsétlen kezü Estei Ferdinánd főherceg, törvénytelen rendelete folytán kinevezett országos elnök és itélőmesterek fel nem eskethetők, kijelentik a Karok és Rendek, hogy "az országgyülési biztosnak a tanácskozásokra befolyni, azokat igazgatni, az országgyülés egyes és törvények korláti között független tagjaihoz rendeléseket tenni és az országgyülés határozatait akadályoztatni semmi jussa nincsen, melynek innepélyesen ellene is mondanak és nem esmervén királyi biztos mást, mint az 1791. évbeli 3-ik és 11-ik törvénycikkelyek értelmében, minden tételeményeket, melyek az ezen törvények által kiszabott királyi biztosi hatáskörön tulterjednek, törvényteleneknek nyilatkoztatnak."

Mennyire királyhü volt és mennyire a törvényesség területén mozgott ez az országgyülés, mutatja, hogy az 1834. szeptember elsejei elölülésen követséget rendel küldeni a királyhoz az ország panaszainak előterjesztése végett. Azt mondja a határozat, hogy "a Karok és Rendek fájdalommal tapasztalják, hogy a haza sérelmei tömérdeke ezen országgyülés kezdete óta nem kevesült, sőt szaporodott, ujabb nevezetes törvénytelenségekkel tetőztetvén az előbbiek; az ezen országgyülés alatt minden dolgaik folytatásában tapasztalt ellenséges külső behatás lehetetlenné teszi, hogy megfelelhessenek a haza várakozásának, ezért is követséget nevez ki, amely a király előtt felfedezze tömérdek sérelmeiket."

A felsonakoztatott sérelmek a következők -- megismerjük belőlük Erdély akkori állapotát : "Ingataggá vált a személy- és vagyonbátorság, midőn a perfolyamatok törvényellenes rendeleteken alapuló mostani rendje szerint a kormányszéknél és udvari kancelláriánál, mely általjában törvény ellen formál ma egy appellatoriumi fórumot, szinte egy-két ember önkényétől függ. El van nyomva hazánkban mind az erkölcsi, mind a fizikai erő kifejlődhetésének szinte minden módja, aminek kitünő példái a kiutazás tilalma, a katonaság alá erőltetett nemes székelység gyermekei

iskolába küldhetésének megszoritása, a vallásbeli egyenlőségnek hivatalok tételébeni meg nem tartása, sőt rémitő példái imott-amott a türelmetlenségnek, különösen a görög hitüek nyomattatásának. Kiragadtatva a törvényhatóságok kezéből szinte egészben a tisztválasztási juss és elzárattatva ettől mindeddig az ország, a kormány olyanokat mozditott elő már hu-zamos idő óta, kik kevés kivétellel a közbizodalomra nem méltók, idegen tisztekkel, kiket törvény szerint még a nemzeti katonasághoz sem szabad tenni, tele most is a kincstári hivatal, régebben más hivatalok is. Só drágasága, adó, változó harmincadok és pénz-folyamat, lotteriák által kiszivárgó tetemes summák, uj és különböző nevek alatt felállitott taxák, tömérdek katonaság kvártélyozása és számára limitált fél-áron való élésszolgáltatás, stb. az egész haza minden népét, különösen az adófizető községet sok természet javaival áldott földünkön csaknem koldusságban tart-ják... A katonaság alá erőltetett székely igája tür-hetlen, mely már ősi nemes létére ugyszólván se javá-vel, se személyével, sőt gyermekével sem szabad, mind-ezek katonai önkény igazgatása alá levén szoritva. Mindezen sérelmek mellett már alkotmányunknak szinte csak emlékezetével maradtak Erdély nemzetei. Ezek mind veszedelmes tanácsadóktól származnak, akik a fejedelem

jussai védésének szine alatt önhatalmukat terjeszteni, nagyobb polcokra emelkedni, tulajdon hasznukat törekedtek aratni, kiknek pennájából született mindaz, ami az adózó népet lenyomta, a nemességet és székelységet elkeseritette, ami miatt ott áll ma Erdély, hogy ha ezen országgyülésnek az adózó nép könnyitésére nézve, mely arra nyughatlanul vár és egész bizonyossággal számot tart, kivánt következési kimenete nem lesz és ha kivált még egy éhség is járul ehhez, a legnagyobb veszedelem fenyegeti ezen ország csendességét."

Küldöttség a királyhoz

A Rendek az országgyülés elnökét, a statuum praesest nem voltak hajlandók a régi esküminta szerint felesketni, hanem uj esküformát állapitottak meg, amely az alkotmányhoz való hüséget élesebben domboritotta ki. Az ujonnan kinevezett elnök, báró Nopcsa Elek, azonban nem volt hajlandó az esküt az uj forma szerint letenni és a király által a királyi biztoshoz ebben a tárgyban intézett tiltó parancsra hivatkozott. A királyi biztos leiratában az foglaltatott, hogy amig a régi esküforma szerint ki nem veszik a rendek az esküt, "addig a király a Karokkal és Rendekkel értekezni nem akar." Azt mondja a király a leiratban: "Meg nem engedhetjük, hogy az önkénynek nagyobb ut nyittassék, mint a törvényeknek."

A király ellenzése arra birta később a Rendeket, hogy határozatot hozzanak, álláspontjukat küldöttség utján ismertetni magával a királlyal.

A király álláspontja az volt, hogy uj esküformát csak a törvényesen összeült, összes tagjaiból álló országgyülés alkothat és terjeszthet királyi jóváhagyás alá, mindaddig azonban, amig az országgyülésen nincsen jelen a törvényes és az esküt letett elnök és a többi, eskütevésre köteles itélőmester, stb., az országgyülés nem tekinthető törvényesen megalakultnak. Hangsulyozza a királyi leirat, hogy a régi esküforma csak törvénnyel módositható, mert régi törvényen alapszik, vegyék ki tehát előbb a Rendek az elnöktől és az itélőmesterektől az esküt a régi forma szerint, azután pedig ha tetszik, csináljanak uj törvényt az esküformáról, tehát a teljes, minden tagjával kiegészitett országgyülésen, majd azután a király eldönti, hogy jóváhagyja-e vagy nem. A Rendek ezt az utat eleinte nyilván azért nem választották, mert nem biztak az utólagos királyi jóváhagyásban és tudták, hogy ebből törvény legfeljebb csak a következő országgyülésen lehet. A deputáció visszatérte, eredménytelen utja után vették csak ki Nopcsától az 1834. november 11-iki ülésen az 1790-beli esküforma szerint az esküt.

A királyhoz menendő követség tizenkét tagját ezen

az ülésen meg is választották. Tagjai lettek a főispánok közül: gróf Haller István és gróf Dégenfeld Ottó, a királyi hivatalosok közül: gróf Kornis Mihály és gróf Bethlen János, a magyar követek közül: gróf Kemény József és báró Kemény Domokos, a székely követek közül: Dindár Antal és Bartha Károly, a szász követek közül: Regius János és Trausch József, a városi követek közül: Szász Károly és Gyergyai Ferenc. A felirat és utasitás megkészitését nemzeti gyülésre utasitották. A követség költségét gróf Rhédey János és báró Wesselényi Miklós előlegezték.

A határozathoz képest utasitás készült a követség minden egyes tagja részére, hogy küldetésükben egységes szempontok szerint járhassanak el.

A körülbelül harminc ivoldalnyi utasitás felsorolja Erdély alkotmányjogi sérelmeit, a tisztet viselők törvénytelen alkalmazását, az országgyülések tartásának elmulasztását, az erkölcsi fejlődés akadályait, a lelkiismeret szabadságának sérelmeit, a vallásbeli sérelmeket, főleg a protestánsok mellőzését, a főfő hivatalokat betöltő, ezeket törvénytelenül viselő személyek egyen kivül mind római katolikusok, a Mária Terézia által felállitott szebeni nevelő intézetbe csak katolikusok vétetnek be, pedig az ország pénztára is hordozza ennek költségét, az ezredeknél a protestáns

katonák részére nincs pap, a talált gyermekeket katolikusoknak nevelik. Hangot ad az utasitás annak, hogy mindenki köteles a haza előmeneteléhez tehetsége szerint járulni. "A nemesség visel is elég terhet, tizszeres indirekt adót fizet akkor, amikor nemesi sóját a kormány eltartóztatja, amikor a pénzforgást némely kereskedési árukra nagy harmincadok vetésével törvénytelenül akadályoztatja, minden nemesnek a kolonikatura is tulajdona levén, az arról fizetődő adót is a tulajdonos fizeti. A kormány hibája, hogy a nemességet elő nem szólitja katonai szolgálatra. A székely lófő darabont és egyházi nemesség adófizetés alá kényszerittetett. Megszegte a kormány azt a szabályt, amely szerint az ország adóját elrendelni elejitől fogva az ország Rendei jussához tartozik. Erkölcsi aljasodásra vezet azon bánásmód, miszerint a nevelésben külföldre utazhatásban akadályok tétetnek, a türedelmetlenség terjed, a közhelyeni beszélés korlátlása intéztetik, a sajtó és könyvkereskedés szoros határok közé szorittatik. A gazdagodás, a köztehetősödés módjai elfojtatnak a kereskedésnek vámok, harmincadok utján való megterhelésével. A katona tartásnak mindennapi bosszantásokkal összekötésével, a fegyverforgatásnak a nemesség kezéből való kiragadásával, mit másfelől a hazához és annak többi lakosához elég bizhatólag nem szitó oláhság egy részé-

nek kezébe fegyvert adásával nemzeti erő szinte semmi, kormány ereje pedig annál nagyobb fejlődik ki. Huszonhárom év óta nem volt országgyülés, az adóról és katonatartásról való rendelkezhetéstől az ország 1761-től fogva el van rekesztve, az országos hivatalok tételét tettlegesen a kormány gyakorolja, a törvényhatóságokat kebelbeli pénztáruktól megfosztották, reájuk katonai erővel királyi biztost küld, törvényszékeiket recursusok által szinte minden hatásukból kivetkeztette. Ezek a haza politikai jussai veszélyben forgásának nem kis jelei, fedezzék fel ezért követeink a mi helyzetünk ilyetén szomoru kinézésü állásából vett aggodalmunkat felséges fejedelmünknek."

Az "utasitvány" kifejti, hogy "csak erkölcsi és fizikai tekintetben kifejlett nemzeti erőn alapulhat közjólét, uralkodószék rendithetetlensége, szomszéd népektőli függetlenség s valamint unalommal és inséggel terhelt a polgár élete ott, ahol részrehajlás és önkény igazgat buta szolgákat, szintugy vannak idők, midőn az uralkodószék és haza bátorságát kifejlett nemzeti erő és semmi egyéb nem képes fenntartani." Elismerték ezt a fontos talpigazságot, mondja az utasitvány, még több századok előtt élt őseink is azon törvények által, melyekbe hazánk három nemzetei törvényhozásban, tisztviselők és birák tételében való befolyási

jussát örökös elvül kimondották és melyeket a közne-
velés külföldre utazás előmozditása, lélekismeret és
szólás szabadsága biztositása, köztehetősödés gyara-
pitása, közpénzekről rendelkezhetés fenntartása és
nemzeti katonáskodás iránt hoztak." "A törvények ily
intézkedései életgyökerei az alkotmánynak, mert alkot-
mány semmi egyebet nem tesz, mint azon álladalmát egy
polgártestnek, miszerint ily törvények áldásával va-
lóképen él. Holt betünek marad munkás nemzeti erő
nélkül az alkotmány... Minő reménységgel lehet számot
tartani, hogy az elenyészett törvények helyreállitásá-
nál hozott uj törvények meg fognak tartatni?... Hazánk
alkotmányának sülyedező állapotában a nemzeti erőnek
is alább-alábbszállása látható... Fájdalommal kell meg-
vallanunk, hogy az őseink által kimutatott uton másfél
század alatt csaknem szüntelen béke alatt is kevés tekin-
tetben haladtunk előre... Legközelebbi oka ennek tulaj-
don tisztviselőinkben fekszik... Törvényes szabadság
áldásával csak azon nemzet élhet, ahol törvény mellett
buzgólkodók a tisztek és történő hibájukért őket fele-
letre szorithatni. A tiszttétel hazánkban ugy van el-
intézve, hogy törvény szerint egy sincs a nevezete-
sebb hivatalok közül, melynek tételébe ha nem is egye-
nesen, legalább közvetőleg a nemzetek be ne folynának."
Kiemeli az országgyülés utasitása, hogy az udvari kan-

cellária és a kormányszék tagjai és az ezek által alkalmazott főbb tisztek a közbizodalmat nagyrészt nem birják, sőt arra méltatlanok. Kitér az utasitás a lelkiismeret szabadságára is és azt mondja, hogy a lelkiismeret szabadságának becsülése hamarább kezdett fejlődni hazánkban, mint Európa akármely országában, azonban fájdalmasan vagyunk kénytelenek megvallani, hogy különösen e részben hazánk másfél század óta hátra és nem előre ment, a türelmetlenség hajdankori példái mutatkoznak, a hazai kormány a katolika vallást különösen pártfogolja, a többi hátratételével. Kifogásolja az országgyülés az utasitásban a lottéria-játékot is, amely a szükös zsebekből az eléggé divatozó kamarai tárba jókora summát szivárogtat, másfelől erkölcsvesztegető szerencsejátékon kapkodásra szoktatja a munkás hazafit, mely a legszegényebb néposztályt enerválja leginkább. "A Nemzet fizikai ereje két eszköz által munkál, fegyver és pénz által. Mindennap hallik azon gunyos szemrehányás, hogy a magyar nemes alkotmányjog szerint hazájának here módra élő tagja, Európát teletöltötték vele szomszédink." S itt az országgyülés védekezik ama vád ellen, hogy a nemes semmi terhet sem visel, utal arra, hogy a nemesség ezt a kis hazát fegyverével tartotta meg és arról nem tehet, ha a kormány nem hivja fegyverbe. A "tehetősödési előmenetel"

törvényes akadályait is felpanaszolja az utasitás, hogy a pénzverés dolgáról való határozást is kivették a törvényhozás kezéből és nem elég, hogy a kormány hibái az 1811. évi törvénytelen devalvációhoz vezettek, most is kockáztatja a hitelt, mert harmincadok növelésére a kormánynak nincs jussa, általában adót rendelni eleitől kezdve az ország Rendei jussához tartozott és ezzel szemben a kormány kezdi az adót a földhöz kötni, mert azt a földet, amelyet egyszer colonus birt, nehezen vagy éppen nem lehet az adó alól kivenni. Reámutat az országgyülés az utasitásban arra is, hogy a külföldre utazhatásban akadályok tétetnek, a közhelyeken való beszélés korlátolása folyik, a sajtó és a könyvkereskedés szoros határok közé szorittatik, ami erkölcsi aljasodásra vezet. A kormány a nemességet alkalmatlanná teszi a katonai gyakorlatok elmulasztása által a fegyverforgatásra és igy az erejét ellankadni engedi. Az a bánásmód, mondja az utasitás, hogy huszonhárom év óta nem volt országgyülés, hogy az ország 1761-től kezdve el van rekesztve az adó és katonatartásról való rendelkezhetéstől, hogy az országos hivatalok tételét a kormány tettlegesen gyakorolja, sőt a törvényhatósági tisztségek tételét is egészen magához ragadta, hogy a törvényhatóságokat megfosztva tartja kebelbeli pénztáruktól és reájuk katonai erővel királyi

biztost küld, törvényszékeiket pedig reculsusok által szinte minden hatásukból kivetkőztette, "a haza politikai jussai veszélyben forgásának nem kis jelei". Azért is utasitja az országgyülés a követeket, tárják fel a király előtt, hogy a veszedelmes tanácslók oly emberszeretetlen és törvénnyel ellenkező rendszerrel gyakorolják hazánkra behatásukat, mely már türhetetlenné vált, mely alkotmányunk utolsó vonaglása végpillanataival rémit.

A Bécsbe rendelt követségnek adott utasitást az országgyülés megbizásából -- abból a célból, hogy "a dolgot egyformán értve, egy szempontból tekintve minden beszédeik egybehangzásban lehessenek és másokat is egyformán felvilágosithassanak", Szász Károly, a vizaknai követ, készitette, német nyelvre pedig Trausch József követ forditotta. Szász Károly a követség ülésén felolvasta és a követség azt határozta, hogy egy rövidebb első részt még báró Kemény Domokos illesszen hozzá, a többit pedig Szász Károly folytassa.

A király a küldöttséget, amely gróf Degenfeld Ottóból, gróf Kornis Mihályból, gróf Bethlen Jánosból, gróf Kemény Józsefből, báró Kemény Domokosból, Dindár Antalból, Gyergyai Ferencből és Szász Károlyból állott, 1834. október 3-án Brünnben magánkihallgatáson fogadja. Válasza ez volt: "Elfogadtam uraságtokat, mivel jobbá-

gyaimat magam elibe bocsátani mindenkor hajlandó vagyok. Mint ilyeneket fogadom el, nem pedig ugy, mint követeit egy még törvényesen ki nem egészitett testnek. Midőn az országgyülést egybehivtam, tulajdon szivemnek ösztönzését és az országnak óhajtását követtem. Azt vártam én akkor, hogy az egybehivott gyülés sietni fog atyai elnézéseimnek buzgósággal megfelelni s az erre vezető törvényes utat királyi előterjesztéseimben kijelöltem. A fennálló törvényes alkotmányt maga épségében megtartani, az haza javát törvényes uton biztositani és előmozditani, elhatározott állhatatos akaratom. Ezt az egy főcélját óhajtásaimnak és bizonyosan az én erdélyi hiveim óhajtásának is csak az érdekelt egyenes uton lehet elérni; oldalas utak nem visznek ahhoz."

"Ártalmas vetélkedések, az eddig gyakorlott törvényes móddal ellenkező inditványok, a személyes gyülölségnek kitörései és az indulatoknak felingerlésére intézett sok beszédek miatt hónapok töltenek el a nélkül, hogy az egybegyült Rendek, az én királyi előterjesztéseim csak első pontjának is megfeleltek volna."

"Az ország Rendei elnökének és az itélőmestereknek választása és candidatioja véghez menvén, ezek iránt való határozásomnak leadásával a Rendeket nem várakoztattam, — mégis azáltal, hogy a Rendek az

addig való eskü formája megváltoztatásának vitatásába — mely kérdés minden esetben csak a törvény értelme szerint összealkotott teljes országgyülésben jöhetne tanácskozás alá, — mostani helyzetekben beléereszkedtek, az érdeklett hivatalokra törvényesen megválasztott és általam megerősitett személyeknek beiktatása mind eddig megakadályoztatott. A cardinalis és diplomaticus több hivatalokra a választás el sem kezdődött, holott mindenekelőtt szükséges, hogy a kir. gubernium, mely az ország gyülésének egyéb kiegészitő része, törvényesen neveztessék ki és abban maga törvényes helyét foglalja el."

"A haza valóságos java a törvényesen kiegészitett országgyülés által fog előmozdittatni. Ujitási vágy, eltávozás a haza ősi szokásaitól és elveitől annak veszedelmét vonná szükségesképen maga után."

"Állhatatosan elhatározván magamban azt, hogy a törvényeket magok erejekben megtartsam és azoknak teljesitését bátorságba helyeztessem, felszólitom a mostani országgyülésre meghivott Rendeket, hogy nekem ezen célnak elérésére törvényes utakon kezet nyujtsanak."

"Megállapodva abban, hogy uralkodói kötelességemet teljesitsem, felszólitom a Rendeket, hogy részükről is teljesitsék a magokét."

"További országgyülési vitatásokba nem fogok addig bocsátkozni, valameddig királyi előterjesztéseim első pontjának a Rendek által törvényes kötelességök szerint elég nem tétetik, a választások és candidatiok a cardinalis és diplomaticus hivatalokra Előmbe nem terjesztetnek, s azoknak következésében a kir. gubernium törvényesen megállittatván, az országgyülési test a fennálló törvényes alkotmány értelme szerint tökéletesen kiegészitve nem lesz. Mihelyt ezek meglesznek, a törvényesen egybealkotott országgyülés kivánságait meghallgatni és illő tekintetbe venni, mindenkor kész leszek."

"Ez az én változhatatlan határozásom, melyet, valamint minden mostani szavaimat uraságtok mindennek és nyilván elbeszélhetnek."

"Térjenek vissza késedelem nélkül hazájokba, legyenek munkások abban, hogy az országgyülés mentöl elébb kiegészittessék és igyekezzenek a haza boldogságát törvényes uton eszközölni."

"Ez által tehetik magokat bizonyossá valamint az én kegyelmemről, ugy polgártársaiknak és a maradéknak háládatosságáról."

A királyi levél, amely a küldöttség tisztelgése után az országgyülés feliratára válaszolt, a végsőkig felizgatta a Karokat és Rendeket. Az 1834. október

31-iki országos ülésben felolvasták a királyi biztos főherceghez intézett királyi leiratot, amely rosszalását fejezte ki az országgyülésnek a törvényes renden kivüli járásáért. A királyi levél kétségbevonta, hogy az országgyülésnek mostani állásában teljes erejü hatósága volna, az országgyülést "lázasztással, indulatok felgerjesztésével, ujitásvággyal, munkátlansággal és hirterjesztéssel" vádolta.

Az országgyülés az 1834. november 10-iki elölülésében kijelenti, hogy a vádakat és fenyegetőzéseket nem veszi magára és feliratban fejti ki, hogy "a Karok és Rendek, hogy kiegészitettebb helyzetben nincsenek, annak nem maguk az okai, teljes erejü hatóságukat tartják akármely tárgyban határozni, melyet következetlenség nélkül az igazgatás kétség alá nem hozhat, miután elismerte a Karokat és Rendeket a diétára összehivással valóságos országgyülésnek, sőt annak megnyitására királyi biztost is küldött, a Karokkal és Rendekkel a szokott stilus szerint levelezett, az ezen országgyülés által választott személyeket megerősitette." Ha a lázasztás vádját magukra vennék vagy magukon hagynák, ez az igazgatás méltóságára is homályt vetne. Az ujitásvágy és munkátlanság miatt emelt királyi vádakra nézve kifejti az országgyülés, hogy amit a Karok és Rendek ezen az országgyülésen folytattak, az

nemcsak törvényeken épül, de elveik kimondása is régi és szokott és tulajdonképpen azokat lehetne ujitástkeresőknek nevezni, akik az uj visszaélések mellett kivánnak maradni. Munkátlanság vágya sem terhelheti az országgyülést, a lassu haladhatásnak tömérdek akadálya miatt, amelyet az országgyülés elé gördítettek, de ezután is összetett erővel és buzgósággal akarnak a Karok és Rendek munkálkodni a törvénytelen terhek alatt szenvedők legsürgetőbb szüksége érdekében. Ami a hirterjesztés vádját illeti, az országgyülés a nyilvánosságot a közdolgok folyamatja lelkének tartja és ugy véli, hogy az igazgatás is semmi törvényen és igazságon épült elveit a közzétételtől nem féltheti, képviselőknek éppen kötelességük köztudatára juttatni a hazának, melynek számára munkálkodnak, mindazt, amit folytatnak. Ami pedig a királyi levél fenyegetődző szavait illeti, a feliratban kifejteni rendeli az országgyülés, hogy az országgyülés független és el nem ismeri, hogy a fejedelem a Comp. III. része 5.§-a és az 1791. évi 8. cikkelye ellenére az országgyülés dolgaiba a végrehajtó hatalom révén beavatkozhatnék.

A király ellen. Az arisztokrácia a népért

Mind tüzesebbé vált tehát a hangulat, mert az országgyülés azt látta, hogy huszonhárom év multán sem változott meg Bécs, egyszerüen negálja az országgyülés

feliratait, küldöttség utján személyesen előterjesztett panaszaira csak vádakkal felel és amikor az országgyülés az alkotmányos, a vallásbeli és a közgazdasági helyzet átvizsgálását kéri, a király invektivákkal támadja meg az országgyülést.

Valóban nem lehet csodálni a kemény kritikát, amit ezen az országgyülésen Bécs kapott. Báró Kemény Dénes a király méltatlan vádjairól beszél, amelyeket hallgatással elmellőzni nem lehet. "A király leiratában kérdésessé teszi, hogy vagyunk-e, azt vélem, hogy vagyunk, megmutatjuk. Maga az igazgatás is elismerte akkor, mikor velünk levelezett, midőn regálisai által hivott egybe, ugy mint máskor szokásban volt, megismerte a felség országgyülésünket, midőn választásunkat elfogadta. Ha nem vagyunk mi validusok, vajjon az 1791-iki országgyülési articulusok validusok lesznek-e s ha meg tudnám vásárolni azon törvénycikkelyek megsemmisitését, ezen egy ár az, melyért pro hinc et nunc tán országgyülésünk validitását is nem bánnám. Lázasztással, indulatok felgerjesztésével vádolnak: oly szók ezek, melyek mig egyfelől tekintetünket sértik, lehetetlen másfelől, hogy az igazgatás méltóságából is le ne huzzanak, mert az igazgatás méltósága ténye csak onnan ered, honnan maga az igazgatás, tudniillik a néptől. A fejedelmi méltóság nálunk diplomatice áll,

hogy ez a néptől van, elvétett lépés tehát az, midőn népét gyalázza, mert akkor magát gyalázza. Ha nem állithatja senki, hogy egy fejedelem lázitó, nem állithatja azt sem, hogy az ország képviselői lázitók. Mi azért vagyunk itt, hogy ő szerint szóljunk, mint azt a Haza java megkivánja, ha mindjárt az igazgatásnak nem tetszik is. A királyi leiratban az a fenyegetés foglaltatik, hogy az igazgatás majd módot talál, hogy minket rendbeszedjen. De a Comp. II. 1. sz. 8. pontja ezt mondja: 'A tanácsi és minden egyéb Rendeknek mind országos gyülésekben, mind azon kivül libera vox jár.' Kimondom nyiltan, mert az éjjel járó kisértettől leginkább irtózik az ember és egy incognita quantitásu veszedelem nagyobb aggodalmat szül, mint a bizonyos rossz, nem kevesebbről van tehát szó, mint arról és terjedez már azon hir, hogy alkotmányos létünk elvétetik és Ausnahmsregierung állittatik fel. Nincs min csodálkozni, mert nemrég ide királyi biztos küldetett fegyveres erővel és oly utasitással, hogy akármiképp kivivja azt, amit a kormány parancsol. Hazafi vér omlott a kolozsvári piacon és annak cselekvői mai napig meg nem büntettettek, egy királyi biztos van most is közinkbe küldve, aki rendel mint egy fejedelem, sőt ugy is mint egy fejedelemnek sem szabad. Helyzetünk szomoru jelei ezek, de a törvénybe és a jó fejedelem

szelidségébe vetett bizalom nem engedi hinni azt, hogy Ausnahmsregierung következhessék." Itt aztán Kemény sorban idézi a százados törvényeket, amelyek Erdély alkotmányosságát, függetlenségét és szabadságát védelmezik. Azután Kemény a király ama vádjával foglalkozik, hogy az országgyülés ujitani akar, de munkátlan. "A Státusoknak és Rendeknek jussuk vagyon az adót egyik országgyüléstől a másikig meghatározni; a gubernium köteles a törvénytelen rendeleteket nem teljesiteni. Mindez régi törvényekből folyik és nem uj. Nem uj hogy Őfelsége egyenesen levelezzen az országgyüléssel, nem uj a köz nemzeti gyülések tartása, mert ez az 1759. évi országgyülés határozatából folyik. Ami pedig a munkátlanság vádját illeti, ezzel senki sem vádolhat, aki tudja, hogy valósággal nagyon várjuk azt, hogy például az adó tárgyában a szegényeken könnyithessünk, őket az élésadás alól, valamint a székelységet is a fegyver alól felmentsük."

Ebben a beszédében báró Kemény Dénes roppant felkészültséggel állitja az országgyülés elé a hatalom gesztióját 1755-től kezdve, mint gerjesztett egyenetlenséget a vallásfelekezetek és az erdélyi nemzetek között, mint csempészte az országos tisztségek megerősitési joga helyébe az udvart, a tisztviselők általa való alkalmazását, könnyen kezére keritve az

országos hivatalok egész tételét, a kincstári hivatalt az udvari kamara alá vetette, az udvari agenciát fórummá változtatta, a kincstár jövedelmét törvényellenesen növelte, hogy az országra tukmált tisztviselőit fizethesse." Felsorakoztatja Kemény száz éven belül számos kormánytisztviselő hibáit és büneit, az udvar magatartását az országgyüléssel szemben, amikor az udvar sokszor megsérti a Rendeket, aggályukat firvola difficultas sértő szóval illetve. Igy neveltetett, mondja Kemény, a bürokrácia az országgyülés nyakára, sőt a katonaság és kamarai hivatal prepotenciája is csaknem földhöz nyomó sullyal igyekezett rabigába szoritani Erdély népét. "1761-ben azzal próbálkozott az udvar, hogy a birtokosokat erővel kényszeritette földadásra bételepitendő prussus foglyok számára. Egyidőben a magyar, sőt deák nyelv helyett a német nyelvet igazgatás helyére tétette. Majd az udvar azzal a fennhéjázó tervvel foglalkozott, hogy a kisebb ausztriai birtokok nyeljék el a nagy magyar birodalmat, hogy ne legyen magyar nemzet." Majd felsorolja "a régebbi országgyülések életéből az országgyülés gyáva félénkségét, rövidlátását, önségét, egymás iránti szeretetlen fondorkodását bizonyitó adatokat, amelyek folytán oly távol állottak egy alkotmányos ország független képviselőihez illő magaviselettől, mind az ég a föld-

től. Ennek az lett a következése, hogy hazánk alkotmányos létének sirja széléhez jutott. Inkább oszlassák el az országgyülést, mintsem ne történjék az, aminek történnie kell, hogy ne nyujtsuk ki a haza szivébe szurni késünket, hanem menjünk haza most a legelsőbb alkalommal és ne neveljük jussrontással sérelmeink ugy is elég nagyra növekedett kodexét. Ugy állunk mi szemben az igazgatással, mint egy hitelező olyan adósával, aki régi idők óta kölcsönözött, halomra gyüjt tőkesummákkal és azoknak kamataival tartozik és ha egy ilyen hitelező kéri, hogy bár utolsó esztendei kamatját fizesse meg nagy tőkéinek, helyes-e, okosság-e azt az adósnak meg nem adni, helyes-e a helyett talán egy ujabb summával tetézni régibb adósságait."

Azzal fejezte be báró Kemény Dénes azt a felszólalását, hogy az arisztokrácia kötelessége a köznép jussait védeni.

Országgyülési napló

A Karok és Rendek érzik, hogy az országgyülési tárgyalások nyilvánosságra hozása roppant nevelő, fejlesztő hatással vannak a közvéleményre. Wesselényi egyik fő témája ez. Az országgyülési napló szükségességéről s a gondolatszabadságról a kolozsvári országgyülés 1834. november 13. napján tartott ülésén elhangzott beszédében szembeszállt azzal a váddal, mintha

az országgyülés nem dolgoznék s erre azt mondja, hogy nem mindent lehet öllel és fonttal mérni és igy a diétát is nem a készitett artikulusok számából lehet megitélni, hanem annak erkölcsi és szellemi hatásáról, amelyek a késő maradékra is átterjednek. Majd azt mondja, hogy szégyelve kellett az erdélyi embernek eddigi országgyülései jegyzőkönyveinek silány és meddő voltát látni, azokból sem az ország Rendei nézeteiket, sem a mozditó és vezérokokat fel nem vehetni és még kevésbé ösmerhetni meg a vitatások mentét és szellemét s az országgyülés különböző tagjai gondolkozás -- és cselekvésmódját. "Fájlalni kellett minden erdélyi honfinak, hogy midőn a testvér magyar haza országgyülésének már régóta egészen kimeritő, minden vitatásokat és mindenek beszédeit magában foglaló naplója létez, a mi eddig országgyülési jegyzőkönyveink oly rövidek és szigoruk valának... A nyilvánosság, mely polgári alkotmányunk egyik fővonása és a törvény, szabadság hatalmas őre, követeli, hogy mindenki tudja, a törvényhatóságok képviselői és az országgyülés minden tagjai mikép felelnek meg kötelességüknek s minő lélek és nézetek vezérlik őket. Egy ily napló, melyben a vitatások és mindenkinek mondásai feltalálhatók, azon eszköz, mely mindenkit a közvélemény egyenes birálata és hasznos felügyelete alatt tart, ezáltal igazolhatja a küldött küldői előtt

minden lépéseit, ezáltal ösmérhetik s birálhatják meg a küldők küldöttjeiket... Mindezekért botránkoztató és szinte hihetlen volt az a hir, mely a mult hónap utolsó felében egy felsőbb, a naplót betiltó rendelés érkezése felől elterjedett s keserübben meglepő vala az, hogy... oly értelmü rendelést bocsátott ki a királyi főigazgatótanács minden hazai könyvnyomtató intézetekhez, hogy az országgyülési jegyzőkönyveken kivül semmi munka a kiszabott könyvvizsgálat nélkül ki ne nyomtattassék és az országgyülési jegyzőkönyvek kivonatai is megelőző felsőbb helybenhagyás nélkül ki ne nyomtathassanak. Egy nappal később pedig Ő Felsége kézi levele és a királyi biztos őhercegsége rendelése az országgyülési napló addigi nyomtatását eltiltja és könyvvizsgálat engedelme nélkül tovább folytatni nem engedi.
A napló betiltása, mondja Wesselényi, keserítő lépése az önkénynek, de meg van győződve, hogy az ország Rendei ki fogják vivni ezen ügyet, melynek sorsától függ az ország Rendei határozhatási jussa, irományai sérthetlensége, a lelket csigázó cenzurának elismerése vagy el nem ismerése és végre az, hogy a királyi biztos mint kormányzó léphet-e fel és létezhet-e és hogy ezen országot ediktumok és patentálisok által lehet-e igazgatni. Lesz az ország Rendeinek elegendő lelkierejük és törvényes jussaik melletti hivségük, hogy azokat

a világ gunyjára és a maradék égető átkát érdemlőleg nem fogják kicsikartatni engedni kezeikből, azon kezeikből, melyekre ezen szent kincsek bizva vannak." Felveti azt a kérdést, vajjon az uralkodónak ezt a lépést tanácsolt emberek meggondolták-e, mit tesznek. "Amely uralkodás a nyilvánosságot magától eltaszitja, sötétben fog botorkázni. Még a török vad uralkodás is akarja tudni, hogy távollevő birtokában mi történik... Nincs egy országban nyilvánosság és nem léteznek szabad hirlapok, de mégis akarja tudni az uralkodás, mi történik, mit beszélnek, hogy éreznek, akkor országszerte szétbocsátja csordáját fekete seregének, mely a társaság keblébe rágó féregként magát belopja, mardossa azt és szivja szive vérét az ártatlannak."

Wesselényi programja. Az ellenzék a királyi biztos ellen

Azok az eszmék, amiket Wesselényi, mint a főrendiházi ellenzék vezére, Pozsonyban hintett szét és vitt át az emberek lelkébe, nem maradtak Pozsonyban elszigetelve. Maga Wesselényi gondoskodott arról, hogy azok Erdélyben is talajra találjanak. Az 1834. évi erdélyi országgyülést megelőzően már utrakel és megyéről-megyére járva ülteti el nagyszerü gondolatait. Igy érdemelte ki a vándor patrióta jelzőt.

Nem csupán Erdély sérelmeit sorakoztatja fel, nem

csupán az udvar politikája ellen harcol, hanem a nagy szabadsággondolatoknak is talajt keres minden vármegyében és magán az 1834. évi kolozsvári országgyülésen is. Legfőbb törekvése az országgyülési beszédek kinyomatásának lehetővé tétele, mert tisztában van vele, hogy a szólásszabadság csak az országgyülésen van meg és a közvélemény kialakulására ennek az országgyülési szólásszabadságnak csak akkor lehet hatása, ha ami ott történik, a nagy nyilvánosság elé kerül és az országgyülésen elhangzó beszédek nem csupán a követek fülébe és lelkébe találnak el, hanem az ország egész népéébe is.

Az 1834. nov. 16-iki beszédében azt mondja, hogy "ennek az országgyülésnek századokra átható hasznos jelenetei közül egyik legszebb és legüdvösebb a napló, mert szégyelve kellett az erdélyi embernek eddigi országgyüléseink jegyzőkönyveinek silány és meddő voltát látni, amelyekből nem lehet megismerni a mozditó és vezér okokat, a vitatások menetét és szellemét, az országgyülés különböző tagjainak gondolkozásmódját és cselekvésmódját... A törvényhatóságok képviselői és az országgyülés minden tagjai miképen felelnek meg igy kötelességüknek? A nyilvánosság, mely polgári alkotmányunk egyik fő vonása és a törvényes szabadság hatalmas őre, követeli ezt... A törvény kimeritő jegyző-

könyvet parancsol, egy ily napló, melyben a vitatások és mindenkinek mondásai feltalálhatók, azon eszköz, mely mindenkit a közvélemény egyenes birálata és hasznos felügyelete alatt tart... A napló betiltása keserítő lépése az önkénynek... Az ország rendeinek bizonyosan lesz elegendő lelkierejük, hogy azt a világ gunyjára és a maradék égető átkát érdemlőleg nem fogják kicsikartatni engedni kezeikből. Ki ne látná annak képtelenségét, hogy az országgyülési jegyzőkönyv, melyben a történtek vannak feljegyezve, cenzura alá mehessen?... Ha nincs egy országban nyilvánosság és nem léteznek szabad hirlapok, akkor az uralkodás országszerte szétbocsátja csordáját fekete seregének, mely a társaság keblébe rágó féregként magát belopja, mardossa azt és szivja szive vérét az ártatlannak."

A jobbágyok felszabaditása s a vallásszabadság gondolata mellett ekként a harmadik nagy eszmevilág, melynek Wesselényi apostola, a szólásszabadság, amelynek legfőbb eszköze az országgyülési tárgyalások nyilvánosságra hozása.

Hasonló értelemben beszélt gróf Teleki Domokos is, aki azt mondja, hogy a hatalom a szabadszólást veszedelmezteti, a napló betiltásában közfal vonatott köztünk és küldőink között, azt akarják, hogy a haza kivánságai még szánkón se jöjjenek ki. Az elnök nem en-

gedte meg a vitatások folyását és ezzel Teleki szerint megszegte a szabadszólást biztositó minden törvényeinket.

Gróf Kemény Sámuel kifejti, hogy szabad polgári alkotmánnyal biró, szabad és csak törvények által korlátolt országgyülést a tárgyak szabad vitatása és azok cenzura nélküli közrebocsátása nélkül nem képzelhetni.

Zeyk József tiltakozik a guberniumnak amaz intézkedése ellen, hogy nem engedte meg az országgyülésnek az országos levéltárból a király előtt volt küldöttségnek adott választ tartalmazó, megvitatni szándékolt, királyi levél és egyéb királyi leiratok elhozatását.

A levéltári kérdés nagy viharokat keltett ezen az országgyülésen és számos felszólaló tiltakozott a kormánynak az országgyülést sértő magatartása ellen. A levéltár kérdés abból állott, hogy a királyi hivatalosok kinevezésére vonatkozó, az országgyülésen megfordult udvari rendelet hitelességét a Rendek kétségbe vonták. Ezt a rendeletet Sala Sámuel itélőmester a Karok és Rendek hire és tudta nélkül visszaadta az Országos Levéltárnak. A Rendek tiltakozásukban azt fejezték ki, hogy ha valamely irományt az országgyülés kivetet a levéltárból, azt ne lehessen a levéltárnak visszaadni, mielőtt az illető tárgyat az ország Rendei teljesen be nem végezték.

A kormány szándékosan csinálta ezeket a dolgokat, kereste az alkalmakat és okokat, amelyekbe kapaszkodva az országgyülést remitensnek bélyegezhette és rövidesen feloszlathatta. A kormánynak ezt a tendenciáját megérezték a követek és az országgyülés függetlenségének, a törvényhozó hatalom szuverenitásának érdekében számos felszólalás hangzik még el. Igy gróf Bethlen Domokos kolozsvármegyei követ az országgyülés valódi akaratának elnyomására alkalmas regalista-kinevezéseket teszi szóvá, mondván, hogy a hatalom annyi királyi hivatalost küld az országgyülésbe, ami nyilván azt a célt szolgálja, hogy ezzel majorizálják a független követeket. Ezért is azt kéri, hogy a törvénytől szabott tulajdonokkal nem biró királyi hivatalosokat hagyják ki, a méltatlanul kihagyottakat pedig nevezzék ki királyi hivatalosokká.

Az 1834. november 27-iki királyi leirat megintette az országgyülést, hogy ejtse meg a többi sarkalatos és diplomatikai hivatalok választását -- időközben az elnöktől a Rendek már kivették a régi esküt --, különben a törvények fenntartásáról a király legfelsőbb királyi hatalmánál fogva másképpen fog gondoskodni. Azt mondja a királyi leirat, hogy ennek az elmulasztása "sulyos felelet terhét vonná mindazokra, akik intésink ellenére a nemzet és ősi alkotmány természetivel ellenkező

törekvések által magukat elragadtatni engednék... Azok veszélyes törekvéseit elitéli, akik törvényes szabadság előtüzött neve alatt annak fertőztetésére és minden illő rend felforgatására mellékes utakon -- per devia -- sietnek."

Báró Kemény Dénes az 1834. december 18-iki ülésen elmondott hatalmas filippikájában tiltakozik a vád ellen, hogy Erdélyben a követek az alkotmányt fel akarják forgatni s csak három-négy követet kellene a dévai várba zárni, a zavar megszünnék. "Ha egy testület minden lépten attól tarthat, hogy ha nem az igazgatás tetszése szerint látja az előtte folyó tárgyakat, abból erőszak következhetik, kimondhatja-e az, amit érez, gondol és szabad tanácskozó testület-e az? Ha gondolnám, hogy a Karok és Rendek között ily félelem uralkodik, nem tudnék egyebet mondani, mint azt, hogy menjünk haza. Ami a bürokráciának a királyi hivatalosok ezuttali kinevezésében lappangó veszedelmes irányát illeti, sok történt hazánkban, sok történik ma is és elmondhatni, hogy sóhajtással való okkal gazdagabb ország alig van, mint Erdély, de mindeneket meghalad a királyi hivatalosok mostani kinevezése. A bürokráciának irányzata istentelen, esze pedig nincs. A nagy miniszter, aki Európa sorsát kis asztalkáján véli libegni, azt mondja az alkotmány-véd felekezetről, hogy

annál van az értelmesség, de irányzata rossz, de azt állitom, hogy Erdélyben minden helyesen gondolkozónak juste milieu-nek, vagyis alkotmányvédnek kell lennie és akik ezek ellenében állanak, azok a bürokrácia segédei, vagyis tisztvédek. A királyi hivatalosok mostani kinevezése számára nézve törvénnyel is ellenkezik... Nem az a mi egybeköttetésünk a fejedelemmel, ami a gazdának szolgájával: egyezéssel léptünk mi kormánya alá a felséges ausztriai háznak... azt kivánom, hogy egy fejedelem, kit oly szép jussokkal ruházott fel egy szabad nemzet, becsülje azon nemzetet... Önállásunknál fogva, férfiui érzéstől lelkesittetve, mindazt, ami fáj a hazának a bürokráciától, Ő Felségével tudatni akarnók, de ezzel nem szándékunk az ő fényéből lehuzni, sőt ahhoz inkább tenni... Szegény öreg jó fejedelem, ha észrevenné, mi az, mit a bürokrácia szolgái vele aláiratnak!"

Hasonló beszédek egész sorozatával tiltakozik ez az országgyülés a királyi biztosnak, Estei Ferdinánd főhercegnek és a kormányszéknek jogtiprásai ellen. Szász Károly, Vizakna hires követe, az 1834. december 23-iki ülésen hatalmas beszédet tart a főherceg müködése ellen és kifejti, hogy az országgyülési biztos tullépte a törvényben megszabott hatáskörét a királyi hivatalosoknak szokatlan számban való kinevezésével,

de azzal is, hogy a királyi biztosnak nincs jogában királyi hivatalosokat kinevezni, mert a törvény azok kinevezését magának a fejedelemnek tartja fenn. S igy folytatja: "A királyi biztosok tulterjesztett hatalmának és az ország rendei szégyenitő meggyalázódásának bizonyságival elég gazdag a letünt század, de arról, hogy valaha királyi hivatalosok kinevezését királyi biztos hitelesitette volna, senki sem tud." Majd a január 17-iki ülésen Szász Károly kifejti, hogy köteles az országgyülés, melynek kezébe a haza bizodalommal tette le legszentebb érdekeit, felszólalni saját függetlensége mellett... "Mi vagyunk a hazának savai, mi vagyunk annak világossága, ha a mi becsületünk meghomályosul, ha bennünk botránkozik meg a közvélemény, miben találhatja meg megnyugvását. A november 27-iki királyi leirat legmélyebben sebző váddal illeti az ország Rendeit, azt állitván, hogy közöttünk léteznek olyanok, akik kárhozatos törekvésükkel a törvényes szabadság szine alatt annak megszentségtelenitésére és minden jó rend felforgatására álutakon sietnek, intvén, hogy ezt ne cselekedjük. Országgyülést lázadási iránnyal vádolni értelem nélküli dolog. Ha mi háromszázan fegyvert ragadva a fejedelem sérthetlen személyét, törvényen alapuló királyi székét és jussait szentségtelen kezekkel megtámadni merészlenők,

nem országgyülés, hanem háromszáz pártos alattvaló lennénk, kiket a fejedelem haragja és a törvény sulya méltán és egész erejében fenyitene, de országgyülést, mint olyat, midőn a fejdelem parancsából, törvényes rendelése szerint annak értelmében folytatja békés tanácskozásait, bármi legyen is ezen tanácskozásoknak tárgya és csak fejdelmi helybenhagyás által erőt nyerhető resultatuma, revolucióval vádolni, állitási képtelenség. Az országgyülést tanácskozásaiért rossz szándék, alávalóság vádja alá ejteni, földi hatalomnak jussa nincs... Mint országgyülési tag csak Istenemnek és lélekismeretemnek számolok, az országgyülés pedig, mely annak, ami földön isteni akarat után legfelsőbb, legméltóságosabb, a törvényhozó hatalomnak a fejedelemmel egyenlő részesedési osztályosa, e dicső körében nem alatta, hanem mellette áll a fejdelemnek."

Halhatatlan szavak ezek.

Az 1834. december 31-iki királyi válasz, mivel az országgyülés a főbb hivatalokra a választást még mindig nem eszközölte, szorosan, "districtim" megparancsolta, hogy a választásoknak tegyenek eleget.

A Rendeket ez rendkivül felizgatta és az 1835. január 17-iki ülésen Wesselényi azt mondja, hogy a királyi levelek "borzasztó vádat, gyalázatos fenyegetést és asszonyos rágalmazást foglalnak magukban".

Ugyanezen az ülésen báró Kemény Dénes alsófehérvármegyei követ már az igazgatás "szemtelen merészségéről" beszél, "amellyel velünk szemben önkényét gyakorolja, ime, országgyülésért sóhajta a törvénytelenségek sulya alatt nyögő haza negyedszázad óta, ime itt az országgyülés, melynek folyta alatt nem kevesednek, de szaporodnak és növekednek a hazában a törvénytelenségek, oly törvénytelenségek, milyenek eddig hallatlanok voltak, sőt törvénytelenségek magán az országgyülésen követtetnek el... Fejedelmem személyét én annyira tisztelem célzatainak jósága felől annyira meg vagyok győződve, hogy őtet hibáztatni nem tudnám annyival kevesebbé, midőn a törvény megköt. Ha van hiba, az igazgatás tette azt. Az alkotmány felforgatással vádoló királyi levelekben foglalt sérelem vád, gorombaság és fenyegetés. Azt mondják, hogy a köznépet terheljük ittlétünkkel és ki mondja ezt, azon igazgatás, amely másfélszázad óta rakja a köznépre a törvénytelen terheket."

A mult század harmincas éveiben ugyanaz az irány vezette az erdélyi ellenzéket, mint a magyarországit. "Közös volt a közjogi érzék, közös a szabadságszeretet, közös az elnyomás. A Magyarországon megindult administrátor-korszak Erdélyre is kiterjedt, a választások jogi helyettesitésekkel altattatott el, országgyülés

nem volt s a guberniumnak Erdélyben összealkotására, jogfelfogására és mindenek felett jogainak gyakorlására nézve szakasztott mása a helytartótanácsnak Magyarországon. Büszkeséggel utalhatunk e nagy küzdelem első kezdeteire és egész lefolyására. Sehol a törvények ellen semmi. Ellenkezőleg, a főszempont, a főtörekvés azok helyreállitása az egész vonalon. A régi -- sokat gunyolt -- gravaminális politika uj kiadása. Hiszen az erdélyi 1834-iki országgyülés előző kérdéseiben a közfelfogás szakasztott mása volt a pozsonyi országgyülések rescriptum mintának.

A regalisták ellen

Wesselényi az 1835. január 22-iki ülésen hatalmas történeti fejtegetést tart a regalista intézményről, mondván, hogy már létezése is az önkény müve."Egészen 1760-ig a százat csak egyszer, akkor is kevéssel haladta meg a regalisták száma, 1752-ben csak 28, 1744-ben pedig, az uralkodásra nézve oly nagyon nevezetes országgyülésen, alig volt több 50 regalistánál. Később változott a dolgok állása és miután a Mária Terézia nemzetiségtelenitő és zsibbasztó hosszas uralkodása a hajdan hatalmas oligarchákat, kiknek egykor ércbuzo-

---

* György Endre: Báró Kemény Gábor emlékezete, Akadémiai Emlékbeszédek 8. kötet,

gány rezgett kezükben, haarbeitkisch udvariakká szeliditette, miután az ellenszegülés szilaj lelke a fényüzés, udvari kegy és hivatalok után sóvárgás mocsarába fult, ekkor nem vala többé az uralkodásnak mit félni a főnemességtől... ennek volt következése, hogy 1791-ben már 144 puszta regalistát, a hivataluknál fogvást jelenlevőkkel együtt pedig 204-et nevezett a kormány. Akkor szerencséből szerencsétlenség származott, azon nagyszámu királyi hivatalosok nagyobb része lelkes hazafiakból állott, ugy hogy az ország rendei megbékültek azon képtelenséggel, hogy a törvényhozó testet nagyobbrészint a király által kinevezett tagok alkották. 1809-ben és 1811-ben nyilvánosabbá lett, mennyin voltak közülük vak organumai és eszközei az uralkodásnak, nyilvánossá lett, miszerint a nemzeti képviselet szabad létezésének elkerülhetlen feltétele, hogy regalisták vagy ne legyenek, vagy számuk nagyon is meg legyen határozva... A mostani regalisták kinevezését ami illeti, rajtuk van a törvénytelenség eredeti büne és szennye, ugyanis a regalistáknak törvény szerint törvényes gubernium által kell ajánltatniok, ilyen pedig nem lévén, törvényesen nem ajánltathattak regalisták, tehát törvényesen nem is léteznek."

A január 26-iki ülésen Szász Károly mond ismét nagyszerü okfejtésen alapuló beszédet a tulságosan

nagy számban kinevezett királyi hivatalosok ellen és Wesselényi okfejtéseit megtoldja többek között azzal is, hogy az 1666. évi 8. törvénycikkely szerint a székely nemzet alkotmányos jussaival is ellenkezik az, hogy belőle regalisták hivassanak országgyülésre, "ez a kiváltság a székelyek eredeti nemzeti egyenlőségével épen ugy ellenkezik, mint azon törvénytelen katonai rabság láncai, melyeket a primores rend magáról elháritani tudott, de a két testvér rendekre tétetni eltürte". Ebben a beszédében Szász Károly gyönyörü szavakkal emlékezik meg ennek az országgyülésnek céljairól, mondván: "E jelen országgyülésnek, mely egyéb tekintetben is tökéletes, meggyőződésem szerint annyira kitünőleg fénylik mindazok között, melyekről évkönyveink emlékeznek, velut inter ignes luna minores, legdicsőbb fénypontja azon ébredség, egész és fél akarat között határt huzó s Erdélynek politikai életében uj epochát kezdő elv, melyet még ezen országgyülés kezdetén kimondottunk, hanem határozattá vált nézeteinkben követtünk s tettlegesen is, gyakorlatba vettünk, azon elv, hogy mindaz, ami törvénytelenül létez, törvényhozó testtel szemben nem létezőnek tekintessék, törvényes hatóság és munkálat nélküli legyen s ily törvényes nonsensekre nézve nem bünös elnézésnek, mert már benne male megvagynak, nem kérelemnek, hogy többször elé ne

forduljanak, nem a sérelmek régiségi gyüjteményébe nevezetességül való utasitásnak, hanem azon logicaval s a törvényesség képzetével egykoru és igen egyszerü igazságnak van helye, hogy ami nincs, az nincs s a semmiből semmi következik... Százötven esztendőtől fogva talán most először szabad választás utján létesitsünk egy tőlünk megtisztelt és azért az egész hazától tiszteletet, függést, bizodalmat érdemlendő testületet, mely erős törvényessége és a mi bizodalmunk érzetében erős kezekkel ragadja meg a most talán szélszünet miatt csak ingó, de orkán támadtával habok prédájává lehető hajónk kormányát."

Kőnyomtató sajtó

Az 1835. évi január 29-iki történelmi ülésen jelenti be Wesselényi "mint a férfi bélyegét", mint "hazafi cselekvést", hogy a napló érdekében kőnyomtató sajtót szerzett, a napló nyomtatása folyik, "a naplót nyomtatom én: Wesselényi Miklós és ezennel orcám veritékének, két kezem munkájának gyümölcsét szerencsém van a Rendeknek bemutatni, itt van az ez évben tartott első országos ülés naplókönyvének általam kinyomtatott első ive... Van szerencsém kinyilatkoztatni, hogy ezen birtokomban levő kőnyomtató sajtómat ezennel a Rendeknek, az országgyülésnek ajánlom és adom. Ezen általam adott nyomtató sajtó Erdély országgyülésének tulajdona,

ahhoz semmi külső idegen felső hatalom nem nyulhat."

Báró Jósika Miklós, a nagy regényiró, a Rendek nevében forró köszönetét fejezi ki. Báró Kemény Dénes, valamint gróf Teleki Domokos lelkes felszólalása után az országgyülés azt a határozatot hozza: "A Karok és Rendek udvarhelyszéki követ Wesselényi Miklós atyánkfiának buzgó hazafiui indulatjából származott azon lelkes törekedéseért, miszerint a haza szent ügyéért mutatott több áldozatai között a közdolgok nyilvánosságának létrehozását ezen nagyfejedelemség Rendei forró óhajtása teljesitésével előzmozditni munkás volt, szives köszönetüket és ahhoz illő méltánylásukat nyilatkoztatván ki, ajánlását oly móddal, amint ajánlotta, elfogadják és egyszermind határozattá teszik, hogy ezen sajtó már Wesselényi Miklós atyánkfia ajándékából az ország Rendei tulajdona levén, az arról való rendelkezést a törvények által biztositott sérthetlen tulajdoni juss egész értelmében és kiterjedésében és az azon nyomtatandó irományok meghatározását egyedül és kirekesztőleg önmaguknak tartják fenn a Karok és Rendek."

Tudjuk, hogy az 1834. évi országgyülésnek ez utolsó határozata után a kormány a Wesselényi által ajándékozott könyomdát lefoglaltatta és 1835. február 6-án felolvastatott az országgyülésen Ferdinánd fő-

herceg országgyülési biztosnak a Karokhoz és Rendekhez intézett levele, amellyel az országgyülést eloszlató királyi levelet közli.

Feloszlatás

Az előző napi, 1835. február 5-iki ülésen felolvasott királyi leirat istentelen önkénynek jellemezte a Rendek eljárását és azzal vádolta őket, hogy az ősi alkotmányt nem megtartani, de felforgatni törekednek és ezért a király eloszlatja az országgyülést.

Az eloszlató királyi leirat teljhatalmat adott a királyi biztos főhercegnek. Ezzel az alkotmány felfüggesztettetett.

Az eloszlató gyülésen 1835. február 7-én a gubernium ülésében felolvassák az országgyülést eloszlató királyi intézvényt, Ferenc "császár" egyik utolsó rendelkezését -- 1835. március 2-án meghalt --, amely intézvény "a leggonoszabb dicsőség keresésének őrültségével, valamint a törvények szentsége megfertőztetésére igen veszélyes példák adásával" vádolta az országgyülést, mondván, hogy a Rendek az országgyülést "a legszélsőbb határig menő zabolátlanság, egyszersmind amennyire hatalmukban volt, a fennálló törvényeknek és jóváhagyott szokásoknak a legszélesebb körre terjedő lerombolására szolgáló küzdés terévé változtatni nem átallották... Az országgyülés egy tanács-

kozó testületnek még képét is levetkezte... Az ősi alkotmány felforgatására intézett gyülekezet lett az országgyülés..."

A főherceg által életbeléptetett törvénytelen provizórium azzal kezdődött, hogy számos kitünőség lemondott a hivataláról. Másik következése a provizóriumnak a Wesselényi elleni bünper volt. Az erdélyi kir. táblának 1835. március 18-án kelt végzésével "a közcsendesség megzavarására célzó törekvései, veszélyes mesterkedései s még más és kárhoztatást érdemlő köz vétségei miatt" közkereset alá vétetett, a törvényszék elé idéztetett s mivel alperes "az arról szóló törvények megvetésével" nem jelent meg, a március 27-én kelt itélet elmarasztalja, elfogatását is elrendeli, amiről a szokott módon körrendelet utján minden törvényhatóságot tudósitanak.

Ezzel több mint nyolchavi müködés után véget ért az 1834. évi erdélyi országgyülés, amely az erdélyi reformkorszak első epocháját jelenti, mert ezen ébredt fel a törvényességnek, az országgyülés szuverenitásának, a bátor kiállásnak az a rettenhetetlen szelleme, amely egyelőre még nem tud alkotni részletekbe menő, az egész ország javát előmozditó reformokat, de szembeáll a törvénytelen hatalommal, immár nem csupán a nemesség, hanem a köznép érdekében is. Ennek az ország-

gyülésnek igazi szellemét báró Kemény Dénes az 1834. november 7-iki ülésen akként fejezte ki, hogy "amikor a monarchia némelykor arra veszi irányzatát, hogy a nép jussai megcsonkittassanak, az arisztokráciának kell azon közbülsőnek lenni, mely a köznép jussait védi, mit ha nem tesz, ha elég gyenge a köznép jussait odaengedni, végének kell neki lennie."

Valóban ez az erdélyi országgyülés, amely sulyos gravámenek orvoslását kéri, immár nemcsak a nemességért és az arisztokráciáért dolgozott, hanem azért a köznépért is, amelynek, amint majd látni fogjuk, Wesselényi még kisdedóvókat és népiskolákat is akart épittetni.

Az egész nemzetért dolgozva, amely nemcsupán a Werbőczy nemesi népét, a populust jelenti, hanem a misera plebs contribuenset is, mondotta a november 13-iki ülésen Erdély legnagyobb fia, Wesselényi: "Mellettünk hitünk szentsége, mellettünk a közvélemény, mellettünk forró óhajtása mindazon millióknak, kiknek ajkain magyar szó lebeg és ellenünk egy titkos parancsolat."

Ennek az országgyülésnek igazi szellemét báró Kemény Dénes az 1834. november 7-iki ülésen abban fejezte ki, hogy "amikor a monarchia némelykor arra veszi irányzatát, hogy a nép jussai megcsonkittassanak,

az arisztokráciának kell azon közbülsőnek lenni, mely a köznép jussait védi, mit ha nem tesz, ha elég gyenge a köznép jussait odaengedni, végének kell neki lennie."

Valóban, ez az erdélyi országgyülés, amely sulyos gravámenek orvoslását kéri, immár nemcsak a nemességért és az arisztokráciáért dolgozott, hanem azért a köznépért is, amelynek Wesselényi még kisdedóvókat és népiskolákat is akart épittetni. Szóval az országgyülés az egész nemzetért dolgozott, amely nemcsupán a Werbőczy nemesi népét jelenti, hanem a misera plebs contribuenset is, amelyre gondolva mondotta a november 13-iki ülésen Erdély legnagyobb fia, Wesselényi: "Mellettünk hitünk szentsége, mellettünk a közvélemény, mellettünk forró óhajtása mindazon millióknak, kiknek ajkain magyar szó lebeg és ellenünk egy titkos parancsolat."

Kölcsey 1834-ben a majorátusok ellen tartott beszédében mondotta: "A közjó csak jó polgárokat kiván, de minél többet, kik között a birtok eloszoljon. Sok olyan polgár, kinek birtoka van, tartja fenn a hazát. Magáról a nemzetről, nem pedig egyes nevekről illetőleg kell gondoskodnunk, mivel törvényeinknek már egyszer a régi szennyből kitisztulniok kell." Ugyanő mondta, hogy"a nap melege nem gyengül azért, mert a

nagyságos ur táblafölde mellett a jobbágy földecskéjét is süti." S ugyanez időben mondotta Széchenyi, hogy "Werbőczy kilencztized részét el kell égetnünk, csak azután mehetünk valamire." Széchenyi azt mondta Magyarországon: "Roskadozó ház az ország!"

Ugyanilyen gondolatok cikáztak ezen az erdélyi országgyülésen is. Meg is adta az árát ennek Erdély országgyülése.

Ez az 1834. évi országgyülés méltó uvertürje volt Erdély reformkorszakának. De a király csunya temetést rendezett neki.

Az 1835. január 17-iki ülésen a kolozsvári országgyülés egyik valóban kitünő vezérembere, báró Kemény Dénes a köznép szenvedéseiről beszél, mondván: "Mi méltányoljuk a köznép szenvedése iránti gondoskodást, csak méltányolja az igazgatás is, midőn azt fogjuk mondani, fizettessenek vissza azon milliók, melyekkel a köznép a katonaélés adásában annyi évek óta törvény ellenére megkárosittatott, ugyszintén azon adók, melyek reá országgyülés befolyása nélkül rovattak."

Ime a köznép védelmének gondolata ezen az országgyülésen, ha még nem is a kossuthi köztehervíselés áldozatos gondolata.

Báró Kemény Dénes 1834. november 10-iki ország-

gyülési beszédében azt mondja, hogy az arisztokrácia kötelessége a köznép jussait védeni.

A köznép jussai igy kerülnek már az 1834. évi országgyülés napirendjére. Részletekbe még nem megy bele ez az országgyülés, de már a pozsonyi országgyülés, a magyarországi ihlet hatása alatt van. Wesselényi személyesen hozza el onnan ezt az ihletet.

Már nem csupán a nemesség előjogaiért küzdenek ezek az erdélyi nagyurak, ime, báró Kemény Dénes királybiráló beszédében már felcsendül ez a szó: köznép, az a köznép, amelynek nincs nemesi cimere, de katonáskodik, adózik, viseli a közterhek minden nemét, de emberi főjogai még nincsenek, még tizedet szolgáltat be, robotmunkát végez, szabad költözködési joga sincs, földet tulajdonnal nem szerezhet, saját földesurai vagy a kizárólag nemesekből álló megyei urak itélkeznek felette, a felebbezési fórumoknál se saját vérei biráskodnak ügyeiben.

Már az országgyülés fórumára kerül itt is, mint feljebb, Pozsonyban, minden állampolgár szenvedése, mindennapi élete, már közoktatást, adókönnyitést követelnek számára.

Széchenyi 1826. január 12-ikén a felsőtáblán mondja: "Ausztria kormányzási rendszere 1790. óta az volt, hogy a mágnásokat és a nemeseket álomba szenderitse s a parasztságot elkülönitse tőlük..., de ime most

egyszerre reánk küldik a commissariusokat, ezek felkavarják a nemes urakat s ime ébren vagy ébredőben vagyunk már. Évek óta látjuk, hogy a nemesek küzdenek, civakodnak, kiteszik magukat pusztán csak a parasztok jólétiért. És sehol sem volt a nemzetnek ez a két osztálya szorosabban együtt."

Ugyanilyen szerepük volt abban az időben Erdély főurainak és nemességének is.

Ferdinánd főherceg királyi biztos az 1834. december 20-iki ülésben ismertetett levelében megfenyegeti az országgyülést, hogy amennyiben a diplomatikus hivatalok választásához január 10-ig hozzá nem fog, ezt a királynak nyomban jelenteni fogja.

Január 29-én kelt királyi leirat feloszlatja az országgyülést s Ferdinánd főhercegre, a királyi biztosra bizza a főkormányszék legfőbb igazgatását.

A királyi leirat, Ferenc császár uralkodásának Erdélyre oly jelentőségteljes egyik utolsó eseménye, sulyos szavakkal fordul az országgyülés ellen, azt ellenállása miatt az alaptörvények megsértésével vádolja: "Kárhozatos zabolátlanságra mutat -- mondja a leirat --, hogy az országgyülés az elcsábitásra alkalmatos álnoksággal, a törvényes szabadságnak álképébe öltözködve, ennek és az ősi constitutiohoz és törvényekhez ámitólag mutatott buzgóságnak és azon szin-

lelt akaratnak fitogtatásával, hogy ezeknek felforgatására kezet nyujtani nem fog, -- a vigyázatlanokat s a jövendőt kevésbbé megfontolókat a maga vétkes szándékára csábitotta. Másokat még e felett fenyegetésekkel is kényszeritett a bünös tetteiben részt venni."

Szemére hányja az országgyülésnek, hogy "a kölcsönös bizodalom az uralkodó s a népek között meggyengittetett s minden szent és világi alkotmányok a felforgatás veszedelmének tétettek ki," -- hogy az országgyülés "egy tanácskozó testületnek még képét is levetkezte".

Metternich. Estei Ferdinánd főherceg

Metternich különösen gyülöli Erdélyt. Ez a rajnavidéki főur, aki Koblenzben 1779-ben született, 1809-ben lett Stadion gróf utódjaként külügy -- s egyuttal főminiszter, majd államkancellár. Gyülölte a haladást, a nagy emberi eszméket s a hatalmas birodalomban a középkor szellemét akarta életben tartani. Méltó társa volt a maṇadi szellemü Ferenc császárnak, aki szinte megosztotta vele a hatalmat. Kortársai három francia szóval jellemezték:[*] fin, faux, fanfaron -- finom, csalfa, kérkedő. Ujjlenyomata ott van Magyarország és Erdély történetén egyaránt. Negyvenévi közpályája után

[*] Anton Springer boroszlói tanár: "Geschichte Oesterreichs seit dem wiener Frieden, Lipcse, 1863-1865.

formailag megbukott ugyan 1848. március 13-ikán, de még évekig érvényesült földalatti hatalma. Gyülölte Kossuthot, "kit hiába akart megvesztegetni" s épp ugy gyülölte Wesselényit is.

Erdélyi fő exponense 1834-ben Estei Ferdinánd főherceg volt, aki szinte ugyanazt a szellemet képviselte ott, mint későbbi tragikus sorsu rokona, Estei Ferenc Ferdinánd. Mindegyiknek a lelkében erős volt a gyülölet Magyarország és Erdély ellen.

Az 1834. évi országgyülés — amint láttuk — erős ellenzéki szellemmel volt átitatva. Bécs számolt ezzel s Estei Ferdinánd főherceget küldte Kolozsvárra királyi biztosnak. Felkészülve várták őt is és az erdélyi, hirtelenében négyezer emberrel megnövelt haderő Wlassich nevü tábornokát is. A titkosrendőrség jelentése szerint* Wesselényi ezeknek hallatára ugy nyilatkozott, hogy "Ez gyalázat..., szeretnék Erdély határaira erődítmény helyett Corpus Jurist helyezni, ezt bizonyosan nem fogja tudni semmiféle Wlassits bevenni."

Estei Ferdinánd szélső aulikus szellemben akart volna müködni. Kémrendszert is hozott magával. Mint Takáts irja,** kémei között két magyar vitte a főszerepet, Istvánffy Antal és Andrássy József.

---

* Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 414. l.

** Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 415. l.

"A főispánok sorban lemondottak,[*] igy Bánffy László, Kun Gergely, Mikó Imre, Bethlen Imre, Haller István, Degenfeld grófok -- ime, az erdélyi arisztokrácia legnagyobb része már ekkor nemzeti hős volt --, Ugron István stb. Magasállásu tisztviselők, mint Kemény Ferencz, Zeyk Dániel stb. ugyanezt tették."

Az országgyüléssel-- amint láttuk -- nem birtak. Amikor elkövetkezett 1835. február 6-ikán az országgyülés feloszlatása, "a nemesség és polgárság -- jelenti az országgyülési titkosrendőrség[*] --, tombol, mint egy vadmacska, átkozza Estei Ferdinándot, a császárt és Metternichet."

Világitó szelleme volt ennek az országgyülésnek a nem csupán tetterőben, de a kivitelben is férfias erőt csillogtató, müvelt, európai szinvonalu, mindenben irányt mutató s mindig elvi magaslaton álló báró Wesselényi Miklós. Széchenyi és Kossuth egy személyben.

Széchenyi és Wesselényi programja. Kölcsey Erdélyért

Széchenyi mondja 1833-ban a Stádium előszavában: "Honunk minden lakosának a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend. Kilencz milliónak ezentul

[*] Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 415. l.

is abbuli kirekesztése ellenben elkerülhetlen halált hozand anyaföldünkre. Ez lélekismereti vallomásom!"

A reformot azonban Széchenyi nem ugy képzelte, mint ahogy 1848-ban Kossuthék megvalósitották. Nem ingyen adta volna a jobbágynak az általa megmüvelt földet, mint Kossuth, aki a megváltás összegét az államkincstárra, a közre háritotta, hanem a Stádium XII. törvénye szerint "a nemesember polgári és kolonikális funduson" kivül mindent ingyen bir, a nemtelen pedig minden hold után a föld és fekvés minemüsége szerint esztendőnkint egy ezüst ötöst, hetest vagy tizest fizet vagy magát minden további adótul az által szabaditja fel, hogy földeinek tizenkettődik részét közadó alá vet." S ugyancsak a Stádiumban a Jus proprietatis fejezetben ezt mondja: "Szinte tiz millió közt több mint kilencz millió nem birhat ingatlansajátot, minek következésében ugyszólván az egész haza csak ugy munkáltatik, mint idegen föld, mert szinte senki sem munkálja magáét, hanem mindenki a másét." S ugyanitt azt mondja: "A nemtelen is birhasson saját ingatlan tulajdont minden jussal és bátorsággal s nem csak egy, két, három stb. sessiót, mint annál sokan megállnak, de az uraságí allodiális földekből is annyit, a mennyit akar, illetve a mennyit szabad alku után megvásárlani képes." S guny tárgyává teszi a családja konzerválását követelő nemes-

embert, aki ezzel érvel: "Hószakállu elődeim egyike már Kupa alatt vitézkedett, szépanyáim egyike pedig Gizellának udvarában volt s ekkép ha familiám nem nagy is, nem tagadhatni, legalább mód nélkül, hosszu, mindamellett ugy élünk egy rakáson, sivatag homokbuczkák közt szegénykedve, mintsem egy nagy familia konzerválva."

Széchenyinél erősebb hangokat üt meg Wesselényi, aki az 1833. november 10-iki Szatmár vármegyei hires közgyülésen, amelyen elmondott beszéde börtönre itélésére vezetett, a kormánynak szemére hányja intrikáit, amelyekkel a nemességet a parasztságtól el akarja választani és ekkor mondja: "Szomoru jövendőnek lehetősége áll előttünk. Azon kilenc millió, kinek a birtokszerezhetés igen természetes jussa, kinek a szép remények édes pohara már epedő ajkainál volt és általunk volt nyujtva, mit fog érezni, mit mondani, midőn azt magától elragadva és ugyancsak általunk elragadva fogja látni, midőn elzárva látandja maga elől azon lehetőséget, mely a halandó verejtéklepte földi pályáján csaknem az egyedüli, de mulhatatlanul enyhitő kilátás, hogy munkája és fáradsága után magának tulajdont szerezhessen."

De Wesselényi az első Erdélyben, aki nyiltan szembenéz a már erősen kisértő nemzetiségi kérdésekkel is.

"Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében" cimü munkájában érdekes közéleti és politikai programot ad. A magyar nemzet erejét a szellemi müveltség kiépitésével kell növelni. "Hogy a népnevelés minő nyomoru állapotban van jelenben minálunk, vagy jobban mondva mennyire nem létezik, azt mindenki tudja. Igen sok falu, sőt egész vidékek vannak, hol oskolának hire sincs. Az u.n. oskolamester, kántor, legfeljebb templomi és temetéseknéli fülrepesztő müködéseire alakit magának néhány rikácsoló segédet, másutt napszámosoknak használja a gyermekeket. Erkölcsnek szivbe csepegtetése, kötelességekkel megismerkedés, olyannak tanulása, mi a gyermeket jobbá és ügyesebbé tenné, aminek egykor hasznát vehetné, minderről szó sincs." Sürgeti a kisdedóvók, a népiskolák felállitását, mert ha kimüveljük a népet, akkor az igy neveltek érdemesek lesznek a jogok birására, az alkotmány malasztjaiban részesitésre. Sürgeti a magyar nyelv kultuszát, az idegenajku gyermekeket édesitve szelid módon, nem anyai nyelvük eltiltása által kell arra megtanitani, a nyelv nem szolgálhat a magyar faj elleni gyülölés táplálására. "Ha elődeink -- mondja -- illőnek tartották minden buzaasztag vagy kazal után egypár vadászebet tartani, ebek helyett inkább állitsanak fel kisdedóvó intézetet és helyezzék jókarba a falusi iskolákat." Szánásra méltónak mondja a

népnevelők alárendelt helyzetét.

Igy Wesselényi megelőzte báró Eötvös Józsefet a népnevelési programjával.

Ugyanebben a Szózatban kifejti, hogy a legközelebbi országgyülésen törvényt kell alkotni az alkotmányos jogoknak a városok összes polgáraira és a honorációrokra kiterjesztése érdekében és a törvényhozás sürgős feladatává kell tenni a nemesség háziadóval megterhelését.

Törvényt kell alkotni a nemzetiségi surlódások megszüntetése végett az idegen ajkuak nyelvhasználatának biztositása, nyelvükért és fajukért gunyolásuk megakadályozása, Horvátországban a horvát nyelv hivatalos nyelvvé tétele, viszont a magyar törvényhozásban, közigazgatásban és törvénykezésben a magyar nyelv mint hivatalos nyelv biztositása érdekében. Minden falusi és városi népiskolában, még Horvátországban is tanitsák a magyar nyelvet. Épittessen a kormány nagyobbszerü intézeteket népnevelő oktatók és kisdedóvók képzésére és legyen ott sok stipendium. Dolgoztassa ki a kormány a legjobb népnevelési rendszert és bocsásson közkézre egy kézikönyvet az alkotmányos lét, az abból jövő viszonyok és folyó polgári kötelességek megismertetése édekében, a kisebb koruak részére egyszerübb stilusban. Állittassék fel népnevelési kor-

mány. Mivel nemesi felkelésnek elegendő gyakorlat nélkül csak képzete is guny, minden nemes rangkülönbség nélkül kötelezteséek két-három évi katonai szolgálatra és minden évben hivassanak be fegyvergyakorlatra. Ez felelne meg a nemesi kötelességnek és a hajdani szellemnek.

Azt mondja, hogy a kiváltságok,"a szabadság ezen bitangjai" helyébe lépjenek a jogok. Lehetővé kell tenni a föld népe számára tartozásainak örök megváltható sát és a földbirtokszerzést. Meg kell javitani a törvénykezést. Javitani kell a börtönügyet. El kell rendezni a büntetőjogot, meg kell szüntetni a föld becsére és a birtok biztosságára az ősiség káros befolyását. "Nemzetünk, mely fájdalom nem tömött test, nem tömeg, hanem vallások, Karok és Rendek, kiváltságok, polgári helyzetek és érdekek által annyifelé és oly különböző részekre van szaggatva, most két országban és elszórva létezik." Tiltakozik a forradalmiság vádja ellen, nincs forradalmi anyag sem a magyar nemességben, sem a magyar parasztságban, de haladni kell. A kormány lássa be, "hogy a magyar nemzetiség a legszilárdabb szellemi erő és hogy Magyarhon és Erdélyre nézve csak alkotmányos szabadsági elvek és alkotmányok létesitésével nyerheti meg az országok bizodalmát, szeretetét és mindenre kész lelkesedését."

Ez a program a harmincas évek elején még csak Wesselényi programja, de az elkövetkező években hatása alá kerülnek az erdélyi ellenzék többi kitünőségei is.

A "Hitel" fellelkesiti Wesselényit. Azt irja elolvasása után Széchenyinek: "Nem lehet, hogy sokat ne használjon... Több, megvallom, kedves magzataimat gyilkolta meg. A miket irtam, sokat ki kell törölni, mert te épen azt, de sokkal szebben, jobban már mondod... Egész darabokat, sőt konstrukciókat is találok, melyek az enyimben is megvannak."

Wesselényinek ép ugy, mint vezértársainak, Széchenyinek, Deáknak, Kossuthnak, nem csupán a bécsi jeget kellett megtörnie, hanem egyidejüleg a magyar jeget is. Gyilkos részvétlenség és hidegszivüség fogadta először itthon is közös bajvivásukat. Hiszen példátlan ellenérzéssel vagy közömbösséggel találkozott eleinte Széchenyi is reformeszméivel. Kölcsey irja Országgyülési napló-jában az 1832. év december 20-ikáról, hogy "Széchenyi sok szépet mondott a proprietas jó következéseiről, az alkotványi jogoknak az egész népre kiterjesztéséről, majd a Pest és Buda közt épülendő hidról szólott s a dunai hajózásra ujólag készülő két gőzhajóról, -- az emberek nem nagyon látszottak őt érteni. Semmi!... Ember, mint gyermek, előbb szavakat

hall, azután ideákat tanul s a maga periódján keresztülmenvén, végre tettre emelkedik. Igy volt ez másutt s igy leszen nálunk is."

Reformgondolataik gyors egymásutánban kerülnek porondra.

Az országgyülési ujság gondolatát -- mint Kölcsey irja Országgyülési napló-jában -- az 1830. évi pozsonyi diétán javaslat alakjában gróf Andrássy tornai követ vetette fel, az 1832. országgyülésen a megyék nagy része már utasitásba adta. Wesselényi eleinte időelőttinek tartotta a magántanácskozásokon s a kormányakadályoktól tartott, de csak két napig volt ezen az 1832. december 23-ikán hangoztatott nézetén, mert 25-én már azt javasolta, hogy vegyék meg Landerer kőnyomdáját.

1833. január 1-ről irja Kölcsey, hogy Wesselényi eljött hozzá s"Erdélyről tőn szót". "A lelkes férfi forrón óhajtja a kis haza visszakapcsoltatását, az ő sürgetésére szólit fel Szatmárvármegye két év előtt e tárgyban az egész országot s most engem szálitott fel, e czikkelyt dolgoznám ki. Estétől reggel hatig dolgozám adatait. Hiszitek-e, hogy diplomatikai száraz munka mellett a lélekre poétai hevület szállhat? Pedig ugy van... Előttem állott a mohácsi nap és Zápolya, előttem Martinuzzi, Báthory, Bocskay, Bethlen s a mint képzeletem két század alakjain végigröppent, fájdalmasan akadt

meg az örökre elbujdosott seregecskén... Szegény, szép kis Erdély, a te gyermekeid is idegen parton hamvadnak..."

Meg is csinálta Kölcsey az Erdélyről szóló cikkelyt. "Meghagyák, forditsam deákra." S 1833. január 4-ikén egy küldöttség megvizsgálta Kölcsey kutfőit; 8-ikán elfogadta a forrást a kerületi ülés. "Én fél erdélyi vagyok, jegyzi meg e napon Kölcsey, s valahányszor e földről gondolkozom, piros hév ömlik el keblemen... Mit nem adnék érette s mily örömmel adnám a nyert tapsokat s a mondott köszönetet érette, csak egyszer vethetném le magamat a földre, hol születtem s rebeghetném: visszanyertelek."

Az orosz jobbágyvédelem

A bukaresti békében /1812/ Besszarábia Oroszország birtokába jut s Erdélybe erősebben sugárzik át a cári hatalom fénye. Amikor évekkel később, az orosz-török háborut befejező drinápolyi békekötés után a török fennhatóság alatt állott román fejedelemséget a török a hadikárpótlás biztositására zálogul köti le Oroszország javára, utóbbi Erdély szomszédjává válik. Az orosz a romániai jobbágyság életét, terheit nagymértékben megkönnyitő jogszabályokat léptet életbe. Ez átsugárzik Erdélybe is és 1831-ben nagy izgalmat

kelt ott. Az erdélyi jobbágyság még jobban eltávolodik uraitól. Ez is inspirálja Wesselényit, hogy megnyerje a jobbágyságot s kiemelje embertelen helyzetéből. Jól tudta Wesselényi, hogy Magyarország és Erdély elnyomott jobbágysága a lakosságnak óriási majoritása. Ugy, ahogy Berzeviczy Gergely 1804-ben megirta a "De conditione et indole rusticorum" cimü müvében, hogy az 1785. évi népszámlálás szerint hét millió lakos közül Magyarországon csak 325.000 volt a nemes.

Wesselényi Erdély erősitéséért

Mennyire átmentek már az 1834. évi országgyülés első hónapjaiban Wesselényi nagy célkitüzései az erdélyi közvélemény lelkébe, mutatja, hogy már az 1834. év őszén egyre-másra kapja az erdélyi vármegyék és székek üdvözlő és hódoló feliratait. Az a felirat, amit az 1835. év október 21-én Erdély lelkesebb férfiai és asszonyai megbizásából báró Jósika Miklós szerkesztett, azzal végződött, hogy "ahol Erdélyben és a Magyar földön csak két hazafi van együtt, Te köztük vagy lélekben". Kossuth Országgyülési Tudósitásaiban olvassuk az 1835. december 26-iki számban, hogy Wesselényinek Erdélyből gazdag fedeles billikomot küldtek, az ezüstserlegen ez a felirás volt: "Wesselényi Miklósnak a szabad sajtó barátjai". A fedélen egy hatal-

mas oroszlán, amely egyik első lábával egy lefektetett könyvön, melyet erős körmei közé szorit mintegy védőleg, a könyv hátán ez a szó: Alkotmány.

Wesselényi azonban nem csupán beszédeiben küzd Erdély reneszanszáért, hanem anyagi áldozatokat is hoz. Nem csupán hirdeti a jobbágysors javitásának szükségességét, hanem az 1831. március hónapban Közép-Szolnok vármegye rendeinek bemutatja a jobbágyai számára tett inségalapitványról szóló levelet, az 1836. október havában a Székelyföldön, Makkfalván saját költségén földmivesiskolát alapit, később, 1838-ban és 1846-ban a zilahi kollégium javára tesz nagy alapitványokat. 1842-ben és 1846-ban nagy alapitványokat tesz a kisdedóvó intézetek és a vakok intézete javára. A Szózat cimü munkájának jövedelmét a Kossuth igazgatása alatt állott Iparvédegyletnek ajánlotta fel.* A jobbágyai részére tett inségmagtár-alapitvány alapitólevelében azt mondja, elhatározta, hogy a jószágaihoz füződő törökbuzadézsmát minden esztendőben pontosan felszedve és félretéve, emberei hasznára szenteli. Azt mondja ebben az alapitólevélben, hogy "a jobbágyság undok szüleménye az istentelenné vált durvaságnak, melyet sötét, tudatlan századok

---

* Kardos Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái, I. köt., 361. lap.

örök gyalázatra szültek... Matematikai bizonyosság, hogy a szegény paraszt meg nem élhet... Földeimet bérben biró embereim és köztem levő arány azon belső meggyőződésre birt, hogy csak akkor lenne ezen helyzet az igazság itélőszéke előtt megállható, akkor venném földbeli birtokomnak semmi átkos és csak áldást érdemlő hasznát, ha az után annyi és nem több bért vennék, lenne az pénzben vagy munkában, amennyi az abból kapható haszon után, levonván az arra teendő költséget, jönni illik. Ameddig pedig ennél többet veszek, elismerem, hogy uzsorás vagyok és ezen méltó vád mélyen sebzi jobb érzésemet."

A makkfalvai földmivesiskolát alapitó okiratában azt mondja, hogy a székely nemzeti oskolában hat székely ifju neveltetésére tesz alapitványt, ezek közül kettő református, kettő katolikus, kettő unitárius legyen.

Pozsonyi és erdélyi szereplése egyaránt arra vezetett, hogy eszméi elterjedtek, hivei megszaporodtak és az 1834. évi erdélyi országgyülés, amely az ő igézete alatt állott, Erdélyben is széthintette a sajtószabadság, a lelkiismeret szabadsága és a jobbágyfelszabaditás nagy gondolatait. Megelőzte ezekkel Kossuthot és párhuzamosan járt el Deák Ferenccel, akihez intim barátság füzi, a két nagy lélek egymásra

talál azokban a gondolatokban, amelyeket majd Kossuth visz keresztül a maga dinamikus erejével és juttat bele a 48-as nagy törvénykönyvbe. Erdély reformkorszakát tehát Wesselényi inditja meg. Az erdélyi országgyülésen kevesebb ellenfele volt, mint a pozsonyin, mert Erdélyben csak kevés aulikus ember volt, mig Pozsonyban tömör falanxban állott, számbelileg is hatalmas egységben az udvar pártja, amely legfőként az arisztokráciából sorozódott. Ezzel szemben az erdélyi arisztokraták legtöbbje, amint láttuk, a vármegyei közgyüléseken éppugy, mint az 1834. évi és majd a későbbi erdélyi országgyülléseken is, az ellenzék zömét alkotta. Erdély arisztokráciája és nemessége nem volt Bécshez füzve. Szivében mindig épen őrizte az apáról-fiura átszállt bethlengábori korszak fényes hagyományait és nem tagadta meg magát akkor sem, amikor jelentékeny előnyöket kinált neki a szivós és kitartó udvari politika.

A magyar Erdély erősitése, ez volt a Wesselényi apokaliptusi ereju lelkéből kirobbanó gondolat is, amelynek ő, Erdély ujjáalkotója és fegyvertársai hol az 1834-es országgyülés huszárrohamával, hol a szlávság és románság árvize ellen a Szózat mint jós munka vészharangjainak kongatásával s védőgátak emelésével, majd az erdélyi erőt megszázszorozni, a két haza

egyenlően fenyegetett magyarságát egy politikai nevezőre hozni, hivatott unióval, a magyar nyelv erdélyi szuverenitásának visszaállitásával, az erdélyi népnevelés megalapozásával, a kultura emelésével, a mezőgazdaság istápolásával, a jobbágyok felszabaditása révén az anyagi gazdagság emelésével uttörői voltak.

Eszméiket akkor dobták be Erdély közvéleményébe, amikor ez még sokszázados álmát aludta.

Megváltoztatták az erdélyi nemesség világnézetét s mig eleinte a nemesi várfalak faltörő kosai voltak, később az általuk meghóditott nemességgel együtt épitették meg Erdélyben 1848-ban az uj, modern, alkotmányos szabadság falait.

Egységes erdélyi magyar társadalmat teremtettek.

A szociológia egyetemes embervédelmét hirdették akkor, mikor az emberek szinte biológiai élességgel különültek el nemesre és nemnemesre.

Maguknak börtönt, a szenvedő emberek világának életet szereztek.

"Wesselényi, Szász Károly, Bethlen János, Kemény Dénes közvetlen szemlélői voltak -- mondja György Endre* -- a demokratikus áramlat folytán ellenállhatatlanul fejlődő nemzetiségi veszedelmeknek. Erős faji

---

* Akadémiai emlékbeszéd báró Kemény Gábor felett, Akadémiai Emlékbeszédek 8. kötet.

érzelmük benne gyökerezett Erdély speciális viszonyaiban, a demokráciának hozott áldozatot nem voltak hajlandók s bizonyára nem is tudták volna meghozni a magyar jelleg rovására. Erdély megmentése a magyarság részére a demokráczia áramlatával szemben csakis az unió ténye által volt az átmeneti idők tartamára emberi számitás szerint biztositható"... "Amikor ők látták a helyzet sulyát, a veszedelmeket, melyek a magyar nemzet feje fölé tornyosodnak, a mikor világos öntudatára jöttek annak, hogy a válaszfalak lerombolása, az egységesités adhatja meg csak az ujraéledés szankcióját s csak annak omladékain lehet politikai álmaik netovábbját az egységes, nagy magyar nemzeti államot felépiteni: mint felesleges czafrangot dobták oda régi kiváltságaik mindenfoszlányát, a család biztositékait, a vagyon függetlenségét, a természetesen kezeik közt levő hatalmat, az öröklött és szerzett befolyást s hirdették, ők maguk hirdették elsősorban az örökváltságot, közteherviselést és az uniót."

Széchenyi már 1834-ben elborong a nemzetiségi kérdésen: "A magyarországi oláh mult létéről sokat nem tudván, sohasem ébredett még a nemzetisülés azon reggelére, mely váltva vet napsugárt és sötétet a serdülő népek reményire és inkább a jelennek mezei virágit szedvén, pásztori egyszerüségben éli napjait,

de se határ, se határőrizet nem vághatja ketté azon erkölcsi lánczot, mely szomszéd anyatörzsökéhez köti, mely gyenge ugyan még, de belőle minden lehet, mert hol nemzeti nyelven tanit iskola, foly hivatal, forog fegyveres s szól társaság, ott bármi kevéssé kedvezők legyenek is egyéb körülmények, még minden kifejlés lehető. - A magyarországi szláv továbbá hol nem leli meg hazáját? A fagyos gönczöltől le az adriai tenger öbléig szinte elszakithatatlan lánczban létez s száma és szaporodási tulajdona által földtekénknek még majd legnagyobb részét elboritandja ő. - A magyar német végre mindenütt akad hazára, mert német, szinte mindenütt van, hol ember él s mindinkább terjeszti és erősiti magát. - Mindezen, hazánkban létező sarjadéknépeknek anyatörzsöke odakinn van. Volt nagyságuk odakünn fénylett, jelen hatalmuk odakünn fénylik, jelen hatalmuk odakünn ragyog s habár azok, kik fajokbul odakünn léteznek, mindenről elfelejtkeznének és lemondanának is mindenről, mi nemzetet alkot, elolvadásuk, megsemmisülésük azért mégis lehetetlen, mert van mindnyájuknak ki érettük virrasszon."

Széchenyi már 1834-ben meglátta a magyarországi nemzetiségek hatalmas előretörését s megjövendöli ugyanitt: "Fennmaradásuk záloga bizonyos, ők nem védelmezik sajátukat, létüket, de minket magyarokat igyekeznek kiszoritni, legszivtelenebbül, legirgalmatlanabbul, el-

pusztult sajátunkban, eltörlött létünkben osztozandók..."

Ime Széchenyi jóslelkében majdnem száz évvel Trianon előtt megjelenik a nemzetiségei által felfalt Magyarország képe. Alig tiz évre reá Wesselényi Lipcsében 1843-ban megjelent müvében "Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében", ugyanilyen tragikus képet fest a nemzetiségi kérdésről: "Csak egy van, miben a magyaron kivül a többi itt lakó népek nemzeti, vallási és polgári helyzetök különbségei mellett s azoknak daczára csaknem mind megegyeznek s egyesülnek s ez -- oh fájdalom és keserv -- a magyarok iránti idegenkedés s nagyrészint gyülölség." "A szláv követelők mellett tul az oláhok akarnak porba idézni s örökösödési jognál fogva Erdélyt s Magyarhon oláhlakta részeit venni el tőlünk."

Nemzetiségi területeinken már abban az időben hatalmas arányokban érvényesült a frissen keletkezett nemzetiségi intelligencia nemzetiségébresztő munkája, melyet Horvátországtól Erdélyig, Liptószentmiklóstól Karlóczáig Bécs politikája melengetett s 1849-ben ideiglenes győzelemig vitt. A végleges győzelem majd a szerencsétlen belgrádi ultimátumig várat magára.

Nagy-Magyarország területén az 1720. évi összeirás szerint két és fél millió lakosból 46% volt magyar, 13% német, 17.8% tót és rutén, 4.2% szerb és görög, 14% román. Az ez után bekövetkezett nagyarányu

betelepitések, a török hódoltság okozta fajpusztulás idegen népek beözönlésére vezetett, az ország elvesztette szinmagyar jellegét s amikor hatvan év multán II. József ujabb népszámlálást rendez, a nyolc millióra feltornászott lakosságnak már csak 29%-a magyar s 5.680.000, vagyis 71%-a nem magyar. Ujabb hetven év multán, 1840-ben, Fényes Elek statisztikája szerint már 12.880.000 lakosa van az országnak, de ebből csak 46% a magyar, 4.812.759. Tiz évre reá az önkényuralom népszámlálása 44.2%-ot mutat ki magyarnak.

Kulturális jelenségek

Az 1834. évi országgyülés nyomán Erdély kulturális élete nagymértékben megélénkül. Kolozsvárott az 1835. november 30-án a két "hangászati társaság" egy társasággá olvad össze, elnökévé gróf Mikes Jánost választja meg, hangászati igazgatóvá pedig Ruzsitzka Györgyöt.

Ugyanebben az évben ünnepli a marosvásárhelyi kaszinó négyéves jubileumát.

A kulturális élet terén rendkivül sokat tett báró Wesselényi Miklós.

A Jelenkor 1832. évi 22. számában olvassuk a zilahi tudósitást 1832. március 8-ikáról, hogy a gimnázium főfelügyelője, hadadi báró Wesselényi Miklós, "a két anyahon ismeretes fia, mint mindenütt, ugy itt is ösztönben és példával első, több szoba bel készittetését vállalá magára". Wesselényi áldozatkészsége tehát mindennapos, nemcsupán szóval hirdeti a népvédelmet, hanem gazdag áldozatokat is hoz érte.

A Jelenkor 1835. évi 9. számában olvastuk, hogy a zilahi kaszinó szép billikommal tisztelte meg Bölöni Farkas Sándort Északamerikai Utazásai kiadásáért. A billikomot báró Wesselényi Miklós adta át szép beszéd kiséretében az 1835. január 18. napján.

Ugyancsak a zilahi kaszinó Kölcseyt az 1835. szeptember 16-án tiszteletbeli tagjává választja "polgári és irói érdemei méltánylása tanujeléül". Kölcsey erdélyi ember volt és a kaszinó nyilván a pozsonyi or-

sággyülésen Erdély érdekében kifejtett lelkes mükö-
déséért is akarta jutalmazni.[*]

Károlyfehérvár /Gyulafehérvár/ városában az 1835. december 28-án Erőss Sándor kanonok leánynevelőintézetet alapit.

Zalatnán, az akkor még erősen magyar bányavárosokában, 1835. szeptember 8-án muzsikaintézet létesül.

A bihari kaszinó gróf Széchenyi Istvánt az 1835. december 14-iki ülésében tiszteleti tagul választja.

Az Erdélyi Hiradó 1836. március 1-i száma arról ad hirt, hogy Kolozsvárott "mindenféle élet mutatkozik a szorgalom és kereskedési közösködések elősegélésére" és többek között Nagyváradig, majd később Budapestig közlekedő gyorsszekerező társaság alakul.

Az Erdélyi Hiradó 1837. évi 18. számában olvassuk, hogy 1837. március 2-án "Kolozsvár városának unitárius főoskolájában beiktatták Brassay Sámuelt a históriai köztanitói tisztébe". Erdély egyik legnagyobb tudósa kapott ezen a napon katedrát.

A királyi hivatalosok ellenakciói. "A jégre épülő tündérvár"

Szemben áll Wesselényi 1834-es gárdájával, Erdélynek nagyjaival ezen az országgyülésen igen sok királyi

[*] Jelenkor 1835. évf., 86. szám.

hivatalos, élükön Cserei Miklóssal, aki azt mondja a LVIII. ülésen, hogy Erdély éppen most, "mikor ennyi nagyratermett fiaival dicsekedhetik, egy lépést sem teszen eléfelé a maga javára, jobbra-balra fordul és szőrszálhasogatásokba merül... Ezek a csillagférfiak, kikről egyenkint azt gondolná az ember, hogy ahány, annyi országnak helyreállitására, boldogitására van teremtve, mintha valami sürü ködtől volnának béborítva, éles szemeiknek illendő hasznát nem vehetvén, arról az utról, mely az ő végcéljukra, hazánk állapota jobbitására, sorsunk boldogitására vinne, kitértek, nem mintha nem látnának, hanem hogy az az idegen szél hozta köd elfogta látásukat." Cserei azt mondja, "amint eleink a vert uton, a tört uton jártak, amely nem volt veszedelmes, amelyen egy tiszteletes öreg áll, a király, ugy az uj ut nekünk járatlan. Az első a törvény utja, ezt eleink készitették, sokba került nekik, de békével ballaghatunk rajta. A másik az idegen, tőlünk felettébb különbözőbb népek utja, a politikai reformáció utja, a hirtelenkedés utja, mely hogy minket is és kivált minket boldogulásra vezethessen, nem hiszem. Lehet, hogy másoknak valaha jó mezőt nyit a mi földünkön, de a mi vesztünkkel... Hagyjunk békét a kitéréseknek, az időelőtti törvényhozásoknak, melyek jégre épült tündérvárak és elenyésznek, menjünk jó

fejedelmünk intése szerint, az Ő Felsége propositioi rendében..."

Ám lássuk, Cserei Miklós királyi hivatalos "jégre épült tündérvárát" hozta-e az 1834-es erdélyi országgyülési ébredés vagy Erdély jövőjének szellemi gránitalapjait rakta-e le?

Ime a felelet. Kezdjük azon, hogy egy másik Cserei, Cserei Mihály, Erdély jeles historikusa, Rákóczi szabadságharcának Erdélyre is kedvezőtlen eredménnyel bevégzése után ezt mondotta: "Tanulj édes hazám Erdély, mint barátkozzál, mint szövetkezzél ezután a magyarországiakkal, mert mindenkor Erdélyországnak romlása és pusztulása Magyar országból következék." /Csereinek ezt a mondását Katona István is idézi: Historia Critica étc. Tom. XXXVI. p. 354./

Egyik Csereinek sem volt igaza.

A pozsonyi országgyüléssel való kapcsolat, a szellemi hid, amit Pozsony és Kolozsvár bajnoka, Wesselényi vert a "két haza" között, a magyarországi ébredés Pozsonyból Erdélybe plántálásának utjává vált. Wesselényi nem csupán a Pest-Buda közti valóságos állóhidbeli közgyülekezet ülésein visz szerepet,[*] hanem az óriási hid verésében is, mely Magyarországot az unió ügyében Erdéllyel összeköti.

Wesselényi szerepét kell szemügyre vennünk, hogy

---

[*] Jelenkor 1832. évf. 19. sz.

eleven cáfolatát kapjuk a XVIII. és a XIX. századbeli két Cserei vádjának.

Erdély vezére nem jégre épült tündérvárat épitett s a Magyarországgal való kapcsolat nem "romlást és pusztulást" hozott, hanem Erdély kiemelkedését eredményezte a bethlengábori korszakot követő nemzeti és szellemi elhanyatlásból.

A magyarországi és erdélyi ellenzék kézfogása. Deák Wesselényivel együtt küzd Erdélyért. Wesselényi bünpere

Beöthy Ákos irja Wesselényi Miklósról: "Erdélyi tevékenysége az, amely ellenzéki müködésére az igazi jelleget rásüti. Itt vivta legelkeseredettebb harcait, az országos közvélemény ezért ajándékozta meg a halhatatlanság koszorujával, a hatalom pedig itt kovácsolta számára a büntetés rabláncait. Egészen tisztában volt a politikai küzdelmek természetével ugy általánosságban, mint a magyar ellenzékével az ő különleges vonatkozásában. Tudta azt nagyon jól, hogy a politikai harc nem gyermekjáték, nem sport, nem is szinpadi sikerekre való vadászat, de komoly, esetleg élethalálharc, mely a hatalomért, nagy elvekért, életbevágó érdekekért folyik, mely gyakran végzetesebb következményekkel jár, mint a legvéresebb ütközet."

A területi egyesülés vágyának erősödésével párhuzamban a magyarországi ellenzék és az erdélyi ellenzék között mélyebb szellemi kontaktus, az alkotmányos és kulturális törekvések egynevezőre hozása fejlődött ki. Az a levelezés, amit Deák Ferenc az 1834. évtől kezdve folytatott jóbarátjával, az erdélyi és magyarországi ellenzék közös, történelmi veretü nagyságával, báró Wesselényi Miklóssal, akinek Deák Ferenc 1840-ben azt irja, hogy "hazánknak és szivemnek szeretett kedvese vagy, sokat igen sokat kell szólanom Veled, sóvárog a lelkem utánad", feltárja ennek a kontaktusnak részleteit is. Deák Ferenc ezekben a levelekben pontosan referál mindenről, ami a pozsonyi országgyülésen történt, Wesselényinek. Az 1834. március 4-én irt levele arról tanuskodik, hogy az erdélyi országgyülésen történtek nagymértékben foglalkoztatják a pozsonyi országgyülés tagjait és tudomásuk van róla, hogy a katonaság Kolozsvárott ártatlan és rendes polgárokat is meggyilkol, ez pedig már maga elég arra, mondja Deák, hogy a cselekedetnek iszonyu vétkessége bosszut és fájdalmat szüljön minden jó emberben. A közös elnyomatás érzelmi közössége lassanként kifejlődik a két országgyülés között. Ugyanebben az évben, junius 27-én, Deák már azt irja neki, hogy "Erdély ügye sok testvéri meleg részvételre, sok

érettetek forrón buzgó kebelre talált, mert egy volt hajdan is Erdélynek ügye nemzeti szabadságunk ügyével és ha polgári létét fenntartani, ha függetlenségét emelni óhajtja a magyar, egynek kell e két ügynek lenni mindenkor". Azt irja itt Deák, hogy "gróf Kemény József és Veér Farkas követeitek nemcsak becsülésünket, hanem szives baráti szeretetünket is birják." A szellemi kontaktus jeléül megküldi ezzel a levéllel a pozsonyi országgyülés urbéri munkálatát, mondván, "sok van abban, amit mi a nép javára másképpen óhajtottunk volna, de az önhasznát imádó és a réginek azért, mert régi, ha rossz is, vakon bókoló sokaság ellen csak ennyit is kivivni, jelen állásunkban már nyereségnek tarthatjuk, Erdély talán nemsokára szinte odajut, hogy a szegény népnek sorsáról gondoskodni lesz első dolga..., tekintsd e példányt legalább ugy, mint zálogát azon bizodalomnak, mely az erdélyi szegény nép sorsára nézve Benned helyeztetett." Ugyanebben a levélben arról is értesiti Deák Wesselényit, hogy a törvénykezési munkában lassan és kevés sikerrel haladnak, mert "Werbőczynek varázsereje volt a megyékben, az ősiség kártékony korlátlanságát legyőzni mindeddig nem tudtuk, de talán jobb jövendő nyilik még, -- és egyedül a remény az, ami gyakran csüggedő erőnket ujra feléleszti; legalább magvát szórjuk el a jövendőnek, és

habár az elszórt magnak egy részét az ut mellett eltapossák, habár egy része kemény sziklára hullott is: van talán mégis, mely fogékony kebelbe esett, s ott kelni, virágozni, sőt egykor talán gyümölcsözni fog; mert egy nemzet életében egy emberi életkor csak néhány óra-perc."

Deák Ferenc e korbeli levelezéséből azt látjuk, hogy Magyarország reformkorszaki jogalkotó törekvéseiről állandóan és tüzetesen tájékoztatta Erdély vezérét, báró Wesselényi Miklóst és nyilvánvalóan kereste vele az állandó összeköttetést nemcsupán a kettejüket összefüző mély barátság kedvéért, hanem hogy a két haza jogalkotását egy nevezőre hozza.

Báró Wesselényi Miklósról, az ifjabbról, irja Kazinczy Ferenc: "Tanitója Pataki Mózes, fiatalon elhal. Holttestét tanitványa és barátja, az ifju Wesselényi, Kolozsvárról Zsibóra küldé ki s megnyerte nagylelkü anyjától, hogy nevelő barátja anyjának apja mellé temettessék; a koporsót Erdélynek első emberei vitték a szekérhez és sok fényes szekerek kisérték a határig. Mit teve egy nemeslelkü a megszomoritott ház egyik tagjával, azt elmondanom nem szabad..." "Tizennégyesztendős korában egy maga által készitett predikációt elmonda a zsibói templomban. Anyja jelen volt s ugy sirt, de az öreg pap sirt megszünés nélkül,

emberei pedig a templom előtt össze meg összecsókolák ő nagyságát a méltóságos tisztelendő urfit. Serdülvén, 1809. március 23-án atya és fiu, az mint megyéje felköltjeinek vezére /az insurrectio/, a tizenháromesztendős gyermek mint atyjának segédje és a seregnek kapitánya Károlyba menének s a gyermektiszt ott a nádor-királyfi s a szatmári Rendek előtt gyakoroltatá atyjának seregét. A nádor és minden jelenvoltak álmélkodának a gyermek férfin s Wesselényi és fia a királyfi asztalánál ebédeltek."[*]

Gróf Teleki Domokos a báró Wesselényi Miklós emlékezetéről tartott akadémiai előadásában /Akadémiai Évkönyvek 10. kötet, 1860-1863/ az 1860. évi október hó 12. napján ezt irja a gyermek Wesselényiről: "Tizéves korában Közép-Szolnok megye közgyülésén apja, id. Wesselényi Miklós kikelt a főispán gróf Teleki Zsigmond ellen. Wesselényinek többen az eltávolitását követelték s nem hiányoztak, kik e kivánat tettleges végrehajtásához készültek. Az atya iránt aggodalomba ejtett fiu kért, rimánkodott, hagyjanak békét atyjának s midőn ez keveset használna, kardot rántva kinyilatkoztatta, hogy keresztüldöfi mindazokat, kik atyjához közeledni merészkednek. A fiunak ez elszánt bátorsága és önfeltalálása mindenkit bámulatra ragadott és le-

[*] Erdélyi levelek.

csendesité a kedélyeket." Ilyen gyermekből lett pár év mulva az 1830., valamint az 1832/36. évi pozsonyi országgyüléseken a felsőházi ellenzék vezére s Erdélynek egy személyben Kossuthja, Deákja és Széchenyije.

Ugyancsak gróf Teleki Domokos mondotta azt is ebben az előadásában, hogy Szász Károly gyorsabb észjárásu és müveltebb, Kemény Dénes alaposabb, Bethlen János tágasabb látkörü volt és több higgadtság volt benne, szelidebb, tapintatosabb bánásmódja volt és jobb pártvezér volt, de Wesselényi nevéhez két hon ébredésének eleven emléke volt kötve. Azt irja róla, hogy az Erdélyben Wesselényi nyakába akasztott per célja Wesselényi eltávolitása volt. Ezt el is érték az in contumatiam a királyi tábla által történt elitélésével és elfogatásának elrendelésével.

De Erdély mindig a legnagyobbjának ismerte el. Maros-szék az 1834. augusztus havában "Wesselényi Miklós bárónak a testvér két magyar haza előtt ismeretes hazafiuságát a késő maradék emlékezetébe az által kivánja örökittetni, miszerint egy közköltségen vásárlandó marosszéki székely belső telek ajándékozása utján a tisztelt báró urat egy virágzó népességü nemes székelyszék kebelébe honositani hazafi kedves kötelességeknek ismerte." Közadakozásból Makkfalván belső telket vásárolnak számára. Wesselényi a telek

adománylevelét azzal fogadja el, hogy az "ajándékozott telken nemzeti nevelő polgári /reál/ oskolát" fog épittetni. Vir integer.

Azt irja róla 1835-ben elfogatásakor Bölöni Farkas Sándor a Napló-jában: "Wesselényi elfogatása meghatároztatott, titkos utakon, titkos tanácsokban s mindenfelé hirdettetik ki. Győztél, sötétségnek csoportja! S kurjongatsz odvodból, hogy őtet kiczégérezhetted. De az ő lelkét leverni nem fogod. Meggyaláztad és nyakára léptél, de ő mégsem fog a kereszthez mászni előtökbe, hogy kegyelmet kolduljon. Hatalmasan érzem ezt lelkemben s rettenetesan csalatkoznám, ha ő is igy ne érezne."

Erdély a harmincas években együtthalad az álmaiból már előbb kilépett Magyarországgal és ha a területi unió még nem következik is be, mert erre még 1848-ig várni kellett, a lelkek uniója már a harmincas évek elején megszületik. Ugyanazok az eszmék foglalkoztatják Erdélyt, mint Magyarországot, a szenvedélyeknek ugyanaz a lángolása észlelhető az erdélyi megyei közgyüléseken, mint amelyet Kossuth Törvényhatósági Tudósitásai a magyarországi megyéket illetőleg tükröznek. A két haza mindegyikében vezérszerepet vivó Wesselényi Miklós erdélyi müködése a harmincas évek elején egy szinvonalu és egy jelentőségü Kossuth Lajos

magyarországi müködésével. Még a szónoki erőben, a gondolatok dinamikus, sokszor döbbenetes erejü megnyilatkozásában, a stilus szenvedélyességében, az orátori müvészet pazar szépségében is rendkivülien hasonlóak egymáshoz, csak Kossuth látóköre szélesebb, harci fegyvereinek acélja finomabb, hangja elbüvölőbb, nem csupán mennydörgés, mint Wesselényié, hanem égi zene, történelmi közjogi, magánjogi készültsége egyaránt fennsőségesebb s céljaiban nem megtorpanó. Wesselényit később megcsendesiti a börtön s a vakság, Kossuthot a börtön ezerszeres erőre emeli. Érdekes megfigyelni, hogy a fiatal Wesselényi utjai mihamar elválnak Széchenyi utjaitól, a börtön után pedig, az öregség küszöbén, Wesselényi utjai 1848-ban majd elválnak politikai bajtársának, Kossuth Lajosnak utjaitól is, mert ekkor már Wesselényi nem követi tempóban a vihargyorsan előtörő, az evolució nyugodt utja helyett eszméit a ciklonok gyorsaságával megvalósitó Kossuth Lajost.

Wesselényi balsorsa az 1834. december 9-ikén Nagykárolyban tartott szatmárvármegyei közgyülésen elmondott, fentebb emlitett jobbágyvédő beszédével kezdődik. E miatt kerül büntető eljárás alá. Majdnem ugyanabban az időben Erdélyben is büntető eljárás indult ellene. Estei Ferdinánd főherceg erdélyi ki-

rályi biztos és kormányzó parancsára az erdélyi királyi közügyigazgató az erdélyi törvényes királyi tábla előtt 1835. március 18-ikán a közcsendesség felháboritására irányzott törekvések és veszélyes ármánykodások, valamint más nyilvános és kárhozatos bünök miatt perbe fogta, az 1834. évi erdélyi országgyülésen kifejtett müködése, a betiltott napló nyomtatása végett kézisajtó szerzése, stb. folytán és a közügyigazgató Wesselényi testi büntetéssel való fenyitését és a per kimeneteléig fogságba tételét kivánta. Mivel sem ő, sem ügyvédje meg nem jelent, a királyi tábla a közügyigazgató követelését teljesitette és marasztalta. A kormány az erdélyi törvényhatóságokhoz rendeletet bocsátott ki, hogy ahol megtalálják, tartóztassák le és tartsák addig fogva, "amig bünéről törvényes itélet kél". Az erdélyi királyi kormányszék a magyarországi helytartótanácsot is megkereste, hogy az elfogatási rendeletet a testvérhazában is hirdettesse ki, József nádor azonban megtiltotta ennek a határozatnak kihirdetését és foganatositását. Wesselényi az erdélyi királyi tábla itélete ellen a királyhoz folyamodott, de az 1835. julius 15-ikén kelt királyi leirat kérésével elutasitotta.

Wesselényi ekkor évekre elhagyta Erdélyt, csak

nagy szellemét hagyta ott maga után. Müködése területét ismét Magyarország területére tette át, de a hatalom itt is üldözőbe vette. Az ellene a nagykárolyi beszéd miatt folyamatba tett bünvádi eljárás teljes anyagát megtaláljuk Jakab Eleknek, a hires történetirónak, Kolozsvárott 1876-ban megjelent müvében: "Báró Wesselényi Miklós hütlenségi bünpere". A vádpontokat a magyarországi pozsonyi királyi tábla Gosztonyi Miklós itélőmester előadásában, 1839 februárjában akként állapitotta meg, hogy "alperes ezen a közgyülésen azzal vádolta a kormányt, hogy kilenc millió ember zsirját szivja, nem akarva, hogy a nemesség törvény által segitsen rajtuk, hanem arra várakozik, hogy jelen állapotban ellenünk felingerelje és ő szabaditson azután bennünket és ekkor jaj nekünk, mert szabad emberekből rabszolgákká alacsonyodunk." Bünösnek találta a tábla abban is, hogy Wesselényi a kormányt ebben a beszédében "tehénfejtéstől huzott gyülöletes példával és egyéb bővebb magyarázatokkal rágalmazni nem átallotta és ekképen azon a helyen, mely a közjó előmozditására és hazai instituciók fenntartására van szentelve, a törvényes szabadsággal azoknak felforgatására visszaélve, nem ügyelve Werbőczy I-ső és II-ik Rész 3-ik cimére, a publicus status ellen nyilvánságosan felemelni bátorkodott." "Világositják továbbá

a tábla szerint vétkes törekvését, hogy a vádba fogott eset előtt a pozsonyi ifjuságot -- Lovassy Lászlóékat -- válaszában buzditotta és már a jelen vád sulya alá vetve, helyeslette Lovassy Lászlónak beszédét, amely beszédben ez foglaltatott: "hogy character nem borzad vissza pallostól, erény kisértetek alatt nemesül, vérpadon leghatalmasabb sat., el kell az időnek jönni, midőn ember törpe önségén felülemelkedve, meg fogja vetni a hitvány életet ott, hol milliók sorsa áldozatot kér, vért kiált sat., életünk egyik nehéz és szép feladása legyen megtanitani a népet, a 8 millió nemtelent azon szomoru leckére, hogy Wesselényi Miklós alkotvány, törvény és becsület utján természeti igazak mellett küzdve, 8 millió nyomatott honosinak szerencséjét eszközölni óhajtva, alacsony üldözés martalékja lőn." Bünösnek találta amiatt is, hogy Kossuth Lajoshoz intézett levelében Kossuthot magasztalja amiatt, hogy "minden lépése borstörés a német orr alá" és hogy folytatta Kossuth Lajossal való egybeköttetését és saját perét számos törvényhatósággal közölte. A tábla "oktató üdvösséges például" három esztendei fogságra itélte.

Wesselényi appellált a hétszemélyes táblához, amely azitéletet -- 1839-ben -- a "szavazatok többségével" helybenhagyta.

Kölcsey Ferenc már sulyos betegségében dolgozta

ki Wesselényinek a kir. táblán folyó bünperében a védő iratot. Azt olvassuk erről:* "A munka báró Wesselényi megérkezése előtt is folyt s eljövetelével ismét egy hétig, folytonos nappali és éji erőmegfeszitéssel végeztetett vele. E pihenés nélkül vitt munkálat sokat tett Kölcsey bekövetkezett betegségének sulyosbitására és halálára. A letisztázott perbeli felelet oly hosszura terjedt, hogy azt a már magát gyengének érző, de fáradhatatlan hazafi, Obernyik Károly segitségével, az eredetivel összevetvén, felolvasása két napig folyt, oly móddal, hogy az egyik nap kora reggeltől éjfél utáni két óráig fenn valánk s mégis csak másnap este végezők be az összehasonlitást. Ezen irásbeli feleletnek egy része a Kölcsey munkája, mely dolgozat tanuságot tesz éles dialektikáju ügyvédi tehetségéről, természetesen az ügyvédi elnevezést oly értelemben használva, amint Demosthenes és Cicero vagy XVI. Lajos nemeslelkü védői is ügyvédeknek neveztethetnek. Báró Wesselényi elmenetelével már igen gyengének érezte magát, azonban nem akart elmulasztani egy, a megyétől reábizott birói kiküldetésbeli eljárást s ez alkalommal meghütvén magát, mihelyt már betegen hazaérkezék, legott ágyba esett, melyből többé fel sem kelhetett."

---

* Obernyik Károly: "Kölcsey Ferencz házi körében," Vahot Imre "Országgyülési emlék" c. gyüjteménye I, 114. lap.

A perben kihallgatott tanuk legnagyobb része azt vallotta, hogy Wesselényi a közgyülésen az inkriminált kitételeket nem használta, illetőleg sokkal szelidebb formában használta. A vádba helyezett tényállást támogató vallomást csupán Uray Bálint, másodalispán, berzenczei Kovács Sándor, Schlachta Márton szatmári kanonok, Gál Homoky Dénes plebános, Szentléleky Mihály táblabiró, Oroszfalvi Fogarassy László, Gabányi Sándor első viceszolgabiró, Vörös László gencsi közbirtokos, Egri Csomay András, Hollóssy József királyi ügyvéd és főként Ujhelyi Ujhelyi Károly főhadi-adóvevő tettek, a többi tanu, több mint ötven intelligens, független magyar ur ezeknek a vallomását megcáfolta vagy megerőtlenitette. Feltünő a terhelő vallomásokban, hogy ezek a tanuk betüszerint azt vallják, ami a királyi fiskus vádjában foglaltatott. Mellőzte a királyi tábla Wesselényinek azt a védekezését, hogy ő a kormányt vádolta és a király iránt a legnagyobb tisztelettel és hüséggel viseltetik, hogy a királyt nem lehet azonositani a kormánnyal. Kölcsey hatalmas védiratának nem volt sikere. A hétszemélyes táblánál izgalmas viták folytak a helybenhagyó itéletet megelőző tanácskozásról. Végh Ignácz itélőmester bizonyitottnak látta, hogy Wesselényi a királyt nem sértette, de egyébként az volt a nézete, hogy a közálladalom felforgatására

és a nemességnek a dikasztériumok elleni felingerlésére célzó veszedelmes szándékai voltak. Ezzel szemben Péchy kiemeli, hogy a tanuk közül csak kevés bizonyitja, hogy Wesselényi ugy szólott, mint az akcióban van. A többiekből kevesen azt állitják, hogy olyan formát mondott, de majd mind hozzáteszi vallomásához, hogy már nem jól emlékezik, de mindannyian azt vallják, hogy nem lázitott, a terhelő tanuk személyes ellenségei voltak Wesselényinek; a tanuk mind bizonyitják szerinte, hogy a felséget távolról sem sértette. Az, hogy Kossuthtal konverzációban volt, nem volt vétek. Ugyanigy érvelt Perényi is. A 60-80 főnyi tanuból csak 6 van terhelő tanu, de ezek is többnyire exceptió alá esők. Az, hogy az elitélt ifjakkal nexust tartott, nem hiba, mert nem tudta, hogy azok valaha el fognak ítéltetni. Semmi rosszat nem lát abban, hogy Kossuthtal nexusban volt. Kárász biró a büntetés mérséklésére szavazott. Ugyancsak Matkovics biró is. Batthyány biró a helybenhagyás mellett van. Gosztonyi biró helybenhagyó szavazatát azzal indokolta, hogy a vád tanui hitelesebbek, mert "előkelő tisztviselő emberek", mig a vádlott tanui "alsóbbrendü karakter nélküli emberek" /csupa előkelő, független birtokos, táblabiró volt!/. Almásy biró a helybenhagyás mellett szavazott, Szirmay biró az itélet "lágyitására". Lányi a helybenhagyásra,

ugyszintén Lánczy biró is. Igy a hétszemélyes tábla a szózatok többségével helybenhagyta a tábla ítéletét. Két biró felmentésre, három enyhitésre, öt helybenhagyásra szavazott. Ezek az ítélkező bíróságok nem ismertek szólásszabadságot, mentelmi jogot.

Az országgyülések a szólásszabadság sérelmét joggal bi-
rálták az ítéletekben.

Ha a bünpert mai szemmel, a független és elfogulatlan biró szemével igyekezünk nézni, azt kell megállapitanunk, hogy Wesselényi kétségtelenül heves és izgatott beszédet tartott ezen a közgyülésen, de azt alig lehet megállapitani, hogy a vádbeli formulázásban mondotta volna a kormány elleni vádjait. Tiszteletreméltó tanuk egész sora cáfolta meg vagy meggyengitette a másodalispán terhelő vallomását és még nehány terhelő tanu vallomását, melyeknél feltünő, hogy szószerint, kaptafára ismétlik -- évek multán -- a vádba helyezett szavakat. Biztos tényállást a ma birája alig tudna a vád értelmében az ellentmondó, habozó tanuvallomások alapján megállapitani s a huszadik század független birósága a beszéd miatt alig itélte volna el Wesselényit. Még kevésbbé volt elitélhető amiatt, mert Lovassy üdvözlő beszédére nemes és előkelő stilusban válaszolt vagy amiatt, hogy védekezését közölte az összes törvényhatóságokkal, vagy hogy Kossuth

Lajossal összeköttetést tartott fenn. Az inkriminált beszédet az 1834. évi december 9-én tartotta. A bünpert 1835. május 5-én inditották meg és a tanuvallomások az 1838. s 1839. évben, négy év multán keltek. Ennyi idő multán betüszerinti vádbeli szöveget bizonyitani tanuvallomással, legalább is aggályos volt.

Osztoznunk kell Jakab Eleknek, a tárgyilagos történetirónak, abban a megállapitásában, hogy ezeknek a bünpereknek célja nem csupán Wesselényinek, hanem az országnak megfélemlitése is volt és főként az, hogy őt az országgyüléstől távoltartsák, hogy az ellenzék vezér nélkül maradván, a "felébredt közszellemet és a nemzet alkotmányos érzületét elfojtsák, a hatalmát féltő bürokráciát és a roskadni indult abszolut igazgatási rendszert Erdélyben legalább még egy időre megszilárditsák és hogy a kormány mindezt el nem érte, nem szándéka hiányának, hanem a szabad eszmék már ekkor nagy körre kiterjedettségének, a nemzet kiirthatatlan szabadsági ösztönének, saját nemes lelkülete mellett a haza őrködő jó szellemének

köszönhető." Igaza van Jakabnak, hogy a kormány Wesselényit visszarettenteni és az őt bálványozó közvélemény előtt megalázni akarta a "szivében és természetében gyökerező szabadsági érzelméért, a haza alkotmánya melletti bátor küzdéséért, a nemzet nyilvánossági és szabadszólási joga, a köznépnek az alkotmány sáncaiba bevételére és igy a magyar nemzet önvédelmi alapjának szélesbitésére, ereje sokszorozására irányuló szabad eszmék, alkotmányi titkos reformok sürgetéséért."

A biróságok elfogult döntése lebeghetett Deák Ferenc előtt, amikor röviddel a döntés után, az 1836. évi követjelentésében azt követeli, hogy "felsőbb itélőszékeink minden tagját maga a törvényhozás válassza, amint azt sok más törvény között az 1601. évi XXXIII. törvénycikk is bizonyitja, mert mondja, szükséges, hogy azon férfiak, akik ily fontos és nagykihatásu hatalommal birnak a társaságban, hatalmukat a nemzet közbizodalmából, a nemzet összes akaratából nyerjék."

Wesselényi üldöztetéséből nőtt ki Deák lelkében az a postulatum is, hogy az országgyülés tagjainak szólásszabadságát, de még a törvényhatóságok közfelszólalási jussát is védeni kell. Üldözés nem csupán Wesselényit érte. Rendszerré kezdett válni.

Az 1846. évi követjelentésében Deák követeli a

szólás törvényes szabadságának intézményes biztositását, az országgyülési tanácskozások függetlenségét, a törvényhatóságok közfelszólalási jussát.

Ugyanolyan bátorsággal birálja Deák az 1834. január 3-iki királyi leiratot, amely Barsmegye egyik követének a főrendek jogait biráló szavait korholja és a Rendeket meginti, hogy "közdolgokról szerénységgel, méltósággal és csendesen folyjon a tanácskozás". Deák felszólal és azt mondja: "Törvényhozói állásunkban a végrehajtóhatalomnak olyan jogát, melynélfogva az országgyülést dorgálhassa, a nemzet létjogának sérelme nélkül el nem ismerhetem... A kormány jussa a nemzeténél nem nagyobb, és igy dorgálva felsőbbséget e nemzeten nem gyakorolhat... Az olyan törvényhozás, amely a végrehajtóhatalomtól függésben vagyon, csak árnyéka a törvényhozásnak."

A pozsonyi országgyülés és Erdély megyéi és székei védik Wesselényit

Wesselényi, Kossuth elitéltetése metszően éles kritikákat váltott ki a két haza legjobbjaiban. Az 1839/40. évi pozsonyi országgyülésen a nagynevü gróf Teleki László a főrendiház ülésén feddő kritikát gyakorol az itélkező birákon, mondván, "akármint okoskodjunk, nem rendkivüli, nem természetellenes-e azon elv, mely szerint oly országban, hol mindenki a maga

tettéért felelős, bármily csekély körü és következményü legyen az, ezen felelősség alól épen csak biró és kormány legyenek kivéve, kiknek őrizetére és kezelésére bizatott a nemzet legbecsesb kincse, törvény és alkotmány s épen ezek ne vonathassanak kérdőre, vajjon elpazarolták-e ezen kincset vagy megőrizték vagy gyarapitották?... A biró független lesz igy a törvénytől, de függő a kormánytól." S élesen kel ki a királynak a kormánnyal való azonositása ellen, amelyen az itéletek sarkallottak, mondván, hogy "ez esetben mindkettő szent lenne s minden sérelem felterjesztését, minden a kormány részéről elkövethető törvénytelen tett feletti panaszt felségsértésnek, hütlenségnek kellene tekinteni"... "Ha ilyen dolgok megtörténhettek, ki járhat ezután felemelt fővel közöttünk, ki mondhatja, engem nem fognak büntetni, mert nem vétkeztem! Midőn ily biróságtól függ sorsunk, mely minden felelősségtől mentnek állittatik, magunk pedig nem csak a mi, hanem más tetteiért is felelősekké tétetünk." "A kormány akkor érti legbalabban érdekeit, midőn itélet által akar olyanokat megbélyegezni, kiket a közvélemény felmagasztalt."

Ugyanebben az időben, amikor Erdélynek egyik nagy vármegyéje, Alsófehérvármegye az 1834. julius 4-ikén Széchenyit arany irótollal tiszteli meg, Wesse-

lényi Miklós bárót, aki a népszerüség tetőpontján állott, az ujonnan összeült országgyülésre két helyen is megválasztották követnek, igy Közép-Szolnok vármegyében, valamint Udvarhelyszékben. Wesselényi az utóbbit fogadta el. Mily roppant népszerüsége volt Wesselényinek, mutatja, hogy az erdélyi vármegyék az 1834-es kolozsvári országgyülés első hónapjaiban már tisztelgő küldöttségeket küldenek hozzá, nemes Marosszék fiai pedig báró Wesselényi Miklósnak "a testvér két magyar haza előtt ismeretes hazafiságát a késő maradék emlékezetére az által kivánták örökiteni, miszerint egy közköltségen vásárlandó marosszéki székely belső telek ajándékozása utján a tisztelt Báró Urat egy virágzó népességü nemes székelyszék kebelébe honositani hazafi kedves kötelességüknek ismerik."* Makkfalván vették meg a marosszéki székelyek ezt a telket s a székelyek fejenkint hat váltókrajcárt adtak hozzá, de több lelkes polgár is adott adományokat. Az adománylevelet 1834. augusztus 7-én adták át Wesselényinek, aki a küldöttségnek adott válaszában kijelentette, hogy a telken polgári iskolát épit és ott két római katolikus, két református és két unitárius gyermek neveltetésére örök alapitványt tesz. Azzal fejezte be beszédét, hogy "külön felekezetekre nem tekintő polgári és vallá-

* Jelenkor 1834. évf. 68. és 90. számai.

sos türelem legyen a közvélemény óhajtása által is megszentelt eszköz." Kézdivásárhely ugyanekkor kétszázötven négyszögöl telket ajándékoz neki birtokosi jussal és városi esküdtté választja.[*]

Az udvari politika a szabadsági gondolatok felébredésétől megrettenve, ebben a korszakban Erdélyben is az elnyomás fegyvereihez nyult és Wesselényi elitéltetésével, majd Kossuth, Lovassy László elitéltetésével lényegében csak azt a közel félszázadév előtti politikáját folytatta, amellyel egy sokmilliós nemzet alkotmányos gondolatait ugy akarta vérbefullasztani, hogy Martinovicsék fejét vette. A metternichi politika legnagyobb eltévelyedése volt Wesselényi két bünpere. Ez a politika ahelyett, hogy élére állott volna a haladás gondolatainak, szembe szegte magát velük és a dinasztikus mindenhatóságot, az abszolutizmust többre értékelte, mint a nemzet szabad lélekzetvételét.

Alig egy évtized multán nagy lelki elégtételt kapott Wesselényi, amikor az 1834-ben a jobbágyok érdekében tartott és bebörtönzésére vezetett beszéd után az Isten megengedte neki, hogy az 1848. évben ő javasolhassa az erdélyi országgyülésnek a jobbágyok felszabaditását.

---

[*] Jelenkor 1834. évf. 68. és 90. számai.

Ami a két dátum közé esik, azt Erdélynek Wesselényi által megindított fejlődése tölti ki. Ő Erdélynek nemcsupán Kossuth Lajosa volt, hanem Széchenyije is. Amint Jakab Elek kiemeli, nemcsak a szabadságjogokért harcolt, hanem gyakorlati tekintetben is áldást hozott Erdélyre, a nemesebb lótenyésztést és okszerü váltógazdaságot ő honositotta meg, évtizedeken át Zsibó adta a kis országnak a leggyakorlatibb gazdákat, ami Magyarországon Keszthely volt, az volt az erdélyi részeknek a zsibói uradalom Georgikonja.

Wesselényi nemcsupán lelke volt az 1834. évi erdélyi országgyülésnek, hanem roppant hatást gyakorolt az erdélyi közszellem megváltozására is és igaza van Jakab Elek jellemzésének: "A nemzet akaratának, igaz jellemének s meghamisitatlan kivánságainak Erdélyben kifejezője ő volt: kőszál gyanánt állott ő a törvényesség terén, melyen az abszolutizmus megtört, Memnón-szoborként, melyen a szabadság Istenének vidáman nyugodt meg tekintete. Ő harcát a szolgaság és önkény, az előitéletek és sötétség ellen nemesen harcolta meg. Előrement örökké, mint a kelő napsugár, magasra vitték lelke sasszárnyai, jelszavához hiven vissza nem lépett soha, félni nem tudott, de ő irtózása volt a zsarnokoknak. Vas akarata, vas jelleme, vas kitartása és bátorsága mélyen bevésve a jóra

termett szivekbe és lelkekbe, örökre fenntartják őt a férfiui erényeket becsülő nemzete hálás emlékezetében! Bajnoki lélekben őt szándékában kevesen érik el, senki hátul nem hagyja."

Mély csendesség ülte meg Erdélyt Wesselényi bünperei nyomán. Királyi biztosi diktatura következett. "Csendes országgyülésnek" nevezték a következő, az 1837-38. évi erdélyi országgyülést. Viharos nem volt, de csendes sem.

Az el nem csendesedett Wesselényivel ezen a diétán nem találkozunk; de véle még sokszor fogunk találkozni. Majd megvakul, de akkor is világosabban lát, mint a látók.

Az erdélyi kormánypárti sajtó az 1834. évi országgyülés ellen. Bécs Erdély ellen. Wesselényi az üldöztetése alatt

Az erdélyi kormánypárti sajtó még a negyvenes évek végén is váltig azt hangoztatta, hogy az 1834. évi kolozsvári országgyülés miniatür lengyel diéta volt. Még évtizedek multán is zabolátlansággal, az indulatok oknélküli felkeltésével vádolták ezt az országgyülést. A Mult és Jelen az 1847. évi 75. számában az 1834. évi hires országgyülést gunyosan lengyel diétának nevezi en miniature, "melyen valóban szinte csak a liberum veto hiányzott, bebizonyitani azt, hogy

milyen ne legyen az országos tanácskozás. A főrangu arisztokrácia számos tagja a megyékben a tulsulyt magának kivivta, azokat a felsőbbség iránt tartozó engedetlenségre zaklatta, durvább eszközökhöz is nyult, amilyenek valának a csábitó szónoklatok, a kormány gyanusitása, korteskedés, sonka, bor, pecsenye stb., más meggyőződést nem türő ijesztési rendszer és a közügy nagy piacán csak azon pénznek volt hordása, mire az ellenzék a maga bélyegét ráütötte." 1847. január 14-iki számában fájdalmasan állapitja meg: "... Számos főranguak, előkelők, születéssel, gazdagsággal kitünők, nagy befolyással birók a kormányellenes felekezet zászlója alá esküdtek, hogy feladva azon rendithetetlen igazságot, miszerint az arisztokráczia támasza a monarchiának s ennek viszont fényt, tartósságot és erőt az arisztokráczia ad, nyargaltak oly czél felé, melynek elérése sem nekik valódi s a maradék hálaját biztositó dicsőséget nem szerzett, sem a hazára áldást és idvet nem árasztott..." Ennek a sulyos kritikának nem volt igaza. Ha az 1834. évi kolozsvári országgyülés lelki dispozicióit meg akarjuk érteni, ha okát keressük annak, miért indult ez el a végső szenvedélyesség utján, a megelőző években folytatott udvari politikának mindentelernyesztő, mindent visszavevő irányvonalában találjuk meg az események fő okát.

A XVIII. század végének véres francia eseményei, a bitófára hurcolt francia király és királyné sziluettjei szünetlenül ott jártak a dinasztia szeme előtt. Ferenc császár nem felejtette el, hogy a francia események Marie Antoinette fejét is áldozatul követelték, az osztrák császárlányét és nem felejtette el, hogy saját leánya, Napoleon felesége utján is rengeteg nehézség került a dinasztia elé, elsősorban egy óriási háboru-sorozat, amely nem egyszer állt ugy, hogy saját trónusa is veszendőbe menni látszott. Azok a gondolatok, amelyek Franciaország szivét eltöltötték, a szabadság tuláradó eszméi, csak rettenetbe ejtették az osztrák dinasztiát, megkeményitették a szivét a szabadsággondolatokkal szemben és fokozott gyanakvást idéztek elő az uralkodónak és környezetének lelkében egyaránt. Ferenc császár uralma, Metternich kormányzása tehát alig lehetett más, mint az ijedt emberek politikája, a francia terrorral szemben az ellenterror, a szabadság gondolataival szemben a rablánc gondolata. Ez vezetett főként arra, hogy a dinasztia a maga népeit inkább központilag akarta vezetni és az erős centralizáció gondolata nem türte el a közvélemény megnyilvánulására mindig elsősorban alkalmas országgyüléstartást. Ha 1811-től 1834-ig nem volt Erdélyben országgyülés, ennek oka a dinasztia félelme volt.

Metternich ráült az emberekre és intézményekre, nehány aulikus mágnással, dinasztikus szempontból kifogástalan erdélyi államférfiuval simán elintéztette Erdély dolgait és a provincia-élet mellett, amit ebben a korban Erdély folytatott, tökéletesen sikerült neki a könnyen kormányozható osztrák provinciák szinvonalára süllyeszteni az erdélyi nagyfejedelemséget is. Amikor Wesselényi Pozsonyból az uj eszmékkel megrakodva tér haza Erdélybe és magával hozza a Felsőbüki Nagy Pálok, a Deák Ferencek, a Széchenyi Istvánok pozsonyi uj szellemét s a maga lángoló pszichéjét, első dolga, hogy barátait beavatja ezekbe a pozsonyi gondolatokba és amikor barátai, akikkel együtt a vándor patrióták gárdáját alkotja, telehintik Erdély vármegyéinek és székeinek közgyüléseit az uj gondolatokkal, az öreg erdélyi gyrásgyülések egyszerre átalakulnak modern kis parlamentekké és nincs olyan szeglete a kis Erdélynek, amelyből oroszláni erővel ne bontakoznának ki a szabadsággondolatok közül, ha még nem is az általános humanizmus gondolatai, de a közjogi kitisztulás, a nemzeti függetlenség forró eszmeáramlatai. Amikor az 1834-es országgyülés megnyitásra kerül, már az ott összegyült Karok és Rendek abban a hangulatban vannak, hogy Erdélyt nem lehet továbbra is provinciaként kormányozni és ha Pozsonynak szabad volt felemelnie a

szavát az uj magyar kátéért, ezt a jogot az erdélyi országgyüléstől sem lehet megtagadni. A hatalom azonban nem tanult. Nemcsupán a Bourbonok nem felejtettek semmit és nem tanultak semmit, hanem Bécs sem tanult, Bécs sem felejtett. A kolozsvári országgyülést a dinasztia ismét szintelen, felső parancsra jámboran dolgozó testületnek szánta, amely a kormányzat ünneplésével kezdődik és végződik és közben nem történik majd egyéb, mint megszavazása annak a kevésnek, amit a királyi leiratok mint maximumot jelöltek meg. Csalódtak azonban ebben a feltevésben. A világ nagyot fordult azóta Erdélyben is és Bécs nem vette észre, hogy a kolozsvári országgyülés nem -- ahogy a maliciózusok mondották -- a féktelenség miniatür lengyel--országgyülésének készül, hanem fiók pozsonyi országgyülésnek. Az 1834-es országgyülést nem a varsói szellem hevitette, hanem a pozsonyi s hogy szenvedélyes kirobbanásokkal kezdődött, annak egyedüli oka nem Wesselényi vérmessége, lobogó temperamentuma, sokszor tajtékzó szenvedélyessége volt, hanem a tapasztalat, hogy Béccsel másképp beszélni nem lehet. Azzal a mindent elnyomó, az embereket és intézményeket szinte hidraulikus prés alá helyező politikával szemben, amely Metternich mindent elnyomó kormányzati müvészete volt, valóban nem lehetett egy nemzet védelmére, a

szellemi középkorból való kiemelésére más eszközöket használni, mint amelyeket Wesselényi és társai ezen az országgyülésen használatba vettek. Bécsnek még 1834-ben is az volt az elképzelése, ami száz évvel azelőtt, 1734-ben volt, hogy az arisztokráciának nagy hivatalokat kell adni vagy bécsi udvari személyi szolgálattal kell kitüntetni, elhalmozni kitüntetésekkel, magas katonai és polgári rangokkal, asszonyaikat az udvari dámák tisztségeivel és ha Bécs büvkörébe kerülnek, a rizsporos frizurák alatt betörnek a bécsi igába a legkeményebb főurak is és minden ugy történik, ahogy fent Bécsben kitervelik. Bécs azonban nem vette észre, hogy azóta száz év is eltelt s az elhagyott Erdély szive megtelt végtelen keserüséggel, müvelt főurai és középosztálya megtelt a kulturált nyugat gondolataival, elsősorban az uralkodói mindenhatóság averziójával s ezért már nem lehet vele a régi eszközökkel boldogulni. A fringia megvan még, de az urak, az erdélyi urak nem a bécsi udvarban pompáznak benne, hanem az uj országgyülésen az eltemetett jogaikat akarják vele kivivni. Bécs elfelejti, hogy ezek az erdélyi urak azoknak az unokái voltak, akik még tele voltak Bethlen Gábor csodálatos erdélyi fejedelemségének, a Bocskayak és Rákócziak erdélyi szabadságharcainak perzselő gondolataival, a nagy, alkotmányos, függet-

len Erdély szinképével, az önálló fejedelemség minden dicsőségével és ezeknek az erdélyi uraknak lelkével nem számolva, prokonzuli tartomány módjára akarták továbbra is kormányozni, kiskoruságában megrögziteni ezt a büszke kis országot. Erdély azonban ebben a korban már nem akart provincia lenni. Megérett ott az a gondolat, hogy az addigi kormányzati módszerek csak sirját ássák meg Erdélynek és a magyarságnak nem kedveznek. Valóban az osztrák politika Erdélyben nem csinált akkor egyebet, mint a szászokat dédelgette és állandóan kijátszotta a magyarsággal szemben. A gutgesinnt szászság alázatos hivatalnokokat, térdet--fejet hajtó népet szervirozott Bécsnek és problémamentessé igyekezett tenni Erdély kormányzását. Ezzel szemben a vérbeli magyarság nyugtalanul dolgozta fel lelkében a szászokat alig foglalkoztató uj eszméket, amik az udvarnak nem kellettek. Már az 1791. évi erdélyi országgyülés is sok borsot tört Bécs orra alá és az 1811. évi országgyülés sem volt kedves az udvari politika előtt. Ez az oka, hogy Bécs, ha már a vármegyék országgyülés-összehivási kérései elől nem térhetett ki és az alkotmányosság látszatát megőrizve, összehivta az 1834. évi országgyülést, ettől sem akart mást, mint nehány nagyobb szólam elmondása után a dolgok addigi rendjének békés meghagyását, fel nem

piszkálását a tüznek, nem hánytorgatását az udvari politika törvénytelenségének. Amikor Bécs látta, hogy minderre nem lesz kilátás, mert Wesselényi kezébe igazi nemzeti zászló került, mihamar tul is adott az 1834-es országgyülésen és egyéb fegyvere nem lévén, a minden becsületesség és lelkiismeret nélküli terrorizmushoz fordul, hogy egy felülről jövő forradalommal hallgattassa el a nemzet igaz szócsövét.

Az 1834-es országgyülés izgalmas eseményeit, a paroxizmusig felgerjedt indulatokat könnyen megérthetjük tehát, ha Erdély megelőző negyedszázadának lelkiállapotára gondolunk. Erdély tele volt müvelt urakkal, akik a vármegyék, székek és vidékek életében a század első negyedében élénk szerepet játszottak s 1791-től kezdve telitve voltak a haladás gondolatával. Az 1825-ös pozsonyi országgyülés hire Erdélybe is eljutott, hiszen Magyarország és Erdély között a társadalmi érintkezés mindig meg volt. Lehetséges lett volna-e, hogy Erdély vezető értelmisége, amely jórészt az erdélyi kitünő főiskolákban nevelkedett, ne vett légyen tudomást Európa nyugatának nagy változásairól? A pozsonyi gondolatok termékeny talajra találtak tehát Erdélyben is, hiszen annak müvelt rétegei tisztában voltak az európaiság uj követelményeivel. Csak a vezető hiányzott. Vezetésre születni kell s az emberek legnagyobb

része, még a müvelt elem is, jobban szeret okosan vezettetni, mint vezetni, mert a vezetés -- amelyre születni kell -- rendszerint szenvedésekkel, megpróbáltatásokkal, fájdalmas kisérletezéssel, csalódásokkal, sok-sok veszödséggel jár. S a vezetésre pártok, küzdő harcoscsoportok szervezésére sokszor hatalmas államférfiak sem alkalmasak, már pedig nagy elvi korszakáttörésekhez magános vezérek nem elegendők. Erdély értelmiségének szerencséje volt, hogy a harmincas évek elején a vándor patrióták megyegyülési uttörő munkája után Wesselényi pozsonyi hadszinterét áttette Erdélybe, megérezvén, hogy Erdély napja is elérkezett. Az ő dinamikus személye nélkül Erdélyben alig indult volna el utjára a haladás rohanó szekere. Szinte mindennapos országgyülési felszólalásai nyitották ki Erdély szemét. Pártot tudott szervezni maga köré, amely párt az 1834-es országgyülés és vele Wesselényi tragédiája után vezér nélkül is együttmaradt s az alvezérek vették kezükbe a zászlót, amit Wesselényi kezéből az önkényuralom brutálisan kitépett. Mire az 1834-es rövid országgyülés véget ért, Erdély megtelt a modern koreszmékkel, az országgyülési és vármegyei szólásszabadság, a gondolatszabadság, a sajtószabadság, a jobbágysors javitás, a kultura fejlesztés, az általános iskoláztatás, a magyar hivatalos nyelv szuvere-

nitása, szükségességének mélységes átérzésével. Ha ezt az országgyülést a hatalom visszaütése, a diktatura nem követi s Wesselényit az ellene mindkét hazában folyamatba tett lázitási bünperek le nem szoritják a fórumról s el nem gáncsolják a politikai vezérlettől, ugy a következő, az 1837. évi országgyülés már komoly, alkotó reformországgyüléssé válhatott volna. Igy ez az országgyülés az igazi vezér hiányában már nem fejthette ki azt a lendületes előretörést, az uj eszmekör-terjesztésnek azt az iramát, amely Wesselényi agitáló képességének s rendkivüli személyi tekintélyének velejárója volt. Senki nem mert olyan bátran, még a trón tekintélye előtt sem megalázkodó, a primus inter paressel számoló, de a király tényeit is merészen biráló, sokszor szinte fékezhetetlen, de mindig a jog, az alkotmányosság s az alattvalói hüség határain belül maradó kritikával beszélni, mint ő, a hatalom, az önkény született ostora. Alsófehérmegye közgyülésén 1833. november 28-án Wlassics királyi biztos törvénytelen kinevezése ellen tartott beszédében tiltakozik az ellen, mintha "ország és fejedelem elválhatlan s a haza a felség örökje lenne, a melyet a fejedelem szabadon vehet, adhat, ajándékozhat, mint valamely házat vagy a privátus a maga barmait, majorjait, -- hála a felvilágosodás hajnalának a sötét időszak le-

győzetett, a civilizált nemzetek uj és ellenkező példát mutatának és ma már tisztán tudjuk, hogy a fejedelem ugyan legfőbb hivatali személyére nézve, de mégis szolga." Az Isten kegyelméből való királyság, a fejedelmi mindenhatóság elve kevesektől kapott akkor ilyen primvágást s ilyen tantételt állitani fel, az ősi erdélyi alkotmányban gyökerező ezt az elvet rendületlenül, félelmetes nyiltsággal képviselni egy olyan korszakban, amikor Metternich volt a habsburgi birodalmak ura, a saját életével leszámoló legszélsőbb politikai és személyi bátorság volt. Előbb-utóbb meg kellett ennek innia a levét. Ő, aki legyőzte a pozsonyi és meggyőzte az erdélyi arisztokráciát, ő, aki az elhagyott jobbágyból független birtokost akart csinálni, ő, aki egy uj magyar nemzet kialakitásáért saját sorsát, személyes szabadságát vitte az áldozati oltárra s az általános magyar közoktatás behozatalával a nép minden rétegét müveltté akarta tenni, előfutára lett a két haza igazságának, mint ahogy János apostol előfutára volt a jézusi igazságnak, de nem tudott megbirkózni a hadseregre és sok lekötelezett, függetlenségét elvesztett emberre támaszkodó kormányhatalommal. A szellemóriás összeütközött a pribékekkel s mint rendesen, a pribékek győztek, de csak a teste felett. Wesselényi lelkiségét sem az 1834. után be-

következett büntető üldözés és a börtön nem törték meg és ha az emberekben, sok párthivében is bekövetkezett csalódása eltávolitotta is az emberektől s a fórumtól, nem távolodott el tőle Erdély lelke. Reá is állanak Lamartine szavai, hogy "az Isten nem azt a hivatást szabta ki neki, hogy felgyujtsa a világot, hanem hogy megvilágitsa, mert ahova belépett, mindenüvé világosságot vitt, tehát az észnek, amely nem egyéb, mint világosság, először költőjévé, azután apostolává s végül bálványává kellett fogadnia". Tegyük a Lamartine-i felsoroláshoz, hogy az észnek és világosságnak nem csupán költőjévé, majd apostolává és bálványává lett, hanem vértanujává, majd számkivetettjévé is. Szereplése, élete nagyon hasonlitott Kossuthéhoz, ha a végén, 1848-ban elváltak is utjaik. Eszmetermelő, géniuszuk, bátorságuk, közjogi tüzvonaluk egy, azonban Wesselényi csak nagy agitátor, de nem végletes elhatározásokra született forradalmi zászló, mint Kossuth. Az erdélyi reformkorszaknak azonban ő a megalapitója. Az 1834-es országgyülés nem csupán a lökést adta meg az alvó Erdélynek, hanem a lökéstől felébredt országnak közjogi, közgazdasági, nemzetnevelési egységes irányvonalat is adott. Ez Wesselényi müve. Munkatársai, vezértársai tőle kapják a fényt, a viharos lendületet. Ő a világitótorony, melynek

lámpafénye igazitja utba a bizonytalan tenger hajóit.

Mirabeau dörgő hangja szólal meg, mikor azt mondja Alsófehérmegye 1833. évi közgyülésén, hogy "1791-ben legszentebbül megigértetett, hogy hazánkat nem fogják más örököstartományok módjára igazgatni, az e féle királyi biztosok. Morva, Austria és más, polgári szabad alkotmánynyal nem biró hazákban szoktak használtatni... Mit ér akkor annyi küzdéssel kivivott alkotmányunk? Mik fognak esküvel szentesitett törvényeink lenni, mint csupa papiroson álló, erejükből kivetkeztetett haszontalan lapok?"

Nem sokat kellett Wesselényinek várnia, hogy az udvar szélső idegenkedése a reformeszmékkel szemben nyilvánossá váljék. Az ellenzéki férfiakból nem nevezneknek ki királyi hivatalosokat s ha sorban meg nem válogatják őket követeknek, az országgyülés ellenzék nélkül marad. Az 1834. május 26-iki első ülésre megjelennek a Rendek, de a kormányszék épületében levő országgyülési terem ajtajai zárva maradnak s Wesselényi -- a semmibevevéstől felingerelve -- hiába döngeti azokat. A Rendek harmadnap ősi joguk alapján megválasztják elnöküket, gróf Nemes Ádámot, de mikor ez a királyi biztos kinevezésére is hivatkozik, nem jut szóhoz s csak mikor a király is elismeri, huszonkét napi szünet után kezdődhet meg a munka, az országos elnök megválasz-

tása. Minden udvari tényked6s olaj a tüzre. A legtöbb szavazatot nyert báró Bánffy László helyett az udvar a legkevesebb szavazatot nyert, aulikus Nopcsa Eleket erősiti meg. Mindezek tüszurások, de elevenbe találnak s alkalmasak felforralni az országgyülés lelkét.

A merev ellentét, mely udvar és országgyülés között kialakul, nem csupán alakiságokban nyilvánul meg. Amiről szó van, Erdély legszentebb joga: az udvar által a főtisztségek tekintetében törvényrontó szokásként gyakorolt kinevezési jog helyébe az országgyülés ősi kijelölő jogának biztositása, ami nem csupán virtuális érték, hanem gyakorlati értékességet is jelent, mert Erdély arra törekszik, kitünő, helyzetét megértő, haladni akaró méltóságok üljenek a sella curulisokban, nem pedig kinevezett bábok. Haladni csak haladó vezetőkkel lehetséges.

De szó van az országgyülési tárgyalásokon elhangzott beszédek publikálásáról is, a napló kinyomatásáról, ami Wesselényi leghatalmasabb fegyvere a szabadsággondolatok terjesztésére. Joggal hivatkozik reá, hogy Pozsony ezt már kiharcolta s ami ott törvényes, itt Erdélyben is az, tehát törvényellenes amit az udvar akar, a királyi főigazgatótanács s a királyi biztos rendel, hogy az országgyülési jegyzőkönyvek könyvvizsgálat nélkül ki ne nyomattassanak. Joggal mondja

1834. november 13-iki fulmináns beszédében, hogy "ezen parancs által az ország Rendei érzékeny kisebbitésével magát az országgyülést akarják törvényeink által nem ismert, az értelmet és lelket békózó censura járma alá vetni..." S ugyanekkor a szabad közvélemény gátjait lélekzetelállitó erővel ostromolja: "Nincs egy országban nyilvánosság, nem léteznek szabad hirlapok, de mégis tudni akarja az uralkodás, mi történik, mit beszélnek, hogyan éreznek? Országszerte szétbocsátja tehát csordáját fekete seregének, mely a társaság keblébe rágó féregként magát belopja, mardossa azt és szivja szive vérét az ártatlannak... Mennyivel olcsóbban, mennyivel könnyebben s bizonyosabban lehetne ezt eszközölni, ha szabad lenne irni, köztudatra bocsátani, ki mit gondol, érez és óhajt... Ezen országgyülésről is ha akar az országgyülés bizonyosat tudni, mit nem kétlek s mi kötelességében is áll, mivel eszközölheti azt inkább, mint naplóval..." Wesselényinek, a történelem ismerőjének, tudnia kellett azonban, hogy a véreskezü vagy nem véreskezü zsarnokoknak sohasem kellett a szabad sajtó, a független, felülről adott parancsokkal nem irányitható nemzeti közvélemény, nem kellett ez sem Maratnak, sem Napoleonnak. Nem kellett Bécsnek sem, mely akkor még abban a hitben volt, hogy az ellenzéki kritika olvasására a népek még nincsenek megérve. Ha

az 1834-es országgyülés leghevesebb, legszilajabb beszédeit olvassuk, az alkotmányos élet alkotmányos sürgetését megtaláljuk bennük, találunk királytiszteletet, megtaláljuk a törvénytelenül kinevezett tisztviselők éles kritikáját, de nem találunk bennük egy atomot sem a forradalmiságból. Mirabeau forradalmi harsonája, a Lettres à mes commettants vagy a Courrier de Provence a forradalomért zugott, Lonstalot lapja, a Revolution Paris kétszázezer példányban szórta szét a feltámadás görögtüzét s jelszavát: "A nagy csak azért tetszik nekünk nagynak, mert térdelünk. Álljunk fel!" Camille Desmoulins lapja, a Revolutions de France et de Brabant, tele volt a napi események szennyével és vérével s mint a történetiró Lamartine mondotta róla, olyan volt, mint egy menippei satyr, nedves a vértől. S Marat lapja, a L'Ami de Peuple, szerinte a vadállat fogcsikorgatását hallatta. Negyven év multán Erdély vérszegény, szükkörü sajtója cikkekben ünnepelt egy-egy főhivatalnokot s ellenzékének vezére, Wesselényi, nem vért követelt, nem trónledöntést, hanem mély hódolattal nézve a trónra, csak -- naplót követelt, hogy legalább az országgyülési alkotmányos, kilengésmentes beszédeket hü formában, cenzurától meg nem fertőzve olvashassa Erdély szelid közvéleménye.

A következő két országgyülési ciklus, az 1837. évi

és az 1841. évi nélkülözi Wesselényit. Ez alatt játszódik le a bünvádi uton történt üldözés kálváriája és ennek betetőzése, az itélet, a börtön. Nem mondhatjuk, hogy Erdély magára marad, mert hiszen pótolhatatlan emberek nincsenek. De egy-egy vérbeli, igazi korszakalkotó szellemi nagyság hiánya vagy távolléte minden korszakon meglátszik. Korunkben ez éppen ugy áll, mint az elmult korokra. Wesselényi kortársait, erdélyi alvezéreit messze meghaladja, nem a tételes tudásban, amelyben vannak vele egy szinvonalon állók. A jogtudós Szász Károly, vagy báró Kemény Dénes tételes törvénytudása és történelmi ismeretei talán a legmélyebbek ebben a korszakban, de Wesselényi közjogi ismeretei sem maradnak el mögöttük. Pozsony is méltányolta ezt. Ott is feltünt roppant tudása s ha vizsgáljuk, hogyan jutott Kossuthtal, Deákkal, a jog és történelem eme két nagy tudósával vagy eleinte Széchenyivel is szellemi barátságba, miért ápolja vele különösen a kongeniális Deák ezt a szellemi egyvonalon haladást, ennek oka egyedül Wesselényi tudása volt. Frázisok puffogtatásából abban a korban sem tudott igazi államférfi megélni. Kossuth varázsos hatása sem egyedül a szó, a hang elbüvölő melegségében, a szenvedély vérforraló muzsikájában volt, hanem egyuttal a rendkivüli képzettségben is. Nincs professzor, aki áthatóbb is-

meretekkel foglalta volna össze például a százados uniós törekvéseket, avagy a pragmatika szankció bonyolult kérdéseit, mint Kossuth s ez a nagy, alaposságban Deákéval vetekvő tételes tudása is megalapozta kétségtelenül óriási befolyását, amellyel annyi kiváló kortársa s a nemzet tiszteletét kivivta. Wesselényinek kortársaira és korára gyakorolt lelkesitő hatását sem magyarázza meg egyedül az agitálás delejes áramlása, a szónoklás szilaj támadókészsége, egy hatalmas fizikumból kiáradó őserő, a személyes bátorság legfelső foka, a meg nem hátrálás a dinasztikus szempontok előtt, a kasztjával való szembeállással a nagy tömegeknél is kiváltott népszerüsége -- mindez nem lett volna egyedül elegendő. Ami vezérré tette, anélkül, hogy ezt kereste volna, tudása, müveltsége, európai eszmékkel telitettsége volt. Egyenes folytatása volt ő a nemes Hajnóczynak, amint Hajnóczy lelke jelenik meg Deákban és Kossuthban is. Mindhármójuknak nem csupán emberszerető szivét, de agyát is foglalkoztatja a látvány, hogy milliók jogtalanságban élnek akkor, mikor a müvelt nyugaton már régen helyreállt az emberi egyensuly s leomlottak a kasztok falai. Amint Deák azt mondja, hogy szégyenkezve gondol a jobbágyság intézményére s Kossuth majd nem elégszik meg ebben a kérdésben a lázcsökkentő orvosszerekkel, hanem sebészi

mütétet követel és végez, ugy Wesselényi is kijelenti, hogy pirulva fogadja el jobbágyai ingyenmunkáját. Gondolataik frissessége, európaisága volt az, ami nem csupán a jogokra váró érdekelt nagy tömegek rokonérzését s lelkes támogatását szerezte meg számukra, hanem egyuttal a korukbeli országgyülések jelesen képzett számos nagymüveltségü tagját, az országgyülési ifjuság fogékony tömegét s az országgyülésen kivül élő és égő társadalom legjobbjait is mögéjük állitotta. Wesselényi a pozsonyi országgyülésről hazatérve Erdélybe, Pozsonyban szerzett dicsősége ajánlólevelével játszva jut ott is a vezéri pálcához és eszméi csakhamar a vármegyékben s az országgyülésen többséget biztositanak számára. Nem volt ez csekély teljesitmény, mert az 1834-es erdélyi országgyülés legtöbb tagja még ugy lépett be az első ülésen az ülésterembe, mint az elmult századokban ősei: oldalán a nemesi fringia, lelkében a nemesi kiváltság öreg Corpus Jurisa. S mire onnan kikerült s hazament megyéjébe a nemes követ vagy a legtöbb királyi hivatalos, uj ember ment haza, a fringia még ott volt ugyan az oldalán, de a lelkében már nem a régi Corpus Juris volt, hanem a szeretetre, embertársai megbecsülésére és felemelésére tanitó evangélium. Ennek az uj evangéliumnak Szent Páljai, Mátéi, Lukácsai voltak Kossuth, Deák, Wesselényi, Széchenyi.

Erdély nagy evangelistája, Wesselényi, a megyegyülések s az országgyülés termeiben hintette szét azokat a tanitásait, amelyek révén a páriák kasztja rövidesen emberi jogegyenlőséghez jutott. Mindezt a csodát Wesselényi Erdélyben egyetlen rövid országgyülésen, az 1834. évin érte el. Megindította az erdélyi reformkorszakot, belevitte az erdélyi lelkekbe a megujhodás szükségességének tudatát. Ami eszméket Erdélyben 1834-ben s az ez évi országgyülést megelőző vármegyei közgyüléseken széthintett, azok mind termékeny talajra találtak, de a távollétében megtartott következő országgyüléseken, az 1837., 1841. s az 1846/47. évieken is meglátszott, hogy az országgyülés vezetése az alvezérekre maradt, hogy hiányzott a nagy, félelmes eszü bajvivó, hiányzott a roppant agitáló erő, a nagy eszmék képviselete, a hatalommal való szembeállás veszélyt nem ismerő hősiessége. Szürke korszak következik, mely előrevitte ugyan Wesselényi megváltó gondolatait, de jórészt megalkudott az udvari politikával s kivilágitja a városait, ha Estei Ferdinánd, a Wesselényit börtönbe juttató királyi biztos látogatást tesz. Erdély Achillese, Wesselényi majd csak 1848-ban jut ujra méltó szerephez. De az 1834-es és 1848-as erdélyi országgyülések közé eső időben mégis az ő tanitásai uralkodnak.

Fizikuma megrokkant, szemevilága elveszett az üldözés évei alatt, de lelke legfeljebb meghiggadt. Eszméiből egyet sem engedett el, koncessziókat sem felfelé, sem lefelé nem tett, nem igért meg pályája egyetlen pillanatában sem a nyaktörő kérdésektől. Száz évvel később Apponyi azt irta Tisza Kálmánról* hogy államférfiui müvészetének alapvonása az volt, hogy elkerült minden nyaktörő kérdést. Wesselényi államférfiui müvészete pontosan az ellenkezőből állott, abból, hogy egyetlen nyaktörő kérdést sem került el s a nyakát törte, de eszméit átvitte két haza vérébe. Ebben Kossuth és Tisza István gróf hasonlitott legjobban hozzá, két politikai véglet, mely azonban találkozott a végtelen és önzetlen hazaszeretetben.

"Az anarchiától mentve tartás". Bécs végzetes politikája

Az 1834. évi országgyülést feloszlató királyi leirat megigéri uj országgyülés mentül előbb való összehivását, de kiemeli, hogy a feloszlatás célja "az anarchiától mentve tartás".

---

* Apponyi Albert gróf: Parlamenti müködésem emlékei.

A feloszlatás nyomán az ellenzéki érzelmü báró Kemény Ferenc és Zeyk Dániel kormányszéki tanácsosok, gróf Haller István, gróf Degenfeld Ottó, báró Bánffy Ádám, Ugron István főispánok, Mara József aranyosszéki főkirálybiró, báró Bánffy László főispáni helytartó otthagyják méltóságaikat.

Bármilyen tragikus hangulatban ért véget ez az országgyülés, Erdély királyhüségén ez semmit sem változtatott, meggyászolják a rövidre reá meghalt Ferenc császárt, majd ünneplik az uj királyt, V. Ferdinándot. A királyi biztos, a rosszemlékezetü Ferdinánd főherceg, már az 1835. évi május havában végiglátogatja Erdélyt és tiszteletére mindenütt kivilágitják a városokat és nagyban ünneplik. Hogy a szivekben mi volt megirva, az nem tünik ki az egykori sajtóközleményekből, de elképzelhetjük, mi volt Erdély valóságos hangulata az 1834-es országgyülés erőszakos feloszlatása után. Mindenki érezte, hogy az udvar hatalma nagyobb, mint a nemzeté s hogy Erdély gyeplője az udvari hatalmasságok kezében van. Maga Wirkner Lajos, az udvar hü embere, udvari tanácsos, a királyok intimusa, beismeri "Élményeim" cimü munkájában a 40-es és a megelőző időkkel kapcsolatban, hogy "megcáfolhatatlan igazság az, hogy Bécsben Magyarországra nézve két kormány van, a magyar és az osztrák... Az első a leg-

főbb politikai udvari tisztségekből, tulajdonkép a magyar udvari kancelláriából állván, a közigazgatási tárgyakat minden akadály nélkül elintézheti, a magas politikát illetőleg azonban meghallgatják ugyan a magyar udvari kancellárt is, sőt a kezdeményezés, valamint magától érthetőleg azon kötelesség is, hogy javaslatokat tegyen, szintén őt illeti, de a véghatározást azok fölött mindig a többségben levő osztrák minisztérium állapitja meg." /143. lap/. Igy volt ez Erdéllyel is. Ugyancsak Wirkner irja ebben a munkájában, hogy Ferenc császár elhunyta után a legmagasabb kormányhatalom a triumvirátus kezében volt összpontositva, melynek tagjai voltak Lajos főherceg, aki már Ferenc császár uralkodása alatt is résztvett a kormányzásban, Metternich herceg és Kollowrath gróf államminiszter /88. lap/. A triumvirátus akként müködött, hogy a fontosabb ügyek az államtanácsi értekezlet elé kerültek, amelyben Wirkner szerint az ügyek természetéhez képest ausztriai vagy magyar államtanácsosok, de ezeken kivül a miniszterek, Hartig gróf, Nádasdy gróf és később Cziráky gróf is mindig résztvettek, ugyancsak ő irja, hogy Kollowrath grófnak "szentlelke" Pipitz udvari tanácsos volt, de döntő szerepe volt Gervay államtanácsosnak is.

AZ 1837. ÉVI NAGYSZEBENI ORSZÁGGYŰLÉS AZ UNIÓ JOGTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

Ferenc császár halála. V. Ferdinánd a trónon

A felszabadulás érzése töltötte el Erdély népét is Ferenc császár 1835. évi halálakor. Egyéniségét Erdély egyik nagy fia, egykori szellemes irója, Bölöni Farkas Sándor igy jellemzi Naplójában:* "1835. márczius 6-ikán eljutott hire, hogy I. Ferencz császár meghalt. Furcsa nézni az embereket ezen hirre. Mint midőn a tündéres, varázslatos játékszini darabokban egy perczben változik hely és személyzet, olyforma jeleneteket láthatni. A szerepek merőben meg vannak cserélve: kik nehány hetek óta busongó képpel s benn rejlett fájdalom vonásival járdalának, most felemelt fővel, sugárzóbb szemekkel s reménytelve tekintgetnek széjjel. Valamelyektől azt is hallám, hogy mintha a nép is visszakapta volna régi fényét. Kik pedig jártának eddig felemelt fővel, lenézve a megvertekre, megdöbbenve vonultak most egybe s járnak rémült, megalázkodó képpel, mint a római triumphator szekere mellettiek. De meddig tart e szerepek megcserélődése? Hah, nem a rabnak szabadságróli rövid álma-e ez, melyből lánczai zörrenése rebbenti fel? Az uj trónusralépés napja nagy

* Erdély öröksége, IX. kötet.

lotteriavonás napja a nemzeteknek. Azt mondják, Ferencz császár becsületes jó privátus ember volt s házi erényei voltak. Azt mondják, hogy Erdély iránt hozott kemény határozatait nagyon bánta volna, ezekkel képzelgett s betegségében siettette volna halálát... Ferencz császár jó keresztény, emberszerető és jóltevő volt... De mégis, uralkodása egész históriája azt mutatja, hogy előtte az ember és a monarchia egészen különböző portékák voltak. Születve és nevekedve uralkodónak, ő csak uralkodót és engedelmes szolgákat ismert, örökségül általvett elveit hiven megtartotta s követte és talán egész lelki nyugalommal tette azt, mert azoknak származásuk nem tőle eredtek, hanem sok lefolyt századok intézeteiben gyökereztek s mint Istentől rendelteket talán vallásos kötelességének vélte épen ugy fentartani s hátrahagyni. Népei annyi sérelmének, az emberiség jussai elnyomásának, az értelmesedés gátlásának, az ész tökéletes békében tartásának nemcsak ő volt egészen oka, hanem a monarchia rendszere. Az ő személyében volt ugyan egyesitve az önkény egész hatalma, hanem az kisugárzott aztán belőle minden tisztviselőre és katonára, le a bakterig. S e szerint vala alatta minden tisztviselő kisebb és nagyobb önkényi uralkodó s gyakoroltatott az önkény, kisebb és nagyobb hatalmi plenipotentiáriusok által minden népeinél."

Amikor Ferencnek az 1835. március 2-án hetvennyolcéves korában, negyvenhárom évi uralkodás után történt halála után fia, V. Ferdinánd foglalja el a trónt és Magyarország Rendeinek az egri érsek által a királyi pár elé vezetett küldöttsége tiszteleg az uj királyi pár előtt, a királyné az üdvözlőbeszédre adott válaszában büszkén arra hivatkozott, hogy "férje ereiben a nagy Mária Terézia vére csergedez".

Mária Terézia vére nem látszott meg V. Ferdinánd uralkodásán, sem Magyarországon, sem Erdélyben. Maradt továbbra is mindkét országban a Ferenctől örökölt udvari szellem, a maradiság szelleme, a két ország gyanus szemmel nézése, reformtörekvéseik meg nem értése, a korszellemmel való szembehelyezkedés.

Uj erdélyi országgyülés sürgetése, majd előkészitése

Az 1834-es országgyülés feloszlatása és a diktatura bevezetése után az erdélyi vármegyék és székek nem szünnek meg ujabb országgyülést követelni. Az összes megyei közgyülések főtémája ez. Érzik a vármegyék, hogy országgyülés nélkül nem tudják érvényesiteni alkotmányos törekvéseiket.

Az 1836. év julius 17-én Közép-Szolnok-vármegye közgyülése azzal az indokolással ir fel a királyhoz

uj országgyülés érdekében, hogy annak minden esztendőben tartását törvény rendeli; Küküllő-vármegye október 29-iki, Belső-Szolnok-vármegye december 5-iki, Felső-Fehér vármegye december 1-i közgyülésein szintén uj országgyülést kér. De a hangulat a vármegyei közgyüléseken is lényegesen megcsendesült, igy az Erdélyi Hiradó 1836. évi 51. számában olvassuk, hogy Közép-Szolnok-vármegye december 21-iki közgyülésén az oppozició nagyon mérsékelt volt.

Amikor az 1835. február 6-án kelt királyi leirat, Ferenc császár egyik utolsó müve, feloszlatta az erdélyi országgyülést s felfüggesztette az alkotmányt, Estei Ferdinánd főherceget teljhatalmu királyi biztossá nevezve ki, tárt kaput nyitott Erdélyben az önkényuralomnak.

Igy tartott ez az 1837. évi április hó 17. napjáig, amely napon mégis csak összeült a nagyszebeni országgyülés.

Horváth Mihály erre az országgyülésre azt jegyzi meg,* hogy ez az országgyülés a Magyarországgal való egybeolvadás tekintetében azt tanusitotta, hogy a Rendek erre még nem voltak megérve és "nem lehet sajnálkozás nélkül nem szemlélni azon, részint önzésből, részint elfogultságból s helytelen nagyralátásból eredt separa-

---

* Huszonöt év Magyarország történelméből, II. 350. és köv. lapok.

tismusi hajlamot, mellyel az anyaország egyesitési törekvései ellen tiltakozva, azon pozsonyi törvénycikk ellen, mely ezen egyesülés első lépéseül, a részek visszakapcsolását megrendelte, egy élénk hangu feliratot intéztek".

Horváth Mihály megállapitása téves. Az igazi Erdély, amelyet már az 1833. évi országgyülésen is Wesselényi és ellenzéki pártja képviselt, rendkivüli erőfeszitéseket követett el már akkor a Magyarországgal való unió érdekében. A baj az volt, hogy az udvar által kiválasztott s országgyülési tagokul meghivott királyi hivatalosok, vagyis a regalisták az országgyülés többségét alkották s a felirat a többség müve volt. Az igazi Erdély az unió mellett volt már akkor is.

Megint Estei Ferdinánd főherceg. Kibuktatása

Az 1837. évi országgyülés királyi biztosa is az 1834. évi országgyülésen szomoru szerepet játszott Estei Ferdinánd főherceg volt.

Ezen az országgyülésen erősen megérzett báró Wesselényi Miklós kényszerü távolléte. De szerencsére ott volt még a régi nagyok közül Zeyk Dániel, Zeyk József, báró Kemény Dénes is és ismét ott fénylik id. gróf Bethlen Jánosnak nagy szelleme.

Báró Kemény Dénesnek és az öreg, id. gróf Bethlen Jánosnak tulajdonitották Estei Ferdinánd főhercegnek,

az 1837-es országgyülés aulikus szellemü és folyton kellemetlenkedő királyi biztosának megbuktatását a kormányzói választásnál. Erről Barabás Miklós, a nagy festőművész Erdély akkori viszonyait is hüen festő Emlékirat-ában olvassuk: "Marosvásárhelyről Nagyszebenbe mentem, hol épen az országgyülés ült egybe erdélyi kormányzót választani. Nagyban ünnepelték báró Kemény Dénest, mert ő eszelte ki az öreg Bethlen Jánossal együtt, hogy Estei Ferdinánd főherczeggel szemben 90 ellenzéki képviselő 115 regalista képviselő fölött diadalt aratott, vagyis, hogy a kisebbség többséget ért el a szavazásnál. Ez a tény első pillanatra lehetetlennek látszik, pedig nagyon egyszerü számitás az alapja. S hogy mindez megeshetett, csakis a többségben levő regalisták elbizakodottságán mult. Báró Kemény Dénes és gróf Bethlen János a választás előtt megkérdezték a király által egybehivott regalistákat, kire szavaznak. Kire másra, mint a főherczegre! -- volt a válasz. Miután azonban hármas kandidálás volt, a főherczeg mellé Jósikát és Kornisst, mások megint Nopcsát és Kornisst jelölték. Már most aztán világos volt, hogy a főherczeg 115 regalista szavazatot fog kapni, a mellette jelölt két-két névre pedig mindössze 230 regalista szavazat jut, ami három személy közt, vagyis Jósika, Nopcsa és Korniss közt elosztva, fejen-

kint mintegy nyolczvan szavazatot jelent. Igy aztán ha az ellenzék egyöntetüen erre a három jelöltre adja le a kilenczven főnyi szavazatát, lehetetlen, hogy a főherczeg a hármas candidatióba bejusson. Nehogy valaki ezt a számitást elárulja, a kilenczven képviselőt egy negyedórával a választás előtt gróf Bethlenhez rendelték, hogy onnan együtt menjenek a gyülésbe, a hol szomoru képet vágva, igy szólott az egyik pártvezér a képviselőkhöz: 'Uraim, mi gyengék vagyunk, mi nem tehetünk semmit, mindössze is a lelkiismeretünk megnyugatására mint jó hazafiak, egyszerüen leadjuk a szavazatainkat Jósikára, Nopcsára és Kornissra, a mi kedves honfitársainkra.' A szavazás eredménye azután mindenkit meglepett, Bethlent és Keményt kivéve, mert senkinek eszébe sem jutott erre gondolni. Jósika 170-en felül, Nopcsa 160, Korniss 145 szavazatot kapott. Báró Kemény Dénes azonban meg levén győződva arról, hogy e három jelölt közül bármelyik lemond a negyedik helyre szorult főherczeg javára, azt inditványozta a szavazás előtt, hogy azon esetben, ha a jelöltek közül egyik vagy másik lemondana, ne a legközelebbi legtöbb szavazatot nyert személy jöjjön ennek helyébe, mert ez az eredmény nem volna -- a többség kifolyása, hanem egészen uj választás tartandó. Számitott arra, hogy a főherczeg uj választás alá ugysem veti magát. Az ország-

gyülés báró Kemény inditványát, biztos többsége tudatában, gyanutlanul elfogadta. Csak a furcsa eredmény után látta, hogy milyen kelepczébe jutott. A helyzet annál komikusabb volt, mert a regalisták már a választást megelőző napon nagy bankettet tartottak, sürün éltetve a főherczeget. A választás utáni estén pedig az ellenzék bankettezett, éltetve vezetőit."

Ez a szellemes választási trükk mentette meg Erdélyt a magyarellenes főherceg gubernátorságától. Egyuttal meg is büntette ezzel Erdély Estei Ferdinánd főherceget az 1834. évi országgyülés-ellenes magatartásáért.

Ez az országgyülés is a szokásos formákkal kezdődött. A Karok és Rendek mindenekelőtt a királyhoz és a királyi családhoz való hivségi /hódolati/ esküt tették le, az 1744. évi 4. és 6. törvénycikk szerint. Az országgyülés jegyzőkönyvei szerint a jelen nem levő nemesek a vármegyékben, székekben tették le a homágiumot. Az 1837. április 17-iki ülésről olvassuk, hogy a Rendek "a királyi biztos őfensége előtt a hódolási hitet a hazai -- erdélyi -- törvényekben -- 1744. évi 6. növelláris artikulus -- foglalt esküforma szerint égő készséggel letették". Az eskü mintája, a formula juramenti, ebbe a törvénycikkbe belefoglaltatott. A főherceg királyi biztos viszont ugyanakkor letette

a király nevében és lelkére a biztositó /királyi/ esküt. A hódolati eskü, majd a királyi biztos által letett királyi eskü, az alkotmányt biztositó eskü elhangzása után a Rendek letették az unionis juramentumot. A homagiale instrumentumot, vagyis a hódolati eskü letételéről hitelesités készült, az országgyülésen jelenlevő minden követnek aláirásával s a három nemzet pecséteivel megerősitett ünnepélyes okmányt, a hódolati eskü okmányát, a királyi biztos által a király lelkére letett esküt az esküszövegekkel törvénybe iktatták. Az 1837. junius 16-iki országos ülésen a Rendek által letett hódolói hitről két példányban készitett, tisztába irott és bekötött homagiale instrumentumból az egyik példányt az erdélyi Országos Levéltárban rendelték elhelyezni, a másik példányt az országgyülés elnöke és két itélőmester aláirta és a három nemzet pecséteivel hitelesitette.

Erdély sérelmei

Az 1837. év tavaszától az 1838. év március 31. napjáig tartott nagyszebeni országgyülés százötvennégy országos ülést tartott s jegyzőkönyvei két hatalmas, nagyalaku kötetben 1952 oldalra rugnak. De eredményei nem voltak korszakalkotók.

Ezen az országgyülésen az ellenzék száma még jobban megnőtt, mert az 1834-es események után tovább

szolgálni nem akaró főispánok és kormánytanácsosok mint megválasztott követek jelentek meg.

Pálffy János irja a "Magyarországi és erdélyi urak" cimü müvében, hogy az 1837-iki nagyszebeni országgyülésen "a konzervativok, összejöveteleiken csak pipával kinálván meg őket a gazda, pipásoknak neveztettek el, az ellenzékiek pedig sonkásoknak, ezek Szebenben minden estve gróf Teleky László követtársuknál jöttek össze, ahol ital és étel és e között sonka is nagy bőségben volt. Ezen két elnevezés egészen 1848-ig fenntartotta magát." Ez országgyülés közel egy esztendei müködése alatt azonban korántsem történt annyi, amennyi a magyarországi ugyanezen ciklus szellemi termelésének csak valamelyest is megfelelt volna, de elévülhetetlen érdemeket szerzett ez az országgyülés is az országgyülés törvényes jogainak visszaszerzése körül.

Erdély legnagyobb fia, Wesselényi, hiányzott és az ő lelkét, páratlan szellemiségét és temperamentumát nem tudta senki sem helyettesiteni, az ő nagy, emberi jogok kivivására tudományos rendszerességgel is felkészült, müvelt szellemét, szinte démoni energiáját pótolni senki sem tudta. Nem volt, aki hangot adott volna azoknak a gondolatoknak, amelyeket Deák, Kossuth, Wesselényi, Széchenyi ugyanebben az időben lángoló betükkel irt fel a magyar politikai élet ég-

boltozatára. Jeles alvezérek voltak ugyan, de hiányzott a vezéri ihlet. A nemzeti ellenállás szellemét örökölte ugyan ez az országgyülés az 1834. évi lelkes és elszánt országgyüléstől, de mintha Wesselényi távolléte és üldözése, az udvar sátáni munkája, amit az országgyülési és vármegyei szólásszabadság ellen kifejtett, az országgyülés Wesselényi által ajándékozott kősajtójának lefoglalása, az 1834-es országgyülés időelőtti szétkergetése, halkabbá tették volna ezt az országgyülést. Fájdalmas akkorddal kezdődött és végződött: tiltakozással az 1834-es országgyülés törvényellenes feloszlatása ellen. A tizenhetedik országos ülésen báró Kemény Dénes, az alvezérek egyik elismert legnagyobbja az 1834. évi országgyülésen, szóvá teszi "a Leopolddali kötéslevélbeni sérelmek felfejtését" mondván: "Meg vannak rongálva törvényeink, meg van alapjaiban renditve alkotmányunk, sérelmeink tömege oly temérdek, hogy a ki azokba ereszkedik, nem tudja, hol kezdje... Törvényeink, jelesen Ulászló I. D. 10. art. s a Comp. II. R. 1. T. 8-ik pontja gondoskodtak arról, hogy senki méltatlansággal Gyüléseken, sőt azon kivül ejtett szavaiért is ne illettethessék és mi közönségesebb, mi mindennapibb mostanság mégis mint azon esetek, melyek által ezen törvények bátorságositása -- mi nélkül a Gyülések hatósága el van

enyészve -- kétségessé tétetik? Ugyanis mire voltak és vannak intézve azon fenyegető rendeletek, melyekkel 1833-on innen a törvényhatóságok törvényes határozatai visszavevésére kényszergettetnek, mire báró Wlassics Őexcellenciájának 1833-ban hazánkba katonai erővel küldettetése és a törvényhatósági gyüléseknek törvény ellen mindenütt egyszerre és néhol katonacsapatok fel és alá járkáltatása közötti tartatása, mire a törvényhatóságokhoz ugyanakkor bocsátott királyi levél ijesztő szavai, mire a királyi biztos őherceggségének hasonló hatalommali béküldettetése, mire a mult országgyülésre jött királyi leveleknek az országgyülést méltatlan vádakkal illető, lealázó és a legfelsőbb hatalom közbevágásával fenyegető szavai, mire azon országgyülésnek, melyet, hogy valami törvénytelent tett volna, még senkitől sem hallottam publice vádoltatni, mindeddig hallatlan és törvénnyel ellenkező módon fegyverzörgés közötti szétoszlatása, mire a kormányszékhez jött akkori királyi levélnek, melyben az ország Rendei a legnagyobb polgári bünnel vádoltattak, minden nyelvekre általforditása és a köznép közötti kihirdetése iránti rendelés, mire az igazgatás minden ágaira polgári és katonai hatalomnak egy személyben lett pontositása, mire a törvényhatósági bétiltása és a tisztek letételének, általánosan és részszerént mások tételének is ugyanazon határtalan

hatalommal felruházott személyre bizattatása, mire azon üldözések, melyekkel több érdemes hazánkfiai törvény és haza melletti buzgólkodásokért keresett okokbóli köznyomozatok és perek által háborgattatnak? Ennek számtalan példái között melyikünk tudását és részvételét kerülte el ama derék hazánkfiának, kinek lelkierejétől kitartást az erős és erőt kölcsönözött a gyenge is, szülötte földjétől törvénytelen utoni kizárattatása kesergettetése? Felesleges mondani tekintetes Karok és Rendek, hogy báró Wesselényi Miklósról szólok..."

Különös véletlen, hogy majd az országgyülés záróülésén ugyancsak Wesselényi siratása lesz az epilógus.

A május 23-án tartott országos ülésen gróf Bethlen János bőven kifejti, hogy "aki hazánkban a konstitucionális élet állapotját látja, meggyőződik arról, hogy a provizórium megszüntetése legsürgetőbb tárgya az országgyülésnek." Mivel attól fél, hogy ha először a sérelmeket veszik el, ez több hetet fog igénybevenni és a kormány békétlenkedni fog, először a választásokat szeretné megejteni.

Tudnivaló ugyanis, hogy még nem orvosoltatott az a sérelem az 1837-es országgyülésig sem, hogy az ország nagyrangu tisztviselőit az országgyülés válassza és a helyettesités, a substitutio, amely a kormánynak

alkalmat szolgáltatott arra, hogy tőle függő tisztviselőket alkalmazzon, továbbra is divott.

A május 24-iki ülésen gróf Teleki László nyiltan kifejezésre juttatja, hogy azok a sérelmek, amelyeket a kormány 1834-től kezdve okozott, "mindenek között a legnagyobbak és legfájdalmasabbak, mert egy legfelsőbb helyről érkezett panasz következésében a törvényhozótestület minden tette és munkálata, melyet csak helyben nem hagyni van jussa a kormánynak, megsemmisittetett, kasszáltatott, egy olyan hatalom állittatott fel, melyet törvényeink nem ismernek s mely minden, csak valamennyire szabad alkotmány lehetőségét kizárja... Amely országban oly sokféle visszaélések gyakoroltatnak, mint itt, ott lehetetlen, hogy a nemzet végre fel ne ébredjen. A kormány legnagyobb büne, hogy az országgyülésen oly szoros korlátok közé szoritott nyilvánosságot a vármegyékben is megszoritotta és ha a vélemény a vármegyékben prés alá nem jutott is és ugy, mint másutt, az ország egyik pontjától a másikig ellenállhatatlan gyorsasággal nem is futott el, legalább mint vélemény megvonta magát a vármegyeház teremében, de ezt a kormány megakadályozta. A vármegye szabadságát, melyben a legfőbb szabadsági garancia van, ugy körülirá és oly szoros korlátok közé szoritá, hogy azt mindenütt eltöröltetettnek lehet tartani."

Ugyanezen az ülésen Zeyk Dániel, Alsófehérmegye követe felsorolja a Leopoldinum Diploma és az azóta keletkezett törvények számtalan megsértését, ugy hogy "polgári alkotmányunk garanciái elvétettek, annak csak omladékaival dicsekedhetünk és vérző szivvel tekintünk szinte holt betükké és regékké vált törvényeinkre... A fejedelmek ereje csak a nép szeretete és megelégedése." Felsorolja a sérelmeket, melyek legnagyobbjai: az egyházi és székely nemesség adóztatása, a választás alá jövő hivatalok helyettesités által való betöltése, katonaujoncok állitása országos határozat nélkül, a törvényhatósági gyülések megszüntetése, az 1834. évi országgyülés óta hosszas ideig nem tartása marchálisoknak. "Elvétetett azon egyetlen mód a hazafiaktól, melyen szivük fájdalmát, a törvényen ejtett ezen uj sértést a felséges ur elé terjeszthették volna... Még barátságos társaságokban, háznépek bizodalmas körében sem önthettük ki szabadon szivünk fájdalmát. Ezen ország, hol nyiltszivüség a nemzeti karakter és ki-ki száján szokta hordozni, ami szivén fekszik, eltölt kémekkel, kik magukat barátságos társaságok és háznépek szent körébe béfurván, minden szó után leselkedve, ártatlan beszélgetések értelmét elfacsarva, sőt hamis ráfogásokkal pótolva sietnek feladásaikat megtenni."

Az országgyülés mihamar a tisztviselők választásá-

hoz fogott. Ezzel számos ülésen foglalkozott és kiemelték, hogy „Erdélyben több függ, mint más alkotmányos országokban, a tisztviselők individualitásától és ha a tisztviselők nem mentek azoktól a hibáktól, amelyektől a törvény eltiltja őket, si timore, stupiditate, odio et amore nem mentesek, képzelhetni, hogy csaknem a birói függetlenség megfertőztetéséig nyitva az ut a demoralizációra."

Az országgyülés hangulatát legélesebben Zeyk József, Dobokavármegye követe, fejezte ki, amikor azt javasolta, kérjék meg a királyt, hogy "törvényeink legvilágosabb kifejezéseit követve, ezután ne substitutio, hanem mindenkor törvényes választás utján töltse be azon hivatalokat, amelyek választás alá tartoznak" és kifejezendőnek tartja, hogy "a Rendek csak olyan kormányt tekinthetnek törvényesnek, amelynek minden tagja a Rendek által választatván, törvényes módon konfirmáltatnak a Felségtől és az ország Rendjei által iktattatnak bé hivatalaikba."

Ez az országgyülés sokat foglalkozott a bevett vallásokat ért sérelmek helyrehozásával is.

A magyar nyelvért. A latin ellen

A pozsonyi országgyülésnek a magyar nyelvért folytatott küzdelmei csakhamar megjelennek az 1837-es nagy-

szebeni országgyülésen is. Szőnyegre kerül, hogy a törvénycikkeket szerkesszék magyar nyelven.

Nem hónapokat, nem éveket, hanem évtizedeket, egész korszakot tölt ki a magyarnyelvü törvény alkotásáért való küzdelem, mely párhuzamosan folyik Magyarországon és Erdélyben. A latin nyelvet szivósan portálja Bécs, nehogy a magyar nyelv léphessen a helyébe. Bécs, az államtanács kerékkötő álláspontját leghivebben az államtanács 1833. évi ülésezésén elhangzottak domboritják ki. Purkhart Norbert államtanácsos szerint* az egész monarchiában legjobb lenne a latin diplomatikai nyelv, ez kizárja a népek versengését, a magyar nyelvet a lakosság egy része s a melléktartományok nem értik; Mailáth György arra utal, hogy a latin nyelv uralma nem tartható fenn tovább, az egész országban a magyar törvényforditást használják s szeretné, ha a magyar forditást is szentesitené a király; Reviczky kancellár Mailáth mellé áll s azt mondja, hogy az osztrák örökös tartományokban a pátensek nemcsak németül adatnak ki, hanem a lakosság nyelvén is, mindkét nyelven való császári aláirással, csak az eredeti példányt, a Mutterpatentet irja alá a császár németül. Metternich álláspontja: "Magyar királyság sok nép komplexuma, a melyben

---

* Szekfü Gyula: Iratok a magyar államnyelv történetének kérdéséhez, 411. l.

a magyar -- kisebbség. Ha a magyar királyság egész területén egyedül magyarok laknának, a magyar nyelv lenne uralkodó... A természet itt is megmutatja a helyes utat... A latin nyelv mint legmüveltebb nyelv szerepel az egész civilizált Európában... Még a magyar nyelv eléri a kimüvelt latin nyelvet, évszázadok fognak eltelni... Magyarország politikai határain belül nagy államterületeken idegen a magyar nyelv. Ha a jövőben a törvények magyar nyelvüek lennének, a népesség kétharmadrésze megfoszttatnék a törvények hiteles megismerésétől." Kivánsága tehát az, hogy "a törvények latin szövege minden időkre maradjon egyedül authentikus szöveg."

A kérdés megoldása elhuzódik, üzenetváltások tömege indul meg, mig végre az 1834. május 28-iki pozsonyi felirat ezt mondja -- s ez Erdély szivverése is: "Nem kisebb fájdalommal érzik a hazafiak annak a sulyát, hogy a nemzeti nyelvvel való élhetés s annak előmenetele egy holt nyelvnek eddig gyakorlott hatalmával zárva tartatván, a magyar nemzettől megtagadtatik azon boldogság, hogy szive minden kivánatit egyedül anyai nyelvén önthesse ki szeretett fejedelme atyai keblébe, hogy honi nyelven kiadandó királyi válaszokat nyerhessen s hogy ugyanazon nemzeti nyelven hozandó törvényeknek engedelmeskedjék. Meg vannak a felől tökéletesen győ-

ződve, hogy egy holt, a világ diplomatikai köréből már számkivetett s a hazafiak gyakorlatában is naponként inkább s inkább enyésző nyelv a közdolgok viselésére többé nem alkalmas, sőt hogy annak a két nyelven folytatott munkák késedelmeztetésével járó használata annál kevésbbé egyezhet meg a század lelkével, mentől erősb sarkon alapul mint felségednek, mind önmagunknak azon szándéka, hogy a nemzeti test alkotmánya gondosan hozandó törvények s a honi nyelv kötelékével is megerősitendő nemzetiség által örökre gyökereztessék meg."

A király válasza negativ: a törvények latin szövege kétség esetében irányadó maradjon.

A pozsonyi Rendek azt válaszolták erre 1835. nov. 24-ikán, hogy "A királyi válasz negyvenhárom esztendővel visszamegy, a deák és magyar nyelven alkotandó törvények szerkesztetései közül az elsőséget a deák nyelvnek kivánva tulajdonitani s igy itt is valóságos hátralépést foglal magában... A magyar nemzet érezvén és általlátván nemzeti legszentebb érdekeit s meg levén győződve arról is, hogy törvényei hozásában s közigazgatásában használtathatik és használtatnia kelletik is, maga az értelmi, erkölcsi és tudományi pallérozódás is a nyelvnek kimüvelődésével haladván előre, e kettő mindenkor egy arányban áll, a KK és RR ezennel kinyilatkoztatják, hogy a királyi válaszhoz és ennek elvei-

hez soha járulni nem fognak s abban, hogy törvényhozásuk és közigazgatásuk a deák holt nyelvnek, ennek a középkor szülte homályos századok megavult maradványának tovább nem viselhető jármát hordozza és anyai nyelve az európai s még a cs. k. örököstartományokbeli törvényhozásból és közigazgatásból is mindenütt számüzött és illendő helyet már csak a régiségek tudós buvárjainak tanitószobáikban található deák nyelvnek még tovább is szolgálója legyen, egyáltalában meg nem egyeznek..."

Ez az 1835. évi pozsonyi akkord átsüvitett a Királyhágón is és inspirálta Erdély Rendjeit.

Az 1837. évi nagyszebeni országgyülés folytatta a magyar nyelvért való küzdést.

Amikor a királyhoz felirt, hogy Erdély hivatalaiban a hivatalos nyelv s a törvények hiteles szövege a magyar nyelv legyen, a szász sajtó ez ellen foglal állást.

De Erdély mágnásai is törhetetlenül állottak a magyar nyelv jogai mellett. Maguk is magyarul beszéltek, bár a legtöbb több nyelvet ismert. Az erdélyi közéletben ebben a korszakban már alárendelt szerepe volt a latin nyelvnek.

Az udvar kémei 1835. január 18-ikáról azt jelentik* a Nemzeti Kaszinó pesti báljáról, hogy "a

* Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 398. l.

mágnások azon nem érintkeztek a reakcionáris küldöttség tagjaival, még az ellenzéki mágnások, gróf Széchenyi István és gróf Károlyi György sem. Lényegesen különböztek ezektől az erdélyi mágnások, nagyobb barátkozásukkal, ezért jobban is kedvelik őket. Ezek magyarul beszélnek, mig az itteniek németül vagy franczíául."

A magyar nyelvért folytatott küzdelmek során az 1837. február 20-iki ülésen báró Kemény Dénes abban a kérdésben, hogy a törvényeket magyar nyelven szerkesszék, még azt a mérsékelt álláspontot foglalta el, hogy "tanácsosabb a haza jogát a magyar nyelvre fenntartva, jobb időkre várni, mint iránta törvénycikket javallani, mely ha el nem fogadtatnék és meg nem erősittetnék, ugy a Rendek eredeti jogukat elvesztenék anélkül, hogy ujat nyerhetnének."

Cserei Miklós a február 23-iki ülésen hivatkozott arra, hogy "a magyar nyelven lehető törvényszerkeszthetést Magyarország is kérte és meg is nyerte azt, de törvényhozás utján, azon kivül — vagyis törvényen kivül — ezt itt is megnyerhetőnek lenni nem gondolja".

Gróf Teleki Domokos azt feleli Cserei Miklósnak, hogy nem igy áll a dolog: "Magyarország, kinek törvényei soká magyar nyelven hozva nem voltak, ebben a tárgyban annyi erőt fejtett ki, mennyinél többet én Erdélytől is, melynek hazai nyelven hozott törvényei

vannak, mely törvény által azoknak magyar nyelven hozásától eltiltva teljességgel nincs, a jelen körülmények között kivánni is alig mernék. Magyarország Rendei, midőn a törvénycikkelyek magyar nyelveni szerkesztetése a kormány részéről akadályra találat, azt nyilatkoztatták ki, hogy készebbek a több éveken keresztül folytatott országgyülésről törvénycikkely nélkül oszlani el, mintsem ezeket más nyelven, mint a honnin szerkesztetni, ezen erőteljes elszántságnak lett következménye a kormánynak azon engedménye, mely által igenis közel van azon időpont, midőn a testvér hon törvényeit honi és csakis honi nyelven olvasandja. Én részemről, mintsem nemzetiségünk legdrágább kincsét, nemzeti nyelvünket, melynek törvényeinkben való használásától eltiltva nem vagyunk, a törvényhozás kétségeinek tegyem ki, készebb vagyok báró Jósika Sámuelnek közelebbről tett inditványát elfogadni és az egész tárgyat hallgatással elmellőzve, boldogabb időre halasztani."

Ezen az ülésen báró Kemény Dénes ujra felszólalt, hogy a magyar nyelvre vonatkozó ősi jogokat tisztázza. Azt mondja: "Gyermek mikor szólani kezd, akkor kezd mint ember élni és nemzet akkor, mint nemzet létezni, mikor honi hangja van és ha vész a nyelv, veszve van a nemzetiség. Ki kételkedhetik abban, hogy a magyarnak

épen olyan született és elidegenithetetlen joga magyarul szólni, mint a németnek németül? ... A leopoldi kötéslevél 4. pontja tisztán az addigi gyakorlatot rendeli az országgyülési dologfolyamatban megtartani, azt pedig tudjuk, hogy a törvények 1722-ig mindig magyarul szerkesztettek. Eredeti jog, törvény, ősi gyakorlat és közóhajtás áll hát amellett, hogy a törvények ezután magyarul keljenek... Első lépés nincs még téve nemzeti felemelkedésre nemzeti nyelv nélkül." Nem tételezi azonban fel az igazgatásról, hogy kétségbe akarná vonni a Rendeknek ezen jogát és éppen ezért azt javasolja, hogy jelentsék ki a Rendek feliratukban, hogy "ezutáni törvényhozás alkalmával a magyar nyelvvel élni annyival bátrabbak lesznek, mivel azt, hogy ezen jogukat Őfelsége királyi leirata kifejezéseivel kétség alá hozni és a nemzeti elémenetel ezen leghathatósabb vehikulumának akadályt vetni kivánna, fel nem tehetik."

Ugyanezen az ülésen Zeyk József azt mondja, hogy szégyennek tartaná a magyar nyelv feletti vitatkozást elhalasztani, mert "mint a testnek a levegő, olyan éltetője a nemzetiségnek a nyelv". "Minden sérelmek között legnagyobb sérelem éppen az, hogy olyan nyelven van irva a törvény, melyet a nemzet nagyobb része nem ért, melyet éppen azon része nem ért, amely leginkább reá van szorulva annak oltalmára, a szegény, a nyomo-

rult azon egy védelmet sem esmérheti, melyet a törvény adna neki az erős, a gazdag, a hatalmas ellen... Nincs itt több elvfeletti kérdés, csak a dolog létrehozása módjáról lehet szó... Ragaszkodni kell a magyar nyelvi határozathoz, amelytől a királyi leirat által sem látjuk magunkat elrekesztve, mivel a királyi leirat csak a feliratokra vonatkozik, de nem a törvénycikkekre."

Zeyk Dániel azt mondja: "Fel sem tehetem, hogy minekutána a testvér Magyarország kérésére a királynak a törvénynek nemzeti nyelven szerkesztetését ott megengedni méltóztatott, ezen kegyelmét hiv lakosaitól megtagadhatta volna és fontolóra vévén, hogy a törvénynek, mely mindenki számára iratott, mely minden hazafit kötelez, olyan nyelven kell irva lenni, melyet mindenki érthessen, nem kivánhatja, hogy az egy idegen holt nyelven irassék és midőn Európában csak Erdély azon szerencsétlen ország, mely törvényeit nem szerkesztheti nemzeti nyelvén, -- el kivánja távoztatni, hogy más nemzetek gunyjának ki legyünk téve."

Gál János királyi hivatalos ezt mondja: "Ne halasszuk a magyar nyelv kérdését, ez a nemzetiség kérdése és azt elhalasztani egy magyar törvényhozó testnek nem lehet... velünk született jogunk van magyar törvényeket irni. Ami pedig azt az akadályt illeti, hogy kétséges, hogy Őfelsége a magyarul irt törvény-

javallatokat elfogadja-e, kérni kell reá, akkor, amikor majd a magyar törvényjavallatokat tettleg terjesszük fel megerősitésére."

Kozma Dénes zarándvármegyei követ kifejti, hogy a törvénycikkelyeket magyarul kellene szerkeszteni, az 1791. évi 31. törvénycikk, mely a magyar nyelv hol és mikénti használatáról szól, teljességgel nem tészen emlitést arról, hogy a törvénycikkelyek magyar nyelven ne szerkesztessenek, hanem csak aziránt rendelkezik, hogy az udvari és kamerális expediciókban, kormányszéki jegyzőkönyvekben, a tartománybeli főhadivezérséggel és a hazán kivül folytatandó hivatalos levelezésekben a latin nyelv tartassék meg.

Zeyk József azt mondja: "A mindenkit egyformán kötelező törvénynek, mely valamely tudós casta kirekesztő tulajdona nem lehet, mely éppen ugy szól a gazdaghoz, mint a szegényhez, a miveltheż, mint a miveletlenhez, olyan nyelven kell iratni, amelyet azok, akiket kötelez, értenek... tekintsünk Európa minden nemzetei előttünk álló példájára, Portugál partjaitól az Ural bércéig, a fagyos Izlandtól Szicilia virágos partjáig, van-e valahol kivülünk csak egy nemzet is, amely ne honi nyelvén alkotná törvényeit? Ezen igazság egyformán el van ismerve ott, hol népnek a törvényt alkotni tiltott, hol autokrata

önkénye szabja azt ki. Ébredjünk fel végre mi is százados álmunkból — kiáltva szólit az előrehaladó Európa minden nemzetei példája. Ne maradjunk egyedül hátra, haladjunk utánuk!"

Czikó Ferenc dobokavármegyei követ ezt mondja: "Sem az 1795-beli 31. törvénycikkelyből, sem semmi más létező törvényeinkből nem látom azt, hogy mi törvényeinket deák nyelven irni kötelezteténk... ha lehetett nemzeti nyelvünk fejletlenebb időszakaszában törvényt irni magyarul, ha ezen jogunkat a felséges ausztriai ház oltalma alatt is félszázadnál huzamosabb ideig gyakorolhattuk és ha végre szabad volt a Rendeknek 1744-ben minden eziránti előleges törvényhozás nélkül, az akkori szomoru idők körülményeihez képest, a nemzeti nyelv helyett a deákra térni által, kérdés alá többé nem hozattatik, hogy ugyanazon az uton sokkal több joggal térhetünk vissza a nemzeti nyelvre, mint ahogy tőle egykor eltértünk."

Gróf Teleki László fogarasi követ mondja: "Teljes jogunk van arra, hogy törvénycikkelyeinket magyar nyelven irjuk és ha ez ellen azt hozzák fel, hogy az 1744-től fogva a latin nyelven való hozatal volt divatban, erre könnyü a felelet, mert ezt az esztendőt megelőzően törvényeink magyar nyelven irattak."

A magyar nyelv kérdésében ezen az országgyülésen háromféle vélemény volt. Az egyik szerint rögtön magyar nyelven készitsék a törvényeket, a másik feliratot javasol annak kijelentésére, hogy az u.n. hódolási törvénycikkelyt -- amely az uj királyt Erdélyben is megerősiti — magyar nyelven fogják felterjeszteni, a harmadik vélemény pedig az volt, hogy a hódolási törvénycikkelyt latin nyelven készitsék ugyan, de fejeztessék ki a kisérő feliratban a Rendeknek az a kivánsága, hogy ezután a törvényeket magyar nyelven kivánják szerkeszteni.

A kormányszék az országgyülés kivánságai közül a harmadik álláspontra helyezkedett, mire gróf Teleki Domokos a november 23-iki ülésen mélységes fájdalmát fejezi ki, mondván: "Ott, ahol jussok léteznek, ahol oly szent jogok forognak fenn, amilyen egy nemzet joga anyanyelvéhez, az egyeztetés ily nemét még képzelni sem tudta. Anyanyelvünk szent ügyét kérelem tárgyává ne tegyük."

Igy gróf Teleki Domokos és gróf Teleki László élesen állást foglalt az ellen, hogy a király engedelmét kérjék a törvényeknek magyar nyelven szerkesztésére.

Érdekes volt báró Jósika Sámuel királyi hivatalos javaslata, amely Kolozsvármegye inditványán ala-

pult, t.i., hogy "A nemzet érdeke kivánja a magyar nyelvnek miveltetését és annak diplomatikus állásra leendő felemeltetését és igy a Rendek forró óhajtása az, hogy magyar nyelven szerkesztessenek a törvények és állhatatosan hiszik a Rendek, hogy a Felség, ki a testvér magyar hazának magyar nyelven kelt legelső törvényét magyar nyelven erősitette meg... bizonyosan méltányolni fogja a Rendek e tárgybeli kérelmét..."

Három álláspont alakult ki. Báró Kemény Dénes azt javasolta, hogy a magyar nyelvre nézve tanácsosabb, a haza jogát fenntartva, jobb időkre várni, mint iránta törvénycikket javallani, mely ha el nem fogadtatnék és meg nem erősittetnék, ugy a Rendek eredeti jogukat elvesztenék a nélkül, hogy ujat nyerhetnének, — mig gróf Teleki Domokos inkább azon az álláspontón volt, hogy törvényjavaslat nélkül a feliratban fejezzék ki azt az álláspontjukat, hogy a Rendeknek joguk van a törvényeket magyar nyelven szerkeszteni. Gróf Kemény József viszont azt javasolja, hogy tegyék azt, amit a magyarországi Karok és Rendek tettek, terjesszenek fel ebben a tárgyban törvényjavaslatot.

A határozat az volt, hogy feliratban fejezzék ki az országgyülés álláspontját. Ennek az indokát, vagyis azt, hogy nem készitettek törvényjavaslatot, Weér Farkas fejezte ki: "... semmi törvény sem tiltja el a

Rendeket attól, hogy magyar nyelven szerkesszék a törvényeket, de törvényhozás tárgyává azért nem kivánja tenni, mert nem akarja egy nemzet született jogát kétes megerősitésnek kitenni".

A Rendek az 1837. december 6-iki feliratban kérik a királyt, a törvények magyar nyelvüek legyenek. A király, 1838 januárjában kitérő választ ad, a Rendek márciusban ujra felirattal fordulnak hozzá s hivatkoznak a régi szokásokra, amiket a leopoldi diploma 4.§-a fenntartott.

Az országgyülési ellenzék igazi álláspontja báró Kemény Dénes felszólalásából bontakozik ki, amikor azt mondja, hogy "eredeti jog, törvény, ősi gyakorlat és közóhajtás áll amellett, hogy a törvények ezután magyarul keljenek," "... első lépés nincs még téve nemzeti felemelkedésre nemzeti nyelv nélkül".

Érdekes volt Rákosi Károly aranyosszéki követ felszólalása, amely szerint "utasitásai ugy szólnak, szólitsa fel a tekintetes Rendeket oly törvénycikkek eszközlésére, melynél fogva maguk a fejedelmek is jövendőre nézve a magyar nyelvvel uralkodásra lépésük előtt megesmerkedni méltóztassanak".

Mint legtöbbször, a szászok külön véleményen vannak. Az 1837. november 23-ikán egyik vezérük, Schreiber Simon nagyszebeni követ ilyen diplomatikus beje-

lentést tesz: "Küldőim a latin nyelvet akarják megtartani, ez régi szokás s megváltoztatásához királyi engedelem kell, de nem fogjuk ellenezni, hogy jövőben az országos törvényjavallatok magyarul szerkeszttessenek" /Beszédek Tára 871. l./. Öt év mulva, 1842-ben már a német nyelv mellett tör lándzsát.

Az erdélyi kancellária felterjesztésében azt vitatja, hogy a törvényszövegek kombinációjából nem világos, a törvények nyelvének magyarnak kell-e lennie, de az bizonyos, a törvény csak akkor lesz törvénnyé, ha a király udvari dekrétumban megerősitve leküldi, a dekrétum nyelve azonban az 1791: 31. tc. szerint latin, a kérés tehát nem teljesithető. Az "államkonferencia" ezt az álláspontot teszi a magáévá s majd évek mulva, 1841. október 14-ikén báró Jósika Jánost, az erdélyi országgyülés királyi biztosát felhivja, ne fogadja el a Rendek esetleges külön nyelvi feliratát s latin megnyitó beszéd tartására utasitja.

Közadózás követelése

Az adózási kérelmek lényegét Cserei Miklós királyi hivatalos foglalta össze adatszerüen az 1837. február 14-iki ülésen, amelyen hangot adott annak -- nem egyedül, mert Erdély minden fia az országgyülésen ekkor azt követelte, hogy "a paraszt közrend, mely a földesurak földjéből él és azokat szolgálja, érezhetően

megkönnyebbedjék, de a többi contribuensek is könnyebbedjenek, hogy az adó igazságosan legyen az adózókra felosztva, hogy az armalisták, egyházhelyi nemesek és a székely lófők és darabontrend az adózás terhe alól kivonassanak, hogy az adórendszer a földmivelést és a marhatartást előmozditsa."

Cserei felszólalásából érdekes adatok derülnek ki az akkori idők adófizetőinek számára nézve.

József császár idejében az adózók, vagyis a nem nemes paterfamiliasok száma 245.262 volt, 1837-ben körülbelül 367.893. Az összes adót 1.471.572 forintra becsüli.

Gál Domokos királyi hivatalos a február 14-iki ülésen ismét "az ország terheit hordozó köznép" jussáról beszél, hogy ez több terhet ne hordozzon, mint amennyit a polgári törvények reámértek, de most a törvények által reászabott mértékfeletti terhet nemzetségről-nemzetségre hordozni kénytelen.

Bartha Károly háromszéki székely követ kiemeli, hogy a székely törvényhatóságok törvény szerint adót fizetni nem tartoznak és mégis nagyrésze adót fizet. Azért kivánják küldői, hogy a székelységről az adót még ezen az országgyülésen vegyék le és helyezzék vissza diplomatikus állásába; az ország Rendei 1791. óta minden országgyülésen elismerték azt, hogy a székely

adófizetéssel nem tartozik.

Báró Kemény Dénes nagy beszédében még azon az álláspontón volt, hogy a Rendek a nemesek adózását törvénytelennek tartják, nemcsupán a székelyt illeti meg az adómentesség, hanem a magyar nemest is. "Kimondták eleink is számtalanszor és csak utóink is ne lennének kénytelenek többször kimondani, hogy nemes adóval nem tartozik." Szokott alaposságával és széleskörü törvényismeretével báró Kemény Dénes felsorakoztatja mindazokat a törvényi rendelkezéseket, amelyek a Hármaskönyvben a nemesség adómentességét biztositják.

Jónás Dániel, Kolozsvár városának követe, érdekes felszólalásában a következőket mondotta: "Bármennyire óhajtandó volna azon igazságos elv elösmerése és létrehozása, hogy e nemes ország minden polgárai és lakosai, kik a hon jótékonyságában csak élnek, ennek terheit is időszerént egyaránt hordozzák, de ezen óhajtás még most nálunk sok egyebekkel olyan, mely csak egy szebb jövendő derültebb éghajlata alatt teremheti meg valaha gyümölcseit. Hazánk törvényei, midőn azok hozattak, az akkori körülmények között ily elvnek létrehozásáról nem gondoskodhattak, megállapodva ennélfogva egy szebb jövendő édes reményében és tisztelve a fennálló törvényeket, melyeket számoltatni

nem áll hatalmamban, nem tehetem, hogy a nemes székely nemzetnek armalistái és az egyházi nemesség adó alól az adózó nép terheltetése nélkül leendő felmentetését ne pártoljam."

Jónás Dániel, aki még a közteherviselés tekintetében ezen az országgyülésen a legliberálisabb álláspontot foglalta el, nem sejtette, hogy alig tizenkét-tizenhárom év mulva a magyar törvényhozás kimondja a közteherviselést.

A Partium. Az unió

Ez az országgyülés sokat foglalkozott a Partium kérdésével kapcsolatban az unió kérdésével is. Ennek során az országgyülési jegyzőkönyvekben érdekes adatokat találunk Erdély polgári alkotmányának jellemzésére nézve. Igy Gál János királyi hivatalos az 1837. évi március 1-i ülésen azt mondja, hogy "ha Erdély hajlandó önlétezéséről lemondani és Magyarországgal egyesülni, akkor Erdélynek ebből az egyesülésből nyernie kell, meg kell nyernie, ami legelső, az alkotmányos szabadságot" és erre nézve kiemeli, hogy "Magyarország és Erdély jelenleg nincs olyan állapotban, hogy az alkotmányos szabadság nevekedésének tekintetéből Erdély hajlandó légyen Magyarországgal egyesülni". S igy folytatja: "Erdély polgári alkotmányának institutiói nem oly arisztokrataiak, mint magyarországéi. Ha

Erdélyben a székelyeket és a szász nemzeteket tekintjük, ezek kebelében csupán magukat ezen nemzeteket véve az alkotmány szerint arisztokráciát nem találunk, a magyar nemzetben a nemesség egyenlősége nemcsak törvény által nem homályositttatott, hanem az ujabb időkben is törvénnyel erősittetett. Erdély képviselőségének főrésze nyugszik a polgári léttel biró három nemzet szabad választásán és Erdélynek képviselősége született képviselőket, a született törvényhozóknak felső tábláját nem esméri. Minden nagyobb országban helyes a törvényhozó testnek két táblára osztatása, de csak ugy, hogy annak alsó és felső táblája is egyedül a nép választásától függjön... Mivel tehát Erdélynek, ha önlétéről lemond, nem hasonló helytelen polgári intézvényeket, hanem szembetünőleg jobbakat kell a mostan köztünk levők helyett nyernie, mindaddig, amig Magyarország oda nem jő, hogy felsőtáblájának született képviselőitől megmenekedjék és a felsőház minden törvényhozóit szintugy, mint az alsóházéit, a polgári jogokkal biró nép válassza, Erdély a Magyarországgal való egyesülésre hajlandóságát nem nyilatkoztathatja."

Az 1837. évi országgyülés még nem volt azon az álláspontón, hogy Erdély összekapcsoltassék Magyarországgal. Nagy sérelemnek tekintette a Partium elszakitását, de -- amint Weér Farkas belsőszolnokvár-

megyei követ a március 23-i ülésen kifejezte — még nagyobb sérelem lenne Erdélynek Magyarországhoz vagy valamely örökös tartományhoz való csatoltatása. A többség kihagyatta azt az óhajtást, hogy a két testvérhaza egyesülése kivánatos lenne.

Köznevelés. Sajtószabadság. A lengyelekért. A görög keleti vallásért. A jobbágyságért

Ez a "csendes" országgyülés egyebekben is rendkivül érdekes témákat tárgyalt.

Báró Kemény Dénes az 1838. március 17-iki ülésen törvényjavaslat készitését javasolta, hogy a nevelés a papság befolyása alól kivétessék és "annak hatósága egyáltaljában a csupa vallásbéli dolgokra szorittassék."

Ugyanezen az ülésen báró Kemény Dénes törvény hozását kérte "a közdolgok körüli nyilvánosság és sajtószabadság felől" is és felterjesztést javasolt "a lengyel nemzetnek a közelebbi gyászos eset után eltiport polgári és nemzeti létezése helyreállitása iránt", -- nem kivánta inditványainak rögtöni felvételét, hanem, mint mondotta, azért terjeszti azokat elő, hogy felvételükre sort kaphasson. Egyikre sem került azonban a sor, mert március 30-án az országgyülés szétoszlott.

Az 1838. március 17-én tartott ülésen ugyancsak

báró Kemény Dénes javasolta, hogy az óhitüek a négy bevett vallással egyforma szabadságban és politikai jogokban részesittessenek és még erről az országgyülésről terjesszenek fel eziránt törvényjavaslatot. Nagy koncesszió volt ez a románságnak.

Nehezen ment Erdély közvéleményének átitatása Deák és Wesselényi meg Kossuth nem fal mentén haladó, hanem faltörő gondolataival, hiszen még később, 1845. január 19-én is, azt irja báró Kemény Zsigmond Wesselényinek az urbér és néhány korkérdés tárgyában: "Erdély semmit sem gondolkozik és semmit sem akar, nem ártana neki kevés pézsma vagy még más erősebb illatszer."

Erdély nemessége még ebben az időben is mostohán kezelte a jobbágyság nagy kérdéseit. Az erdélyi országgyülés 1837. évi urbérrendezés-kisérlete nem nyerte el a királyi szentesitést. Erdélyben továbbra is a legsanyarubb helyzetben maradt 1.200.000 jobbágy.

Büntető kódex. Megyegyülés eltiltása

Az 1838. március 21-iki ülésen megemliti Zeyk Dániel, hogy a király az elkészült kriminális kódexet és más artikulusokat is azon okból utasitotta ujabb megfontolásra, "mivel az idő lelke és körülmények azóta változtak".

Ugyancsak Zeyk Dániel az 1838. március 20-iki ülésben nagy sérelemnek jellemzi, hogy marchalis székeket sem engedtek tartani, holott ezeket ugy tekinthettük, mint polgári alkotványunk egyik életterét, a maga rendjén nem tartatásuk és hatáskörükben megszorittatásuk sérelem."

Mágnás a "gyalogszeres oligarchák" ellen.
Törvényelőkészitő bizottságok kiküldése

Az 1837/38. évi országgyülés végnapjaiban, 1938. március 24-én kerülnek főként szóba, hogy 1791-ben az országgyülés két deputációt küldött ki az időszerü kérdések előkészitésére. Cserei Miklós királyi hivatalos most is külön deputációkat szeretne kiküldeni a bajok orvoslására, a rendszeres biztosságok készitsék elő a fontos kérdéseket. Gróf Teleki Domokos azt mondja, hogy soha sem egyeznék bele abba, "hogy alkotmányunk a birtoktalanság érdekeire áldoztassék fel, de épenoly idegen vagyok attól is, hogy oligarchai intézmények kifejlésére bármely távolról is utat nyissak, ha nem akarunk gyalogszeres főrendiekké válni, kétségen kivül tanácsosabb lesz nemesi egyformaságunkat tartani meg, én részemről sokkal tisztességesebbnek tartom örökös nemesembernek maradni, mint egy gyalogszeres oligarcha nevetséges szerepét venni által." A rendi gondolat sokakban ekkor még nagyon erős.

Több ülésen vitáznak arról, hogy a szisztematika deputáció tagjai a Rendek által neveztessenek-e ki és hogy a választást nyilt vagy titkos választás után csináljják. Végre azt az elnöki javaslatot fogadták el, hogy külön tanácskozva készitsenek javaslatot, mely különböző javaslatok egyeztetésére bizattassék meg a főkormányzó minden kategóriából választandó bizonyos számu tagokkal. A főtémák lennének az alakitandó öt rendszeres biztosságban: 1. az urbaniále, commissariaticum és contributionalera, 2. publico politicumra, 3. judicialera, 4. religionale és litteraléra, 5. commerciale és cameraléra.

Báró Kemény Dénes a bizottságokkal kapcsolatban kiemeli a március 24-iki ülésen, hogy a magyarországi urbér mintája szerinti szabályozásra nem kiván gondolni.

Feloszlatás. Óvás ez ellen

A szisztematika deputációkra sajnos már nem került sor, mert hat nap mulva vége lett az országgyülésnek. Az 1838. március 30-iki 153. országos ülésen báró Kemény Dénes azt mondja, hogy a haldoklónak bármily érdekes mondanivalói vannak szivszakadva hátrahagyandó hozzátartozóihoz, a végperc ütése nem hátrál érte, "igy kénytelenek a sérelmek orvoslását a jövő országgyülésre felhozni. A volt rendszer szomoru

folyama lebeg előttünk, bár más emberek ülnek a kormányon. A haza mellett erőt fejtve nem látánk, de im ellene!... De időnk elfogyott..."

A király az országgyülést feloszlatta, mire többen óvással éltek ez ellen. A március 30-iki délutáni ülésen felolvasott Óvás szerint, minthogy el vannak zárva a Karok és Rendek ezuttal a Felséges ur elé terjesztésétől az előlegesen orvoslandó sérelmeknek, ezért azokat óvás formába iktatják, „mert szomoru tapasztalás tanit arra, hogy minden törvénytelen gyakorlat mellett uzus hozattatik fel, ellenerősségként, tiszta törvényeinken épülő jussaink ellen."

A sérelmek között az Óvás megrenditő erővel emeli ki, hogy "Erdély az 1835-ben, az országgyülés törvényellenes feloszlatása után teljes hatalommal felruházott királyi biztosi igazgatás alá vettetett, mintha az 1834. évi országgyülés az ősi alkotmányt felforgatni és annak romjaira oly elveket kivánt volna alapitani, melyek a közönséges rendnek megzavarásával nemcsak a jelen kornak csendességét, hanem a jövendőségnek is boldogságát eltemetendők lettek volna." "Megadta ugyan az uralkodó a módot, hogy a jelen országgyülés a fejedelem méltó örökösének hódolhasson és bár a leopoldi kötéslevélnek ünnepélyesen lett kiadása, nemsokára pedig az országosan választott hivatalbéliek-nek megerősitése az ősi alkotmánynak és igazgatási

rendszernek helyreállitása aránt függőben levő elméket valamennyire megnyugtatni látszott is," a későbbi királyi leiratok olyan elveket állitottak fel, amelyek egyeseknek, azután a törvényhatóságoknak, sőt az országgyülésnek az alkotmány által biztositott igazait felsőbb jónaklátástól tették függővé. Ily rendszernek felállitását alkotmányos országban hallgatással mellőzni nem lehet. Nem lehet elhallgatni azt sem, hogy egyes hazafiak az alkotmány védsáncán kivül lettek helyezve. Az országgyülést eloszlató királyi leirat nem orvosolta Erdély sérelmeit. A rendkivüli igazgatás felállitása törvényellenes, sérti az alkotmányt, a kormányszéket királyi biztosi hatalom alá vetni megsértése a leopoldi kötéslevél szerint biztositott ősi igazgatási rendszernek. Van ugyan joga a fejedelemnek az országgyülésre királyi biztost küldeni, de ennek nincs joga beleelegyedni az igazgatási dolgokba."

Az Óvás hatalmas erővel tör lándzsát Wesselényi igaza mellett. Azt mondja, hogy "az egyes hazafiak sorában ellenálló báró Wesselényi Miklós atyánkfia, aki egy, a maga költségén szerzett kősajtót az 1835. január 29-iki országos ülésben a Karoknak és Rendeknek ajánlott, amit a Rendek elfogadtak és mégis emiatt az országgyülés után mint a közbátorság felháborítóját közkereset alá vetették és itélőszék elébe idézték,

a meg nem jelentett alperes ellen 1835. március 15-ére per non venit ítéletet hoztak, védelmezésére utat nem nyitottak, sőt elfogatását rendelték el" és itt megemliti még mindazokat a kitünőségeket, akiket a hatalom hasonló okokból üldözött. Azt mondja az óvás: "Alkotmányos országban annak meggondolása is, hogy van olyan személy, ki a törvénynél hatalmasabb, a személy és vagyon bátorságát nyugtalanitó álláspont... helyesen igazgatni annyit tesz, mint az alkotmányt fenntartani... már nemcsak egyes hazafiak, hanem egyes gyülések is gyanuba hozatnak... ellene mondunk tehát mindazon törvényellenességeknek és fenntartjuk küldőinknek törvényes jogát a legközelebbi országgyülésen ujonnan leendő felléphetés iránt."

Az Óvást az országgyülés legjobbjai irták alá, Zeyk Dániel, Kemény Dénes, Bánffy László, Zeyk Károly, Teleki Domokos, Zeyk József, Czikó Ferenc, Weér Farkas, gróf Teleki László, Veres József stb.

Végső akkord gyanánt hangzott el Horváth Ferenc közügyigazgató felszólalása, hogy "hazát fejedelemtől és fejedelmet hazától nem lehet elválasztani... sohasem tehetné emberi hatalom azt, hogy az 1837. vagy az 1838. esztendő visszaszökjék az 1690. esztendőre."

Nem sokat szerepelt követ, Balla Mihály, azt mondja az utolsóelőtti ülésen, hogy a törvényhozó hatalom-

nak tisztának, bátorságosnak, egyenesnek és célravezetőnek kell lennie. Az utolsó szó Zeyk Dánielé, aki azt mondja: "Meg vagyok győződve, hogy nincs senki ezen teremben, kinek szivén ne feküdjék azon hazánkfiainak sorsa, akik vélekedésért vagy törvény által nem tiltott tettekért a közelebbi szerencsétlen epochában fiskális keresetek alá tétettek... ez már utolsó ülésünk, nincs időnk, hogy alázatos kérésünkkel felséges urunkhoz folyamodjunk. Azonban bajos ezen szerencsétlen hazánkfiainak a jövő országgyülésig várni addig szüntelen való aggodalomban, hivatalok viselésétől elzárva, egyikének hazájától számkivettetve lenni, tegyünk meg tehát annyit, amennyit a szorult időhöz képest tehetünk és találjuk meg a királyi főkormányszéket, hogy ezen fiskális keresetek és nyomozások megszüntetését eszközölni méltóztassék. Ez egy szelid, időbe nem kerülő mód, mellyel reménységem szerint ezen szenvedő hazánkfiai ügyét előmozdithatjuk. Bizonyosan nem találkozik a Rendek közül egy is, aki ezen inditványomat ne pártolja."

Az elnök kijelentette, hogy nincs hatalmában ezt az inditványt napirendre hozni, ellenkeznék az mind a királyi főkormány véleményével, mind a Rendeknek ezen tárgynak napirendre nem vétele aránti határozatával. "Ami aktivitásban nincs, arra napirendet sem adhat."

Ezzel ez az országgyülés eltemette Wesselényi sérelmét épp ugy, mint ahogy fejfát tehetett Erdély különböző sérelmeinek sirjához is. De nem soká kellett várnia, hogy a nemzeti sérelmek megoldódjanak.

Az uniós kérdés előzményei

Epochális jelentőségü volt ennek az országgyülésnek állásfoglalása az unió kérdésében.

Az unió s a Partium kérdésében annak jogtörténeti előzményeit kell előrebocsátanunk.

Erdély és Magyarország között a politikai és társadalmi kapcsolatot az elszakitottság háromszáz éve alatt nem csupán az Erdélyből érkező szabadságharcok, az ottani nemzeti fejedelmek szinmagyar szellemi áramlatai s a magyar nemzeti érdekeket soha el nem hanyagoló kardjai tartották fenn, hanem később a két hazának egy hazát kereső nagy fiai is.

Erdély vezető értelmisége a XVIII. század végén már erősen jelentkező nemzetiségi hullámverésben s a bécsi hidraulikus prés nyomása alatt korán felismerte, hogy Erdélyt csak a Magyarországgal való szerves összefüggés mentheti meg. A román s a szász népnek a XIX. század első felében már nyiltan ellenséges és a magyarsággal szemben Bécs felé gravitáló irányzata sem kerülte el Erdély vezető magyar értelmiségének figyelmét.

Már a XVIII. században keresik Erdély nagy fiai az unió utját. Erdélynek 1688-ban a Habsburgok alá kerülése a politikai kettétagolást nem szüntette meg s azért nehány évvel ez után már II. Rákóczi Ferenc ajkát elhagyja a sóhaj: "Sokkal jobb volna a magyar nemzetnek, ha Magyarország és Erdély egy magyar fejedelem birodalma alatt lenne." Fejedelemsége alatt lángot vet, ami a hamu alatt parázslott, az unió gondolata s 1705-ben az egyesülést az általa tartott szécsényi országgyülés kimondja, ugy hogy az 1707. évi ónodi országgyülésen ott látjuk Marosvásárhely követeit is.

Az 1707-1790. évek között már országgyülést sem hiv össze a király Erdélyben. Bécs tulkapásai, Erdély semmibevevése végre megérlelték Erdélyben a gondolatot, hogy erőre csak egyesülés esetében jut. Az 1790. évi junius hó 18-ik napján az erdélyi megyék követei kérvényt nyujtanak át a budai országgyülésen* a "felséges Státusokhoz és Rendekhez," amelyet azzal vezetnek be, hogy "az uralkodásra következő felség koronáztatása előtt készitendő szövetségkötésben és hitletételben azon vármegyék, melyeknek mint küldöttjei képüket viseljük, a Szent Koronához tartozó Erdélyországát minémü fundamentomból kivánják összekapcsoltatni és a felséges Státusokkal és Rendekkel szorosabb egyesülésre lépni...

* Kőváry László: Erdély története 1848-49-ben, 37. l.

Mi a szövetségkötésben vagy inaugurale diplomában, mind a királyi Felségtől előre leteendő hitben névszerint való beiktatását Erdélynek óhajtanák ezen vármegyék." A budai országgyülés a koronázási hitlevélbe beiktatni kivánja, hogy "Erdély Magyarország koronájához tartozik, annak elválaszthatlan darabja" s a király azt "Magyarország királyának jogán és neve alatt fogja kormányozni a törvények értelmében". A király, II. Lipót, a hitlevélnek ezt a részét visszaveti, de 1791-ben mégis kijelenti, hogy Erdélyben mint az 1741: 18. t.cz. szerint is a magyar koronához tartozó részen fog uralkodni.

Mindez még nem a teljes összeolvadás gondolatának jegyében történt.

Igaz ugyan, hogy az 1791. évi kolozsvári országgyülés tárgyalás alá veszi az egyesülés kérdését, de feltételei nem vezettek volna összeolvadásra, Erdélynek ugyanis megmaradt volna "külön függésnélkül" a külön országgyülése, külön főkormányszéke, külön udvari kancelláriája, I. Lipót diplomája, minden alapjoga, törvénye és szabadalma.

Amikor a II. József által előzőleg egyesitett erdélyi és magyarhoni udvari kancelláriákat halála után ismét ketté akarják választani, 1791-ben ennek elejtését kérik az erdélyi Rendek s amikor mozgalmuk nem

vezet eredményre, óvást emelnek, nehogy ez majdan a két haza egyesülésének akadályául szolgáljon.*

Bár egy évre reá Erdély az egyesülés ellen nyilatkozott,** nehány évtizeddel később báró Wesselényi Miklós agitációs áramkörébe kerül ismét az unió kérdése. Azt irja 1833-ban Weér Farkasnak, hogy a pozsonyi diétán jó benyomást tett Alsófehérmegyének több magyar megyéhez az unió iránt intézett levele s igy folytatja: "Igen jó és biztos sikert adó lenne, ha most közelebbről mentől több vármegyék, székek s ha lehetne, a szászok is e tárgyban ide az országgyülésnek irnának." Wesselényi éleszti az uniós gondolat parazsát, a pozsonyi országgyülés főrendi tábláján 1833. február havában a Partium visszakapcsolásával kapcsolatban kifejti: "A szerencsétlen elválás óta Magyarország Erdély iránti jussát mindig fentartotta s visszaszervezését untalan követelte. Nem Magyarországon, nem Erdélyen mult a visszakapcsolásnak meg nem történése, legfőbb oka volt annak a török hatalma s a töröktőli félelem volt, s ezért nyerték és birták mind Báthory Zsigmond, mind Báthory Gábor Erdélyt s viselték a fejedelmi nevet, holott -- mint az akkori egyezések mutatják -- hittel

---

* 1791. évi erdélyi országgyólés jegyzőkönyve, 186. lap.

** Wesselényi Miklós báró levele 1833. január 3-ikáról Pozsonyból Weér Farkasnak Désre, l. Kardos Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái, 174. l.

is kötelezték magukat Erdélynek Magyarországhoz tartozása elösmerésére és fentartására... Nemzet jussát időhaladék el nem avithatja... Magyarország 723., 741-ben nyilvános törvény által kifejezte jussát... Az egyesülés módjára nézve bizonyos, hogy Erdélylyel kölcsönös egyetértés és egyezés szükséges. Erdély nem ugy kivántatik kapcsoltatni, mintegy valamely vármegye, őtet a modalitásra nézve igenis ki kell hallgatni. Ott egész nemzetről van szó, szabad és polgári léttel biró nemzetről... Erdélynek saját törvényei vannak, vannak kölcsönös viszonyai, melyek előtte becsesek, mert hasznosak s szentek, mivel törvényein alapulnak; hogy ezek miként olvadjanak belé jövő helyzetébe, mi maradjon mostani állásában, mi tétessék magyarországi lábra, ezt csak a két ország törvényhozása együtt s egyetértőleg határozhatja el."

Wesselényi ezért már 1833-ban erdélyi diéta tartása végett feliratot javasol a királyhoz, hogy Erdély is kinyilvánithassa a maga álláspontját. Erdélyben azonban 1811-től kezdve nem volt országgyülés. Meddő maradt az egyesülés tekintetében az 1834. május 26-ik napjára összehivott erdélyi országgyülés is, amely -- mint láttuk -- a nemzeti jogokért a dinasztiával vivott nehéz ütközetekkel telt el és az országgyülés feloszlatásával végződött az 1835. február 6-ikán,

amely napról Wesselényi ezt jegyezte fel naplójában: "Mint szabad ország szabad fiai kelénk ma ki ágyainkból s mint önkényostorozta nyomorultak kell a lehanyatló nappal lehanyatlott szabad létünket siratni." "Magyar ruhát szabattam, egyszerüt és feketét, mert gyász illet most meg engem."

Amikor a magyarországi országgyülésen hozott 1836. évi XXI. törvénycikk Kraszna, Közép-Szolnok s Zaránd vármegyéket, valamint Kővár vidékét — a törvény szavai szerint mint az erdélyi nagyfejedelemséghez elszakitva volt magyarországi ugynevezett Részeket — "az 1741: 18-dik és 1792: 11-dik törvényczikkelyek következésében polgári, közigazgatási, törvénykezési, adózási és mindennémü állapotjaikra nézve teljesen és tökéletesen Magyarországhoz visszacsatolja," igaz, hogy Erdély a királyhoz intézett feliratában ezt ellenzi, mondván, hogy igy elgyengül Erdély, de ugyanakkor ezt az óhaját juttatja az erdélyi országgyülés kifejezésre, hogy inkább egyesitsék Erdélyt Magyarhonnal s e végből a magyar országgyüléssel való tárgyalásra bizottmányt is küld ki.*

A XVIII. század során a magyar országgyülések sem egyszer juttatják kifejezésre nehéz körülmények

---

* Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből, II., 370. s köv. lapok.

között, az anyaország egybeolvadási akaratát.

Igy a Mária Terézia idejében hozott 1741. évi 18. cikkely hangsulyozza, hogy "Erdélyt, mint a mely a magyar királyság szent koronájához tartozik, a királyi szent felség valamint ő maga, ugy utódai mint Magyarország királyai fogják birni és kormányozni."

Még erősebben juttatja kifejezésre az anyaország szándékát Ferenc 1792. évi Decretuma, mely a 11. cikkelyben imigy rendelkezik: "Habár az 1741: 18. czikkelyben is határozott szavakkal el van ismerve, hogy Erdélyt Ő Felsége mint a magyar szent koronához tartozó országot magyar királyi minőségében birja, mégis a Karok és Rendek ez iránt tett előterjesztéséhez Ő szent Felsége kegyesen hozzájárulván, határoztatik, hogy az országnak Erdélylyel való szorosabb egyesülése érdemét a közpolitikai országos bizottság tárgyalás alá vegye s arról a jövő országgyülésen jelentést tegyen."

Valójában azonban Bécs az egyesülést akadályozza. Még a Partiumnak az 1836. évi XXI. törvénycikkel történt visszacsatolása végrehajtását is. Később, az 1848. február 12-iki ülésén az alsótáblán a Ház javaslatot fogad el a törvény végrehajtása tárgyában, a személynök, Zarka, mentegetni igyekezett a kormány mulasztását, de Kossuth éles felszólalásban menthe-

tetlennek jellemzi a kormány halogató eljárását. Deák Ferencnek is alábbi levelében ugyanez volt a véleménye.

Valósággal szivügye volt azonban a magyar közvéleménynek az egyesülés.

Az anyaország nagy kodifikátora, Deák Ferenc, már a mult század harmincas éveiben igen nagy melegséggel karolja fel Erdély egyesülésének ügyét. Ez nemcsak abban jelentkezett, hogy Erdély nagy fiával, aki magyarországi törvényhozó is, báró Wesselényi Miklóssal állandó kontaktusban áll és sürü levelezése során különösen a negyvenes évek nagy kodifikációs munkálatainak még kisebb részleteiről is állandóan tájékoztatja, az urbéri jogszabályok alkotásától a büntetőjogig s a váltójogtól a sajtójogig ugyszólván mindenről, hanem vele folytatott levelezésében Erdély unióját már a harmincas évek elején nélkülözhetetlennek tartja. A Pozsonyból 1834. junius 27-ről Wesselényinek irt levelében[*] ezt irja: "Ügyetek nálunk sok testvéri meleg részvételre, sok érettetek forrón buzgó kebelre talált, mert egy volt hajdan is Erdélynek ügye nemzeti szabadságunk ügyével és ha polgári létét fenntartani, ha függetlenségét emelni óhajtja a magyar, egynek kell e két ügynek lenni mindenkor. Kedves

---

[*] Dr. Váczy János: Deák Ferencz levelei.

kötelesség előttünk a szent igazság mellett, bármely alakban jelenjen is meg, elszánással küzdeni, de kétszeresen édes lett volna érettetek szeretett testvéreinkért, kiknek ősei hajdan őseink szabadságáért annyi vért ontottak, legalább a törvényhozás pályáján sikra szállani... A törvénykezési munkában lassan és kevés sikerrel haladunk. Werbőczynek varázsereje volt a megyékben és az ősiség kártékony korlátlanságát legyőzni mindeddig nem tudtuk, de talán jobb jövendő nyilik még és egyedül a remény az, ami gyakran csüggedő erőnket ujra feléleszti, legalább magvát szórjuk el a jövendőnek és habár az elszórt magnak egy részét az ut mellett eltapossák, habár egy része kemény sziklára hullott is, van talán mégis, mely fogékony kebelbe esett és ott kelni, virágozni, sőt egykor talán gyümölcsözni fog, mert egy nemzet életében egy emberi életkor csak néhány óra-perc."

Igy buzditja Deák Wesselényit és viszont Wesselényi Deákot, kölcsönösen közlik egymással országerősitő ujjáalkotó terveiket és igy közös törvényhozási alapot igyekeznek már eleve, a szellemi összeköttetések kiépitésével, a jogalkotási irányzatok egy nevezőre hozásával teremteni, mert mindegyiknek a lelkében él már a tudat, hogy az uniót a közeljövőben meg kell valósitani.

A Kehidáról 1844. november 27-én küldött levelében Deák sajnálatát fejezi ki Wesselényi előtt, hogy Közép-Szolnok vármegye sok ideig játéka lehetett azoknak a cselszövényeknek, melyekkel a két hazának némely rosszakarói szép szin alatt gátolni akarták, hogy a Partium Magyarországgal egyesüljön. Az idevonatkozó 1836. évi XXII. törvénycikk végrehajtásának késlekedése miatt is panaszkodik ebben a levélben Deák és azt mondja, "hogy a törvény oly hosszu ideig teljesitetlen maradott, az csak a Magyarországot is kormányzó ausztriai kormánynál volt lehetséges." Majd, immár az unióra való határozott utalással, ekképp folytatja: "Örömmel és a legszebb reményekkel nézek én barátom ezen részek vélünk való egyesülésének elébe, -- de hát a lelkes, a derék Erdély, mikor fog már egyszer valahára testvérével, Magyarországgal öszveforrni? Hidd el barátom, mi magyarok Erdély nélkül csak fél nemzet vagyunk. Sok szép és jó fejlődött ki már az ujabb időkben nálunk is; de lelkesedésünknek, mely sok anyagi vitákban hanyatlani kezd, hü és biztos támaszra van szüksége és ezt csak Erdély nyujthatja nékünk, a tőlünk elszakasztott, de forrón szeretett kedves testvér. Erdély volt egykor századokon keresztül leghivebb oltalmazója, sőt megmentője a magyar alkotmányos szabadságnak és Erdély adhat most

is tulnyomóságot nemzetiségünknek azon veszélyes elemek ellenében, melyek kétszeresen veszélyesek az által, hogy önhazánk keblében élnek s terjednek. De egyébaránt is e két magyar hazának csatlakozni most kellene leginkább, midőn mindenikben megindult már a józan kifejlődés, mert ha mindenik külön, mindenik a szerint fejlik, mint ön elemeinek egymástól oly különböző alakot veend magára, hogy akkor majd még kevesebbek lesznek az érintkezés pontjai közöttünk s az egyesülés még inkább nehezitve lesz. Meg vagyok győződve, hogy ha Magyarország és Erdély egyesülve haladnak a kifejlődésnek már elkezdett ösvényein, más lesz mindenikre nézve az eredmény, mint ha mindenik különválva fejlődik. Szabadelvü lesz ez a kifejlődés igy is, ugy is, de egyesülve, nemzetiebb és lovagiabb, szilárdabb és biztosabb, egy szóval jobb és nemesebb, mint külön válva. Nem ismeri e két honnak érdekét, vagy fonákul fogja fel a dolog részleteit, ki minden áldozatra nem kész, hogy Erdély vélünk egyesüljön."

Az 1833-36. évi pozsonyi országgyülés törvényt hozott a Részeknek, vagyis Közép-Szolnok, Kraszna és Zaránd-megyéknek, valamint Kővár vidékének az anyaországhoz való visszacsatolásáról. Ezt királyi leirat közölte az 1837-38. évi nagyszebeni országgyü-

léssel azzal, hogy a reincorporatiot hajtsák végre.

Gál János királyi hivatalos az 1837. évi március elsejei ülésen azt mondja, hogy "ha Erdély hajlandó önlétezéséről lemondani és Magyarországgal egyesülni, akkor Erdélynek ebből az egyesülésből nyernie kell, meg kell nyernie, ami legelső, az alkotmányos szabadságot". Erre nézve kiemeli, hogy Magyarország és Erdély jelenleg nincs olyan állapotban, hogy az alkotmányos szabadság nevekedésének tekintetéből Erdély hajlandó légyen Magyarországgal egyesülni. S igy folytatja: "Erdély polgári alkotmányának institutiói nem oly arisztokrátaiak, mint magyarországéi. Ha Erdélyben a székelyeket és a szász nemzeteket tekintjük, ezek kebelében csupán magukat ezen nemzeteket véve az alkotmány szerint arisztokráciát nem találunk, a magyar nemzetben a nemesség egyenlősége nemcsak törvény által nem homályositttatott, hanem az ujabb időkben is törvénnyel erősittetett. Erdély képviselőségének főrésze nyugszik a polgári léttel biró három nemzet szabad választásán és Erdélynek képviselősége született képviselőket, a született törvényhozóknak felső tábláját nem esméri. Minden nagyobb országban helyes a törvényhozó testnek két táblára osztatása, de csak ugy, hogy annak alsó és felső táblája is egyedül a nép választásától függjön... Mivel tehát Erdélynek

ha önlétéről lemond, nem hasonló helytelen polgári intézvényeket, hanem szembetünőleg jobbakat kell a mostan köztünk levők helyett nyernie, mindaddig, amig Magyarország oda nem jő, hogy felsőtáblájának született képviselőitől megmenekedjék és a felsőház minden törvényhozóit szintugy, mint az alsóházéit a polgári jogokkal biró nép válassza, Erdély a Magyarországgal való egyesülésre hajlandóságát nem nyilatkoztathatja."

Az 1837. évi nagyszebeni országgyülés ezek szerint nem volt azon az álláspontón, hogy Erdély összekapcsoltassék Magyarországgal. Nagy sérelemnek tekintette a Partium elszakitását, de -- amint Weér Farkas belső-szolnokvármegyei követ a március 23-iki ülésen kifejezte -- még nagyobb sérelem lenne Erdélynek Magyarországhoz vagy valamely örökös tartományhoz való csatoltatása.

A többség elvetette azt az óhajtást, hogy a két testvérhaza egyesülése kivánatos lenne.

Az 1837-es országgyülésen éles állásfoglalás alakult ki az 1836-ban szentesitett ama magyar törvény ellen, amely négy törvényhatóságot, a Részeket visszacsatolta Magyarországhoz.

Az erdélyi kormány ellenállott ennek s még az ellenzék is, mert Erdély meggyengitését látta ebben a törvényben és inkább azt mondta, hogy csatolják egész

Erdélyt Magyarországhoz, mert igy Erdély megerősödik, semmint hogy a kis Erdélyt a maga területében megcsonkitsák. Jellemző, hogy -- amint Kemény irja -- a birodalmi központban ugyanazon időben adtak igazat mindegyik versenyző félnek, Bécsből a magyarországi helytartótanácshoz utasitások mentek a reincorporatio végrehajtására, mig ugyancsak Bécsből az erdélyi főkormányszéket a végrehajtás meggátlására buzditották, amely kétszinü eljárásnak azután az lett a következménye, hogy a Partium megyéi majd Magyarországhoz akartak csatlakozni, majd Erdélyhez. Egy bizonyos, hogy ezen az országgyülésen rendkivül megerősödött az unió iránti rokonszenv.

Az erdélyi és a magyarországi ellenzék kézfogása

A területi egyesülés vágyának erősödésével párhuzamban fejlődött ki a magyarországi ellenzék és az erdélyi ellenzék között a mélyebb szellemi kontaktus, az alkotmányos és kulturális törekvések egynevezőre hozása. Az a levelezés, mit Deák Ferenc az 1834. évtől kezdve folytatott jóbarátjával, az erdélyi és magyarországi ellenzék közös, történelmi veretü nagyságával, báró Wesselényi Miklóssal, akinek Deák Ferenc 1840-ben azt irja, hogy "hazánknak és szivemnek szeretett kedvese vagy, sokat, igen sokat kell szólanom Veled,

sóvárog a lelkem utánad", feltárja ennek a kontaktusnak részleteit is.

Deák Ferenc ezekben a levelekben pontosan referál mindenről, ami a pozsonyi országgyülésen történt, Wesselényinek.

Az 1834. március 4-én irt levele arról tanuskodik, hogy az erdélyi országgyülésen történtek nagymértékben foglalkoztatják a pozsonyi országgyülés tagjait és tudomásuk van róla, hogy a katonaság Kolozsvárott ártatlan és rendes polgárokat is meggyilkol, ez pedig már maga elég arra, mondja Deák, hogy a cselekedetnek iszonyu vétkessége bosszut és fájdalmat szüljön minden jó emberben. A közös elnyomatás érzelmi közössége lassanként kifejlődik a két országgyülés között. Ugyanebben az évben junius 27-én Deák már azt irja neki, hogy "Erdély ügye sok testvéri meleg részvételre, sok érettetek forrón buzgó kebelre talált, mert egy volt hajdan is Erdélynek ügye nemzeti szabadságunk ügyével és ha polgári létét fenntartani, ha függetlenségét emelni óhajtja a magyar, egynek kell e két ügynek lenni mindenkor." Azt irja itt Deák, hogy "gróf Kemény József és Weér Farkas követeitek nemcsak becsülésünket, hanem szives baráti szeretetünket is birják." A szellemi kontaktus jeléül megküldi ezzel a levéllel az országgyülés urbéri munkálatát, mondván,

"sok van abban, amit mi a nép javára másképpen óhajtottunk volna, de az önhasznát imádó és a réginek azért, mert régi, ha rossz is, vakon bókoló sokaság ellen csak ennyit is kivivni, jelen állásunkban már nyereségnek tarthatjuk, Erdély talán nemsokára szinte odajut, hogy a szegény népnek sorsáról gondoskodni lesz első dolga..., tekintsd e példányt legalább ugy, mint zálogát azon bizodalomnak, mely az erdélyi szegény nép sorsára nézve Benned helyeztetett."

Ugyanebben a levélben arról is értesiti Deák Wesselényit, hogy a törvénykezési munkában lassan és kevés sikerrel haladnak, mert Werbőczynek varázsereje volt a megyékben, az ősiség kártékony korlátlanságát legyőzni mindeddig nem tudtuk, "de talán jobb jövendő nyilik még, -- és egyedül a remény az, a mi gyakran csüggedő erőnket ujra feléleszti; legalább magvát szórjuk el a jövendőnek és habár az elszórt magnak egy részét az ut mellett eltapossák, habár egy része kemény sziklára hullott is: van talán még is, mely fogékony kebelbe esett, s ott kelni, virágozni, sőt egykor talán gyümölcsözni fog; mert egy nemzet életében, egy emberi életkor csak néhány óra-perc."

Az 1839. julius 22-iki levelében megirja Wesselényinek az országgyülési magyar nyelvért folytatott küzdelmeket. Érdekes az 1840. február 11-én kelt levele,

amelyben a figyelmébe ajánlja Wesselényinek, hogy a haladás érdekében milyen könyveket olvasson. Ezt irja: "Azon könyveket, mik véleményem szerint célodra leginkább szolgálnának, a mennyire az én ismeretem terjed, ime ide jegyzem. Beccaria-s Abhandlung über Verbrechen und Strafen, Romagnoli: Genesis des Strafrechtes, Feuerbach: Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechtes, Beaumont & Tocqueville: Amerikas Besserungs-System v. Julius, Julius: Vorlesungen über die Gefängnisskunde, Carl Lucas: Das Besserungs-System, oder der gegenwärtige Zustand des Gefängnisswesens in den Vereinigten Staaten, Schweiz, England und Belgien, nach dem französischen des Eduard Ducpetiaux, Jer. Bentham: Grundsätze der Civil- und Criminal-Gesetzgebung, Matter: Über den Einfluss der Sitten auf die Gesetze, und der Gesetze auf die Sitten. A francia és burkus büntető törvénykönyvek."

Nyilván a büntetőjog, a börtönügy érdekelte akkor Wesselényit.

Az 1840. március 2-iki levélben Deák a váltótörvényről informálja, megirja, hogy két első részét a két tábla elfogadta és hogy most választmányilag dolgoznak a csődületi renden. Az 1840. május 14-iki levélben megirja, hogy befejezték az országgyülést, megőrizték ezen a mult országgyülésen a szólás szabadságára

nézve felállitott elveiket, ezenfelül "haza visszük a jobbágyi örökmegváltási törvényt, a harmadik 5. Artikulust, melyért Te is buzgó lelkesedéssel vivtál s mely a multkor is, most is oly forró óhajtásainknak volt főtárgya, viszünk haza váltótörvényt, csődületi rendet, néhány kereskedési törvényeket, mezei rendőrséget, vizek szabályozását tárgyazó törvényt". Az 1841. október 12-én irt levelében Széchenyi "Kelet népe" cimü müve tárgyában mondja el őszinte véleményét, amelyre azt mondja, sokért, igen sokért nem adnám, ha a Kelet népe meg nem jelent volna, tiltakozik Széchenyinek azon állitása ellen, amely Wesselényinek sem tetszett, hogy Magyarországon annyi forradalmi anyag van összehalmozva, hogy egy hirlapnak megelőző vizsgálaton is keresztülment sorai képesek a francia forradalomhoz hasonló zendülést rövid időn támasztani, akkor a kormány, midőn a közeli lefolyt időben erőszakhoz nyult és terrorizmussal akart kormányozni, legalább politice menthető: Széchenyi akaratlanul apologiát irt az ellenünk használt terrorizmusra.

Az 1841. december 15-iki levélben tüzetesen informálja Wesselényit a büntetőtörvénykönyv feletti tanácskozásokról, igy közli, hogy a "tömlöcök rendszerére nézve elhatároztatott, hogy kerületi börtönök állittassanak, s mindezekre, mind a megyei börtönökre

nézve a magány-rendszer állapittassék meg. Én ugyan azt inditványoztam, hogy mivel mind a két rendszert csak külföld tapasztalásaiból ismerjük, s e szerint nem tudhatjuk, egyik és másik egészségi s erkölcsi tekintetből a magyar népre jelleménél s vérmérsékleténél fogva minő hatással leend, félve egyik rendszernél a diszciplina fenntartásának számos nehézségeitől, sőt majdnem lehetetlenségétől, a másik rendszernél pedig a rabok megtébolyodásától; mielőtt határozottan választana a nemzet: mindenik rendszert jó volna megpróbálni s mivel az egész országban egyszerre minden börtönt egy-két év alatt felállitani, már csak költség tekintetéből sem leendünk képesek, először épitsünk egyet a hallgató, s egyet a magány-rendszer szerint, majd azután néhány évi tapasztalás megtanit bennünket a kettő közül célszerüleg, melyiket kelljen megtartanunk; de inditványom elfogadást nem nyert, pedig, megvallom, lelkemben nem vagyok megnyugodva az ily határozottan kimondott választásban, mert különösen a tébolyodás gondolatja az, mi eránt a magány-rendszer mellett még megnyugtatva nem vagyok. - Ma jött fel azon kérdés: esküdtszékeket állitsunk-e fel a büntető eljárásra, vagy fizetett törvényszékeket?... Mi ugyan esküdtszékek mellett nyilatkoztunk, azok tudniillik, kik a fentebb emlitett votum separatumot aláirtuk, -- de ismét

minoritásban maradtunk; még a diskusszió befejezve nincs e tárgyra nézve, a többség azonban előre látható. - Ez igen rövid vázlata eddigi munkálatainknak, melyből láthatod, hogy votum separatumaink számosak, terjedtebbek, s egy igen notabilis minoritás által aláirottak lesznek. Tanácskozásink jegyzőkönyve szakaszonkint fog nyomtattatni s ebből, majd ha kijő, küldök számodra egy példányt időnként."

Az 1842. február 7-iki levelében ugyancsak a büntetőjogi törvények előkészitéséről informálja Wesselényit, megirja, hogy a kódexen ő, továbbá Klauzál, Eötvös, Bezerédi és Pulszky dolgoznak, mindennap kétszer ülnek, de a munka mégsem igen halad, mert sok kombináció szükséges, „azonfelül bajunk van gyakran a nyelvvel is, mert némely eszméket pontos határozottsággal kifejezni felette nehéz; a büntető eljárást más alválasztmány dolgozza most, mi abban részt nem igen veszünk, mert a többség az esküdtszékeket elvetette és mi votum separátumot fogunk adni e tárgyban és az egész eljárásra nézve, amennyiben az különbözni fog az esküdtszékek eljárásától, azaz legnagyobb részben, a harmadik alválasztmány a börtönrendszerben dolgozik." Az 1844. november 27-én Kehidán irt levelében a védegylet szükségességéről beszél, panaszkodik, hogy ez a gondolat Ausztriát nagyon feltüzelte

ellenünk, de ő bünnek tartja még a hanyagságot is ezen eszme létrehozásának eszközlésében, mert Ausztriának gyáripari tulnyomósága ellen morális erőkkel kell fellépni. Ugyanebben a levélben a centralizációról is beszél és azt mondja, "ugy hiszem, hogy amit erről a Pesti Hirlap vitat, sok terméketlen teóriát foglal magában és nem volt érdemes miatta szakadást okozni a haladók között, csak egy lényeges gyakorlati oldala van és ez az országgyülési utasitások megszüntetése." Kifejezést ad ugyanitt annak a vágyának, hogy szabadsajtó legyen, amely által a közvélemény tisztább és erősebb lesz. Kifejti, hogy a Pesti Hirlap centralizációjánál még veszedelmesebb az a centralizáció, amit Dessewffy Aurél óhajtott, mert utóbbi nemcsak a hatalmat akarta a kormánynál törvény által központositani, hanem az értelmi erőt is azáltal, hogy minden kitünőséget magához és maga által a formához kiván csatolni. Sajnálatát fejezi ki, hogy a fizetés gondolata megbukott, mert a fizetni nem akaróknak ily országos győzedelme után még nehezebb lesz a nemességnek átokteljes adómentességét megszüntetni és attól is fél, hogy a pénz emberei, miután most bizonyosnak hitték, hogy némely vállalatok létrejönnek, sőt hajlandóknak is mutatkoztak azokban résztvenni, jövendőben velünk semmi pénzbeli viszonyokba nem ereszkednek. Kifogásolja

ugyanitt, hogy mikor az országgyülés dolgozni kezd, ugy hogy némely tárgy egészen kész, némely félig, némelyeket csak gyalulni kellene még, egyszerre, midőn a Rendek legjobb munkában vannak, jön a királyi rendelet, mely a zárónapot kitüzi, nem ellenség ütött be a hazába és pestis sincs, csak az történt, hogy elunták már az országgyülést fent is és alant is. Ebben a hosszu levelében a Partium visszacsatolásával kapcsolatban az unióra is kitér, mondván: "... A lelkes, a derék Erdély, mikor fog már egyszer valahára testvérével, Magyarországgal összeforrni? Hidd el, barátom, mi magyarok Erdély nélkül csak fél nemzet vagyunk. Sok szép és jó fejlődött ki már az ujabb időkben nálunk is; de lelkesedésünknek, mely sok anyagi vitákban hanyatlani kezd, hü és biztos támaszra van szüksége, és ezt csak Erdély nyujthatja nékünk, a tőlünk elszakasztott, de forrón szeretett kedves testvér. Erdély volt egykor századokon keresztül leghivebb oltalmazója, sőt megmentője a magyar alkotmányos szabadságnak, és Erdély adhat most is tulnyomóságot nemzetiségünknek azon veszélyes elemek ellenében, melyek kétszeresen veszélyesek az által, hogy önhazánk keblében élnek s terjednek. De egyébaránt is e két magyar hazának csatlakozni most kellene leginkább, midőn mindenikben megindult már a józan kifejlődés, mert ha mindenik külön,

mindenik a szerint fejlik, mint ön elemeinek egymás közötti harcai engedik, e két nemzet kifejlődése egymástól oly különböző alakot veend magára, hogy akkor majd még kevesebbek lesznek az érintkezés pontjai közöttünk, s az egyesülés még inkább nehezitve lesz. Meg vagyok győződve, hogy ha Magyarország és Erdély egyesülve haladnak a kifejlődésnek már elkezdett ösvényein, más lesz mindenikre nézve az eredmény, mint ha mindenik különválva fejlődik. Szabadelvü lesz ez a kifejlődés igy is, ugy is, de egyesülve, nemzetiebb és lovagiabb, szilárdabb és biztosabb, egy szóval jobb és nemesebb, mint külön válva. Nem ismeri e két honnak érdekét, vagy fonákul fogja fel a dolog részleteit, ki minden áldozatra nem kész, hogy Erdély vélünk egyesüljön."

Deák figyelme kiterjed később arra is, hogy az erdélyi jogalkotás terén mi történik. Igy a Kehidán 1847. január 26-án Wesselényinek irt levelében azt irja, hogy "feszült figyelemmel várjuk itt mi is az erdélyi országgyülés tanácskozásainak eredményét, különösen az urbérre nézve, ámbár az eddig történtek után jóformán előreláthatni a végkimenetelt. Természetesnek találom, hogy te Udvarhelyszéknek meggyőződéseddel merőben ellenkező utasitásai mellett mint követ fel nem léphetsz, annyival inkább nem, mert ezen utasitások

éppen az ország gyülésének főtárgyát és Erdély teendőinek legfőbbikét az urbért akarják eltemetni."

Annyira szivén viseli Deák, hogy Wesselényit pontosan tájékoztassa saját jogalkotó müködésének nagyobb állomásairól, hogy az 1847. szeptember 8-án irt levelében négyhavi külföldi utazását ismertetve, még azt is megirja neki, hogy Heidelbergben is volt és ott még a nagy büntetőjogászt, Mittermayert is meglátogatta.

Mennyire törődött Deák Erdély uniójával, mutatja hogy már mint igazságügyminiszter, az 1848. junius 17-én levelet ir Bécsbe Szacsvay Zsigmond erdélyi udvari kancelláriai előadónak, amelyben azt irja, hogy "az erdélyi törvénykezési dolgokról, miután az unió iránt a törvény már szentesitve van, haladék nélkül kell intézkednünk, nem akarok, nem is tudnék e tárgyban megkezdeni semmit méltóságtoknak tanácsa nélkül, szives bizodalmas kérésem tehát az, legyen Méltóságod szives minél előbb ide lerándulni és engem tanácsával közremunkálásával segiteni. Ugyanez leend kérésem Horváth István urhoz is." Horváth István kitünő erdélyi jogász volt.

Deák Ferenc levelezéséből tehát azt látjuk, hogy Magyarország reformkorszaki jogalkotó törekvéseiről állandóan és tüzetesen tájékoztatta Erdély vezérét,

báró Wesselényi Miklóst és nyilvánvalóan kereste vele az állandó összeköttetést, nemcsupán a mély barátság kedvéért, hanem hogy a két haza jogalkotását egy nevezőre hozza.

Az országos hivatalok függetlenitéséért

Emeljük ki, hogy ez az országgyülés Erdély közigazgatási verzérkarának függetlensége érdekében ujra kimondotta, hogy országos választás utján betöltendő hivatalok -- az 1837. junius 10-iki országos ülés megállapitásai szerint --: a főkormányzó /gubernátor/, udvari kancellárius, főkincstárnok /thesaurarius/, ország generálisa, provincialis cancellarius, tartományi főbiztos /provincialis commissarius/, exactoratus praeses, nyolc főkormányszéki tanácsos /gubernialis consiliarius/, királyi táblai elnök, harmadik itélőmester. Ezekre a hivatalokra "a három nemes nemzetből és négy bevett vallások mindazon sorsosai közül, kik azokra nézve a hazai törvények által megkivánt tulajdonságokkal birnak, egyforma számmal és titkos szózatolás utján a nemes Rendek szabadon választanak." A választás a király megerősitésére szorul.

Az 1837. évi országgyülés mérlege

Kétségtelen, hogy ennek az erdélyi országgyülésnek közel egyesztendei müködése alatt korántsem történt

annyi, amennyi a magyarországi ugyanezen ciklus szellemi termelésének csak valamelyest is megfelelt volna, de elévülhetetlen érdemeket szerzett ez az országgyülés az országgyülés törvényes jogai visszaszerzése körül. Erdély legnagyobb fia, Wesselényi, hiányzott s az ő lelkét nem tudta senki sem helyettesiteni, az ő nagy, emberi jogok kivivására tudományosan is felkészült, müvelt szellemét s szinte démoni energiáját senki pótolni nem tudta. Nem volt, aki hangot adott volna -- a közjogi s adózási sérelmeket nem tekintve — azoknak a gondolatoknak, amelyeket Deák, Kossuth, Wesselényi, Széchenyi ugyanebben az időben lángoló betükkel irtak fel a magyar politikai élet égboltozatára. Hiányzott az ihletett vezér s az alvezérek nem tudták helyettesiteni; a nemzeti ellenállás szellemét örökölte ugyan az 1834. évi országgyüléstől ez az országgyülés is, de mintha Wesselényi távolléte s üldözése, az udvar sátáni munkája, amit a szólásszabadság ellen kifejtett, halkabbá tették ezt az országgyülést.

1838. április 4-én már véget ér ez az országgyülés, tizenegy havi müködés után. Báró Kemény Ferenc elnök záróbeszédében mérlegként azt állapitja meg, hogy az országgyülés "a sok hiányokkal teljes honi igazgatási rendszer jobbitására rendszeres biztossá-

gokat nevezett ki s ez által letette azon alapkövet, melyen nemcsak magunk, hanem késő maradékaink boldogsága is épülni fog". Ezektől a javaslatoktól -- mondja -- a köznép is várakozásában való megnyugtatását reméli; szét kell oszlatni "azon előitéleteket, melyek hazánkban sok részben léteznek, a mely előitéletek -- a mint a megfeneklett hajó a tenger közepén mozdulhatatlanul áll --, a természetnek az előhaladást rendelő örök törvényei ellenére kötve és fogva tartják a nemzetet s ez előtt a további kifejlődés utját bezárják."

Elbucsuzván az 1837. évi nagyszebeni országgyüléstől, vessük ide egy kortárs, a jeles iró Bisztray Károly önéletirásából ezeket a sorokat: "Az 1837. körüli időszak Erdély történetében bizonyos uj korszakot jelent, a mennyiben az ősi alkotmány kezdett régi jogaiba visszatérni, a nemzeti önérzet mindinkább fejlődni, sőt az irodalom is előbbre haladt. A kolozsvári Nemzeti Szinház már virágzott. A felsőbb biróságok is már magyar nyelven adták ki itéleteiket. Az országgyülés már háromévenként egybehivatott."

Wesselényi az országgyülésen kivül. Deák Ferenccel

Egy pillantást kell közben vetnünk Wesselényi további müködésére.

Wesselényi az üldözés nyomán, de betegségtől is sujtva, talán kissé megcsendesedett, de sem az erdélyi sem a pozsonyi itélet nem tudta terrorizálni. A mitológia szerint Prometheus azért, mert az eget tüzétől meglopta, bünhődésül leláncolva sasok martalékának lőn kitéve. Wesselényivel azonban a sasok sem birtak. Roppant nagy mezőket felölelő, a jogtudományba s a politikai tudományba mélyen beágazó müködését országgyülési szereplésének megakasztása után még elmélyültebben folytatja. Segitségére volt ebben Deák barátsága. Deák rendkivül nagyra értékelte Wesselényit s kevés emberrel osztotta meg ugy szellemi gondjait, mint vele.

A parlamenti küzdőtérről leszoritott Wesselényit börtön, betegség, elhagyatottság meg nem töri s tollat ragad, ha már a szót az önkényuralom évekig belé is fojtotta. A tollat már személyileg nyugodtabb levegőben veszi a kezébe, magyarországi börtönéből az 1840. május 1-én, erdélyi bünperétől pedig az 1841. szeptember 27-én adott közkegyelem révén megszabadult. Kortársa, Kovács Samu iró, a "Szolnok-Doboka" cimü Deésen megjelent lap szerkesztője irja,[*] hogy amikor Wesselényi üldöztetése idejében Gräfenbergben volt vizkurán, itt "több

---

[*] Kovács Samu: Visszaemlékezések 1830-1850, Deés, 1887, Eperjesy István könyvárus bizománya.

külföldi emberrel ismeretségbe jöve, szerzett magának tudomást azon pánszláv törekvésekről, melyek első sorban fajunkra törnek". Igy született meg a Szózat. De Wesselényi nem szorult a Gräfenbergben üdülő külföldiek hireire. Müvelt, kulturált elméjében régen felsorakoztak már azok a gondolatok, amelyek ebben a jelentős müvében már mint kiforrott javaslatok lépnek porondba. Láttuk, hogy a harmincas évek megyegyülésein, Erdély marchalis gyülésein épp ugy, mint a magyar megyék fórumain, a pozsonyi országgyülés főrendi termében épp ugy, mint az 1834-es kolozsvári országgyülés drámai ülésezése során ez eszmék jórészét már lángoló szavakkal sugározza szét. Mint Széchenyi a Hitel-lel, Wesselényi a Szózat-tal világositja fel a két haza népét, mit kellene csinálni. A hangulat, mint láttuk, már jóval előbb meg volt a reformokra Wesselényinek, Pozsony hősének, nevét megyéje, Belső-Szolnokmegye is már a harmincas évek elején szivébe irja s amikor Deésen 1830-ban az uj megyeházát felavatják, megérkezését festői szinekkel irja le a historikus:[*] "Megjöttek a haza különböző részeiből a notabilitások s a gyülekező Karok és Rendek nagy érdekeltséggel várták Wesselényi megérkezését, ki köztudomás szerint a kora reggeli órában indult zsibói kastélyából, egy-

---

[*] Kovács Samu, id. mü, 5. lap.

folytában az előre postirozott lovakon a felavató gyülés megnyitására habtól tajtékzó ménjén a közönség harsány éljenei között érkezett meg. Nevét már a hir szárnyain hordozta. Alföldies izmos termete, széles vállain egy Bocskay-fő, szemeiben gyujtó tüz, élre kent bajusza alól megrázólag hatott stentori hangja, melynek nagyobb sulyt adandó, midőn a felhozott törvénysértések során mind élesebb lett feltünő ékes szónoklata, jobbjával a derekáról lecsüngő és értékes hüvelyü kardjának markolatát megragadva sujtá azt a terem padlójához."

Homéri leirás. Vezérszerepre született. Intelligenciája, európai utazásaiból meritett tapasztalatai, abszolut törvényismerete s az örökségként kapott büszke, meghajolni képtelen hazaszeretete, külpolitikai tájékozottsága, népismerete és népszeretete, ragyogó humanizmusa s osztályelőitélettől való teljes mentessége kikristályosodva jelennek meg háromszázhetvenkétoldalas müvében, a börtönét követő "Szózat"-ban.

Wesselényinek méltatói, történetirói s nemzete részéről a magasztalás megérdemelt szuperlativuszai jutottak. Pozsonyi szereplésével kapcsolatban Kölcsey ezt irja róla Országgyülési Naplójában: "Wesselényi első ifjuságától fogva oppozició embere vala. Nem volt elég a megyében, hol lakát tartja, közgyülé-

seken harsognia, de egymásután járá el Erdély minden megyéit, s mindenik gyüléseit bátor szavakkal hozá lelkesedésbe. Igy tett, midőn Erdélynek commissió utján akarának urbáriumot adni: mint egykor Magyarországnak; igy tett máskor is, s nem egy izben; sőt Magyarország megyéit is látogatta s mind ezek által a bécsi kormány figyelmét régen magára vonta, kellett vonnia. Hogy ellene sok rendbeli feladások történtek, azon nem fog senki csudálkozni; de hogy a mult években feje felett a bécsi ministerium tanácsot tartott, hogy az erdélyi katonakormány elfogatása felől parancsolatokat vett: azon minden, ki a férfiut ismeri, meg fog ütközni." S kifakad Kölcsey, mennyien árulkodnak Bécsben Wesselényire, ugy hogy ennek a becsületes embernek kigyók martalékává kell lennie. Pozsonyban van egy szegletház, "hol a kancelláriának bizonyos titoknoka tart szállást, hova a Werbőczy nemzetség minden rendü férfiai kereszttel és kulccsal, vagy kereszt és kulcs nélkül, a képviselőtest sok érdemeseit is ki nem vevén, naponként szorgalommal járulnak, s Bécsbe küldendő titkos jelentéseket tesznek, azaz, magyar nyelvre forditva: árulkodnak." Majd azt irja Kölcsey, hogy a követek lassankint elhagyják Wesselényit, mert "az emberek többsége vagy rettegő vagy nagyon maga körül néző s ez az oka, hogy mióta Wesselényit a

bécsiek erővel titokkal teljes emberré tették, mióta őt a Magyarország Ausztriától elválásának főeszközévé álmodták, azóta a követek egymásután maradtak el conferentiáitól s még néhány olyanok is, kik bátorság színében szeretnek láttatni."

Az 1833. május 5-i ülésről szomoruan irja Kölcsey, hogy Wesselényit bucsuztatták este, mert erdélyi körülményei hazaszóliták, "hogy az általa oly sokszor védelmezett hazának lehetséges oltalmat szerezzen."

Gróf Teleki Domokos a báró Wesselényi Miklós emlékezetéről tartott akadémiai előadásában /Akadémiai Évkönyvek 10. kötet, 1860-1863/ az 1860. évi október hó 12. napján azt mondja a gyermek Wesselényiről: "Tizéves korában Közép-Szolnok megye közgyülésén apja, id. Wesselényi Miklós, kikelt a főispán, gróf Teleki Zsigmond ellen. Wesselényinek többen az eltávolitását követelték s nem hiányoztak, kik e kivánat tettleges végrehajtásához készültek. Az atya iránt aggodalomba ejtett fiu kért, rimánkodott hagyjanak békét atyjának s midőn ez keveset használna, kardot rántva kinyilatkoztatta, hogy keresztüldöfi mindazokat, kik atyjához közeledni merészkednek. A fiunak ez elszánt bátorsága és önfeltalálása mindenkit bámulatra ragadott és lecsendesité a kedélyeket." A kisgyermek bátorsága megmaradt a férfiban is.

Gróf Teleki Domokos szerint is Wesselényi az 1830., valamint az 1832/36. évi pozsonyi országgyüléseken a felsőházi ellenzék vezére volt.

Gróf Teleki Domokos azt mondja ebben az előadásában, hogy Szász Károly gyorsabb észjárásu és müveltebb volt, Kemény Dénes alaposabb, Bethlen János tágasabb látkörü volt és több higgadtság volt benne, szelidebb, tapintatosabb bánásmódja volt és jobb pártvezér volt, de Wesselényi nevéhez két hon ébredésének eleven emléke volt kötve.

Mint az események koronatanuja állapitja meg róla gróf Teleki Domokos, hogy az Erdélyben Wesselényi nyakába akasztott per célja Wesselényi eltávolitása volt. Ezt el is érték az in contumatiam a királyi tábla által történt elitélésével és elfogatásának elrendelésével. Megjegyzi, hogy Wesselényi apját, id. Wesselényi Miklós bárót, 1795-ben az erdélyi királyi tábla hasonlóért felmentette.

1831. junius 7-ikén Pestmegye közgyülésén a lengyelek felosztásának s felkelésének ügye került elő. "Oly szónokot, mint e napon, sohasem hallottam" -- irja Madarász József "Emlékiratai"-ban --, "a jeles és szabadságszerető férfiak között Wesselényi Miklós volt a legjelesebb, mindenki felett tündökölve... Megvarázsolva hagytam oda a termet."

"Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében"

Lipcsében 1843-ban jelent meg ez a hires müve, a "Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében". Méltóan képviseli sok nagy bel- és külpolitikus eszméit. Amint a Balitéletek-ben Wesselényi a modern állampolgári nevelés elméleti alapelveit,[*] ebben a müvében mint külpolitikai látnok jelentkezik. Előszavában drámai szavakkal irja le Wesselényi a saját maga helyzetét. Elmondja, hogy 1835-ben fejvesztés büntetésével járó pör indittatott ellene "a parasztok szabad alku szerinti maguk megválthatása ügyének pártolásáért és ez alkalommal mondani állitott, de ugy sohasem mondott szavakért." Ezen perben, amint Wesselényi mondja, az utolsó védiratában kifejtette, hogy "koránt sem onnan fenyegeti a hazát és az uralkodóházat veszély, honnan jöttet sokan hiszik vagy elhitetni akarják s hogy magyar forradalmi és különszakadási törekvések csak lázas agy vagy gonosz lélek koholta rémképek". "Hon és fejedelem érdekeiért, s ezen szent nevekre kértem s kényszeritettem a kormányt, hagyna fel ily árnyékok elleni harccal, s az én és mások -- kik a honnak s fejedelemnek buzgó hivei vagyunk -- üldözésével, hanem forditsa egész figyelmét az északi hatalomhoz s annak népeihez szitó, már rég titokban táplált s

---

[*] Kornis Gyula: A magyar müvelődés eszményei 1777-1848, I., 594. l.

naponkint inkább fejlődő ellenséges nemzetiségek veszélyt szülendő törekvéseire." Drámai szavakkal irja: "Polgári halott szólal meg ezennel, lelki és testi csapások és akadályok által tevési köréből kivetve, cselekvéstől elzárva, számüzve, nincs az többé, mint élő tag nemzete nagy családjában. Csak képe létezik már honfiai között. Ezen kép, amig eredetije élt, a nemzet kedvencz és diszteremeiben találta helyét, meleg és magasztos érzet ecsetje által festve... a polgári elhunytnak képe csakhamar a diszteremekből és csarnokokból mellékszobákba, folyosókra és padlásra vándorlott... Évek óta küzd az elhunyt a szavát leláncoló dermedtség ellen... A sirból kisértetileg felrezgő e szózat azt mondja, veszély fenyeget ó hon, veszély olyan, amilyen még sohasem."

Wesselényi a fenyegető veszélyt ebben a müvében a szlávság óriási erőrekapásában látja, de mielőtt ezt kifejti, reá mutat arra, hogy a magyarságnak erősnek kell lennie és nem szabad a népet elnyomnia. "Távol van onnan gyarapodás és gazdagodás, ahol a föld népe szegény és nyomorult. Az ilyen nép nem rokona, nem tagja a nemzetnek és polgári álladalomnak, hanem ellenség mindaddig, amig elzárva, kirekesztve és elnyomva marad... Nemzetünk már magában is nem nagy, sőt lehet mondani csekély számát nagyon kevesitette

azáltal, hogy maga magának egy részét elnyomta, avagy fel nem szabaditotta... Ezeknek következése lett, hogy egypár százezer sokmillió között azok rovására birt csak jogokkal és alkotta a nemzetet... A joggal nem biró, milliókból álló népesség egyenlő szenvedés és egyenlő elnyomás által egymás közt rokonná és egyérdekűvé lett... Milyen más lenne e nemzet jövendője, ha senkit tagjai közül jogtalan szolgává nem alacsonyit vagy lealacsonyodni nem enged. Nem menthető és megfoghatatlan rövidlátás, sőt vakság bélyegzi e tárgy körüli majd minden lépését nemzetünknek... Nagy Lajos és Mátyás se tettek semmit a magyar nemzetiség terjesztésére... Mi könnyü lett volna akkor a magyar nyelvet udvar, törvényszékek és törvény nyelvévé emelni... Sem a törvényhatóságok, sem a nagybirtokosok, sem a törvényhozás nem gondoskodtak a nemzetiség terjesztéséről. Parlagon hagyták ezt a mezőt... Botrányos és vétkes, hogy századokon keresztül annyi nagy, roppant gazdag és hatalmas nemzetségek ezer tagjai között legujabb időkig nem tudatik, hogy találkozott volna egy, de csak egy is, aki birtokaiban rendelkezése alatti ezer meg ezer idegenajku jobbágyainak magyarositásán igyekezett és arra valamit tett volna... Boldog Isten! Ha nagy uraink, kik minden kigondolhatóra annyit és oly tömérdek pazarlottak s annyi nemzedéken keresztül mind e mai

napig költenek, csak bármi keveset forditottak volna tót, sváb, orosz, oláh, rácz helységeikben a magyar nyelv behozatalára, — tanitók felállitása, bármi csekély jutalmak vagy legalább semmi pénzbe sem kerülő nyilvánitása által akaratjuknak, -- mennyivel kevesebb magyarul nemtudó idegen lakos s helység lenne most... E bünös fonákság most és számunkra érleli keserü és méregtelte gyümölcsét... Amig a magyar nem fejlődött, a másik oldalon hatalmas fejlődésen ment át a szlávság, de más nemzetek is... A francia forrongás felséges és undok adatoktól egyenlőn hemzsegő mentében a francia nép nemzetül lépett fel, a nagy nemzet neve volt a szabadság képzete mellett azon Istenség vagy bálvány, melynek vérét áldozta. Nemzetül osztoztak ezen elragadtatásban a belga és hollandus, nemzeti érzet ébredt fel az Olaszföld lakosiban, az angolnak különben is szilárd nemzeti érzete a franciával való surlódásban uj táplálatot nyert, a spanyolt nemzetisége melletti buzgalma edzette és képessé tette, hogy a hadak óriásának sikerrel álljon ellent. Németországnak nemzeti érzetét is felrázta Gallia győzelmi szekerének robaja. S ezalatt Rurik fiai buzdittattak csatára és győztek. Igy növekedett mindenütt a nemzeti érzet. Megnőtt a vad iga alatt nyögő és sinylődő görög nemzetben is. Megnőtt a hős lengyel nemzetben, amely botrányosan

tiportatott le... Letiprása a lengyellel vérségileg rokon nemzetekre és népekre nemzeti érzetüket szilárditva hatott. A szláv eredetü és Európában részint együtt, részint elszórva és oly nagy számban létező népekre is reá fuvallta lehelletét a nemzetiségek ezen kora... Ezért mondta Miklós cár Varsóban a lengyeleknek, hogy nem vagytok többé lengyelek, hanem szlávok, az oroszok testvérei, nemsokára többi szláv rokonaitokhoz is mint minden eredeti birtokaink ura fogok szólani."

Wesselényi tüzetesen ismerteti az orosz propagandát, amely nemcsupán a szláv és görög köznépben kelti fel az orosz érzést, hanem az orosz emisszáriusok után felkeresteti az oláh köznépet is, amely Erdélyben is kezdi az orosz cár személyében tisztelni császárját. A cári propaganda célja a szerintük szláv népeket elnyomó birodalmaknak szétrombolása és felforgatása és a szláv propaganda legfőbb fegyvere az, hogy idegen országokban a nemzeti érzést hozza mozgásba, de otthon határtalan önkény járma alatt tart milliókat. Reámutat Wesselényi arra, hogy a szlávizmus egyik főnökének, a honunkbeli Kollár Jánosnak iratai elég tisztán mutatják a valódi célt. Az Oroszországban szerkesztett drámának egyik szinpadja Honunk. Horvátország azon szög, sarok, melyből egyfelől az

Északi, másfelől a Fekete-tenger felé nyulik ki a szláv népesség vonala és Horvátország ezen mozgalmaknak gyülpontja. E szláv törekvések ellensulyozására a magyar nemzet jogait kell erősiteni. Meg kell teremteni a magyar nyelv törvényhozási uralmát, hiszen a kétszázhetvenezernyi férfi nemességből magyarul alkalmasint kétszázezer ért, de latinul talán huszezer sem. De felhivja a figyelmet a román irredentára is, amelynek legfőbb eszköze az, hogy a vallási egyenlőség folytán a románok az orosz barátságát keresik és még az egyesült hitüek is egyeznek ebben a göröghitüekkel. Népiskolákat kellene állitani, hogy "az oláh népességet magyaritsák, különösen akkor, amikor törvényhatóságaink a magyarositás érdekében alig tesznek valamit, mig a nehány év előtt elhunyt oláh püspök, Bab János, egymillió forintra rugó alapitványokat tett tiszta oláh szellembeni, a magyar nyelvet egészen elmellőző és kizáró nevelő és tanitóintézetekre." Bün az, hogy a szélbeli román ezredeknél minden iskolában a magyar nyelv helyett a német nyelv hozatott be. Szimpátiáját fejezi ki Wesselényi a románokkal szemben, de reámutat arra, hogy a román fejedelemség a maga polgári alkotmányát is muszka befolyásnak köszönheti. Hogyne illeszkednék tehát az oláh is az orosz tendenciákhoz. Igy nő meg a románság étvágya, amely Erdélyre és Ma-

gyarhon románlakta részeire is kiterjed. Látnoki szemmel jósolja meg Wesselényi további, minden román terület összeolvasztására irányuló törekvéseiket. Azt mondja: "Hazám, nemzetem, léted vagy nem-léted kérdése forog fenn, -- ébredj és tegyél -- vagy veszni fogsz... Oh, bár a földet sarkaiban megrázó végitéleti trombita erejével harsogna e felkiáltás, minden kar-, kor-, nem-, s helyzetbeli, s minden szinezetü magyar fülébe!"

Ujra- és ujra visszatér arra, hogy Magyarországon nem ismerik Erdélyt. Számosan vannak Magyarországon, akik előtt Erdély "terra incognita".

A szláv törekvésekkel szemben az országot csak ugy lehet megmenteni, hogy a különböző nyelvek közül valamelyiket annyira kell terjeszteni, hogy az mindenki által tudottá váljék, ez a nyelv csak a magyar lehet. A másik fegyver a jól rendezett és gyakorlott nagyszámu hadsereg, de a hadsereg nem szolgálhatja a nemzetek saját elnyomatásának célját. A legfőbb eszköz, amely saját nemzetiségekkel biró, különböző ajkakat magában foglaló országban a nemzeti egységet megteremtheti, "azon nemzeteknek egyenlő és rokon polgári érdekek alatt való egyesitése, az alkotmánynak malasztját minden nemzetre oly egyenlően kell osztani, hogy abban mindegyik édesanyját találja fel. Törvény-

hozás és igazgatás egy nyelven menjen, de minden faju és ajkuak iránt gyengédséggel."

A pánszlavizmussal szemben Magyarországot nagyon meg kell erősiteni. "Magyar hon és a magyar nemzet védbástyája lehet Németországnak és Európának az orosz hatalom ellen, de csak ugy lehet ilyen, ha értelmi fejlődés mellett alkotmányos léte és nemzetisége izmosodik... Be kell ezt látniok az erdélyi szászoknak is, akik most még oktalanul a német nemzetiség mellett buzgólkodnak, holott csak a magyar törvény oltalma alatt tarthatták fenn nemzetiségüket. Ha a szászok tőlünk annyira idegenkednek és németségüket oly nagyra becsülik, erőszakkal őket nem tarthatván, a megválást fájdalom könnyével kisérnők." Erős kitörést rendez a szászok ellen, akik az erdélyi országgyülésen nem voltak amellett, hogy a hozandó törvényeket és feliratokat magyarul szerkesszék.

Poroszországnak épp ugy, mint Ausztriának be kell látnia, hogy a magyar nemzet nem szit az oroszokhoz és igy a magyart kell támogatniok. "Káros a német elemnek a magyarok közé való bejátszása vagy beerőltetése." Hogy az orosz ellen Ausztria elég erős legyen, alkotmányt és képviseleti rendszert kell adni az egyes osztrák tartományoknak, Lombardiának épp ugy, mint a német birtokoknak, az olasz résznek, a szláv országoknak

és a lengyel tartománynak. Igy a sok idegen elem, amely most egymással és Ausztriával ellenségesen áll szemben, biztos frigyessé válik, az orosz befolyás a szláv népességre megszünnék.

Wesselényi szerint a vészterhes orosz felleg mint aggasztó tünemény legnagyobb figyelmünket igényli. Magyarországot meg kell védeni, de azt mondja Wesselényi, hogy "Magyar hon alatt mindig Magyarországot és Erdélyországot együtt kell érteni, akinek keblében igaz magyar sziv ver, aki hona fennmaradását valóban óhajtja és aki a hon legfőbb szükségeit látni tudja is, akarja is, hona imádott nevének más értelmet nem is adhat."..."Tizenhatfelé van szegény hazánk vágva és szaggatva, nincs kötszer, mi e különböző és nagyrészt ellenkező elemeket egyesitené, csak egy van, ami a magyaron kivül a többieket egyesiti és ez -- fájdalom és keserv -- a magyarok iránti idegenkedés és nagyrészint gyülölség s a nem kiváltságos osztály nagy tömegének még egy más érzeti gyülpontja is van, t.i. a nemesség gyülölése. Szomoritó kép ez. A német nemzeti elem csak negativ baj, csorba, de nem áll ellenünk. Már az oláh más viszonyu. De a szláv minden tekintetben legfenyegetőbb. Üssön ki háboru akár az egyik, akár a másik módon, mulhatlan veszélyt hozand reánk, belháboru, néplázadás és pórnép dühöngése áraszthatná

e honra mindazt, ami ezekből szörny és nyomor származni szokott."

Látnoki szemmel látta meg Wesselényi 1843-ban az 1849-et és az 1918-at.

A szláv és az oláh veszedelemre utalva, amiket szinte elsőként látott meg a tizenkilencedik század első felének nagy magyar államférfiai közül, kifejtve, hogy ha "akár a kancsuka, akár a forradalmi illyr vörössapka győzne, egyenlően enyészet lenne sorsunk és az északi kolosszusnak válnánk anyagilag és szellemileg csigázott provinciájává, a nemzet legjobbjainak holttestein hágna az oroszok cárja a Mátyás trónjára." Nekünk védekeznünk kell. Horvátországnak meg kell engedni továbbra is, hogy beligazgatásában az élő anyanyelvét használja, de csak egyedül a magyar alkotmányos lét feltétele alatt és oltalma által, többet követelni vagy ábránd vagy helytelen tulzás. Lehetetlen, hogy a magyar országgyülés a horvát és tót képviselők kedvéért a latin nyelvet használja. A közös hon középponti polgári élete müködésében a horvát is magyar nyelven, de teljesen vegyen részt. Törvényhozásunknak kötelessége a magyar nyelvet terjeszteni és evégre kötelezőleg is fellépni, de kiméletet tartván szem előtt, viszont a köztünk lakó szlávoknak is kötelességük a magyar nyelv terjedését előmozditani. Második

tennivalónk annak kifejezése, hogy mi a szlávokat nem gyülöljük, sőt testvéreinkként akarjuk őket ölelni. Harmadik kivánság, hogy magyar nemzetiségünket öregbitsük az értelmi müveltségre törekvéssel. "Tudomány, mesterségek és izlés mezején előhaladttá váljon a magyar... Nincs nemzetiségünknek ártalmasabb ellensége a betyáros magyarságnál... Alapos és szilárdértelmü müveltség legyen irodalmunk és egyesületeink fő célja. Üdvösen munkálhatnak erre tudóstársaságunk és tudósaink, több más keletkezett és keletkező társaságaink, üdvösen szinházaink, üdvösen nevelő és oktató intézeteink, közoktatóink és nevelőink... Országnak különböző ajku lakósai, ha egyenlő jog, kötelesség és érdekek szorosan egymáshoz kapcsolják, külön nyelvek mellett is alkothatnak tömött testet. Ezért honunk népességéből mentül többet alkotmányunk érdekéhez kell csatolni... Hajdan, aki izmos karral nehány törököt le tudott nyakazni, aki vitézséggel jelölteti magát, nemessé tétetett, helyes volt ez akkor, mert a honnak izmos karokra és vitézségre volt szüksége, de most jó fejekre és értelemre van legnagyobb szükségünk. Tanitani kell az irni és olvasni tudást. Tudni kell a magyar nyelvet, mint a hon törvényes és hivatalos nyelvét és mint jogot adót arra, hogy valaki választott polgár lehessen. A választottakat, vagyis képviselőket le-

hetőleg a városnak minden lakosa válassza, aki törvényesen helyeslett keresetet üz és maga kenyerén él. A magyarul tudást a választott polgárrá vagyis képviselővé lehetésre jogot szerző tulajdonnak ugyan ki lehetne és ki kellene már most mindenütt mondani, de nem lehet ezt oly városokban tenni, ahol a város nagy többsége nem tud magyarul, de ily helyeken a magyar nyelv megtanulhatására illő módot kellene nyujtani és a törvény által meghatározandó évek mulva a magyarul tudást ily helyekre is ki kellene terjeszteni. A városok után legszükségesebb, honunk magyar köznépének az alkotmány érdekeihezi kapcsolása. Ezen népesség egy test és egy vér velünk. Csak az alkotmány malasztaibani részesités kell ezeknek s hü védői lesznek annak. Ezen nagy s erőteljes tömeg nem évek után, nem csak uj nemzedékkel olvadhat -- ugy mint honunk más faju népessége -- velünk egybe; jogokbani részesités varázs szava egyszerre mienkké, teljesen mienkké teendi ezt." A köznép perelhessen saját nevében, "mentes legyen testi szégyenitő és alacsonyitó büntetéstől, személye legyen perbeidézés nélkül és törvényes itélet előtt sérthetetlen, amennyiben ez közbátorság és rendőrség tekintetében eszközölhető lenne, -- jogot nyerjen hivatalviselésre, -- bármi fekvő jószágnak vételére és biztos birására az ősiség megsemmisi-

tő hatalma kizárásával"... "A tulajdont becsétől megfosztó -- s a tulajdonost legjellemzőbb jogából, t.i. a szabad rendelkezésből, a birtokot pedig legbecsesebb tulajdonából, t.i. a biztosságból kivetkeztető ezen elavult intézetnek sorvasztó s bénitó bilincseiből honunknak minden esetre ki kell menekedni, -- az állladalom érdekében feküvén, hogy birtokot a legmiveltebbek s értelmesebbek birjanak. Igen természetes, hogy kit már miveltség jellemez, -- de csakis ilyen -- szervezhetési s biztos birhatási joggal birjon." A törvényhozás rendelje el az urbéri tartozás megváltását nemcsak mint a földesur akaratától függőt, hanem elhatározandó uton és módon kötelezőleg, természetesen a földesur teljes kártalanitásával.

Wesselényi könyvében tehát a maguk tisztaságában jelennek meg hét esztendővel az 1848. előtt a negyvennyolcas törvényhozás gondolatai, főként a jobbágyi birtokok megváltása a földesur teljes kártalanitása mellett. Vegye ki a részét az egyház épp ugy, mint birtokos főrendünk és gazdag nemességünk a nép értelmi neveléséből. S itt reátér kedves gondolatára, az általános népiskolai kötelezettségre. A létező falusi iskolák -- mondja -- rosszul rendezettek, helyenkint csak nevük létezik. Az igy tanitottak nem lesznek képesek a jogok birására és helyes használatára. Szükségesek

falusi és városi népiskolák mellett kisdedóvó intézetek is. Vannak kaszinóink, gazdasági egyesületeink, vivó-intézeteink, hangász-egyesületeink, agarásztársaságunk, állattenyésztő társaságaink, iparegyesületünk, gyárak előmozditását célzó társaságunk, csak a kisdedóvó-társaság hanyatlik és igy felhivja a tehetősebbek figyelmét, hogy ezeket alapitsanak. Azután falusi iskolák számára oskolamestereket formáló intézeteket kell alapitani. "Hogy a népnevelés minő nyomoru állapotban van jelenben minálunk, vagy jobban mondva mennyire nem létezik, azt mindenki tudja. Igen sok faluk, sőt egész vidékek vannak, hol oskolának hire sincs. Az u.n. oskolamester, kántor legfeljebb templomi és temetéseknéli fülrepesztő müködéseire alakit magának néhány rikácsoló segédet, másutt napszámosoknak használja a gyermekeket. Erkölcsnek szivbe csepegtetése, kötelességekkel megismerkedés, olyannak tanulása, mi a gyermeket jobbá és ügyesebbé tenné, aminek egykor hasznát vehetné, minderről szó sincs." Sürgeti a kisdedóvók, a népiskolák felállitását, mert ha kimüveljük a népet, akkor az igy neveltek érdemesek lesznek a jogok birására, az alkotmány malasztjaiban részesitésre. Sürgeti a magyar nyelv kultuszát, az idegenajku gyermekeket "édesitve szelid módon, nem anyai nyelvük eltiltása

által kell arra megtanitani," a nyelv nem szolgálhat a magyar faj elleni gyülölés táplálására. "Ha elődeink, mondja, illőnek tartották minden buzaasztag vagy kazal után egypár vadászebet tartani, ebek helyett inkább állitsanak fel kisdedóvó intézetet és helyezzék jókarba a falusi iskolákat." Szánásra méltónak mondja a népnevelőknek alárendelt helyzetét.

Szinte Wesselényi programját és hangját halljuk husz év multán Eötvös 1867. november 28-án a királyhoz tett felterjesztésében, amikor a nagy kultuszminiszter ezeket mondotta: "Legkegyelmesebb ur! Széleskörü választási alapon felállitott népképviseleti alkotmánynyal biró országban, hol a vármegyékre és az országgyülésre való választások által a nép nagy tömege oly jelentékeny befolyást gyakorol az összes politikai életre, mint hazánkban, -- ily országban, hogy a szabadságot a rend korlátai között is békésen élvezhessék, hogy e polgárok minél kevésbé legyenek félrevezethetők s felizgatott szenvedélyek által elvakithatók, hogy alkotmányos jogaikat valóban a közérdek javára gyakorolják annak legfőbb biztositéka, sőt feltétele, az egész népnek minél nagyobb foku müveltsége. A gondviseléstől az anyagi jólétnek gazdag forrásaival megáldott és mégis szegény országban, minő hazánk, mely szükséges állami kiadásait is jelenben főleg

azért nem birja kellően fedezni, mert iparában, kereskedelmében, sőt még termelésében is még azon államoknak is jóval mögötte áll, melyek természeti alapokban szegényebbek, de müveltebb lakossággal birnak; oly országban minő a mienk, hol a nagyobb mérvü termelés, a gyáripar és a közlekedés gyors kifejlődésének egyik nagy akadálya épen a tanult és alkalmas munkások hiányában rejlik: csak a nép értelmességének, és ezáltal közvetitve ügyességének és szorgalmának emelése által reménlhetjük a közvagyonosságot óhajtott állapotba segiteni. És a nép müveltségének az államháztartásban való elsőrendü jelentősége dacára is, a magyar szent korona területén a népiskolai oktatás mily roppant elmaradott és rendezetlen állapotban van, Felséged jól tudja, s ennek rajzolásával atyai szivét nem szomoritom. Csupán azt emlitem fel, hogy az ország 18.735 helységében csak 14.836 népiskola van, és igy /tekintetbe véve, hogy minden oly helységben, hol különböző vallásfelekezeti egyházközségek vannak, rendesen két-három iskola van/ legalább ötezer helységben semmi iskola sincsen; hogy az ország testvérfővárosaiban a legujabb számitások szerint a tanköteles gyermekeknek fele, évenként mintegy 20 ezer gyermek, minden oktatás nélkül növekedik fel. De a létező népiskoláknak is nagy része oly állapotban van, hogy a növendékek alighogy az irást és

olvasást /a müveltségnek még csak puszta eszközeit/ tanulhatják meg bennük. Népnevelésünk, e szomoru helyzetében sürgős javitást igényelvén, rövid időn lesz szerencsém egy "a népiskolai oktatást szabályozó részletes törvényjavaslatot" terjeszteni Felséged elé, hogy azt Felséged előleges jóváhagyása után az országgyülés asztalára tehessem le.

Azonban az ügy sürgős voltánál fogva addig is igyekezem különösen oly intézkedéseket tenni, melyek a törvényhozás által e tárgyban eszközlendő reformok életbeléptetését előkészitik és könnyitik. Mindenekelőtt pedig magukhoz a néptanitókhoz akarok fordulni, az ő figyelmüket s szellemi közremüködésüket akarom népnevelésünk javitására felhivni, és célba vett reformjaink felől számukra tájékoztató utmutatást adni. Népnevelésünk ujra alkotásában korántsem szoritkozhatunk népiskoláknak s tanitói hivataloknak felállitására s az iskolák szerkezetének megállapitására; hanem magát a tanitás módszerét kell átalakitanunk, uj tantárgyakat kell behoznunk, és az egész nevelésnek uj irányát és rendszerét kell megszabnunk. Ennek keresztülvitele pedig népiskolai tanitóink nagy részének képzetlensége miatt jelenben majdnem lehetetlen volna. A népiskolákban müködő tanitóink nagy része nem csak, hogy rendes tanitóképezdei tanfolyamot nem végezett, hanem az alsó

elemi osztályokon felül semminemü közép tanodai oktatást sem nyert. Ugy hogy az iskolában nem csak paedagogiai képzettséget nem szerzett, de még azon tantárgyak némelyikéből sem tanult semmit, melyeket tanitania kellend. Tanitóink legnagyobb részének pedig a mindennapi kenyeret is alig biztositó csekély fizetésük és társadalmi elszigeteltségük miatt nem volt sem módjuk, sem alkalmuk akár olvasásból, akár más uton iskolai tanultságuk hiányát utánpótolni, vagy ott szerzett ismereteiket tökéletesiteni. Ez okból látom szükségesnek, egy az .. alatt idemellékelt tervrajz szerint szerkesztendő népnevelési lapot a következő 1868-ik év folytán megindituva, hetenkint kiadni, és "Néptanitók lapja" cimmel a hazánkbeli minden nyilvános népiskola tanitójának dij nélkül megküldeni. Sietek megjegyezni, hogy a lapot az országban honos minden nemzetiségek nyelvén szándékozván kiadni, minden tanitónak az általa kivánt nyelven fogom megküldeni. A lap első rovatát képezendi a népnevelés és oktatás-ügyre vonatkozó minden hazai kormányrendeletek s országos intézkedések közlése. Az eddigi módon a kormánynak a tanügyre vonatkozó intézkedéseiről a tanitók nagy része tudomást sem nyerhet, vagy legfőlebb mindnyájan csak a hivatalos közegek által, hosszadalmas uton és felette későn, gyakran még hézagosan is értesülhetnek róluk."

Wesselényi megelőzte báró Eötvös Józsefet a népnevelési programjával. Ugyanebben a müvében kifejti, hogy a legközelebbi országgyülésen törvényt kell alkotni az alkotmányos jogoknak a városok összes polgáraira és a honorációrokra kiterjesztése érdekében és a törvényhozás sürgős feladatává kell tenni a nemesség háziadóval megterhelését. Itt nem kerülte el Wesselényi figyelmét, hogy ebben a korszakban nem egy megye megadta a honorácior-osztálynak a szavazatjogot a megyei követválasztásoknál, mint általában az aktiv részvétel lehetőségét a megyei élet egész vonalán.[*]

Törvényt kell alkotni a nemzetiségi surlódások megszüntetése végett az idegen ajkuak nyelvhasználatának biztositása, nyelvükért és fajukért gunyolásuk megakadályozása, Horvátországban a horvát nyelv hivatalos nyelvvé tétele, viszont a magyar törvényhozásban, közigazgatásban és törvénykezésben a magyar nyelv, mint hivatalos nyelv biztositása érdekében.

---

[*] Beöthy, id. mü, 116. l.

Minden falusi és városi népiskolában, még Horvátországban is tanitsák a magyar nyelvet. De Horvátországban a megyéknél a köz- és magándolgok hivatalos folytatása az eddigi latin nyelven történjék. Épittessen a kormány nagyobbszerü intézeteket népnevelő oktatók és kisdedóvók képzésére és legyen ott sok stipendium. Dolgoztassa ki a kormány a legjobb népnevelési rendszert és bocsásson közkézre egy kézikönyvet az alkotmányos lét, az abból jövő viszonyok és folyó polgári kötelességek megismertetése érdekében, a kisebb koruak részére egyszerübb stilusban.

Állittassék fel népnevelési kormány.

"Mivel nemesi felkelésnek elegendő gyakorlat nélkül csak képzete is guny," minden nemes rangkülönbség nélkül köteleztessék két-háromévi katonai szolgálatra és minden évben hivassanak be fegyvergyakorlatra. Ez felelne meg a nemesi kötelességnek és a hajdani szellemnek. "Minő hatalmas hadsereg lenne igy a hon és király védelmére." Ez a nemesi kötelességnek és hajdani szellemnek teljesen megfelelő lenne, Poroszország ezen rendszer által emelte magát alárendelt helyzetből Európa egyik elsőrendü fegyveres hatalmává.

Ime, Wesselényinél már a harmincas évek elején jelentkezik az önálló magyar hadsereg gondolata.

Azután azt mondja, hogy a kiváltságok, "a szabad-

ság ezen bitangjai" helyébe lépjenek a jogok. Lehetővé kell tenni a föld népe számára tartozásainak örök megválthatását és a földbirtokszerzést.

Meg kell javitani a törvénykezést. Javitani kell a börtönügyet. El kell rendezni a büntetőjogot, meg kell szüntetni a föld becsére és a birtok biztosságára az ősiség káros befolyását.

"Nemzetünk, mely fájdalom nem tömött test, nem tömeg, hanem vallásos karok és rendek, kiváltságok, polgári helyzetek és érdekek által annyi felé és oly különböző részekre van szaggatva, most két országban és elszórva létezik."

Tiltakozik a forradalmiság vádja ellen, nincs forradalmi anyag sem a magyar nemességben, sem a magyar parasztságban, de haladni kell. A kormány lássa be, "hogy a magyar nemzetiség a legszilárdabb szellemi erő és hogy Magyarhon és Erdélyre nézve csak alkotmányos szabadsági elvek és alkotmányok létesitésével nyerheti meg ez országok bizodalmát, szeretetét és mindenekre kész lelkesedését."

Kifejti a Szózat, hogy a nemességnek részesülnie kell a háziadó viselésében. Szünjék meg eszünk vagy akaratunk gyalázatára váló az a helyzet, hogy a nemes nem fizet. "Ideje már, hogy megszünjünk nem látni azt, mi oly szégyenitő meztelenségben áll az egész világ szeme előtt, s nem hallani azt, mi oly

ideget rázón harsog, s annyira égre kiáltó: hogy t.i. nálunk épen az s csak az fizet, kinek nincs, kinek van, nem fizet; hogy a terheket az és csak az hordja, ki gyenge, kinek pedig vállai izmosak, ki a terhet hordani jól birná, az mindentől ment; -- és ami még több, hogy azon költségeket is, melyek legközelebbről a nnemességet illetik, ugymint igazgatásának s hivatalos-kodásának házi költségeit is egyedül s kirekesztőleg a föld népe s parasztság hordja. Mi által ezen egész testület, mely a nemesség szép nevét hordja s e névre nem kis mértékben büszke, azt teszi, mit közüle egyéni s társas viszonyaira nézve a legutolsó is nemtelennek tartana s szégyenlene tenni: azaz házi s egyéni költségeit, s érette s számára tett kiadásokat mással fizettteti."

Követeli, hogy a közoktatási nyelv a magyar legyen, de szabályozni kell, hogy a latin és a német hogyan tanittassék. A kisdedóvó intézetekben kizárólag a magyar nyelv divatozzék. Minden lelkész tudjon magyarul, ugyszintén minden tanitó is, Horvátországra is kiterjesztendő a magyar nyelvnek tanitása. A népnevelés előmozditására a legközelebbi országgyülés forditson egymillió forintot. Állittassék fel külön népnevelési kormány.

Amikor majd a nemesi rend is résztvesz az adó-

fizetésben és amikor mások is fognak a polgári jogok gyakorlatában részesülni, a személyes katonáskodás tartozásának is többekre kell kiterjednie... Erdélyre értvén a mondottak közül azokat, amik ott létesithetők.

De Erdély tekintetében az oláhság kérdése még külön megfontolást igényel. Helyzetüket ugy anyagilag, mint szellemileg javitani sürgető szükség, mert csak igy szünhet meg a magyar nemzet iránti gyülölsége. A jogokban részesitéssel ellenfelekből frigyessé válik... "Mutatja hogy az Erdélyben kerekszámban létező oláh nemesség annyira magát velünk egynek tekinti, hogy ha nevelés által a nyelv tudása reájuk általánosan ki lenne terjesztve, bizonnyal teljes lenne velünki összeforrottsága."

Nekünk magyaroknak, mondja Wesselényi, szoros kötelességünk az engesztelésre és kibékülésre a nemzetiségekkel szemben mindent elkövetnünk és gondosan távoztatni nemcsak, ami sért, de ami ingerelhet is.

Tiltakozik ő, az elitélt, a börtönbevetett, az ellen a gyanu ellen, "mintha köztünk magyarok s szabadszellemüek közt létezett volna s léteznék forradalmi célzat s törekvés és forradalom lehetsége." E gyanut valamely ellenséges daemon a kormány keblébe csepegtette. Ott ez a régi nézetekre oltva sarjadzott.

E fonák hitnek, e veszélyes agyrémnek voltak azon terroristicus lépések szüleményei, mellyek a honra gyászt s aggodalmat hoztak: annyi jóra fordítható erő s idő pazarlását s a kormány iránti bizodalomnak oly tőböli megrázkodtatását okozván."

Nagy művét, amely Erdélyre nézve annyit jelentett, mint mindkét hazára nézve Széchenyi Hitele, Világa és Stádiuma, azzal fejezi be, hogy a kormány mind Magyarhonra, mind Erdélyre nézve csak ugy nyerheti meg a bizodalmat, a szeretetet és a lelkesedést, ha elismeri, hogy a magyar nemzetiség a legszilárdabb szellemi erő és ha pártolja az alkotmányos szabadsági elveket. Csak igy teheti a kormány ez országokat "alkotmányos létök fenntartása, szilárditása s jog- és korszerü javitása által azon őrbástyává, mellyen ártalom nélkül fog megtörni forradalmi szélvészek ostroma ugy, mint az északi ár dagályozó hulláma."

Wesselényinek ez a müve is kétségtelenül nagy hatást gyakorolt Erdély reformkorszakának felfelé fejlődésére. Gondolatai azonban nem csupán Erdélynek szólnak. Nagy lelkében nem volt külön Magyarország és külön Erdély, nem volt két haza, csak egységes nagy, magyar haza, gazdag, összehangolt népekkel, belső békében, felruházva az emberi alapjogok biborával.

Itt, ebben az országban, ahol magasabbak a hegyek s a patakok nem csergedeznek, hanem rohannak, ahol az arisztokraták a negyvennyolcas szabadságharcban mint közlegények állottak be a honvédség soraiba, de közlegényekként is vezérekként tündököltek, itt, Erdélyben, ahol a bécsi uralom ellen a nemzeti ellenállás háromszáz éven át mindig erősebb volt, mint a testvérhazában, mert jogegyenlőség volt s ennek megsértését Erdély fiai nem türték, -- itt, ahol Mária Terézia igába törte és kiüldözte a székelyeket, mert szabad katonák akartak lenni, de kényszeritve besorozottak nem, -- itt, ahol Bethlen Gábor szelleme minden lélekbe beivódott s Bukow meg Metternich korbácsai nem megalázkodást, hanem meg nem félemlithető héroszokat teremtettek, itt ideális harci területe volt Wesselényinek, Erdély legnagyobb fiának.

Wesselényi és Széchenyi

Wesselényi olyan apának gyermeke, aki a Habsburgoknak nem sokat köszönhetett. Apja börtönét és szenvedéseit a fiu nem felejthette el. Mikor apját, a XVIII. század politikai hősét, idősb Wesselényi Miklóst négy évi fogságra itélték, az itélet polgári uton való végrehajtását sokáig meg tudta gátolni. Ekkor II. József császár 1785. február 10-én kelt, minden megyei főtiszthez kiküldött kormányszéki rendelettel köte-

lességükké tette, hogy "báró Wesselényi bárhol az országban megtaláltatnék, ha másként nem lehetne, udvara felgyujtásával is fogattassék el." Egy Wesselényi, akinek elődei között olyan nemzeti hős is volt, akinek fejét vette a dinasztia, aulikussá nem válhatott. Ifjukora apja csodálatában telt el. Öröklött lángesze és féket nem türő természete vezérségre tette már fiatalkorában alkalmassá. Még nincs huszéves és már a szomszéd megyék közgyüléseit járja. Sorsa könnyebb, simább lett volna, ha az udvarhoz huz és beáll a kormányzójelöltek és kancellárjelöltek várományosai közé, de vére, a vele született, öröklött szabadságszeretete a vértanuk tövises utját jelöli ki számára, nem pedig az aulikus mágnások kitüntetésekkel, udvari hivatalok rózsáival telehintett parkettjét. Bár, mint ismeretes, kitünő gazda és praktikus szellemét pompás, Erdélyt ellátó ménesei, gazdasági iskolái, Kossuthtal együtt tervezett ipar védegyleti munkálkodása elevenen bizonyitják, politikája nem a fiatal éveiben legjobb barátja, Széchenyi irányvonalán halad, hanem azon a közjogiasabb uton, amelyen Deák és Kossuth elindult s végesvégig mindig felfelé haladt. Széchenyi a "közbirodalmi" gondolat hive volt, nem szállni szembe a dinasztiával, hanem ezt a nemzeti érdekek szolgálatába állitani. Wesselényi ezt reménytelennek látja, sem

Ferenc császárt, sem Metternichet nem tudja magyarnak elképzelni, de feltétlenül királyhü.

Wesselényi és Széchenyi fiatalemberkorukban személyes jóbarátok, együtt utazzák be Nyugat-Európát, gondolkodásuk, reformtörekvésük egy sikon mozog, de nem sokáig. A szakadást politikai utjaik elválása magyarázza meg. Mindkettő királyhü mágnás, de Wesselényi eszménye a független Magyarország, Széchenyié a magyarság sorsát is biztositó Ausztria-Magyarország. Széchenyi a Jelenkor 1843. január havi számaiban cikksorozatot tesz közzé "Wesselényi és Kossuthról" címmel s ebben lirai visszapillantást vetve Német-, Francia- és Angolországba tett közös utjuknak lelküket eszmékre tüzesitő tapasztalataira, később beállott eltávolodásukat akként magyarázza, hogy már 1830-ban se tudta a javulás okait illetően Wesselényi nézeteit helyeselni, később pedig még kevésbbé mert: -- Széchenyi -- már 1830-ban látta, hogy "kormányunk alkotmányunkat és nemzetiségünket valódilag méltánylani kezdi", ezzel szemben Wesselényi "mindig küzdve, valami elkeseredett belső érzelemmel s ebből származó daczczal, terrorizmussal s ekkép ugyszólván valami intimidáczióval gondolta honi ügyünket kormányunk átellenében legbiztosabban és legsikeresebben rugtatni egy-egy lépéssel elő, midőn én viszont legszigorubb

lelkiismeretem szerint arra mertem volna kötni lelkemet, hogy efféle politikai eljárás nemcsak előmozditani nem fogná honunk ügyét, de azt egyenesen visszalökné, sőt a legaggasztóbb veszélyekbe is bonyolitná s inkább a persuasiónak, a kölcsönös érdekek viszonyos megmutatásának volna helye..."

Széchenyi tehát bizott Bécsben, Wesselényi nem.

Az 1834-es kolozsvári országgyülés előzőleg, a negyvennyolcas szabadságharcot megelőző bécsi perfidiát követőleg Wesselényit s nem Széchenyit igazolta.

Széchenyi Wesselényi politikai irányzatát ebben a cikksorozatban "daczczal követelőnek, kicsikarni akarónak" jellemzi s azt mondja, hogy "Wesselényi semmit sem vétett és semmi reprobálandót nem követett el a politikai mezején, ha szavait és tényeit magyar és alkotmányos magasból s általános szempontból itéljük meg, — ámde kimondhatlan nagyot hibázott és legsürgetőbb életkérdéseinket kompromittálta és lökte hosszabb, tán örökre háttérbe, ha szavait és tényeit viszont közbirodalom és alkotmánynélküli szempontok szerint vagyunk képesek megbirálni."

Széchenyi tehát hibáztatja Wesselényit, mert politikai célkitüzései nem felelnek meg a "közbirodalmi", tehát Ausztria-Magyarországot illető szempontoknak, hanem csak a magyar szempontoknak felelnek

meg, mondván ugyanitt, hogy "oly közbirodalommal vagyunk egyházasitva s oly elvekkel jön szünet nélkül érintkezésbe a magyar kormány, melyek nem alkotmányosak, mert valamint saját szemeinkben mutatkozik alkotmányos levegőnkben nem egy szabály, nem egy rendelet, mely felülről jön, tespedési, sőt ellenkezőleg néha zsarnoki szinben, ugy jelenik meg nem egy magyar tény is, mely jóllehet csak alkotmányos határok közt forog, odafent megint -- mert hiába, mint Cicero mondja, ha jól emlékezem, bizony csak azon levegőt vagyunk kénytelenek szivni, melyben élünk -- egyenesen ingerlő, bosszantó, sőt hütlenségi szagban."

Széchenyi tehát az összbirodalmi békét akarja s nem helyesli Wesselényi magyar alkotmányos küzdelmének éles fegyvereit, mert szerinte aki nem látja a gyakorlati életet, aki nem látja, hogy "a külföldi hiedelem szerint tartománya vagyunk egy alkotmány nélküli abszolut közbirodalomnak, az... politikai kontár."

Széchenyi felfogásából tehát az következett, hogy aki szabadulni akar, bár alkotmányos eszközökkel, a tartományiság szinezetétől s a magyar állammal együtt megszületett állami függetlenséget nem hajlandó áldozatul dobni a külföldi hiedelemnek, hogy csak tartomány vagyunk, az -- "politikai kontár". Igy Bocskay, Bethlen, Rákóczi is politikai kontár lenne. Erre ő

azt mondja, hogy "Wesselényi e pont körül hibázta el a gyakorlati élet irányát, mely azon elvek között forog mindig, minthogy ezeket annyiszor ahányszor kineveti az élet, de tények között, melyeket sem dacz, sem bátorság, felingerlett akarat nem dönt helyükből s igy hibázta el a politikának gyakorlati utját azelőtt Magyarországnak nem egy hőse."

Széchenyi azt irja azután itt, hogy az udvar szándéka szilárd volt, magyar népével mind alkotmány, mind nemzetség tekintetében kibékülni s ezért neki, Széchenyinek, nem tetszhetett "Wesselényi modora, mely felette helyes volt ugyan oly kormánynyal szemközt, mely nem akart, ámde napról-napra visszásb lőn oly kormány általellenében, mely nem azért nem állott máról holnapra hü magyarjának megengedem legigazságosb követelésire, mert nem akart, hanem azért, mert ily mütételnek teljesitése minden helyzetek közt és ekkép annál inkább közbirodalmi szövevényeinkben sokkal könnyebben van kimondva és követelve, mint teljesitve."

Széchenyi tehát hibáztatja azt a politikát, amely a "közbirodalom" szövevényeivel és érdekeivel nem számol. S azt mondja, kérdezi minden elfogulatlantól, aki "nem néz egyedül vármegyei vagy legfeljebb magyarországi ablakokon, onnan az egész világról nagy bölcsen itélgetvén, de ki előtt az ausztriai biroda-

lomnak szövevényei is ismeretesek..." "mondhatja-e, hogy az utolsó tizenhét év leforgása alatt nemzeti alakulási vágyaink iránt rosszakaratot mutatott volna az udvar?" S hozzáteszi, hogy ha kevés vagy csak oly kis vonásu történt, ennek oka nem az volt-e, hogy a magyar a "kolomposoktól, kivált Wesselényi iskolájától felhevitve jobbadán azon intraktábilis különcznek ölté magára és viselte szerepét, ki mint a mese tartja, szőrszálhasogató prókátorilag mindig morgott, mindig harapós volt, bár verték bilincsbe, bár vittek számára legizletesb eledelt..."

Adós maradt Széchenyi azzal, hogy e tizenhét év alatt, tehát 1825-től 1843-ig mik voltak azok az izes vagy "legizletesb" falatok, amiket a magyar nemzet az udvartól kapott. A történelem ennek a tizenhét esztendőnek évlapjaira a hatalom tultengését, az udvar nemzetellenes tényeit, Kossuth, Wesselényi, Lovassy és társait, börtöneit jegyezte fel s Széchenyinek az udvart magasztalva e cikke után alig másfél évre jött az adminisztrátori rendszer. Széchenyi azonban rendithetetlen az udvar politikája iránti tiszteletében s ugyanitt azt irja, hogy "Magyarország csak ugy lehet a lehető legboldogabb, ha udvarával lehető legbarátságosb viszonyban áll", szerinte "a magyar nem felejtheti, hogy nem önálló nőtelen, de házas és ekkép -- bár

tessék, bár ne, mi szintoly kevéssé veendő számba -- bele kell magát gondolhatnia és ildomosan bele is illeszthetnie azon nemzetek családi körébe, melyek a közbirodalmat képezik..."

Cikkeit Wesselényinek ujabb frigy ajánlásával fejezi be. "Kiábrándult, kijózanult ember kell közénk... Jer tehát közénk!..."

A Széchenyi által felfrissiteni ajánlott "politikai egyetértést és barátságot" Wesselényi nem fogadta el. Továbbra is Kossuth mesgyéjén haladt, azaz a saját mesgyéjén. Erdélyben elitéltetése után alig fordult meg, megcsömörlött sok barátjának elfordulásától is, a donce eris felix, multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila solus eris, ovidiusi jóslat őt is utolérte. Egyedül maradt, mint az évszázadokkal dacoló magános tölgy. De 1843-tól kezdve állandóan Kossuthtal levelez. Szeme állandóan gyengül, de lelke annál erősebb. Szemén fekete hályog, lelkén hajnalfény. Erdélyt ekkor sem hanyagolja el. Freywaldauból 1843. május 29-ikén irja Kossuthnak, hogy az erdélyi urbérről cikket irt és megküldötte még decemberben a Hiradónak, de a cenzura nem engedte közölni. Hosszu évek, nyolc év multán ér Zsibóra, ősei sasfészkébe s innen indulnak diktált levelei, jórészt Kossuthhoz. Innen irja rezignáltan az 1846. január 27-én Kossuthnak: "A szin-

padtóli lelépés után is próbáltam mozogni, irtam könyvet, irtam czikkeket, de mindez hatás nélkül maradt és marad, mert lejárt időm." De mégis intenziven foglalkozik az urbérrel, a horvát kérdéssel, mely utóbbitól nagyon tart, a Partium visszacsatolásával stb. Csendben folytatja régebbi politikai munkásságát, melyre Kossuth 1844. augusztus 15-iki levelében ezt irta neki: "Te vesztéd el szemed világát, ki szegény hazádnak világot adtál." Részt vesz a védegylet megalakitásában, részt vesz leveleivel, ösztönzéseival, cikkeivel abban a dicsőséges munkában, amit lélekben testvérei, Deák és Kossuth kifejtettek a közszabadság érdekében. Deák 1847. junius 7-iki ellenzéki programjának öt pontja felöleli a köztehervitelést, a közhivatali képesség kiterjesztését a nemzet minden rétegére, tehát a nemnemesekre és a jobbágyokra is, a törvény előtti teljes jogegyenlőséget, az urbéri viszonyoknak törvénnyel megszüntetését s az ebből folyó kármentesitésnek országos erőből való eszközlését, az ősiség eltörlését s ezzel kapcsolatosan a hitel és birtokszerzés biztositását. Az események csakhamar tulhaladták ezt a programot, amelynek helyébe majd a márciusi pontok lépnek, a sajtószabadság, a felelős minisztérium, az évenkinti országgyülés, polgári és vallási tekintetben a törvény előtti

egyenlőség, a nemzeti őrsereg, a közös teherviselés, az urbéri viszonyok megszüntetése, az esküdtszék, képviselet egyenlőség alapján, nemzeti bank, az alkotmányra teendő katonai eskü, a magyar katona külföldre vitelének tilalma, a külföldi katonaság eltávolitása, a politikai státusfoglyok szabadon bocsátása s végül az erdélyi unió követeléseivel.

Wesselényi a Zsibóról 1848. március 23-án Kossuthnak irt levelében megjósolja, hogy a reakció müködésbe fog lépni, fél, hogy a nemzet a vivmányokat nem fogja tudni megtartani, mert "mesterkélt népség a miénk, egy-két maroknyi lelkesült ifjakból és irókból improvizálva", "a valódi tömeg legfeljebb a látványban gyönyörködni vagy bámészkodni gyül egybe lélek és részvét nélkül" s aggodalmaskodik a horvátok miatt, akiknek "ellenszenvei és igényei szintoly tekintélyes, mint fenyegető Európaszertei szláv kombinációikkal nem ignorálhatók... Én a szlávok vagy horvátok részéről hallgatást csak vihar előtti csendnek tekintem." De megirja azt is Kossuthnak, hogy az események ereje Erdélyre is hatott, hogy az ellenzékiek, köztük konzervativok is, mint Jósika Lajos és Thoroczkay Miklós, kimondták az unió óhajtását s megirja, hogy Erdélyből számos ellenzéki felszólitotta, menjen az unió ügyében Pozsonyba. "E felszólitásban nemzetem szavát véltem hallani."

A vak Wesselényi Zsibóról utnak indul s Pozsonyba siet a főrendiház ülésére. Ottani szereplése nem jelentékeny.

Kossuth tulhalad rajta s forró aktivitásában nem találja maga mellett rövidesen sem Deákot, sem Wesselényit. Wesselényi a vakok különös érzékével megérzi a katasztrófát s ha fiait a honvédsereg soraiba adja is és ha hangsulyozza is leveleiben, hogy ő is menne, ha nem lenne vak, elvileg nem helyesli a szakitást és külföldre megy.

Közbeneső politikai pályafutása izzó szabadságeszmékben telik el. Más eszményei, más politikai fegyverei vannak, mint Széchenyinek, őt is, miként Deákot és Kossuthot, nem a "közbirodalom", hanem a független Magyarország gondolata füti, a dinasztiájához hü, de igáját el nem fogadó királytiszteletet össze tudja egyeztetni a felvilágosultság, a közszabadságok, a nemzeti függetlenség, az emberi jogok gondolataival. Wesselényi a nemzetiségekkel a feltétlen békét keresi 1848-ban is, nagyon tart tőlük, nem kerüli el figyelmét a XIX. század első évtizedeiben történt szellemi és nacionalista erőgyarapodásuk s amint 1843-ban a Szózatban már feltárja a békejobb, a megértés szükségességét, 1848-ban főként ez és a szakitás gondolata fogja Kossuthtól elválasztani. Kossuth intranzigens

volt a horvát kérdésben, mig Wesselényi a horvátokat meggyőzhetetleneknek látta és szivesen lazitotta volna a közjogi köteléket. Kossuth az oláhkérdés végtelen komolyságát sem ismerte fel annyira, mint Wesselényi. Kossuth szakitani volt hajlandó a forradalmi utra, a törvénytelenség sötét utjára lépett udvarral, Wesselényi elfelejti börtönét és végig ragaszkodó a királyhoz.

Wesselényi betegségének politikai következései

Wesselényi kétszeres, erdélyi és magyarországi elitéltetése és börtönéből, majd gräfenbergi számkivetettségéből szabadulása után továbbra is élénken részt vesz, még vakon is, a politikai életben, hiszen erre az időre, az 1843. évre esik -- mint emlitettük -- nagy ópuszának, a Szózat-nak, ennek a fényes államférfiui münek megjelenése, majd cikkei jelennek meg mindkét haza lapjaiban, de sem a pozsonyi, sem az erdélyi országgyüléseken ez időtől 1848-ig nagyobb szerepet nem visz, szinte fél önmagától és mint irja, politikai halottnak tekinti magát. Néma lehetett, de politikai halott nem volt. Eszméi az 1834-es gondolatok, ebben az időben mint mementók jártak Erdély lelkiismeretében s az elvetett 1834-es magok a föld alatt tovább csiráztak. Az erdélyi vetés munkája épp ugy az övé volt, mint azután a 48-iki pozsonyi, pesti és kolozsvári országgyülések aratásának dicsőségéből, glóriájá-

ból is tekintélyes rész őt illeti. Erdély reformkorszakát ő inditotta meg s 1848-ban az uniót ünneplő kolozsvári országgyülési diszbeszédében a két haza egyesitésével a zárókövet is ő tette le. A néma évek után 1848-ban ismét a lázas aktivitás terére lép s felujitja 1834-es reformgondolatait. Elsősorban az unió és a jobbágyfelszabaditás 48-as rohammunkájából illeti meg Erdélyben az oroszlánrész.

ERDÉLYI BÜNTETŐ ÉS POLGÁRI PERRENDI JAVASLATOK A XIX. SZÁZAD NEGYVENES ÉVEIBEN

Büntetőjogi javaslat

Több mint háromévi törvénytelen szünet után uj országgyülés kezdődik, az 1841. évi.

Azt az időt, amely ezt az országgyülést az 1837. évitől elválasztotta, jogi szempontból érdekessé teszi egy nagy büntetőjogi javaslat, Gál László javaslata. Mielőtt Erdély további jogfejlődésére, az 1837. év után bekövetkezett erős haladási iramra reávilágitanánk, álljunk meg egy percre a középkori büntetőjog korszakának vége felé készülő nagy változások küszöbénél.

A büntetőjog mindenkor tükre a korszaknak, mert középpontjában lehajtott fővel a bünös ember áll s bünének megitélése koronként változott. A megitélés módja reávilágit a mindenkori korszellemre.

A XVIII. század első fele még a középkori büntetőjog világa. De a század közepébe már bevilágit az encyklopedisták lámpája. Voltaire ártatlanul elitélt emberekért is harcol. S ebben az időben lép a porondra egy nagy milanói tudós, gróf Benaria, aki az encyklopedisták emberszeretetének szellemében ir 1764-ben büntetőjogot, amelyet egész Európa olvas és alkalmazni kezd, sokszáz kiadásban jelenik meg s megmozditja a

büntetőjog hivatalos művelőit is. Ujjlenyomata ott van az 1791. évi francia forradalmi kódexben, az 1810-es napoleoni büntetőtörvénykönyvben s Nagy Frigyes is követi. Deák Ferenc 1843-as nagyszabásu törvényjavaslatait a heidelbergi Mittermayer professzorral biráltatják meg akkor és ennek a nagy tudósnak névbecsülési elfogadása hozzájárult a mi javaslataink nagy hirnevéhez.

Magyarország III. Károly uralkodásától kezdődőleg foglalkozik a büntetőjogi kodifikációval. De sem Mária Terézia, sem József császár ebbeli alkotásai nem modernek. Jellemző, hogy József császár a halálbüntetés helyett a sokkal borzalmasabb dunai hajóvontatást alkalmaztatja, -- de a torturának ellensége.

A fejlődés utját azonban nem lehetett feltartóztatni, a kultura és emberiesség francia lámpájáról tudomást kellett venni nálunk is. Igy Magyarország is reformálni akarja középkori izü büntetőjogát. Az 1791. évi országgyülés reformszelleme nyomán, az 1792. és 1827-évi javaslatok szüksége után, vakitó fénnyel tünik fel az 1843. év, Deák Ferencék javaslataival.

Erdély is keresi a büntetőjogi reformok utját.

Még nem látnak napvilágot Deák Ferenc 1840. évi követjelentésének megrázó fejezetei, melyekben majd

ezt mondja: "Büntetőtörvényeink nagy részben a hajdankornak elavult maradványai..., börtöneink pedig sok helyütt oly állapotban vannak, hogy azoktól az emberiség legszelidebb érzete méltán visszaborzad. A büntetés célját veszti a közállományra nézve, midőn vétkest sujtva csak boszul, de nem javit s a hol a börtön egyedül szenvedések helye, de az erkölcsi jobbulásra figyelemmel nincsen... A tömlöczök még eddig nem javitó helyek, hanem nagy részben a vétek iskolái s gyakran kit az indulat vagy könnyelmüség vétekbe kever, de keble fogékony volt még a jóra s az erkölcs utján csak megbomlott, de szive romlott nem vala, mint vétkét bánó bünös került a tömlöczbe és -- mint kitanult gonosztevő hagyá el azt."

Még nem születik meg a drámai megállapitások után Deákék nagyszerü 1843-as büntetőjogi korszaka, mely szakit a középkorral, annak borzalmas büntetési nemeivel, sőt még a halálbüntetéssel is.

Erdély még nem látja szeme előtt a büntetőjog uj világát.

De Magyarországot megelőzi a kódextervezet készitésében.

Az 1792-es erdélyi országgyülés által kiküldött törvényelőkészitő bizottság évtizedeken át dolgozott a büntetőtörvény előkészitésén. Egyik korszak, egyik

terv a másik után, mig végre 1811-ben elkészült egy javaslat s királyi megerősitésre felterjesztetett. A király ezt a javaslatot, már az 1837. évi országgyülésnek, azzal küldötte vissza, hogy "a kisebb büntetést érdemlő vétségek a gonosztettektől nem levén megkülönböztetve, abban -- a tudományos rendszer megtartásával -- többek kipótolandók, némely tárgyak pedig elhatározandók, sőt ujból hozzáadandók volnának."

Az országgyülés megbizásából az uj kódex elkészitése Gál Lászlóra bizatott, aki az ily munkálat könnyitésére előkészületül nagy javaslatot készitett s azt közkézre adta azzal, hogy "a közvéleményt ki nem rekesztve, valahára ezen régóta hazánkban fogyatkozó rendszer megalapitásához közelebb juthasson a maradék". Kolozsvárt 1839-ben történt ez.

Nagy munkája mottójául ezeket a szavakat választja: Ars longa, vita autem brevis est.

Irányadóul a bevezetés szerint Szlemenics Pál egyetemi tanár "Fenyitőtörvényszéki magyar törvény" cimü, 1836. évi, Budán megjelent könyvének következő megállapitásait vette: "A hol határozottan és birói mérséklésre hagyott büntetések divatban vannak, ott igen gyenge lábon áll a polgári szabadság. A mely törvényhozónak tehát szivén fekszik a polgári szabadság fentartása, azon kell törekednie, hogy a fenyitő törvénykönyvből

mindennemü határozatlan büntetéseket számüzvén, nemcsak a gonosztetteknek minden fajtájára, hanem a gonosztett -- mind gonoszság, mind tettbeli -- tökéletességének mindegyik lépcsőjére mindenkép meghatározott büntetést szabjon."

A Gál-féle kódex három részre oszlik: az első rész a gonosztettekről és azoknak büntetéséről /criminale debitum/, a második rész a sulyos vétségekről és azok fenyittetéséről szól, a harmadik rész perrendi szabályokat nyujt "a gonosztetteket büntető és a sulyos vétségeket fenyitő törvények szabályainak alkalmaztatásáról a lefolytatás módjára nézve."

Erdély tehát megelőzte a javaslat előkészitésében Magyarországot, Deák Ferencéket.

Lássuk, elérte-e a valamivel későbbi 43-as Deák-féle nagyszerü javaslat elvi és gyakorlati magasságait.

A gonosztettekről azt mondja, hogy a polgári törvények elleni tett vagy elmulasztás akkor válik gonosztetté, ha szabados rosszakaratból folyt, a rosszakarat vagy szándék pedig abból ismerhető, ha a törvénytelen cselekedet előtt vagy a cselekvéskor akár elmulasztólag, akár cselekvőleg kimutatkozott.

A rosszakarat akkor is büntettetik, midőn a cselekvésből vagy elmulasztásból előreláthatólag a

gonosznak okvetlenül kellett következni.

Minden ember, aki gonoszságot vagy sulyos vétséget követ el, vagy az olyan tett véghezvitelére parancsolás, tanácsolás, oktatás, helybenhagyás, eszköznyujtás vagy más segedelmező cselekvéssel befolyt, ha ez a törvényes biró előtt megbizonyosodik, büntetés alá vonatik.

A gonosztett elkövetésére való szándék és akarat, ha szintén valamely közbenjött történet vagy akadály miatt nem sikerülhetett is, mihelyt az cselekvés által mutatkozott ki, büntetés alá vonatik, ha pedig a rossz szándék minden cselekvés és következés nélkül maradott, polgári büntetésnek nem tárgya.

Büntetés vagy sulyos fenyiték alá nem vonatnak azok, kiknek szabad akaratuk nincs. Ilyenek: a bolondok és ha kiknek azok közül van is közbe eszmélkedő tehetségük, de tébolyodott állapotjukban követnek el valami gonoszt, — a gyermeki oly időkor, melyben a rosszat és következményeit általállátni elégtelenek, — valamely meggyőzhetetlen erőltetés által a cselekvőt élete vesztésével vagy testi épsége nyilvános veszedelmeztetésével kényszeritett cselekedet, — a csupa történet, midőn valamely szabad és magába ártatlan cselekedetből következett a sérelem.

A gonosztettek büntetése halál vagy a gonoszság-

hoz mérséklendő rabság.

A halálbüntetés hóhér által vagy fővétellel vagy akasztófán való fullasztással vitetik végbe, minden más módon halált következtető módok eltöröltetnek.

A rabság a gonosztettek minemüségei szerint három mérsékletü: 1. minden nehezitès nélkül, 2. nehezitett, 3. sulyos szenvedésekkel nehezitett rabság.

Az 1. rabság az, midőn a gonosztevő vas nélkül, de szoros őrizet alatt tartatik és senkivel az őrző jelenléte nélkül vagy valamely idegen nyelven beszélgetès nem engedtetik, naponként egyféle meleg ételnél több nem adatik, itala viz, szalmazsákon hál egy pokróccal. Minimuma hat hónapnál, maximuma öt esztendőnél több nem lehet, de mérsékeltethetik 1, 2, 3, 4 esztendőkre is. Nehezittetik békóvason való tartással.

2. Másodrendü vagyis középszerü rabság az, midőn a vas lábáról le nem vétetik, naponként egy meleg ételt kap, de hus nélkül, itala viz, kopasz deszkán hál, egy pokróccal, senkivel mással nem beszélgethet, csak őrzőjével. Idejére nézve nem lehet kevesebb, mint öt esztendő, nem lehet több, mint tiz esztendő. Nehezittethető koplalással, veréssel, közmunkatétel sulyositásával s más alább elősorolandó módokkal is.

3. Harmadrendü, vagyis legnehezebb rabság az, midőn egyedül, külön helyre elzáratik, kezei és lábai

vasláncczal egybefüzetnek, csak második napon kap egy meleg ételt hus nélkül, itala viz, deszkán hál és senkivel sem beszélgethet. Nem lehet az ideje kisebb, mint tiz esztendő, lehet husz és több évekre, sőt életéig tartó is. Nehezittethetik szorosabb leláncolással, sötét vagy kisebb helyre való záratással.

Minden rabság egybeköttetik közmunkatétellel, a nehezebb nemü dolgoztatás terhelő, a könnyebb könnyitő eszköz, ez benn a fogház kerületében, amaz közönséges helyen gyakoroltatik.

A rabság büntetését terhelő módok: a közmunkatétel szaporitása, -- szégyenpolcra való kiállitás, pálca-, korbács- vagy vesszőütések szenvedése, -- koplaltatás, -- szorosabb leláncolás, sötétségbe, magánosságba való elzárás, -- megbélyegzés.

A szégyenpolczra való kiállitás igy megy végbe: a gonosztevő vason őrizet alatt a fogházból kikisértetvén, egy felemelt állásra, a nép által gyakorolt helyen kiállittatik hajadonfővel, három egymás után következő napokon, dél tájt, három óra időre, a mellére egy tábla függesztetik, melyre büntette reáiratott.

A botbüntetést igy szabályozza: Pálcza-, korbács- vagy vesszőütések az alfelére, nem hátára, talpára vagy más részére a testnek veretnek. Pálczát szenvednek a férfiak, korbácsot az asszonyszemélyek,

vesszőt az ifjak. Az ütések számát az itélet határozza meg. A verés büntetése alól kivétetnek a nemesek, nemesi szabadságban élő személyek, a király által kinevezett köztisztviselők, a tisztes és czéhbeli polgárok, kereskedők és egyházak szolgái, az olyan idegenek, kik hazájukban ilyen kiváltság alatt éltek. A veretés egyvégben ötven csapásnál nem lehet több, de időszakaszok szerint ismételtethetik huszonöt csapásokkal. Ha a rab testi alkotása miatt életveszély nélkül ki nem állhatná, koplalással váltatik fel büntetése, ha pedig arra is elégtelen betegsége miatt, rabsága ideje hosszabbittatik.

A 16.§ a megbélyegzésről szól: midőn kinozás nélkül a hátára vagy vállaira-, bőrére- olyan esmeretes jegy tétetik, mely kitörölhetetlen. Ez az idegen veszedelmes gonosztevőkre s a hazabeli oly gonosztevőkre is alkalmaztatik, akik már többizben valamely tömlőczből mint megitélt rabok a büntetés kiállása nélkül elszöktek és gonosztetteiket ismételték.

A rabság büntetése még nehezithető a gonosztevő nevének és gonosztettének közönséges kitüntetésével, -- becsület és hitelesség elvesztésével, -- némely vagy minden nemesi vagy polgári jogoknak, kiváltságoknak gyakorlatától egyideig vagy örökösen való eltiltással, -- pénzfizetéssel.

A halmazatról a 19.§ igy rendelkezik: Ha valamely gonosztevő több, egymástól különbféle gonoszságokat követett el, azt a büntetést fogja szenvedni, mely a nagyobb gonosztettéért határozandó, több vétkes cselekedetei pedig egybe nem számláltathatnak olyformán, hogy azokért valaki halálra vagy rabságra itéltessék, hanem terhelő környülállásul vétetnek.

A büntetés -- 20.§ -- a káros és megsértett személynek kielégitését semmi esetben el nem törli, sőt annak vagyonából, ki a gonoszságot elkövette vagy abban részes volt, mindeneknél előbb ki kell elégittetni.

A halálos büntetéshez semmiféle kinzás, tagok elvágása s ehhez hasonló félszegités nem járulhat. Ha a biró mégis nehezíteni volna kénytelen a halálos büntetést, ez abból állhat, hogy a nagyobb gonosztevő a halál félelmével tovább rettegtessék büntársainak ő előtte az életből kitörlése által.

A halálos büntetésre itélt elveszti a vagyonát s azt fenyitőházak és közbüntetőintézetek czéljára kell forditani.

A rabságra itélt javai birói zár alá kerülnek s a gonosztevő és rokonai javára fordittatnak a tőke apasztása nélkül, -- azokat el nem adhatja s el nem hagyományozhatja, -- rabsága alatt nemesi vagy polgári személyt illető jogokat nem gyakorolhat, nem

perelhet, nem perelhető polgári birtokért.

Sulyositó körülmények /terhelő környülállások/: a. a gonosztett végbenvitelére való előkészület és szövetkezés; b. a veszedelemnek vagy kárnak nagysága; c. több egybenfüggő kötelességeknek megtapodása, áthágása; d. midőn a gonosztettől őrizkedni kevesebbé lehetett a sérelmet szenvedőnek; e. többféle gonosztetteknek egybecsoportozása; f. a gonosztetteknek ismétlése, kiváltképen ha azokért már büntetést szenvedett volt; g. ha más ártatlanok megrontásával, reábirásával és szövetségben követtetett el; h. ha a gonoszságnak eltitkoltatására a nyomozó vizsgálatot és a törvényszéket megcsalni törekedett; i. ha közbotránkozást okozott; k. ha az okozott kárnak megtéritésére elégtelen annak nagy volta miatt.

Enyhitő körülmények /a gonosztettek büntetését könnyitő környülállások/: a. az elmebeli gyengeség, ha a gonosztett sulyának megfontolására életidőkor, eszelősség vagy nyavalya miatt elégtelen volt; b. ha erkölcsi nevelésének kifejlődését süketség vagy némaság gátolták; c. ha félelem vagy ingerlésből cselekedte a gonoszságot; d. ha az indulat első hevében tette; e. ha a tulajdonos vagy gondviselő gondatlansága miatt szabad ut engedtetett oly tett végbenvitelére, melyre előre nem törekedett a gonosztevő; f. az éhség

s e miatti kétségbenesés pontjai; g. ha az okozott kárt jóvátenni vagy a gonosztettnek következményét meggátolni önönmaga valóban törekedett; h. a gonosztettnek önkéntes feladása, midőn azt eltitkolni módja lett volna; i. ha büntettének társait, kik különben elrejtve maradtak volna, önként feladta; k. ha többször birói fenyiték alatt nem volt; l. ha elpróbált gonoszságát nem teljesitette; m. ha nagyobb kárt, p.o. lopást tehetett volna, de a kisebbel megelégedett; n. ha a káros teljesleg ki van elégitve vagy a gonosztevő vagyonából kielégithető; o. ha a tettből azon rossz következést könnyen előrelátni nem lehetett.

A büntetőtörvények erejének elenyészéséről szóló ötödik szakasz kimondja, hogy a gonosztettek az időmulás miatt büntetés nélkül nem maradnak, de ha a gonosztevő tettének kivilágosodása után, husz évig jámborul élt, a halálos büntetéstől ment lészen.

Ha meghal, a gonosztevő az itélet kimondása előtt, az itélet csak a káros vagy sérelmes kielégitésére terjed ki, ha utána hal meg és példaadásra van szükség, az itélet közönségessé tétetik az egész országban.

A felmentő itéletről azt mondja a javaslat ötödik fejezete, hogy "ha valaki gonosztettéért lefolyt perrendjén a bizonyitványok fogyatkozása miatt a per

és vád alól felmentetett, ezáltal még ártatlannak nem tartatik, sőt ha a közfelperes ujabb nyomós bizonyitásra talált, a keresetet feleleventheti, vigyázván arra, hogy senkit méltatlanul ne hurczoljon."

A királyi kegyelem /gratia/ minden büntetést merőben elenyésztet, -- a káros kielégitése, mint nem büntetés, megmaradván.

Elbékéléssel gonosztett büntetését kikerülni nem lehet, elszökéssel sem, mert akármikor kerüljön elé a gonosztevő, törvényszék elejébe állittatik.

A törvénytervezet hatodik fejezete a gonosztetteket négy osztályba sorolja. Az elsőbe a közbátorság és polgári társaság alapjai elleni, -- a másodikba az egyes polgári eredetü jogok elleni, -- a harmadikba az embernek szerzett jogai elleni, -- a negyedikbe az erkölcs megvesztegetéseit következő gonosztettek tartoznak.

Az első osztályba tartoznak:

I. a felségsértés,

II. a hivségtelenség szennyét maga után vonó gonosztettek,

III. a köztámadás -- lázadás -- zenebona,

IV. ország hitleveleinek megvetése,

V. hatalommal való erőszaktétel,

VI. a gonosztevők pártolása,

VII. a tiszti hatalommal való visszaélés vagy arra megvesztegetés,

VIII. a közpénztároknak azok gondviselői által meglopása,

IX. hamis pénzverés vagy annak megovatása, hamisittatása,

X. a státus papirosainak, hitelező irományainak utánlása és meghamisittatása,

XI. a keresztény hit megtagadása és istenkáromlás.

A második osztályba tartoznak:

I. a gyilkosság,

II. csecsemőkitétel,

III. magzatelüzés,

IV. kettős viadal,

V. verés, sebesitás és félszegitás,

VI. elragadása az embernek,

VII. szüzességen való erőszaktétel,

VIII. árulás, rágalmazó vádlás.

A harmadik osztályba tartoznak:

I. megfosztás és rablás,

II. lopás,

III. csalás,

IV. égetés,

V. többfeleségüség.

A negyedik osztályba tartoznak:

I. hitszegés,

II. vallás háborgatása,

III. testi bujálkodás undokságai.

Az első osztály főbb rendelkezései

Felségsértés, -- ennél a javaslat büntetés alá vonja a feljelentési kötelezettség elmulasztását is; büntetése halál és jószágvesztés.

Hivségtelenség szennyes esetei. Hazaáruló gonosztevő az, ki a polgári alkotmány gyökeres alapjainak, a haza constitutiojának felforgatására fegyveres kézzel feltámadott vagy e végett akár ez hazában, akár külső országokban szövetkezett. Aki ez haza veszedelmére ellenségeinek az ország titkait elárulta, várait, erősségeit álnokul kezébe adta. A fejedelem méltósága ellen és ez hazának csendessége felforgatására lázasztó, gunyoló irományokat terjesztett. Amely nemes ember vagy város a hazának védelmére király parancsolatjára fegyvert fogni /insurgálni/ vakmerőségből nem akarna. Büntetésük halál, javak elvesztése -- a gonoszságban részes büntetése másodrendbeli nehezitett rabság.

A köztámadás /zenebona/ és lázadás szabályozásában a rendkivüli rögtönitélő törvényszék halált itél, -- a rendes birói szék a gonosztett fejeit

másodrendbeli rabsággal, esetleg halállal bünteti. Ha a gonosztevők fejei vagy szerzői személy szerint ki nem tanultathatnának, az okozott kárnak, szenvedésnek kielégitésére a gonosztettben részes csoport minden tagja egyformán kötelezteti.

A tizedik szakasz a követek és a fejedelem hitlevelével /utlevél/ utazók letartóztatóit bünteti.

A tizenegyedik szakasz a fegyveres hatalommal való erőszakos tettekről rendelkezik. Megfelel a mai hatóság elleni erőszaknak.

Kimondja, hogy aki másnak jószágára, házára fegyveres erővel reá rontott, annak házán, személyén erőszakot tett, uton-utfélen szabad embert elfogatott, tömlöcébe méltatlanul bezáratott, meghurcoltatott vagy sebesittetett, -- mást önakarata ellen haszonból vagy bujálkodó indulatból elragad, külsőországbelieknek, zsidóknak vagy életveszedelemmel járó mesterségeket üzőnek pénzért elad, -- aki a hazából törvényes itélet által kitiltatván, engedelem nélkül visszajött, mindezek büntetése elsőrendbeli rabság.

A tizenkettedik szakasz a gonosztevők pártolásáról szól. Gonosztevő pártfogójának tartatik, aki a törvényhatóság által gonosztettért keresett embert vagy valamely tömlöcből elszökött rabot házához tudva befogad, lappangtat és fel nem ád. Mentes ez alól a

szülő, a gyermek, a házastárs. Ugyanezt követi el, aki a megölt ember holttestét vagy a gonosztett végbenvitelére használtatott eszközöket, vagy lopott portékákat elrejti vagy a gonoszul szerzett jókat tudva megvásárolja vagy árulja, — aki gonosztevőknek a maga házánál vagy jószágában tudva helyet ad és azokat lappangtatván, a szökevényt vagy gonosz embert keresőket megcsalta.

Gonosztevők pártfogója az is, aki szökött katonát rejteget, szökésben megsegit, annak katonaköntöseit, fegyvereit tudva megvásárolta, megcserélte vagy az őtet nyomozók kezéből erőszakosan vagy csalárdul kiszabaditotta; -- az olyan földesur, aki gonosztevőt földesuri jogánál fogva elfogatott, de azt maga idejében tiszt kezébe haszonkeresésből nem adta, sőt azt maga védelme alatt tartóztatta.

Az ily gonosztettek büntetése nehezitendő elsőrendbeli rabság, ideértve a kármentést is s ha ez a gonosztevő vagyonából ki nem telnék, a törvénytelen pártoló fizeti meg.

Megszünteti a javaslat "a templomoknak, egyháziaknak azon kiváltságát, hogy gyilkosság esetében a gonosztevők pártolást kerestek" /asylum/.

A tizenharmadik szakasz a tiszti hatalommal való visszaéléseket poenazilálja; itt érdekes az a rendel-

kezés, hogy "amely itélőbiró a törvényes igazságtól gonoszul elhajlott, más igazát főbenjáró ügyekben szántszándékból álnokul felforgatta és merőben nyilvánvaló igazságtalan itéletet hozott, nemkülönben azok is, a kik a birót vagy tisztviselőt megvesztegették avagy csak megvesztegetni criminalis esetekben elpróbálták", -- "elsőrendbeli rabsággal, mely közmunkatétellel, szégyenpolczra való állitással, becsületvesztéssel és más módokkal nehezithető", büntettetnek.

A tizennegyedik szakasz a közpénztár meglopásáról, álnokul megcsalásáról, megkárositásáról, a sikkasztásról, csalárd számadások készitéséről nagy szigorral rendelkezik, -- a büntetés másodrendbeli rabság, mely "nehezittethetik szégyenpolczra való kiállitással, hivatalviselésre örökösön alkalmatlannak itéltetéssel".

A tizenötödik szakasz "a hamis pénz verésről, a jó pénznek megrontásáról, meghamisitásáról", -- a tizenhatodik "a státus papirosainak meghamisitásáról" rendelkezik.

A tizenhetedik szakasz "a keresztény hitet ostromló gonosztettekről és az Istenkáromlásról" akként rendelkezik, hogy "a ki a keresztény hitet, mint a polgári alkotmány fő alapját, kiirtani vagy

attól mást elvonni törekedett, maga is attól elpártolván, másodrendbeli nehezitett rabsággal büntettetik."

Ez alá esett volna Péchy Simon, a szombatos, ha a törvényjavaslat idejében élt volna...

"A ki sértő szándékból az Istent, saját vagy maga által jól értett nyelven, többek hallatára, káromló szókkal szidalmazta, mint megtébolyodott, elzáratik és csak akkor bocsáttatik szabadon, midőn erkölcsi tanitójától esze megtéréséről bizonyságot mutatand." Büntetése másodrendü rabság az ismétlés esetében. De "a szitkozódások, undok szólások, istenkáromlásnak nem vétetnek, hanem a sulyos vétségek sorában fenyittetnek."

A tizennyolcadik szakasz a gyilkosságról és annak különböző nemeiről rendelkezik.

"A ki embertársát halált okozó eszközzel tilalmasul megtámadván, avval vagy valamely más módokkal azon olyan erőszakot vagy sérelmet követett el, hogy ebből fel nem gyógyittathatván, meg kellett halnia, gyilkos!"

Három neme van: a. latorság vagy rablógyilkosság; b. álnok, fortélyos; c. közönséges gyilkosság.

a. "Latorság vagy rablógyilkosság az, midőn valaki más embertársát oly czélból támadja és öli meg, hogy annak tulajdonát elragadhassa, akár történjék ez

uton, utfélen, akár valakinek házánál." "Büntetése halál, -- ha pedig több büntársak voltak egybeszövetkezve, a halálbüntetéshez legközelebb járó harmadrendbeli rabság."

b. "Az álnok, fortélyos gyilkosság fajtái: 1. ha az előre való készülettel és igy szántszándékosan vittetett végbe, 2. ha az valamely szövetkezés vagy megszegődés által vagy incselkedéssel, méreg vagy más kikerülhetetlen törkészitéssel követtetett el." "Büntetése halál vagy a vett befolyás mértéke szerinti rabság."

c. "Közönséges gyilkosság, ha az szántszándékos nem volt, vagy ha arra semmi előkészületek nem tétettek." "Büntetése elsőrendbeli rabság és a gonosztett elkövetése módjainak különbségéhez mérséklendő nehezittetések, mind a gonosztevőre, mind annak részeseire, a kiket ha elegendő tisztasággal kitanulni nem lehetne, mindnyájan a holtdij /homagium/ fizetésén, a megöletett özvegyének, gyermekeinek pénzfizetéssel való felsegitésén és árestummal büntettetnek."

Ezeknél a főbenjáró büncselekményeknél a javaslat külön terhelő és enyhitő körülményekkel operál.

"Terhelő környülállásul vétetnek: a. a rokongyilkosság, a mit az követ el, a ki szülőjét, magzatját, házastársát, testvérét vagy unokaattyafiát

ölte meg; b. ha valaki elöljáróját, gazdáját, gyámatyját, nevelőjét, jóltevőjét, a kikhez háládatossággal tartozott, ölte meg; c. ha a gonoszságot isteni tiszteletre szentelt vagy polgári törvényes gyülések szinén, helyén vitte végben; d. ha a tett boszuálló kegyetlenkedéssel követtetett el."

"Könnyitő környülállás, ha az ellenfél által megtámadtatván, az önvédelem mérséklését használni törekedett."

"A gyilkosság büntetés nélkül marad: a. ha a bevádoltatott személy önmaga vagy polgártársa életét különben akármely módokon meg nem oltalmazhatta volna az erőszakos támadó ellen, a támadás pedig nemcsak fenyegető, hanem cselekvő volt e felett; törvénytelen, igazságtalan és oly hirtelen vala, hogy azért se mások segedelmét hivni, se polgári uton elégtételt várni nem lehetett; b. ha a gyilkosság mint kikerülhetetlen védelem az önvédelem mérséklése minden pontjainak megtartásával történt; c. ha az ellenállásból elkövetett sebesités védelemül, nem pedig boszuálló indulatból tétetett."

A következő §-ok a csecsemőkitételről s a magzatelüzésről rendelkeznek.

Erdélyben a XIX. század első felében is rendkivül sok párbaj volt. A tervezet ezt is bünteti. A

kettős viadalról /duellum/ szóló rendelkezések szerint: "A ki mást, boszus indulatból, öldöklő fegyverrel teendő bajvivásra, harczra kihivá, mind a kihivó, mind az ezt elfogadni hivatott személy megbüntettetnek, még pedig, ha halál történt és a kihivó maradott halva, a győzedelmes, kihivatott, elsőrendbeli rabsággal, ha pedig a kihivatott maradott halva, az ellenfél másodrendbeli rabsággal büntettetik. Ha halál nem történt, hanem valami megfélszegitès, a győzedelmes kihivó elsőrendbeli rabságot szenved, a megfélszegült pedig birói elégtételt nem kap. Ha a kihivás megtörtènt és elfogadtatott, de következménye nem lett, mind a két fél feje váltságán marad. A segédek, a történethez képest, büntettetnek; sulyosittathatik minden e féle gonosztettért a büntetés avval, hogy némely polgári jogok gyakorolhatásától a cselekvő és részes eltilttassék."

Tetemsértésnek nevezi a javaslat "azt a gonosztettet, mely által az embernek élete mentes maradván, valamely tagja ütés, vágás vagy törés által nyomorékká tétetik."

A jobbágyvédelmet szolgálja a 22. szakasznak az a rendelkezése, hogy "a mely földesur jobbágyát, cselédes gazda szolgáját kegyetlenkedéssel illetné, közkereset alá vettetik."

Elsőrendbeli rabsággal bünteti a 24. szakasz a rágalmazó vádolást, vagyis "ha valaki ártatlan embertársát valamely főbenjáró gonosztettről büntetés végett gonoszul beárult és az ily vádolásra közkinyomozás tétetvén, a vádra nézve ártatlannak itéltetett."

A harmadik osztályba tartoznak "az egyes polgári szerzett jogok ellen való gonosztettek, vagyis a megfosztás és rablás, -- a lopás, -- a csalás, -- az égetés, végül a többfeleségüség". Ezeket a javaslat tüzetesen szabályozza.

A negyedik osztály "az erkölcsmegvesztegetés és következtető gonosztettek" körében a hitszegést /hamis eskü/, a vallásháborgatást s a testi bujálkodás undokságait" vonja büntetés alá.

A törvényjavaslat második része a sulyos vétségekről szól, -- kihágási büntetőtörvény-féle. Büntetési nemek itt: "az árestom, -- testi sanyargatások, -- a portékák, vagyonok elvitele /confiscatio/, -- azon helyből, a hol vétett, elutasitás és személyének s cselekedeteinek szemügyben tartása, -- némely polgári jogok élésétől, gyakorlatától való eltiltás vagy abban való korlátolás, -- pénzfizetés, -- megfeddés, megkövetés".

A testi sanyargatások közül a verés pálca-, korbács- vagy vesszőütésekkel, egy végben 25 csapásnál

többel nem sujtathatik, de ezzel csak a nemtelent lehet büntetni, a nemest nem.

Kimondja, hogy "hazájából örökösen, azaz életéig kirekeszteni egy polgárt sem lehet," de szülöttföldére való utasitásnak lehet helye.

A polgári jogoktól való eltiltás csak meghatározott időre terjed.

A pénzbüntetésekből az itélőbiró vagy törvényszék nem részesedhet.

"A bünfenyitő törvények ereje elenyészik" a javaslat szerint nehezitett árestom vagy pénzbüntetés esetében általában a cselekedet napjától hat hónap alatt.

A sulyos vétségeket a javaslat négy főosztályba sorozza: első a polgári társaság alapjainak, a közbátorságnak és csendességnek biztositását illető szabályok elleniek, -- második az élet bátorságát és az emberi test épségét, egészségét illetők, -- harmadik a tulajdonnak, vagyonnak bátorságát bántják, -- negyedik az erkölcsöt és becsületet ostromolják.

Az első főosztályba tartoznak "a titkos társaságok, -- a zenebonákban, erőszakoskodásokban való részvétel és azoknak elősegitése, -- az országból való kivándorlásra ingerlés, -- az előljárók tiszti törvényes rendelései ellen való szegülés, engedetlenség, -- a nyomtatás szabadságával való visszaélés, -- a törvény-

székek erőszakos megbántása, -- az álnok uton való tisztségkeresés, -- az idő és környülállások szerinti szükséges és törvényes szabályok /constitutiók/ meg nem tartása".

Ezek körében a rendi különbségek szintén érvényesülnek. Igy ha a királyi főigazgatótanács, tehát a gubernium által kiadott parancsolatoknak magát erőszakos tettel vagy engedetlenséggel ellene szegi, a nemes ember 200, ismétlés esetében 400 forinttal büntettetik, a nemtelen árestummal vagy testi büntetéssel és az engedetlenség, vakmerőségéhez képest, rabsággal".

A tanuzási kötelesség megtagadása "sorsához képest" testi sanyargatással is büntettetik.

Az engedély nélkül sajtóállitás, könyvkiadás büntetése pénzbüntetés, elkobzás, másodizben árestum. Az ujonnan feltalált kősajtóra /lytographia/ is kiterjed.

A második főosztályba tartoznak "az őrök, strázsák megbántása, -- a szülés körüli ügyelet elmulasztása, -- a vigyázatlansággal okozott megfélszegitése az embernek, -- az orvosok, sebészek, bábák és gyógyszerárusok hibázásai, -- a mestermüvek gondatlan készitése s azokkal való vigyázatlan bánás, -- a ragadó nyavalyák veszedelmei ellen való óvások megszegése, -- a testi épség méltatlan megrongálása".

Ezek körében büntetés alá esik pl. a segélyt

megtagadó orvos, aki "tudományának gyakorlatától is felfüggesztetik vagy eltilttatik, esetleg annak tökéletesebb megtanulására utasittatik," ha valakinek életét tudatlanságból veszélyeztetné, -- a dajka, aki ragályos betegségét eltitkolja, -- a mesterember, aki gyanus és életveszedelmet előidéző masinákat, eszközöket vagy titkos fegyvereket készit, -- az épitőállványt vagy épületet szerkesztő, ha ezzel sérüléseket okoz, -- aki töltött fegyvert tart s ebből baj származik, -- az öngyilkosságot megkisérlő, -- a koldulás céljára vagy munkakerülésből magát megcsonkitó, -- a kegyetlenkedő szülők, nevelők, cselédes gazdák, -- a tüz, árviz, egyéb közveszély esetében a segélyt ok nélkül megtagadó, -- az ivóvizet, élelmet gondatlanul megrontók stb.

"A ragadó nyavalyák veszedelmei ellen való óvások megszegéséről" szóló szakaszokban büntetés alá vonja a javaslat azt, aki észreveszi, hogy embertársa hirtelen megőrült, hogy kutyája megveszett s ezt nem jelenti be vagy a pestis és himlőoltás elleni szabályokat nem tartja meg. A pestis elleni szabályok meg nem tartása rendkivüli esetekben halálbüntetéssel jár.

Bünteti a javaslat az öngyilkossági kisérletet -- kurátorság alá helyezéssel --, az öncsonkitást, ha koldulni vagy közszolgálatból való menekülési célból

történik, -- a szülő által gyermeke ellen elkövetett kegyetlenkedést -- utóbbit megfeddéssel vagy a szülei hatalom alól való kivevéssel --, ugyanigy a gyámszülőket, a hitvestársat, a cselédes gazdát, -- bünteti. Közveszély esetében a segély megtagadását, -- az épitkezési vigyázójelet nem tevőt, az emeletről holmik kivetőjét, az élelmiszerrel elkövetett hamisitást, az ivóviz megrontóját.

Harmadik osztályba sorozza a javaslat "a tüzzel való vigyázatlanságot, az apróbb lopogatásokat, az erdőpusztitást, a földesuri urbér megtagadását, a cselédrendtartás megszegését, a törvénytelen uzsorázást, az elégtétel kiszolgáltatásának megtagadását, a városok, faluk, mezők őrzésének elmulasztását, az ártalmas állatoknak nempusztitását, az országutak, hidak, töltések gondviseletlenségét, más leveleinek felfogását, azaz elrekkentését, az ország jövedelmeinek törvénytelen megcsonkitását, a vesztegetést".

Ebben a harmadik osztályban csalásnak számit az árusok összebeszélése áremelés érdekében, a hatósági árnál magasabb áron árusitás vagy az áruelrejtés s megjelenik a kereskedéstől való eltiltás mint büntetés.

"Az urbéri tartozásokat vakmerő engedetlenséggel megtagadó földönlakók a tetthez mérsékelt testi fenyitékek által büntettethessenek."

Érdekes ebben a fejezetben, hogy aki "jobbágysorsu fejérnépet földesuri hatalommal a törvényes férjhezmeneteltől eltartóztat, száz forinttal büntettetik az A.C. 3.r. 30. t. szerint; a ki a feleséget a férjnek által nem adja, eltartóztatja, 200 forinttal büntettetik."

Uzsora a 6%-nál magasabb kamat vétele.

"Az ősi nemesi vagyonok elvesztegetése", vagyis értéküknek negyedrészén alul, méltó ok nélkül elidegenitése, -- közkereset utján birói zár alá vétel a büntetés.

Negyedik osztályba tartoznak az "erkölcsöt és becsületet ostromló sulyos vétségek", igy "a szitkozódás, a vallás iránti tiszteletlenség, a házasságtörés, a paráználkodás, a természet ellen való fajtalankodás, az erkölcstelen élet folytatása, a szemérmet sértő undokságok".

Érdekes ebben az osztályban: az ünnepek meg nem tartásával közbotrányokozása, az áttérésre erőszakkal vagy álnoksággal reábirás vagy haszonkeresésből, önmeggyőződés nélkül áttérés, -- a büntetése "a zsidó vallást gyakorló kereszténynek /szombatos/, ha megintetvén maguk esperese által, nem engedelmeskednének"; -- az Approbatákból s a C.C.-ból átvett intézkedés, hogy "azon oláh papok, kik a külső tiszteknek

hivataljokban elegyitik magukat, a szegénységet sarczolják, kötelességüket a vallásokban meghatározott uton és módon nem folytatják".

Tág teret adhatott volna a birói visszaélésre a negyvenedik szakasz rendelkezése, mely szerint ha a törvényben fel nem sorolt gonosztettet követne el valaki, a büntetés mértékét e törvény szabályaihoz kell alkalmazni.

Ha egyesztendei jövedelmet felülmuló summa megfizetésére itéltetnék valaki, nehogy a büntetés gyermekeit is sujtsa, a biró helyette testi sanyargatást mondhat ki, még a nemessel szemben is.

"Az adófizető, földesurat szolgáló parasztságra nézve -- mondja a javaslat -- az 1791-beli 28-dik törvényczikk tartalma szerint a pénzbeli büntetést testi büntetésre itéletesen kell átváltoztatni és meghatározni."

A törvénytervezet harmadik része bünvádi perrendtartást nyujt.

Azzal kezdődik, hogy "mivel Erdély törvényes itélőszékeinek a polgári közigazgatást kormányozó tárgyaktól elválasztása függőben van s mivel a fogházak felállitása, a katonai törvényszékeknek a polgári ügyekben gyakorlott befolyása -- nevezetesen a nemes székely nemzetre nézve -- elhatározásra vár, igy a bünfenyitő

törvénykezés rendjéről addig részletes javaslat nem készülhet.

De "alapjai gyanánt" a következők szolgálnak a javaslat szerint.

A gonosztetteknek s azok cselekvőinek kipuhatolásáról szóló rendelkezések szerint:

A felségsértés és hazaárulás tekintetében büntetés terhe mellett feljelentési kötelesség áll fenn, de elmulasztása nem esik büntetés alá.

A polgári bünfenyitő hatalommal felruházott megyék kötelesek "a gonosztett cselekvője ellen szorgalommal megindulni, ha a corpus delicti, vagyis a gonosztett 'teteme' kéznél van vagy csalhatatlan nyomai látszanak vagy hallatnak, -- ha olyan környülállások találtattak, melyeknek a gonosztettel s annak szerzőjével valóságos és gyökeres összefüggése, sulyos gyanujelei vagynak, -- ha feladás, bévádolás tétetvén, ez olyan, a minek alapos voltára mutatnak a gonosztett teteme és a sulyos gyanujelek, -- ha valamely gonoszság neme elterjedvén, közönséges czirkálás, nyomozás utján valamely gonosztett és annak cselekvője kipuhatoltatott."

"Csupán közhirre, hallomásra, puszta feladásra nyomozást tétetni és valakit közkereset alá vetni nem lehet."

"A gonosztett tetemére -- tehát a corpus delictire nézve megtaláltatván, azt a mennyire lehet azon állapotban, melyben megtaláltatott, meg kell vizsgáltatni ahhoz értő orvossal vagy mesteremberekkel s arról hiteles -- visu repertum -- bizonyitó irmány készittetik, oly pontossággal, hogy abból minden jeleket, sérelmeket pontosan megérteni lehessen."

A corpus delictit a javaslat "a gonosztett tetemének" nevezi s azt rendeli, hogy abban az állapotban kell megvizsgáltatni, amelyben megtaláltatott s hiteles bizonyitó irományt, visa repertumot kell róla készitenl.

Sulyosak, terhesek a gyanuokok, ha 1. a gonosztettre ingerlő okok, p.o. végbement veszekedés, ellenségeskedés, előkészület, fenyegetés, a gonosz szándék elbeszélése tudatnak, 2. a gyanusitottal való teljes hasonlatosság, 3. a gonosztett elkövetésekor a szinhelyen létel vagy a gyanus tetten lett meglepetése, tehát a tettérés, s a bünjeleknek valakinél megtalálása vagy ha ott azok nyomdokai látszanak, 4. a megszökés, "budákolás", 5. a nyomok elrejtésére vagy megsemmisitésére forditott iparkodás vagy befolyás.

Névtelen /nevetlen/ feladáson megindulni nem lehet, hacsak corpus delicti nem létezik. Utóbbit nyomozni lehet a nemesember házánál is.

A nyomozásnak "szeliden való kikérdezéssel" kell megindulnia. A kirendelendő biztosok a vádpontokra kihallgatják a bevádolt személyt és a tanukat, de a papi személyeket a papi biztosság hallgatja ki.

Szembesités /confrontatio/ nemcsak a tanuk ellenkező vallomása esetében szükséges, hanem a dolog pontos kivilágitása érdekében is, de nemes ember csak birói itélet által, a szék szinén szorittathatik szembesitésre.

Ha valaki a kérdésekre "vakmerőségből felelni nem akar", testi büntetésnek nincs helye, de át kell adni a törvényszéknek.

A vád alatt levő elfogatásának van helye: 1. beismerés, 2. rajtaérés, 3. szökés gyanuja esetében, ha birtoktalan, 4. ha a corpus delicti a cselekvéskor kezén találtatott, de ilyen esetben "a nemes ember nem fogatik el, csak a kezén talált marha vétetik el", 5. ha az előbb felsorolt terhes gyanujelek fordulnak elő. Ezekben az esetekben a minden földesuri kiváltságokkal biró személy "segedelemmel lenni tartozik".

"Nemtelen személyt egyszerü feladásra vagy bévádolásra fogságba vetni nem lehet," hanem csak akkor, "ha a gonosztett főveszteséget vagy rabságot vonna maga után, vagy ha a gonosztett terhes gyanujelei terhelik."

"A befogás, letartóztatás alkalmával a gyanus személyt a poroszlók sérelemmel, veréssel nem illethetik, -- a vasraverés szorosságának is a személy alkotmányához kell mérsékeltetni", másokkal való titkos beszélgetést nem kell engedni "s arra vigyázni, hogy a letartóztatás itélet előtt rabsággá ne váljék, de a gonosztett el ne palástoltathasson és a büntetés ki ne kerültethessék."

Az itélőszékeket illetően megtartja a javaslat az addigi fórumokat: országgyülés, gubernium, királyi tábla, vármegyék, székek, vidékek törvényszékei, szabad királyi városok magistratusai, e végre kiváltságokat nyert mezővárosok, helységek itélőszékei, bányászati törvényszék, a birtokos nemes földesurak uradalmi székei, a fejedelmi trónus.

Kimondja a tervezet, hogy "az erdélyi három nemzetek, a magyar, a székely és a szász, különböző jogaiknál fogva, egy nemzetbéli a más nemzetbélire itéletet nem mondhatván, a gonosztevő általadatik az őtet illető törvényhatóságnak".

Rögtönitélő bíróságot a főkormány rendelhet, "birái minden voksának megegyezése kivántatik" az elitéléshez, "itélés nem lehet egyéb, hanem halál".

A birói törvényes vizsgálatról azt rendeli a javaslat, hogy "a gonosztevő valamely bünfenyitő törvényszéknek általadatván, ez birói vizsgálatot /in-

quisitio/ kezd". Szabályozza a vádlott kihallgatását a vádló körülményeket s a mentséget egybeveti.

Felperes a magistratualis vagy ország fiscusa.

"Büntető kereset magános felperessége alatt nem indittathatik."

A törvénybeli bizonyitás első neme "a megvallás, ennek hitele vagyon, ha önkénti, tiszta, kimeritő, alapos, törvényes biró előtti és ösmételve változtatás nélküli arról, hogy a kérdésben forgó gonosztettet ő követte el."

Önkéntes a vallomás, ha "a rab józan elmével, minden kényszeritès nélkül, csalárd hitegetés, kelepczés kérdések, fenyegetődzések nélkül tette."

Tiszta a vallomás, "ha a vallomást tevő szavaiban semminemü megszoritás, kétértelmüség vagy kifogás nincs."

"Birói szék előtt kell tenni, mert az azon kivül való csak félpróba."

"A visszavonás, ha annak okát adni és megbizonyitani nem tudta, nem használ" a vádlottnak.

A tanubizonyitás "a tökéletes bizonyitásra akkor elégséges", ha két tanu egyformán ingadozás nélkül vall s egyezik, "a gonosztett tetemével", a corpus delictivel. Egy tanu vallomása "csak fél bizonyitást teszen."

"Bévehetetlen" tanuk a 12 éven aluliak, illetőleg nem teljes bizonyságok, "az értelmüket felül nem muló

dolgokra az alperes mellett mentségül szólanak", továbbá "a becsületvesztéssel itéletesen megbélyegezett emberek", akik hamis hitletételért itéletesen kárhoztattak, végül akik "vallomásuk után kárt vagy hasznot remélhetnének".

"A bizonyságtételtől elmozdittatnak" a vádlotthoz ellenséges indulatuak, a bosszuállásból vádolók, a pénzen elszegődött vagy kényszeritett emberek, "akik valaki ellen egybe szövetkeztek és vádolók".

"Kifogás alá nem ejtethetik a tanu nemtelen vagy bizonytalan származása, születése voltáért, csak jó hirü, nevü, esmért személy légyen".

Eltérő vallomásu tanukat szembesiteni kell. Ha két tanu mellette, kettő ellene vall, "a bevádolt személy gyanu alatt marad, de rendes büntetésre nem itéltethetik".

A vádlott irása akkor szolgál teljes bizonyitékul, ha két tanu látta, mikor irta.

Bizonyitáni nemet alkotnak "a terhes valóságos gyanujelek, ha a gonosztett elkövetése bizonyos levén, a gyanujelek a tettel megegyezők" s nincs adat, hogy másvalaki követhette el.

"Hitletétellel való bizonyitásra bocsáttatik a káros kárának mennyiségéről és elorozott valamely naplójára akadván, annak visszaszerzésére a tulajdonos."

"Kinzó vallatásnak /torturának/ semmi esetben helye nincsen. A régi törvények szerint fennállott rendkivüli bizonyitások módjai, p.o. tüzes vas, forró viz, kettős viadal stb. több századok óta keletből kijövén, eltörölteknek nézetnek."

"A büntető közkeresetbeli perlekedés módjáról" szóló §-ok: perfelvételről /levata/, az idézésről, védőügyvéd kirendeléséről, a birói érdekeltségről stb. szólnak.

Elhatározó -- vagyis marasztaló -- itélethez szótöbbség, halálos itélethez kétharmadnyi szótöbbség szükséges.

Az itéleteket indokolni kell. A sértett kárigényéről az itéletben kell dönteni. Az itéletet "meg is kell magyarázni". Ujitás menedéke /perujrafelvétel/ is van.

"Ha az itélet feloldozó és a gonosztettel vádolt rabságban van, csak kezesség mellett bocsáttatik szabadon a végső itélet kimondásáig."

A fellebbvitel és folyamodás szabályozásáról szóló részben érdekes, hogy az országgyülési itélőszékről a trónushoz mennek az ügyek, ugyszintén halálos itélet s harmadrendbeli rabság esetében is.

A kivégzett elitélt holttestét "minden temetési rendszer nélkül" a hóhér a földbe teszi, a holttest rokonnak, felekezetnek ki nem adható.

Az eljárás alatt megszökött gonosztevő képét kell kifüggeszteni a vesztőhelyre.

A rögtönitélő törvényszék csak halált mondhat ki, egyhangu itélettel.

A Consiliarius gubernialis Ladislaus Gál által készitett javaslatot "a büntetőtörvények rendezéséről szerkesztendő javaslaton munkálkodó választmány", melynek elnöke Kováts Miklós erdélyi püspök volt, még 1844-ben is tárgyalja s további adatokat kivánt; Erdély főkormányzójának 1844. május 11-ikén tett jelentése szerint egyrészről a törvényhatóságoktól, másrészről a főkormányszék levéltárából volt szüksége adatokra.

Előzőleg, az 1840. február 20-ikán kelt irattal a választmány elnöke a javaslatot revizió és véleményadás végett Kedves István apátkanonoknak adta ki.

Az 1844. évi választmány tárgyalásának és a javaslatnak sorsáról nincs további adat. Közben Magyarország Deák Ferencék büntetőjogi javaslatait tárgyalja s ezek oly messzemenően felette álltak emberséges álláspontjukkal a Gál-féle erdélyi javaslatnak, hogy volt oka, miért nem vették többé elő. A Gál-féle javaslat jogtörténeti emlékké vált. Erdély haladni akart ezen a téren is.

Különleges erdélyi büntető nyomozó eljárási helyi szokásról olvasunk az Erdélyi Hiradó 1843. évi január

20-iki számában, az ugynevezett cirkálásról. Fogaras-vidék közgyülésén a vidék alkapitánya azt javasolja, hogy "a tolvajok és gonosztevők zabolázására a törvényekben rendelt s hajdanta gyakorlott czirkálás állittassék helyre". "Ki tagadná -- mondja --, hogy a büntettek szigoru üldözése a közbátorság fentartására szükséges eszköz s a törvényekben czirkálás név alatt kijelölt mód szent czélra vala rendelve. A cirkálás azonban oly szó, mire Erdélyben a nép megborzad. Régi időkben ezt ugy gyakorolták, hogy a hatósági tisztviselő megjelent a helységben s előidézve a falu előljáróit, megesketé és vallatá a felett, kik a gonosztevők és tolvajok a faluban. S nem specialis gonosztett nyomozása, de erkölcsi inquisitio-szék lőn. Ez végre egyfelől aljas boszuállás, másfelől gazdag zsákmány eszköze lőn. Innen az irtózás népünknél, mely sötét emlékezetét a cirkálásnak traditiokép emlegeti ezer rémes mesékben. A Rendek meghatározák a cirkálást, de korunkhoz illő szellemben."

Ugyanitt olvasánk Kővárvidék törvényszékéről: "Mig mindenfelé a civilizált világon naponta inkább kezd visszaborzadni az emberi kebel a léleknek és testnek egyaránt káros s az embert lealázó botoztatástól, nálunk -- fájdalom -- oly járuléka ez a fenyitő itéleteknek, mely semmi áron el nem maradhat, sőt mintha a botszám, melyet

osztogat, lenne mértéke a törvényszék hatalmának vagy a tagok buzgalmának, summásan szeretjük osztogatni. Minapában törvényszékünkre került egy rab ügye, egyszerü, nem qualificalt -- nősparáznaság büneért. A rab félévre és ötven botra itéltetik, ugy hogy eddigi rabsága betudassék. A rab azonban, mint kivilágosult, a félévet már kitöltötte s egyik biró figyelmezteti a törvényszéket, hogy ötven botot egyszerre kiszolgáltatni tilos." A törvényszék nem engedett a botok számából, inkább meghosszabbitotta a raboskodás idejét három hónappal.

1843-ban tehát még javában virágzik a botbüntetés. De már megindult ellene a küzdelem.

"A birószékekről és a büntetőeljárásról" szóló cikksorozatból* látjuk, hogy az 1843-as Deák-féle büntető-javaslatok élénken foglalkoztatták Erdély közvéleményét is. A cikksorozat arra utal, hogy törvény előtti egyenlőség nélkül nincs jó büntetőeljárás. "Mindenütt az igazság utjában áll a személy kérdése hátráltató exceptióival... A testvérhonban, midőn a büntetőtörvény terve kinyomtatván, a megyékkel közöltetett, ötvenkét törvényhatóság közül egy sem találkozék, mely követeinek utasitásba adta volna, hogy a törvény előtt egyenlőség sarkeszméjét megtámadják."

---

* Erdélyi Hiradó 1843. évf. 99. sz.

A cikksorozat azt is kiemeli, hogy "büntetőjogi tekintetben itélőszékeinket a XIX. században is a XIV. század elvei szerint hagyjuk Erdélyben müködni. Sokan ezt a balhelyzetet onnan kivánták kimagyarázni, hogy nálunk Erdélyben azóta, hogy a tannak uj órája felderült, nem igen tarttattak országgyülések s következőleg a korszerü reformok létesitésére kevés alkalom mutatkozott... De azon javaslatok, melyeket legjelesebb erdélyi capacitásaink mai napiglan az irodalom és közgyülések utján előterjesztettek, ha mind törvénybe iktattattak volna is, még ez esetben sem változtak volna lényegileg jobban körülményeink és mi jelenleg is számtalan visszaélésekkel küzdenénk."... "Minden ember a törvények előtt egyenlő: ez egy rövid szabály, melynek Erdély által is kimondását az európai müveltség hathatósan igényli és viszonyaink parancsszava szigoruan sürgeti."

Erdélyben tehát épp ugy, mint ideát Magyarországon, a bümtetőjogszabályok élére a törvény előtti egyenlőséget sürgetik. Deákék gondolatfolyamata áttör a Királyhágón. Már évekkel előbb, 1834-ben első réstörésként a majdnem teljes büntetőjogi immunitást élvező nemeseket büntény miatt történő elitélésük esetében törvénnyel akarta nemességüktől megfosztani Wesselényi, Deák, Klauzál és Beöthy.*

* Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 552. l.

Nem csoda tehát, hogy a Gál-féle javaslattal Erdély nem volt már a negyvenes évek elején megelégedve. Ezért történt, hogy a systematica deputatio, vagyis az országgyülés által kiküldött rendszeres bizottság a büntetőtörvények és a börtönrendszer előkészitése során 1845. január 9-ikén "a javaslatok elkészithetésére megkivántató kutfők és adatok" megszerezhetése végett átir a kir. főkormányzóhoz. Uj, modernebb javaslatokat akartak.

Az 1846. évi országgyülést ez év szeptember 9-ik napjára Kolozsvárra összehivó királyi leirat a rendszeres bizottsági munkálatokat sürgeti, "amennyiben már bevégezvék".

Ezek szerint a büntetőjogi és perjogi javaslatok is, ha teljesen készek lettek volna s az előkészitési szakon tul lettek volna, tárgyalhatók lettek volna, de féligkészen nem voltak országgyülési plenáris tárgyalás alá bocsáthatók.

Kitünik az, hogy ezek a javaslatok 1846-ban még perfektuálva nem voltak, Kolozsmegye 1846. szeptemberi közgyülésének* jegyzőkönyvéből is, mely szerint a megye követi utasitásba adta rendszeres büntetőtörvénykönyv alkotását.

Nem készült el. Odaát Deákék nagyszerü javasla-

---

* Erdélyi Hiradó 1846. évi 176. sz.

taiból sem lett törvény.

Horváth István perjogi javaslata

Erdélyben 1843. után is tovább dolgozott a jogalkotás géniusza. Az eltemetett Gál-féle, fennebb ismertetett büntetőjogi javaslatok után Erdélyben szinte modern perjog készült.

Az 1843. év a pozsonyi országgyülésen a munka termékeny esztendejének készült. Példaadó volt ez Erdélyre is.

Az 1843. évi pozsonyi országgyülés országos rendszeres bizottmányt rendelt ki "az 1791- évi LX. törvényczikk által kinevezett országos rendszeres bizottmányok diétailag még nem vizsgált munkálatainak az idők megváltozott körülményeihez alkalmazására" éspedig "az 1791: LIV. törvényczikk irányát követő munkálkodásra". Ez a bizottmány öt osztályból állott: közjogi, -- adózási, adóbiztossági és urbéri, -- törvénykezési, -- vallási és közmüveltségi, -- végül kamarai és közgazdasági osztályból. Az országgyülés az országos bizottmány legelső feladatává teszi "az 1791-beli 27-ik czikkelyben érdeklett, a colonus szolgálata és tartozmánya urbéri szabályozása felőli tervre főtekintetet forditván, ehhez legelőbbfogni és minden más munkálattól különváltan ezt ugy kidolgozni, hogy a legközelebbi országgyülésen először tárgyaltathassék." Ötvenkét évnek

kellett tehát elmulnia, hogy az 1791. évi országgyülés rendelése -- az előkészités szakába jusson.

Az 1843-44. évek azonban Erdély jogi humuszából egy kiváló munkát termeltek ki: Horváth István nagyszabásu perjogi javaslatát.

Horváth István Erdély egyik első jogtudósa volt. Deák is nagyrabecsülte, az 1848. junius 17-ikén Szacsvay Zsigmondnak irt levelében Horváth tanácsait kéri az erdélyi törvénykezési dolgokban.

"A törvényes tárgyakban munkálkodó országos albizottmány" az 1844. március első felében "a polgári törvénykezési rendszer és a birróságok rendezése körében Horváth István aláirásával statisztikai adatokat kért a birróságokról a főkormányzótól. Felterjesztéséből kiviláglik, hány bíróság /derékszék, alszék s egyéb biráskodó szerv/ müködik Erdélyben. Különleges bíróságok is voltak, igy Gyergyóban volt a szentmiklósi kereskedőtársaság törvényszéke; Felcsikban, Szépvizen kereskedői törvényszék; Segesvár székben is volt külön uriszék; Brassóban az oda való görögök kereskedőtársaságának kereskedőtörvényszéke van; Szászsebes széknek is vannak, ugy Szerdahelyszéknek is uriszék alá tartozó falui, illetőleg birtokai.

A főkormányzó rendeletére a megyék, székek, vidékek adatgyüjtést rendeltek.

Nyilván ezek beérkezése után készült el, 1845-ben, Horváth István nagyterjedelmü, háromkötetes Véleménye "Az erdélyi polgári törvénykezés tárgyában".

A mü I. része "elméleti", II. része "históriai", III. része "alkalmazási" rész.

Az I. rész 175 oldalon indokolást ad, a II. rész 177 oldalon a jogtörténelmi előzményeket ismerteti s a kormányszék részletes észrevételeit is felöleli, a III. rész 293 oldalon Erdély igazságügyi viszonyait ismerteti s uj perrendet tartalmaz, kétszázhuszonkét § terjedelemben.

Horváth István javaslatából nem lett törvény. Évekig vivódhatott rajta elsősorban a főkormányszék mig elérkezett az 1848. év, melynek rohamos eseményei keresztülgázoltak egy elmult korszak szellemi ujitási törekvésein. Az alkotó, Horváth István, még 1849. julius 2-án is kiegészitgeti javaslatait s tizenkét év mulva ugyanő a kormányszék leváltásából "egy pár havi használásra" -- 1861. november 9-ikén -- visszakéri, majd visszajuttatja. Törvény nem lett belőle. Az Erdéllyel egyesült Magyarország 1869. évi perrendje modernebb volt.

Horváth nagy kódexe tudományos szinvonalon állott. Az európai perjogi irodalom teljessége ismeretes volt előtte. Nagy sulyt vet a békéltetésre, a

polgári ügyekben müködő esküdtszékekre.

Előszavában II. Lipót 1790. október 3-iki királyi válaszának arra a részére hivatkozik, amelyben az igazságszolgáltatás javitását kivánja. "A legszabadabb ország alkotmányos fejedelmének is diszére váló szózat, mintha tegnap hangzott volna; holott több mint félszázad telt el csak azóta, mióta a boldog emlékü fejedelem elhunyt... Oly magas törvényhozói tekintélynek hódolunk, aki a halálos büntetésnek a toscanai fejedelemségben eltörlésével az európai törvényhozás mezején a köztiszteletet nemcsak kivivta, hanem a későbbi legislatiokat felül is multa."

Utal arra, hogy az 1791: 64. erdélyi törvénycikkel ehhez képest megindult kodifikáció során kidolgozott törvényjavaslatokat az 1810/11. évi országgyülés terjeszti fel a királyhoz. Megerősitést nem nyertek. Az 1834-beli királyi válaszok a körülmények időközi változására tekintettel az 1810/11. évi országgyülésből felterjesztett törvénykezési javaslat átdolgozását kivánták. Az 1841. évi erdélyi országgyülés uj rendszeres bizottmányt nevezett ki az előkészitésre. Az 1843. október 4-ikére egybehivott bizottmány szükségesnek találta 1. a polgári magánjogot illető törvényeknek javitása, 2. a polgári törvénykezés "rendszeresitése", 3. a büntetőtörvénykönyv alkotása, 4. a hitelt bizto-

sitó törvények és törvénykezés megalkotása érdekében négy albizottmány kinevezését.

Horváth szerint az erdélyi törvénykezés rendszere "az észjog egyszerü postulatumaitól nagyon eltávozott", az ujabb kor külföldi törvényhozásai nagy haladást tettek s ezt "bár futólagos figyelemre se méltatni annyit tenne, mint az európai egyetemes polgárisodási kifejlődést, mely minden korban solidariter létezett és fog létezni s azon arányban nevekedni, a melyben a szellemi és anyagi kifejlődés eszközei gyarapodandnak, vagy rossz szándékból gátolni akarni vagy pedig a solidaritást tunyán ignorálni"... "A história bizonyitja, hogy az igazság kiszolgáltatásának rendszere, minél feljebb megyünk a nemzetek korában, annál egyszerübb... Századok tapasztalása igazolja, hogy az egyetemes kifejlődés elleni visszahatás épen olyan káros, mint annak folyama szerinti haladás üdvös... A chaosból rendszeres munkálat nélkül kivergődni csaknem lehetetlen."

Kifogásolja, hogy Erdély országgyülési szervezetében nemcsak egyes birák, de főtörvényszékek is folytatnak törvényhozói kötelességet s e miatt az országgyülések tartama alatt az igazságszolgáltatás fel van függesztve. "El kell választani a birói eljárást a törvényhozói és közigazgatói foglalkozások-

tól" s az igazságszolgáltatás folytonosságát kell biztositani.

"Nálunk a javitási szükség kiáltóbb, mint Magyarhonban..., nagyobb orvosságra van szükségünk, mint akárhol"..., -- s hivatkozik Magyarországra, mely "a személyes felpereskedhetés és a váltólevelek tárgyában hozott törvényekkel több század óta fennálló törvénykezési institutiókat megváltoztatott."

"A közel jövőt az átalakulási ponton levő jelennek, annyival kevésbbé a vissza nem varázsolható multnak feláldozni nem tanácsos... Igy főtörekvésünk nem abban határozódott, hogy törik-szakad az elavult institutiókhoz okvetlenül alkalmazandó akármilyen processualis codexet irjunk"... "Az ujabb kor eszméihez kell alkalmazkodnunk"... "Nálunk a testvérhont sem véve ki, a hol az ugynevezett döntvénytáron s egy-két iskolai kézikönyvön kivül nem sok jő világra, ellenkezőleg van, mint más alkotmányos nemzeteknél, a hol e részben is az irodalom virágzik... Nálunk a politika elnyomja ezeket a kérdéseket, Bacon szerint is jus privatum latet sub titula juris publici... A már annyiszor füstöt vetett munkálatok után... szükségesnek láttuk a tárgy iránt alapos fogalmakat előterjeszteni, melyeket elméleti és históriai vizsgálódás nélkül mint egy varázsvesszővel előidézni nem lehet..."

Horváth István mély tudományosságra való indokolást készitett perjogi javaslatához. A kötetnyi indokolásból közöljük a következőket.

"Az igazságkiszolgáltatásnak a közigazgatástól elválasztása, a nyilvánosság, a szóbeli eljárás, az esküdtszékek, a büntetőtörvények szeliditése, a jószág elkobzásának megszüntetése stb. a frankhoni /franciaországi/ fordulat után lettek az európai törvényhozás mezején nyilt kérdésekké, melyek a törvényhozó figyelmét teljes mértékben igénylik... Russia is az utolsó évtizedben codificált, Némethonnak több státusai mind büntető, mind polgári törvénykönyveket alkottak s azokat ujra meg ujra javitgatják. Igy a bajor 1844. márczius 10-én nevezett bizottmányokat, melyek mind büntető, mind polgári, mind váltó-törvénykönyvet és birói eljárási rendszert terveznek... Ausztriában, Poroszhonban, Württembergben, egész Svájczban az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elválaszttatott, Spanyolhon a mult évben nevezett ki csak az elébb érdekelt tárgyakra nézve bizottmányokat, Göröghon és Belgium merőben uj alakot nyertek, az ujabb kor intézményeivel ellátva, Angolhon csaknem minden évtizedben többrendbeli billekkel javitgatja középkori szellemben alkotott törvényeit, Ausztria, Porosz és Frankhon törvénykönyvei ujabb meg ujabb toldalékokkal egészit-

tetnek s némely részben ujabban tervezett átalakulási ponton állanak... Ezek szerint, ha Erdély szük határán tultekintünk, a kifejlődésnek egyetemessége, még pedig az emlitett eszmék irányában, nemcsak az óvilágban, hanem az ujvilág szigetein is tagadhatatlan levén, ... minden müvelt státus, ha önmagát megtagadni nem akarja, ellenállhatatlanul hódolni kénytelen... Fel vagyunk hiva, hogy az egyetemes kifejlődés nagy munkájában résztvevőleg körülményeinkhez képest a leghelyesebbet vegyük. Bármi gyengék legyünk, elcsüggedni okunk nincs... Habár szük határainkon belül a rendszer változhatatlannak látszik is, a szük határokon tul az egyetemes kifejlődés régiójában emelkedve, oda, a hol a századok mint megannyi pillanatok egymás után repülnek, észrevehetni, hogy a doktrinák és rendszerek szintugy váltják egymást, mint szük határainkon belül..."

Horváth István párhuzamot von indokolása II. részében Magyarország és Erdély 1761-1844. évek közötti fejlődése tekintetében.

"1761. után 1790-ig -- irja -- Magyarországban 1764-ben, Erdélyben pedig 1781-ben tartatott országgyülés, de ha az igazságkiszolgáltatás rendezését szemügyre vesszük, ott a József reformjáig minden a már megállapitott 1715., 1723. és 1729. lábon folyt, ellenben Erdélyben 1761. után az organizálások egymást érték,

bizottmányokra bizottmányok neveztettek, munkálatokra munkálatok halmoztattak; normativumokra normativumok keletkeztek és minő sikerrel? 1790-ben minden elenyésztetett. Az igaz, hogy 1780. és 1790. között Magyarországnak is Erdélyhez hasonló sorsa volt. de 1790-ben a nemzetiséggel együtt mindent visszaállitott és csak tiz évre kelle visszatérnie. Erdély pedig 1764. előtti állapotára kivánta magát visszatenni, mert az azon inneni ujitások itt sem valának törvény szerint állapitva. Magyarország neoacquistica commissioját, melyet 1715. a. 10., 1723. a. 29. cz. szerint a fiscus kereseteire is kiterjesztett, már az 1741. 21. cz. szerint elenyésztette. Erdély pedig amazzal nagyanalógiában álló productionale forumát kivált 1760. és 1770. közt a legsürübben folytatá, 1819. táját megint feleleveniтvén az ujabb időben is több évig folytatta..., hajlunk feltenni, hogy miután annak eltörlése még az 1791-iki rendszeres bizottmány által javasoltatott jelenleg pedig országos inditvány tárgyává tétetett, itt is el fog töröltetni..."

Párhuzama további részében is fájdalmas dolgokat állapit meg Erdély terhére.

"1790-ben Magyarország a közjogi téren fontos törvényeket alkotott s Erdély -- jóllehet Approbatájában még azoknál is szabadabb elmü törvényei léteznek, -- tanácsosabbnak tartá a magyarországiakat, minők az

independentia regni /a. 10./ de legislativa és exemtio potestatis exercitio /a. 12./ stb. átirni, mint ama régebbiekre hivatkozni, mert a magyarországiak az életben a tekintélyt maguknak kivivták, amazok pedig feledékenységbe mentek... Azon kivánatát, hogy a két ország ugyanazon egy hitlevélbe ugyanazon egy alkalommal béfoglaltassék és biztosittathassék, meg nem nyerhette, lásd az 1791. évi törvényjavaslatokat."

"Az igaz, hogy Magyarország 1790-ben országgyülését és a törvényhatóságait nem organizálta, ellenben Erdély az elsőt rendezte /1791. 11. cz./, a tisztválasztást oly tiszta kifejezéssel körülirva, hogy annak magyarázata felett a közelebbi tizenöt év a közigazgatás teljes elhanyagolásával s csaknem olykor-olykor felfüggesztésével a közjó nyilvános kárával telt el. Az is igaz, hogy Magyarország 1812-ben büntetőkódexet és polgári eljárási törvénykönyvet nem irt, pedig 1812-ig több diétát tartott, mint Erdély, a mely 1811-ben mindkettőt kidolgozta és megerősités végett felterjesztette, de minő eredménynyel, tudva van. Azonban Magyarország 1825-ben az 1790-es munkálatok revizijára ujra rendszeres bizottmányokat nevezett ki, mi pedig ugyan az 1791-iki bizottmányok munkálatainak vizsgálatára bizottmányokat csak 1841-ben rendelheténk. Magyarország bizottmányai 1830-ig mindent nemcsak hogy ujra átnéztek, hanem a rendszeres

munkálatok a megyékkel is közöltettek. Mi pedig most foglalkozunk a Magyarország által ezelőtt tizenöt évvel elvégzett tárgyakkal. Sőt Magyarország 1840-ben a büntetőtörvénykönyv kidolgozására harmadszor is bizottmányt nevezett ki s a munka nemcsak hogy elkészült, hanem országos tárgyalás alá vétetett és köztudomás tárgya. Magyarország 1830-ban a törvényfolyást diéta alatt is megengedte..., Erdélyben pedig az 1841-ben e tárgyban szemelvényileg felterjesztett törvényjavaslat is rendszeres bizottmány elé utasittatott, mintha bizony alkotmányváltoztatás lett volna a kérdésben! Magyarország az 1836-iki országgyülésen urbért alkotott, holott az urbér ott még I. Ferdinánd idejében szelidebb volt, mint nálunk az 1714-iki törvényczikkelyekben, az 1747-iki országgyülési végzeményekben s azokhoz képest kiadott 1769-iki szabályokban meg vala irva. De Magyarország a Mária Terézia által felállitott urbérnél is czélszerübbet kivánt, sőt a jelenben az örökmegváltásnak általános létrehozatala foglalatoskodtatja ottan a jelesebb elméket. Mi pedig most dolgozunk a legelső urbéren, mely valaha Erdélyben törvényhozásilag létezett. Magyarország a szóbeli pert már 1836-ban felállitotta s azóta minden országgyülésen annak nagyobb, meg nagyobb kiterjedést ad, e felett világos örökösödés, végrehajtás stb. magánjogi viszonyok körülti törvényeit jobbitgatja. Nekünk

pedig az Approbata és Compilata constitutiónkon innen, ugyszólva az ugynevezett ideiglenes 1791-iki czikkelyeinken kivül nincs törvényünk, mire törvénykezés ügyében hivatkozhatnánk... Magyarország 1836-ban a polgári törvénykezési rendszert is tárgyalta, a törvényhatóságok székeit, a vidéki táblák és pedáneus birák eltörlésével, elsőbiróságnak, -- a királyi táblát csupán fellebbviteli törvényszéknek és az ugynevezett hétszemélyes táblát legfőbb törvényszéknek kijelölvén, a birói eljárás korszerü elintézésébe pedig csupán csak azért nem ereszkedett, mert a polgári törvényeit kivánta előbb átvizsgálni s erre nézve is ugyanazon országgyülés alatt nagy haladást tett, mikép az akkori jegyző- és naplókönyvekből megláthatni a Magyarország 1840-ben váltótörvényeket és váltótörvényszéki eljárást, ezek felett a hitel emelése végett csőd stb. törvényeket kodifikált s azokat 1844-ben már meg is jobbitotta. Magyarország a hivatalképességet és birtokképességet minden honfira kiterjesztve törvénybe iktatta s a szabad királyi városok és szabad kerületek rendezését ugy intézte, hogy az igazság kiszolgáltatása a közigazgatástól az alsó körökben is elválasztva legyen."

"S mi, irott törvények dolgában ott sem vagyunk, a hol Magyarország 1715-ben volt. Nálunk a hütlenség esetei Werbőczy szerint elitélhetők. Nálunk a törvényt

szigoruan követő biró az Approbata szerint három forint lopásért a vétkest felakasztathatja. Magyarországban az igazságkiszolgáltatás felsőbb regióban a közigazgatástól elválasztva független... Nem tagadhatni, hogy Magyarországon is az igazságkiszolgáltatásnak kinövései vannak, hogy kivált a megyékben az igazságkiszolgáltatás a közigazgatással vegyesen kezeltetik, -- hogy az ugynevezett pedáneus biróságok eljárása sok részben orvoslást kiván, de ott, a hol a legfelsőbb regióban a határok helyesen ki vannak jelölve, az alsóbb körökben létező hiányok sokkal hamarébb és könnyebben megorvosolhatók, mint nálunk, a hol a királyi tábla és a kormányszék az országgyülésnek kiegészitő tagjai, a hol az országgyülés alatt -- a törvényhozási tárgyakkal el levén foglalva -- az igazságkiszolgáltatás ténylegesen felfüggesztetik. A kormányszéknek az igazságkiszolgáltatást folytató része nem ritkán kormányszéki teljes ülésekben, a közigazgatási fontosabb tárgyakban is részt venni köteles lévén, az igazságkiszolgáltatás fontos ügyét a politikai eseményektől menten nem kezelheti. Az udvari kancellária pedig mind országgyülés alatt, mind azon kivül mind törvényhozási, mind közigazgatási tárgyakkal el van foglalva s igy a mig ez az állapot meg nem változik, az igazságszolgáltatáson segélleni lehetetlen, mert ennek legfőbb kelléke, hogy folytonos le-

gyen, egyszerü eljárási technikáju stb."

Azzal végzi Horváth, hogy "az el nem fogult észreveheti, hogy 1711-től 1761-ig az igazságkiszolgáltatás körüli intézkedésekben Magyarország haladott, ellenben Erdély hátra maradott s Erdélyre nézve e sajnos eredmény 1761-től fogva 1844-ig még szembetünőbb... Ennek okát a rendszerben kell keresni, melynek az élők nem teremtői, hanem csak teremtvényei. Ily rendszer fentartása káros az összes monarchiára, melynek Erdély kiegészitő részét teszi. Nem lenne üdvösebb az egészre nézve, ha Erdély is, szintugy, mint Magyarhon, haladhatna?..."

Horváth István polgári törvénykezési javaslata Erdély mindhárom nemzetére kiterjed, de azt mondja, hogy ha a szászok fenn akarnák tartani az ő státuskvójukat, ennek nincs akadálya.

A törvényjavaslat kétszázhuszonkét §-ból áll.

Az addigi biróságok helyébe kerületi biróságokat és elsőbirósági köztörvényszékeket állit. Feltörvényszékek: a királyi tábla Marosvásárhely székhellyel, -- a szászoknál a szász nemzet egyetemi törvényszéke. A kormányszék peres ügyeket intéző osztálya átalakul főtörvényszékké, Kolozsvár székhellyel. A király igazságszolgáltatási felségjogát az 1791: VIII. t. cz. értelmében az erdélyi udvari kancellária, illetőleg

a főkormányszék utján gyakorolja. Bírói korhatár huszonnégy év; vizsga szükséges. "A jó hirnév és függetlenség egyik főkellék levén, vesztegetők, csőd és közkereset alattiak a hivataloskodásra képtelenek." Hat évenként választtatnak. Akaratuk ellenére át nem helyezhetők, "feljebb sem mozdittathatnak", ki nem tétethetnek. A kinevezés alá tartozó fel- és főtörvényszéki birákat élethossziglanra a király nevezi ki, a három nemzet meghallgatása után. Fizetést kapnak, nyugdijképesek. Esküt tesznek. A törvényszékek a törvényhozásban nem vesznek részt. Az ülések nyilvánosak. Az itéleteket indokolni kell. Fegyelmi eljárásnak is van helye. Kötelességmulasztás esetében kárpótlással tartoznak.

Az igazság kiszolgáltatása folytonos legyen. "Senki meghallgatatlanul, hibás mulasztásán kivül, sommás uton ne terheltessék."

Tüzetesen felsorolja a javaslat, mily perek tartoznak a kerületi biróságok hatáskörébe. Itt nincs perfelvétel /levata/, hanem a felperes szóval is előadhatja a keresetét. Utána idézés van. "A békét előbb elpróbálják." Ha nincs egyesség, a biró az alperest pontonként kihallgatja s nyilatkozatait jegyzőkönyvbe veszi, azokat irásban is bemutathatja. A felperes az alperes nyilatkozataira azonnal felelni köteles. "Ezen kétszeres viszonyos perbeszédek által fejeztetik bé rendesen a

vitatkozás." A bíróság vagy nyomban vagy kitüzendő rövid határnapon "okavatolt itéletet" mond.

A tanuk kihallgatásuk előtt hitet tesznek.

A fellebbezés csak akkor felfüggesztő hatályu, ha a megitélt összeg 200 forintot meghalad. Két bíróság egybehangzó itélete esetében "birodalmon belüli fellebbvitelnek" nincs helye.

A gyászévben szünetel az özvegyre nézve a per.

Viszonkeresetnek is van helye. Helye van birói szemlének is. Szabályozza a javaslat a beavatkozási jogot, a szavatosságot, a birói személy kizárását, ismeri a perköltség megosztását.

A feltörvényszék a kerületi bíróság megfellebbezett itéletét a legközelebbi törvényszakaszon ellátni tartozik. Részletesen szabályozza a javaslat a fellebbezési eljárást is, ugy a végrehajtási eljárást is, valamint a perujitást.

A javaslat mindezt részleteiben szabályozó 1-97.§-ait a központi bizottmány megvizsgálta és helybenhagyta. Meghagyta a választott bíróságokról szóló részt is azzal, hogy ezekkel az 1811. évben is foglalkozott egy javaslat, de csak pár sorban és ez nem volt kielégitő.

A választott birósági eljárást a javaslat a következőképpen szabályozza.

A tervezet a választott birósági eljárást is

felöleli. "Azok kivált korunkban nem ritkán használtatnak." Hozzáteszi a megokolás, hogy erről az 1811. évi Jegyzőkönyv 1076. lapján látható törvényjavaslat intézkedett, de csak pár sorban, nem eléggé kimeritően. A tervezet most kizárja válóperek, asztaltól, ágytól különválasztás, polgári állapot meghatározását illető, és köztiszti utra tartozó ügyek ez utra terelését. Szabályozza a köztörvényszékek illetőségét, a biráskodási képtelenséget, a birói visszavetés jogát. Meghagyja a nemesek pereiben itélkező külön fórumokat.

A felekről /de partibus/ szóló fejezet biztositja, hogy magukat képviseltessék. Peres társak közös ügyvédet neveznek ki. Szabályozást nyer a perbe avatkozás, a szavatosságot, kerületi bíróság előtt a fél személyesen is eljárhat. A köztörvényszék előtt kötelező az ügyvédallás. Ismeri a javaslat és szabályozza a szegényjogon perlést, az ilyen kedvezményt nyert fél tiszti pártfogást /assistentia/ követelhet. Szabályozza a perköltségek kölcsönös megszüntetését s aránylagos felosztását, a külföldiek perköltségbiztositékát. Határnapok kitüzésében, időhaladék megadásában arra kell ügyelni, hogy a feleknek elég idejük legyen a szükséges intézkedések megtételére.

A törvénytervezet vezérlő gondolatait illetően érdekesek a tanukra vonatkozók. Horváth itt Benthamre

utal, aki szerint "valamikép egy tanu sincs, a ki teljes hitelt érdemelhetne vagy másfelől egy sincs, a ki némi hitelt nem érdemelne" s igy nem tekint "a korkülönbségre s a törvény által megbélyegzettségre", polgári perekben csak arra néz, ép elméjü-e a tanu s "tizenkét éven tul az aggott örökségig mindennemü ép elméjü tanunak" elvileg hitelt ad, kivéve ha itélettel el van mozditva a tanuságtételtől, bár utóbbi is "nagyon problematikus" vagy ha a tanu érdekelt. Helyteleniti az eddigi rendszert, amikor a tanut a felek jelen nem létében hallgatják ki s a tanuknak "a törvényszék szinén a felek jelenlétében kikérdezését" javasolja. Igy "a jogérzet a közönségben hatalmasan fejlődnék". "Igy volt ez nálunk egykor Nagy Lajos 23. czikkelye szerint."

Ami az esküt illeti, a megokolás azt mondja, hogy "a népnevelés haladásával eljön az idő, midőn arra sem leend szükség, a mellett a büntető törvénykezésből az ujabb törvényhozások már ki is küszöbölték". Idézi Benthamet, hogy "az eskü sem vallás, sem világi büntetés, sem erkölcsi becsület szempontjából az igazság kinyomozására nézve biztositékul nem szolgál, csak a kvekkerek és indiaiak nem szegték meg soha az esküjüket, azon egyszerü okból, mert vallásuknál fogva nem esküsznek."

Az itélkezés fő szempontjait illetően azt mondja

a tervezet, hogy a biró se tartozik lehetetlen dolgot megitélni, habár bebizonyittatnék is s felveti a kérdést, "a biró" tartozik-e magát a bizonyitásokhoz tartani vagy azokkal ellenkező öntudata szerint tartozik itélni. Felelete az, hogy "ahol a törvényhozás a kor szellemével lépést tartott, a biró a törvények szerint tartozik itélni, ellenben Erdélyben, ahol a törvények csaknem négy századdal elmaradtak a kortól s ennélfogva csak a mult időkre alkalmazható számos vad törvényeink vannak, ezt kivánni annyit tenne, mint az emberiességből kivetkezni." "A biró mikor aequitásból indulna is ki, itéletének okát adni tartozik."

"Minél nyilvánosabb az eljárás, annál kevesebb szabályra van szükség."

"A biró szózatáért csak önlelkiismeretével tartozik számolni."

Utal Justinianus Institutioira /4. k. 5. cz. si judex litem suam fecerit.../ s a frankhoni meg II. József-féle törvényekre, valamint az 1840. évi magyar váltótörvény 9. könyv 940.§-ára, mondván, ha a hanyag biró kárt okoz; az illető törvényszék előtt megperelhető.

Az itéleteket két osztályba sorozza, közbeszólókra és érdemlegesekre.

Ismeri novumok okából a perujitást, de "hogy a

perek halhatatlanok ne legyenek, az időmulásra bizonyos évek, például négy év lenne meghatározandó".

Szabályozza az itélet végrehajtását is.

Horváth István tervezete nem nyujt teljes kódexet. Ezt azzal magyarázza, hogy befejezés előtt felszólitást kapott, hogy a bizottmány ideiglenesen eloszland" s az ismertetett, csonka javaslatot a központi bizottmány tárgyalta ugyan, de a munkát kénytelen félben hagyni, hozzátéve, hogy "az irány a fentebbiekben eléggé ki van jelölve, melyből az egésznek szelleme kitünik, forrásaim az 1791. és 1811. évi munkálatok, az 1791. s 1827. évi magyar országos választmányok dolgozatai, a nálunk egy kevés ideig gyakorlatban volt I. József törvénykezési rendszer, mely Ausztriában most is fennáll, az 1831-ben Badenben felállitott birói eljárás voltak."

Befejezésül azt mondja Horváth, hogy "az igazságszolgáltatás csak akkor lehet czélszerü, ha az eljárás olcsó, gyors s illő biztositékokkal ellátott". "Ha a technikai rész, t.i. az eljárás kidolgozása későbbre maradna is, gyakorlatilag e miatt a hiány érezhető nem lenne, ugyanis az igazságkiszolgáltatás folytonossága a királyi táblának mostani állásában nem remélhető, ez az országgyülési szerkezet módositásával van kapcsolatban. A technikai rész kidolgozása tudományos szempontból az alatt is kivánatos lenne. E mellett a bün-

tetőtörvénykönyv és közfenyitéki eljárás szerkesztése sürgősebb tárgy... Magyarhon is elpróbálta 1832/36-iki országgyülésén a polgári törvénykönyv és birói eljárás módositását, a tárgy azonban ott is félretétetett s a büntetőtörvénykönyv vétetett fel, de ez a munkálat sem érhetett sikert... Magyarhonban az igazságkiszolgáltatás a közigazgatástól a legfelsőbb ponton inkább el van választva, mint nálunk s ott az igazságszolgáltatás folytonosb."

Horváth István 1845. julius 28-ikán befejezte ekként a munkáját. Nem lett törvény a javaslatából. A kodifikáció szekere Erdélyben is lassan ballagott. De a be nem fejezett javaslat kétségtelenül modern volt az akkori idők szemüvegén nézve. A szóbeliség, nyilvánosság, az eljárás gyorsitása terén az ő kétszázhuszonkétszakaszos javaslata Erdélyben uttörő volt, a bizonyitás elveiben szakitott a középkorral s modern perjogi elveknek ad helyet. Ismerte a kor európai perjogi rendszereit és irodalmát s a leszürt jó intézkedéseket tömöritette a tervezetében. A birói szabad mérlegelés intézményesitésével az utókornak is példát adott. A sokféle erdélyi bíróság helyébe kevés fórumot állitott volna, amelyeken független birák itélkeznek, nem földesurak, uri bíróságok. A javaslathoz füzött jogtörténeti fejtegetései nagybecsü adalékokat tartalmaznak Erdélyország régebbi

jogára s történelmi szempontból is külön tanulmányt érdemelnének. Eleven bizonyitéka a javaslat és nagyterjedelmü megokolása annak, hogy Erdélynek a maga reformkorszakában európai müveltségü, széles tudásu kodifikátorai voltak, akik érezték az uj idők követelményeit. A perjogban azt vallotta, hogy bis dat, qui cito dat, de a modern rendezésnek utját állta az elavult erdélyi alkotmányjog, amely ellen felpanaszolja, hogy az erdélyi királyi tábla az országgyülés aktiv alkotórésze levén, az országgyülés ülésezése alatt egyszerüen szünetelt az erdélyi királyi tábla müködése. A faluszékek, a derékszékek, fiuszékek stb. birói eljárása helyébe egységes fórumokat iktatott volna s megszüntette volna a különleges szász igazságszolgáltatást is. Az utóbbi azonban nagy politikai ellenállás szirtjeibe ütközött még akkor, — később is, 1867. után. Csak a városoknak akart biráskodási jogot adni, az ugynevezett kiváltságos helyeknek nem. Ám tartsák meg ezek — mondja — országgyülési képességüket, de csak a népképviselet létesüléséig. "Nézetünk szerint — mondja — a személy- és birtokkülönbségi közfalak elenyészésével mind a megyei, mind a városi érdek egybeolvad...; az egyesités a humanizmus szellemének fejlődésével naponkint halad, a rendiséget a köz nemzeti képviselet fogja felváltani." "Az igazságszolgáltatás elvei szerint a biró sem ország-

gyülési tag nem lehet, sem közigazgatási tárgyakkal nem halmoztathatik." Lehetetlennek tartja, hogy a kormányszék, a gubernium, törvénykezési tárgyakkal foglalkozzék, ebből ki kell szakitani az ezzel foglalkozó részt és át kell alakitani Erdély főtörvényszékévé.

Horváth István már a modern törvényalkotó szemével látott, de javaslatának utjában állott a kor sok nehézsége s utját szegték a pár év mulva, 1848-ban bekövetkezett korszakalkotó események. Felfogásának nemessége, emberiessége, európai látóköre, mély tudományossága révén háromkötetes perjogi javaslata méltó lenne az egész terjedelemben való kiadásra. Javaslata a kibontakozás utját jelenti századok elmaradt erdélyi perjogából. A jogok szabad érvényesitése az emberi alapjogok közé tartozik. Horváth javaslata ebben a tekintetben irányt szabott, kár lenne teljesen feledésbe merülnie, hiszen szerves része az Erdély rövid reformkorszakában napvilágra került reformirányzatnak s bizonyitéka, hogy Erdélyben is volt jelentős reformkorszak, nagy emberi gondolatoktól vezetett ujjászületési irányzat.

Még meg kell emlitenünk, hogy Kolozsmegye 1847. évi juniusi közgyülésén "a szóbeli törvénykezés iránti munkálatokat csekély módositásokkal elfogadják és még a jelen országgyülésről leendő felterjesztését szorgalmazzák."

A megyék, székek az 1847. évben sorban foglalkoznak a szóbeli törvénykezés kérdésével.

Marosszék 1847. áprilisi közgyülésén perjogi kérdést tárgyal: egyesbiróság itélkezzék-e avagy társasbiróság? Egyik szónok azt mondja, hogy "egy ember inkább csalódhatik, mint több, egy birót könnyebb félrevezetni, mint ötöt"; "öt személyben több a garantia, mint egyben"; a frankhoni törvények tizenkéttagu bírót kivánnak "a tanulság, mit egyesbirósági multunkból vehetünk, szomoru és oktató". "Az ordinarius regni jurexek által elkövetett tömérdek visszaélésből látjuk az egybiróság felette káros voltát." Marosszék rendei azt javasolják, hogy "csak egy, az egész törvényhatóságra ható erővel biró biróság legyen, mely szóbeli biróság álljon öt tagból, egy elnökből, három biróból s egy szózattal biró tollvivőből..., hetenkint tartozzék ezen biróság egybegyülni."

Marosszék perjogi inditványa, mely szóbeliséget, majdnem állandóan együttülő társasbiróságot követelt, nyilván mutatja az akkori egyesbiráskodás iránti ellenszenvet.

AZ 1841. ÉVI KOLOZSVÁRI ORSZÁGGYŰLÉS.

A REFORMOK UTJÁN

A pozsonyi gondolatok hatása Erdélyben

Térjünk vissza Erdély szellemi kohójába, az országgyülés termébe.

Több mint háromévi törvénytelen szünet után uj erdélyi országgyülés kezdődik, az 1841. évi.

Bocsássuk előre, hogy megelőzzék a pozsonyi 1837. évi törvények, amelyek még nem jelentettek végleges megoldásokat, de a tárgyalások felkavarták az ország lelkiismeretét, világosság áradt szét az egész országban, megkezdi Kossuth a maga hatalmas irói müködését és a nagy eszmék hatása alatt Bezerédj István 1838-ban önkéntes örökváltsági szerződést köt tolnamegyei, medinai jobbágyaival.

Kiváló magyarországi politikusok kelnek a nagy vezérek oldalán irodalmi téren is ezekben az években a századokig elhanyagolt nép védelmére és nemesek ostromolják a nemesi kiváltságok fellegvárát.

Hatásuk kétségtelen az 1841. évi erdélyi országgyülésre is.

Amikor politikai irodalmunk előkelő nemesek tollából tör lándzsát a nép mellett s amikor a megyegyüléseken és az országháza termeiben uj világ születik, a renaissancenak el kellett következnie.

Wirkner Lajos irja "Élményeim" cimü munkájában, hogy "1830-ban az országgyüléseken még hazaárulásnak tekintették, ha valaki olyan tárgyat csak érintett is, mely a nemesség szabadalmait csak távolról is veszélyeztethette volna, ellenben az 1844. évben már nyiltan kimondhatá mindenki, a hallgatóság örömujjongásai között, hogy azokat, amennyiben az időszerü müveltséggel ellenkeznek, mindenestől el kell törölni." Wirkner főként Széchenyi müködésének tulajdonitja ezt.

Az 1838/40. évi pozsonyi országgyülés nagy előrehaladást tesz, amikor törvénybe iktatja az önkéntes váltságot. A VII. törvénycikk 9. pontja kimondja, hogy a jobbágyok, akár egész községek is, földesuri tartozásaikat, szolgálataikat és adózásaikat a földesur és jobbágy között szabad egyesség által meghatározandó általános somma fizetésével tökéletesen és örök időkre megválthatják. Az önkéntes örökváltság gondolata azonban nem fejezte be a haza legnagyobbjainak a jobbágyság érdekében kifejtett óriási küzdelmét. De nagy haladást jelentett már ez is.

Kossuth Lajos korszakának kellett elkövetkeznie, hogy a teljes felszabadulás bekövetkezzék. Amikor Kossuth 1840. május 1-én kiszabadult börtönéből, megindítja hatalmas akcióját a jobbágyság érdekében. Szakit azzal a gondolattal, hogy a jobbágykérdést urbér-

rendezéssel is meg lehet oldani, nem elégszik meg az önkéntes megváltással és a kötelező örökváltság alapjára helyezkedik, mondván, "különben a nemesség kaszára kerül és ekkor egyszersmind a magyar nemzet és a magyar nemzetiség halálnapja lesz". Azt mondja, hogy "parciális váltság többé nem segit", nem rendezni kell az urbért, hanem állami kárpótlás mellett el kell törölni.

Erdély sem marad hátra.

Kolozsmegye 1841. évi októberi közgyülésén báró Kemény Zsigmond és Kovács Lajos inditványozza, hogy "nagyobb nyilvánosság kedvéért igyekezzenek a követek országgyülési hirlapot alapitani s addig is a hirlapoknak segédkezet nyujtani, hogy a közönség igényeinek s egy alkotmányos nép érdekeinek megfelelő szabadsággal adhassanak országgyülési közleményeket s az országgyülés termében más müvelt népek példájára alkalmas hely jelöltessék ki szerkesztőik számára". Báró Bánffy Ádám javaslatára, hogy inkább szabad sajtót szorgalmazzanak, kimondják, hogy "ez egy alkotmányos nép született joga".

Ugyanezen a közgyülésen id. gróf Bethlen János követeli, hogy "a szegény adózó népen ne csak a földesuri terhek tekintetében könnyittessék, de vétessék fel a katonaélelmezési terheltetés, továbbá a közmunkák is;

az adózó nép a fennálló vagy ezen tul készitendő országutak fenntartása és igazitása terheitől mentessék fel, mindenki uti vámot fizessen s ebből tarttassanak fenn ezentul az országutak." A javaslatot elfogadják.

Alsófejérmegye 1841. októberi közgyülésén a Rendek követeinek utasitásba adják "a magyar nyelv életbeléptetését, hogy Erdély minden közdolga magyar nyelven folyjék, a fejedelemhez a felirások, a válaszok, a törvényczikkek magyar nyelven szerkeszttessenek, fejleszttessék országos szinház, az ősiség bilincsei oldassanak fel, szabad legyen az adásvevés, unió legyen s rendeztessenek az urbéri kérdések."

Középszolnokmegye 1841. novemberi közgyülésén a követeknek utasitásba adják: országgyülési hirlap gyorsirók által való szerkesztését, -- hogy a királyi hivatalosok száma ne haladhassa meg a követek számát, -- a törvények magyar nyelven szerkeszttessenek, -- hozassák be az urbéri rendezés, -- töröltessék el az ősiség, -- az urbéri telkeket az egész jobbágyság váltsa meg oly bankjegyekkel, melyek az összes urbéri birtokokra alapittatván, 2% fizetéssel ötven év alatt amortizáltassanak, -- a nemteleneknek adassék teljes szerezhetési és birhatási jog s minden, bár felsőbb hivatalokra is alkalmaztassanak, -- a népnevelés végett minden helyen iskolák állittassanak, -- a papi jószágok securizáltassanak s

jövedelmük népnevelésre fordittassék, -- a czéhek, egyedáruságok töröltessenek el, -- a sajtó szabad legyen, -- az összes városi polgárság válaszsza tiszteit, követeit, -- az egész népnek adassék a hongyülésen képviselet, mert Werbőczy első rész 3-dik czime szerint is hajdan az egész nép egyenlő jogokkal birt."

Érdekes Krasznamegye 1841. október 28-iki közgyülésének határozata az unióról: az 1595. évi békekötés szerint Erdély Magyarországgal verum et inseparabile membrum s a házasságról: a házasság nyilvánittassék polgári kötésnek, -- az országgyülés minden év november 1. napján egybehivás nélkül üljön össze, -- külön erdélyi követ külddessék a külföldi hatalmasságokhoz.

Tordamegye 1841. október 28-iki közgyülésén ismertetik a főkormányszék rendeletét, hogy állitsanak elemi iskolákat "a müveletlen oláh nép számára" s utasitásba adják követeiknek, hogy a rövidesen megkezdődő országgyülésen "a börtönök javitását, országos fogház helyes elrendezését s az ezzel kapcsolatban álló büntörvényt mulhatatlanul szorgalmazzák", töröljék el a szabad kereskedést gátló egyedáruságokat, a magyar nyelv diplomatikai állásba helyeztessék, az urbér rendeztessék s mindenben korszerü haladás legyen.

Középszolnokmegye közgyülése az 1841. december 21-ikén utasitásba adja követeinek, hogy "e honnak

minden lakosai születési különbség nélkül, mindnyájan katonai összeirás alá essenek s a fegyverforgatásban gyakoroltassanak, még pedig ne válaszsza a fegyvereseket a születés külön". Ifju báró Wesselényi Farkas inditványa volt ez.

Az 1841. évi kolozsvári országgyülés

Az 1841. évi november 15-ikén megnyilt kolozsvári országgyülés ugyanazoktól a nagy eszméktől volt fütve, mint az időben a magyarországi országgyülés. A magyar nyelv hivatalos használata volt a viták fő tárgya. A Rendek azt kivánták, hogy a törvények csupán magyar nyelven hozassanak és a király is magyar nyelvü leiratokat küldjön, csupán a szász hatóságoknak engedték volna meg, hogy a magyar vagy a latin nyelvet használja. Törekvéseik nem valósultak meg. Horváth Mihály erre az országgyülésre is megjegyzi,* hogy a Rendek sokkal hasznosabb szolgálatot tettek volna hazánknak, ha Wesselényi utmutatása szerint a Magyarországgal való egybeolvadás ügyét mozditják elő, mert a Rendek azt mérlegelték, hogy ha unió lesz, akkor át kell venni a magyarországi urbéri reformokat is, de Horváth szerint akkor még az erdélyi Rendek nem tudták valódi érdekeiket ugy átérteni, hogy a magyarországi urbéri szabályzatot hajlandók lettek volna elfogadni, a nagy többség még mindig a ki-

* Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből. II. kötet 370 és köv. lapok.

váltságokat bálványozta s az erdélyi földesurak nem voltak hajlandók felszabaditani a népet az uri önkény alól.

Sulyos, nem egészen igazságos itélet.

A regalisták száma ezen az erdélyi országgyülésen, amely 318 tagból állott, 222 volt. Választott követ ezzel szemben csak 96 volt. A királyi hivatalosok tehát játszva hengerelhették le a kinevezett parlament törpe kisebbségeként élő választottakat, a közbizalom letéteményeseit. S mégis, a királyi hivatalosok javarésze a nagy erdélyi közös célokért küzdött. "Ezen az országgyülésen a regalisták, a nagy ellenzéki vezérek, id. gróf Bethlen János, Teleki Domokos, Kemény Domokos zászlóit kisérik s előttük önnézeteikkel háttérbe vonultak", -- olvassuk az Erdélyi Hiradó 1843. évi 17. számában.

Az 1841. november 15-ik napján kezdődött kolozsvári országgyülés elnöke, báró Kemény Ferenc, székfoglaló beszédében a haladás szükségességéről beszél: "Meg kell vallani, hogy hazánk állása akár alkotmányi, akár törvénykezési, akár gazdasági szempontból tekintsük -- mondja --, gyökeres orvoslást s fontos és nevezetes ujitásokat kiván, sőt sürgetőleg követel... A közvélemény, mely figyelmének irányát az elvek csatamezejéről az anyagi haladás terére forditotta, a cselekvények pályájára szólit fel... Minket a testvérhon

példája tettleg igazolva szólit fel a cselekvésre. Örömtelve szemléljük, miként kezd az felemelkedni s helyet foglalni az európai nagy nemzetek családjában, mióta a nemzeti fejlődés a vagyonossággal karöltve teszi sebesléptü haladását. Gőzösök hasitják a Duna hátát, kereskedési viszonyok kötik egybe keletet nyugottal; egy óriási vállalat a két anyavárost nemsokára egygyé alakitandja, századokra kiható intézetek emelkedtek, ujaknak talpköve tétetik le. A tudományok templomának falai már állanak. Urbéri viszonyok és hitel törvények által vagynak megalapitva. A hon édesanyai nyelvén szól királyához s édesebb örömmel hódol az anyai nyelven hangzó törvényeknek is. S mi hátra maradnánk ezek megett?... Együtt kell nekünk a haladás pályáján sietni..."

Széchenyi, Kossuth, Deák korformáló eszméi és cselekedetei ime megihletik Erdélyt is, mely éppen ugy elmaradt szellemi és gazdasági téren, mint Magyarország. A különbség az, hogy Erdély belső, politikai bajai sokkal nagyobbak, a "három nemzet" közül a szász állandóan szemben áll a másik kettővel, nincs egység s megoldásra vár a románság nagy kérdése is.

Amit a statuum praeses igy ékesszólóan elmondott, azokon a szavakon érezhető az 1834-es nagy országgyülés vezérének, Wesselényi Miklós bárónak ihlete,

észjárása, gondolkodása. Wesselényi nem vehet részt ezen az országgyülésen sem, az udvar örül ennek, de nem örülhet zavartalanul, Wesselényi eszméi megfogamzottak s az országgyülés elnöki székébe is eljutottak. S onnan is nyugodt méltósággal hallatszik Wesselényi szellemi örökségéből nehány, pár éve még viharokat keltett gondolata: "Egy milliót meghaladó néposztály várja az urbért"... "lényeges hibák az adózásban"... "törvénykezési rendszer labirintusa"... "büntetőtörvényeinkről, fogházainkról pirulva szólok"... "magyar nyelvü törvények"... Mindez Wesselényi programja. Ő vitte bele ezeket Deákkal együtt a harmincas évek uvertürjeként Pozsony lelkébe és erdélyi bajtársaival Erdély lelkébe.

Ezek közül az uj Erdélyt élükön Wesselényivel megalapitó vezérek közül itt látjuk az 1841-es országgyülésen báró Kemény Dénest, Zeyk Károlyt, Zeyk Józsefet, Weér Farkast, gróf Teleki Lászlót, gróf Teleki Domokost, id. gróf Bethlen Jánost. Nincs ott az oroszlán, Wesselényi s hiányzik a tudós jogász, Szász Károly.

Erdély kormányzója ebben a korban a nagy tudós, a Hunyadiak történetirója, gróf Teleky József.

Száznegyvennégy ülést tartott ez az országgyülés ötnegyed év alatt. Az utolsó ülés az 1843. évi február hó 4-ikén volt. A gubernátor az utolsó ülésen azzal

bucsuztatta ezt az országgyülést, hogy "még most keveset jelentő eszmék fogantattak..., de ezek a jövendőre bő aratást igérnek s a követek bátran léphetnek küldőik elébe."

Ám lássuk, igaza volt-e a gubernátornak?

A köznép sorsa. Országgyülési hirlap. Sérelmek

Az 1834. évi nagy országgyülés szelleme ennek az országgyülésnek szétkergetésével nem halt meg. Ez a szellem, amely a tulközeli 1837. évi nagyszebeni országgyülésen még nem mert kibontakozni, az 1841-es országgyülésen már szabadabban bontogatja sas-szárnyait.

A köznép sorsa, amely Wesselényinek és társainak legelső programpontja, napirendre kerül.

Törvényjavaslat készült az urbéresek költözködési szabadságáról s a törvényjavaslat kimondja, hogy a költöző urbéres maga helyett nem köteles mást állitani. Szabályozza az elköltözés módját és idejét és az elköltöző urbéres vagyonjogi igényeinek becsü szerint való kielégitését.

De ezen a törvényjavaslaton a régi ellenzéki vezérek, az 1834. évi országgyülés hősei, messze tulmennek most felszólalásaikban. A 88. ülésen Zeyk József felszólalásában régi álláspontjához képest azt mondja, "principium, hogy a kiváltságos rész osztozzon a te-

herben". A 91. ülésen Deáky Sámuel zilahi követ kifejti, hogy "a nemteleneknek, ha jószágjuk van, a hongyülésen képviseletet kell adni". A 98. ülés napirendre kivánja tüzni a nemnemesek és polgári sorsuak hivatalviselésének kérdésével kapcsolatban az 1791: XIX. törvénycikket, amelynek módositása tárgyában azután ezen az országgyülésen törvényjavaslat készül.

A 91. ülésen törvényjavaslatot terjesztenek elő a nemnemesek birtokképességéről és végrendelkezési jogáról, amely utóbbinak lényege az, hogy az urbéresek szabadon rendelkezhessenek szerzeményükről.

Sötét árnyékot vet ezekre a köznép sorsát megjavitani törekvő inditványokra és javaslatokra egy másik törvényjavaslat, amely még mindig a földesuri fenyitő hatalomról szól.

Az uj szellem harcol a régi szellemmel és még egyiket sem lehet győztesnek mondani. Viszont azonban a 93. ülésen törvényjavaslatot fogad el az országgyülés a földesuri visszaélések korlátozásáról.

Az országgyülés egyik első ülésén báró Kemény Dénes országgyülési hirlap alapitását javasolja s addig is háritsák el a létező hirlapok elébe gördített akadályokat.

Az országgyülés az 1841. december 22-iki ülésében a hódolati törvénycikkel kapcsolatban feliratban sére-

lemként tudomására hozza a királynak, hogy a nemes székelység nagy része adó és katonaság terhe alatt sinylődik, hogy az alkotmánynak a közelmultban történt felfüggesztése "a sarktörvényen elkövetett sérelem",-hogy sérelmes a királyi hivatalosok nagy száma, -- az országgyülések nem esztendőnként tartatnak, -- a kereskedés a harmincadok által korlátoltatik, -- a főhadvezér a székelyek polgári ügyeibe is beleelegyedik.

A latin nyelv ellen. A szászok a német nyelvért.
Az államkonferencia aknamunkája

Az erdélyi Karoknak és Rendeknek ugyanaz a fájdalmas szerep jut, mint odaát Magyarországon a Karoknak és Rendeknek, a küzdelem a latin nyelvü törvényalkotás és beligazgatás ellen.

Az 1841. évi december hó 9-ik napján Zarándvármegye követe, Kozma Dénes, utasitásához képest inditványozza, hogy "az 1791-beli 31-ik törvényczikknek szélesebbre terjesztésivel az idegen és csaknem feledékenységbe ment latin nyelv helyett édesanyai nyelvünk mind a törvényhozásra, mind a beligazgatás minden ágaira, mind pedig minden külviszonyokra nézve diplomaticai állásra emeltessék."

S a magyar nyelv közjogi egyedülvalóságának követelése mögött ott áll Erdély arisztokráciája is, ez

a szinmagyar mágnástábor, mely más, mint az aulikus és németszellemü magyar főuri társadalom zöme.

Erdély negyvenes évekbeli főuri társadalmáról irja báró Podmaniczky Frigyes:* "Arisztokrata családok számos tagjával érintkezvén, állandó és reám nézve rendkivül kellemes összeköttetésbe léptem e mondhatatlanul szivélyes, magyaros, müvelt és eredeti jellegü főnemességgel... De az ellentét, mely nemzetiségi tekintetben a két fővárosban s annak társas köreiben minden irányban nyilvánult, lehangolt, elszomoritott... Pest nemzetiségi tekintetben való hátramaradása akkor tünt fel leginkább, mikor más tájakról ideérkezve, szinte elcsodálkozánk, hogy mi magunkra reá akarják fogni azt, hogy e város Magyarország fővárosa... Minden tényezői e városnak németek valának. A magyar ember feljövén Pestre, ha nem tudott németül, el volt adva, a nemzeti elemet a jurátusok, a nevezetesebb ügyvédek, megyei tisztviselők s a biróságok tagjai képviselték. A septemvirátus, mint legfelsőbb birói fórum tagjai, részben a magas aristocratiából kerülvén ki, magántársalgás közben a német, különben pedig a deák szót használták... Országunk nagyjai a közéletben is a német nyelvet használták... Egyedül az országos ellenzéki párt, különösen fiatalabb tagjai, bizonyos ostentatioval

---

* Naplótöredékek, II., 125.

tanulták és beszélték a magyar nyelvet... Az arisztokraták még akkor inkább akarának Bécsben az utolsók, mint Pesten az elsők lenni."

A magyar nyelv kérdésében tudvalevően a 4759/1841. sz. királyi leirat közli az országgyüléssel, hogy az 1791: XXXI. és XI. törvénycikkekre figyelemmel "a törvényczikkeknek magyar nyelven szerkesztése iránt 1838. márczius 30-ról előnkbe terjesztett felirást, mint az 1838. január 19-iki királyi leiratban foglalt kegyelmes utasitáshoz teljességgel nem alkalmazottat, királyi hivatásunkból folyó azon állandó gondunknál fogva, miszerint a törvények és törvényes rend szentsége sértetlenül maradjon", nem teljesitheti.

A királyi leirattal Erdély nincs megelégedve.

A magyar nyelvnek közállományi /diplomatikai/ polcra emelését javasolják ujra az országgyülés 1842. január 27-iki ülésén.

Báró Kemény Dénes javaslata az, hogy a szászokra s a románokra tekintettel a magyar közigazgatási nyelv tiz év multán váljék kötelező erejüvé.

A szászok ugyanakkor a három nemzet jogegyenlőségére utalással azt követelik, hogy a törvénycikkek német nyelven is legyenek szerkesztve, hozzájuk német nyelven intézzenek rendeleteket.

Az országgyülés azt határozza, hogy a törvények

csak magyar nyelven szerkesztessenek, -- a szászok a státuskvó szerint magyar vagy latin nyelven levelezzenek a dicastériumokkal s a törvényhatóságokkal. Az egyházi hatóságok a világiakkal magyar nyelven levelezzenek, -- egymás közt ugyanugy, de tiz év mulva, -- a szász iskolák nyelve maradhat német, -- a görögegyesülteké tiz év mulva magyar, -- Balázsfalván haladék nélkül állittassék magyar tanszék is, -- a görög keleti papnövendékek a magyar nyelvben is oktatást nyerjenek s a "népiskolák törvényhozás utjáni elrendezése alkalmával bővebb gondoskodás lesz az oláh köznép magyarul tanitása felől is".

A törvények magyarnyelvüsége kérdésében a szászok az 1842. évi első felirat tárgyalásánál a német nyelv mellett vannak s szónokuk, Schreiber Simon, Szent István unius linguae törvényére hivatkozik s főként arra, hogy Erdélyben 500.000 magyar és székely mellett 250.000 szász van s ezek az adó 3/7-edét fizetik. Január 28-én Regius János besztercei követ kardoskodik a német nyelv mellett.

Visszahivatják a magyar nyelv mellett állást foglalt követeiket, a két szászvárosit s utána különvéleményt, opinio separatát nyujtanak be, a nyelv a jura hominibus innata közé tartozik, egyébként is a szászok a trón támaszai, a törvények tehát magyar és német

nyelven hozassanak, a hatóságok s a szász egyházi és világi hatóságok között a levelezés németnyelvü legyen, -- a magyar, a székely és a szász nemzet egymás között a saját nyelvén levelezzen ex principio coordinationis trium nationum et reciprocitate jurum.

Metternich azután a báró Jósika Jánoshoz 1842. november 3-ikán intézett iratában megmagyarázza, miért kell fenntartani a törvények latinnyelvüségét: "... ez az erdélyi alkotmány követelménye..., ez a müvelt nyelv volt a fegyvere annak, hogy az unionált erdélyi nemzetekben ne legyen egymás ellen féltékenység..., ez a humánus czél ma is fennáll... ez az a nyelv, a melyen a trón is kifejezi magát..."

A törvények magyar nyelvüségéért s a közhivatali magyar nyelvért folytatott harc az 1842. évi 32-ik ülésen Horváth János felsőfejérvármegyei követ beszédében klasszikus formulázást nyer: "... Szó van nyelvről, még pedig nemzeti nyelvről most, a XIX. században, a midőn Európának minden nemzete, kelettől nyugatig, északról délig a maga nyelvét beszéli, azon ir, saját nyelvén irott törvényeinek engedelmeskedik s ezek ellenébe csak a magyar oly szerencsétlen, hogy nyelve saját hazájában idegen. A törvényhozataltól elzárva, felséges fejedelméveli értekezedéstől eltiltva, kénytelen volt alárendelt szerepet játszani akkor, a midőn

az idegen nyelvek közül egyfelől a latin, az igazgatási gyeplőt kezein tartva, -- másfelől a német a bányászati, vámhivatali és katonai dolgokban kirekesztő jusst gyakorolva, a szegény magyar nyelvet saját hazájában, mondhatni, csak az ur és család közt fenforgó értekezésekre szoritották. Ugy járt a magyar nyelv, mint azon vendégszerető gazda, ki idegen vendégeket fogadván be házába, eleinte csak az asztalától, későbbre pedig saját házából is kiszorittatik vendégei által s kénytelen megnyugodni azon, habár a pitvarban megszenvedik. Gyermekkoromban s még három évtizeddel ezelőtt is nagyjaink azt tartották főbb müveltségnek, ha magyarul nem beszéltek. Ma már, hála az Égnek, ebben is változás van, mert Erdélyben a legfényesebb magyar körökben a társalgási nyelv a magyar... Eljött az idő, hogy anyanyelvünknek adjuk meg valahára azon helyet, mely őtet illeti. Ütött az óra, hogy a latin nyelvet a közigazgatásból nem mondom, kiküszöböljük, mert azt nem érdemli, hanem arra a körre szoritsuk, mely inkább illeti, a tudományos körre s hogy ezt elérjük, törvényt kell hoznunk."

A szászok ellene mondanak a magyar nyelvnek. Kebelbeli dolgaikat német nyelven akarják folytatni, irjon a királyi kormányszék a szász törvényhatóságokhoz németül, a magyar és székely törvényhatóságok fogad-

ják el a szász törvényhatóságok német átiratait.

1837-ben a 82-ik ülésen szász követek még azt jelentették ki, hogy küldőik nem ellenzik az országos törvények magyar nyelven szerkesztését. Négy év mulva ellenzik s Regius János besztercevidéki szász követ az 1842. évi január 28-iki ülésen figyelmezteti a Rendeket, hogy "a tudományok, a gazdaság és az emberi ismeretek minden mezején a németektől német nyelven tanulni valónk van és lesz". S igy folytatja: "Alig lehet ezen teremben csak egy egyén is, mely németül nem tudna, ismerek több magyar és székely uraságot, kik igen szépen és ékesen beszélnek németül s a német nyelv Erdélyből kiküszöbölését sajnálnák... A KK. és RR. bizonyosan bölcsen átlátják, hogy a magyar és székely nemzetiség helyes hő szeretete mellett is a szász nemzetnek s egyenlő tagjainak oltalommal tartoznak s ezen törvényes oltalmat meg nem tagadhatják, ha a zsarnokság vádja alá esni nem akarnak. Az Uristen minden nemzetiségi különbség nélkül minden ember imádságát kegyelmesen és irgalommal elfogadja és semmi nyelv, de még fohász sincs attól elzárva. A midőn pedig minden tisztviselő, kinek szent hivatása az igazság kiszolgáltatása, mint Isten képviselője tekintendő s mint Isten helyettese munkálódik, -- lehetséges-e, hogy a felséges királyi főkormányzótanács német nyelven szerkesz-

tett kéréményeket el ne fogadjon, azon nyelven, mely az erdélyi három státusok és nemzetek közül egyiknek anyanyelve, épen ugy, mint a másik két nemzetnek a magyar nyelv?..." Hivatkozik azután Regius követ a három nemzet egyenlőségét biztositó régi törvényekre, a két századdal azelőtt létrejött s 1744-ben ujabb törvény által megerősitett Unióra, az 1558., 1608., 1613., 1626., 1642., 1658., 1659. és 1660. évi törvényekre, az 1791. évi 12-ik törvénycikkre.

A szebenszéki követ, Konrád Vilmos, a következő ülésen még élesebben domboritja ki a szászok álláspontját. Gróf Teleki Domokossal, báró Kemény Domokossal, báró Jósika Lajossal, Gál Jánossal szemben kifejti, hogy a magyar és székely földön levő lutheránusoknak joguk van minden egyházi dolgokban a német nyelvhez -- ezt magyar részről sem vonták kétségbe --, "ha pedig -- folytatja -- joga van a nemes magyar és székely nemzeteknek a mostani diplomatikai nyelvet elmellőzni s helyébe az anyanyelvüket tenni, ugy a nemzeti jogok egyenlőségéből kifolyólag igenis van joga a szász nemzetnek is arra, hogy azon mostani diplomatikai nyelvet elmellőzvén, helyébe az ő anyanyelvét vegye be. Véleményem tehát az, hogy a latin nyelv vagy mellőztessék el mind a magyar és székely, mind a szász nemzetre nézve egészen a hivatal köréből vagy pedig marad-

jon meg a három nemzetre nézve s igy a státuskvó terjesztessék ki az egész országra."

Szászváros követe, Lészay Antal, szász követtársaival szemben a magyarnyelvü törvények alkotása mellett tör lándzsát, de a szászok egyébként az eddigiekhez képest használhassák a német nyelvet. Szinte a mai nemzetiségi világpolitika hangja csendül ki a beszédéből, amikor azt mondja: "Nekem édes hazánk három testvér nemzetéből egybealakult törvényhatóság képét van szerencsém viselni, oly törvényhatóságnak t.i., hol kis mintában láthatni magyar nemeslelküséget székely állhatatos bátorsággal és szász okos gazdálkodással, szabad polgári czim és egyenlőség jelszava alatt kezet fogva, egymást anyai nyelvükben és nemzetiségükben testvérileg megölelve, egymást kölcsönösen felsegitve, az unionis hitet gyakorlatilag szentesitve..."

Schmidt Mihály nagysinki szász követ a latin nyelvet kéri meghagyni iskoláikban mindaddig, mig "a tenger kincscsel töltött sok klasszikus autorok klasszikai német forditásokkal fognak vigasztalni", de ami a német nyelvet illeti, maradjon fenn továbbra is a szászok joga, hogy német nyelven intézhessék mindennemü hivatalos levelezésüket, kérelem- és panaszleveleiket, pereiket, átirataikat, felterjesztéseiket. "A nemes magyar nemzet a szász nemzetet a magyar nyelv megtanu-

lására intvén, azt gondolom, hogy a szász nemzetnek ugyanazon jussa van kívánni s méltán óhajtja is, hogy a nemes magyar urak a német nyelvet tegyék magukévá" s utal arra, hogy "nem kevesen a magyar urak közül házi körükben máris németül beszélnek". Álláspontja az, temessék el a latin nyelvet, de "maradjunk született magyar és német nyelvünkkel, férjünk el az Unió szent szellemében ezután is egymás mellett, beszéljen a magyar magyarul, a szász németül."

Az országgyülés a 34-ik ülésen azt határozza, hogy a törvényjavaslatban a magyar nyelv "közállományi nyelvvé" tétessék, a törvények ezentul csak magyar nyelven szerkesztessenek, -- "a királyi kormányszék, a királyi tábla, a kincstári tanács és ezek kormánya alatt álló minden hivatali ágazatok egymás között és a törvényhatóságokkal folytatandó levelezéseikben egyáltalában magyar nyelvvel éljenek..., az országgyülés is, nemcsak jegyzőkönyvei szerkesztésében, hanem a királyi biztossal folytatandó értekeződéseiben s a királyhoz intézendő feliratiban is a magyar nyelvvel éljen, -- a királyi meghivó levelek, királyi javallatok, királyi leiratok, a királyi biztostól országgyüléshez intézett beszédek és megtanálások /insinuatum/, valamint a királyi parancsolatok, adomány- és kiváltságlevelek s minden más, a felséges udvartól vagy az előbb emlitett

dicasteriumoktól eredő irományok magyar nyelven kel-
jenek, -- minden hivatalos pecsétek s e hazában veren-
dő pénzek körirata is magyarul legyen." A szász nemzet
jogait az országgyülés akként formulázza, hogy "meg-
hagyja annak kebelében az 1791-beli 31-ik t. czikken
alapuló státusukat, mely szerint a dicasteriumokkal
és törvényhatóságokkal magyar vagy deák nyelven leve-
leztek, a királyi leiratok s a kormányszéki rendeletek
ezen országgyülés berekesztése után a szász nemzethez
is magyarul fognak iratni, valamint a királyi tábla,
kincstári s magyar és székely törvényhatósági levele-
zések is." A katonaság hivatalos levelezése magyarul
történjék, "az erdélyi ezredeknél magyar kormányszavak
használtassanak". Ami az egyházakat illeti, az egyházi
törvényhatóságok a világiakkal a törvény kihirdetése
után nyomban magyarul levelezzenek, egymás közt pedig
a nem magyarajku egyházak tiz év mulva s anyakönyveik
is magyarok legyenek. Tiz év mulva egyházi hivatalba
magyarul nem tudó ne tétessék. De a szász nemzet kebe-
lében a lutheránus egyházi hatóságok anyanyelvüket hasz-
nálhatják egymás között, -- iskolákban a tanitás nyelve
német marad, de ha más iskolába járnak, magyarul fog-
nak tanittatni, de ez a szabály csak tiz év mulva lesz
kötelező a területükön levő görög katholikus iskolákra,
-- a balázsfalvi gör. kath. iskolában magyar nyelvtant

is tanitsanak, -- a görög keleti papnövendékek tanitást nyerjenek a magyar nyelvben is s a királyt kérik, gondoskodjék a népiskolák törvényhozás utján való rendezése alkalmával "az oláh köznép magyarul tanittatása felől".

A szászok nevében követeik óvást jelentettek be a határozat ellen. "Pálczatörés aggodalma nélkül nem voxolhatunk", -- mondották s különvéleményt terjesztenek a király elé. Azt kivánják, hogy két "közállományi nyelv" legyen Erdélyben, a szászokra nézve a német, a magyarra s a székely nemzetre a magyar.

Az országgyülés a szászokkal szemben a 39-ik ülésen arra az álláspontra helyezkedik, hogy: "... A magyar nemzet semmivel sem követel többet, sőt még annyit sem most, amennyi joggal régebben élt, midőn tetszése szerint nem magyarul vagy deákul, hanem csupán magyarul folytatott a szász nemzet is minden levelezést; a szász nemzet olyan jogot kiván most magának tulajdonitani, melylyel régebben nem birt, mi által sérti a Comp. III. r. 13. czime 6-ik czikkelyét... a szász nemzet kiváltságos leveleiben sehol is annak nyoma nem látszik, hogy számára német nyelven alkottattak volna törvények, most azt követelni joguk nem lehet... az 1791-beli 31-ik t. cz. s annak nyomán az 1794-beli országgyülési feliratban ki van mondva, hogy a magyar nyelv, az ott emlitett kivé-

teleken kivül, az igazgatásnak minden ágaira kiterjed... a szász papok ezután is németül levelezhetnek a magyar és székely törvényhatóságokkal is... A törvényjavaslatban a szász nemzetre nézve legkisebb megszoritás sincs..."

A szászok azonban tovább is mennek: Szászváros közönsége magyar szellemü követét, Lészay Antalt, felszólalása büntetéseül, mivel követi utasitásához nem tartotta magát, visszahivta, "solenniter revocálja".

A szászok különvéleményével szemben két nagy magyar követ emelkedik szólásra, báró Kemény Dénes alsófejérmegyei, Pálffy János küküllőmegyei követ s gróf Teleky László fogarasvidéki követ.

Báró Kemény Dénes ünnepies szavakkal kél Lészay s az országgyülési szólásszabadság védelmére. Szemükre hányja a szászoknak, hogy 1838-ban elfogadták, hogy a törvények magyar nyelvüek legyenek s most, három év multán, ezt megtagadják s igy jogtalanul büntetik a visszahivással Lészayt. "A szász nemzet minden nyomorusága attól a szász bürokrácziától ered, a mely alkotmányos szerkezetünkből kiri, mint örökös disszonancia a harmóniából... Hol lelhetné fel a szász nemzetet, hol hallszik hangja, hol tudhatni meg vágyát, panaszát, hol láthatni életjeleit..., hol leli hazáját? Flandern az vagy Siebengebürge tája vagy Erdély, melyben hétszáz

év mulva még mind nincs hazája?... A magyar nyelv körüli utasitványaik az 1837-belinél idegenebb indulatot mutatnak s minden, a mi ehhez tartozik, nagyon különvonulás jeleit hordja magán... Fejük felett a kajánság fellege... A szász nemzetnek nincs jövendője különfogva s igy nincs hazája, hanem az, a melyet magyar honnak hivnak s mely szász vagy német országgá már egyáltalában nem válhatik..."

Pálffy János is a visszahivott Lészay s a magyar nyelv védelmére kel. A Szászváros által Lészayéknak adott követi utasitás azt rendelte, hogy "a szász követek a magyar és székely nemzeti gyülésekbe ne járjanak, hanem azokkal csak küldöttség által értekeződjenek". Pálffy azt mondja, hogy az utasitás "keblet lázasztó szelleme méltó boszankodásra ingerel", a szászok is letették az egyesületi hitet, "szintugy fiai Erdélynek, mint a magyarok és székelyek s át kellene látniok, hogy a közös hon jobbléte csak a különböző vélemények egyeztetése által mozditható elő". Utal arra, hogy az 1837. évi országgyülésen a szászok hozzájárultak a törvények magyar nyelven iratásához, az akkori brassói követ, Trausch József javaslatával s a szászok mostani egyik országgyülési vezére, Schreiber Simon szebenszéki követ akkor, 1837-ben az országgyülésen azt a kijelentést tette, hogy "küldői nem fogják ellenezni, misze-

rint jövendőre az országos törvényjavallatok magyarul szerkesztessenek".

Gróf Teleky László fogarasvidéki követ ugyanigy Lészay védelmére kel, "nemes, nagy, dicső az ő tette, itt és Magyarországon öt millió magyar fogja örökké magasztalni... Mikor Frankhonban a hires, ugynevezett Constituante gyülés alatt a király egykor egy közszeretetet érdemelt tisztviselőt hivatalából kicsapott, a gyülés erre azt végezte, que le magistrat congédié, emporte avec soi les regrets de toute l'assemblée, hogy a letett tisztviselő az egész gyülés sajnálását viendi magával, -- igy mi is, az országgyülés nagy többsége, szóval és tettel kijelentjük, hogy méltatlanul visszahivott követtársainkat sajnálatunk, vonzódásunk, tiszteletünk örökké kisérendik... Lészay Antal neve ugy lesz évkönyveinkben feljegyezve, mint a maga nemében és osztályában a legelső független emberé..."

A követek szólásszabadsága mellett lándzsát törők után Konrád Vilmos szebenszéki követ a szász követek nevében tiltakozik az ellen, hogy a szászok különvéleményével kapcsolatban az országgyülés reflexiókat terjesszen a király elé s ha ez megtörténnék, ők is elküldik a királynak a kontrareflexióikat...

Báró Jósika Lajos főispán és Horváth János főstrázsamester kir. hivatalos tiltakozik "a szász nemzet

követei küldőinek és képviseleti rendszerüknek lealacsonyitása ellen".

Ilyen disszonanciákkal ért véget a magyar nyelv vitája, mely szomoruan világitotta meg, mily óriási ellentétek voltak már akkor Erdély magyarsága s mint láttuk, Erdély román népe, másrészről a szászok között. Hétszáz év nem volt elég, hogy a szászok a magyar géniusz uralma alá vessék magukat s végig megmaradtak idegen testnek.

Az 1842/43. évi országgyülés ellenséges szász hangja megérteti az 1848-1849. évi nyilt szász szembenállást, már előre jelzi a vihart, megérteti a Bach--Schmerling--korszakbeli magyarellenes szász magatartást is.

Kevés országnak adatott meg a sorstól az a megalázatás, hogy saját nyelvéért is százados harcot kelljen folytatnia.

Erdély ebben az epochában is hiába küzd a magyar nyelvért, az 1842. augusztus 29-iki ülésen az országgyülés fájdalommal állapitja meg, hogy a honi nyelv iránt a királyhoz tett felterjesztését a király "igen sok mértékben el nem fogadta", holott kivánatos lenne "a honi nyelv kérdését rendezni ugy, hogy a törvények magyar nyelven szerkeszttessenek", nem ugy, mint ahogy a király akarja, magyar és latin nyelven, hozzá még ugy, hogy homály esetében "a deák-szerkezet vétessék eldön-

tőnek". Ujra kérik a királyt, hogy "megfontolván a hazai nyelvnek e hazában a közéletbeni legkiterjedtebb divatát, ugy azt, hogy a magyar nyelv abban századon felül birt természetes és elidegenithetlen jogainak mindenikével", erősitse meg a törvényjavaslatot.

Külön uton járnak ennél a finálénál a magyar nyelv kérdésében a szászok megint. Ugyanezen az ülésen különvéleményt jelentenek ujra, nem először ebben a kérdésben, hangsulyozva, hogy bár a király nem egyezett bele abba, hogy "a magyar nyelv kirekesztőleg közigazgatási nyelv legyen", de sérti az alkotmányos jogok egyenlőségét, hogy a törvények szerkesztését latin és magyar nyelven kivánja, "az egyenlő joggal biró szász nemzet anyanyelve pedig ki van zárva", a szász nemzet tehát az 1791. év óta fennálló helytelen gyakorlat szerint nem használhatná a német nyelvet a kir. kormányszékkel, tartománybeli hivatalokkal és megyei törvényhatóságokkal való levelezésben. Kérik tehát, hogy a szász nemzet a törvényeket német nyelven kapja, világi és egyházi levelezéseket német nyelven folytathasson.

A király ragaszkodott az álláspontjához /129. ülés/. Nem adta meg Erdélynek azt, amit Magyarországnak megadott /1830: 8. cikkely/, s igy az országgyülés

ujra kéri s közli a királlyal, hogy amig nem teljesiti a felterjesztésben kérteket, addig is a magyar nyelv gyakorlatára nézve szorosan ragaszkodik az 1791. évi 31-dik törvénycikkhez /131-dik ülés/, mert "a leopoldi kötlevél s Ő Felsége szentséges hite által ujabbi megerősitést nyert törvényeinknek nagy része magyar nyelven szól...", csak arról van szó, hogy "azon nyelv, mely századot meghaladó időn keresztül, a nélkül, hogy a hon bármely nemzete által ellenvetésre talált volna, divatozott s mely csak a mult század elején, nem valamely nyilvános törvény, hanem a változott körülmények befolyása alatt szenvedett vala változást, visszaállittassék."

Ezzel ért véget a magyar nyelv vitája.

De mi történt közben s utána az "államkonferencia" ülésteremben? Milyen temetést rendeztek a magyar nyelvnek, a Rendek által kidolgozott s 1841. március 16-ikán felterjesztett, a magyar nyelvről szóló törvényjavaslatnak? Kiadták Nopcsa erdélyi kancellárnak jelentéstételre. A kancellár 1842. április 15-ikén kelt jelentésében a szászok ellen foglalt állást, kifejtve, hogy őket magyar királyok ugy telepitették Erdélybe, magyar földre, szó sem lehet jogegyenlőségről, aequalitas juriumról, csak arról lehet szó, hogy fennálló jogaikban megvédessenek; külön törvényjavas-

latot készit, amelyből kimarad a hivatali pecsét kérdésének rendezése, a szerinte a rendszeres munkálatok közé tartozó tannyelvkérdés, a görög papnövendékek dolga. Az államkonferencia arra az álláspontra helyezkedik,* hogy a német törvényszöveg következménye az lenne, hogy a horvátok nyomban horvát szöveget kérnének, ami az országgyülésen nehézségekkel járna, igy legyen inkább latin szöveg, a magyar mellett, ugy ahogy Kollowrat és Metternich javasolja, hiszen ez már igy van az 1791: 31. törvénycikkben is. A Rendek 1842. szeptember 12-iki feliratukban ragaszkodnak a törvények kizárólagos magyarnyelvüségéhez, Jósika kir. biztos is ezt ajánlja, mivel Magyarországon is igy van már. A Rendek 1843. január 31-iki feliratukban ragaszkodnak a kizárólagos magyarnyelvüséghez; Jósika Sámuel báró erdélyi alkancellár azzal ajánlja az államkonferenciának, hogy a szászok számára készüljön hiteles német forditás. A megoldás évekig huzódik ott lenn a kamarilla légkörében, végre az államkonferencia az 1847. január 7-én ujra tárgyalja a kérdést, amikor is a szász Carl von Rosenfeld udvari kamarai tanácsos referál s ismerteti a nagyszebeni szász értekezlet álláspontját: "német nyelv, német jog, német nemzetiség"... Az államkonferencia hosszu

---

* Szekfü Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 526. l.

tárgyalás után azon az álláspontom van, hogy a latin nyelv mint neutrális nyelv jó szolgálatokat tesz, nem ad egyik erdélyi nemzetnek sem a törvényhozásban vagy a közigazgatásban tul hatalmas állást, eléggé tanitják is, főként a protestáns iskolákban; nem igaz, hogy kétszáz éven át magyar törvények voltak, az első magyarnyelvü törvény 1565 után Báthory alatt jött létre, de már Rudolf alatt latin és német volt, -- Bocskaytól végig a török világban magyar volt ugyan, de a fejedelmi megerősités latinnyelvü; a diplomák, fassiók, hiteles helyi kiadványok latin és magyar, tehát két nyelvüek, II. Apaffy Mihály után a törvények nyelve latin volt, a szászoknál német, a nyelv tehát a dinasztiákhoz alkalmazkodott, előbb 125 évig magyar, azután a Habsburgok alatt 150 évig latin; a központi adminisztráció egy része, a militare, camerale és montanistica pedig német; nem lehet szó analogiáról a Magyarországnak adott koncessziók dolgában, mert Erdély önálló s nem reinkorporálható, propriam habens constitutionem az 1791: 2. és 6. alapján; a három nemzet egyenjogát rendi államban nem lehet szám szerint majorizálni s ha lehetne, akkor az oláhval szemben a magyar és a szász egyképp kisebbség volna... A latin volt eddig az összekötő kapocs; ... igérnek köszönetet és jó hatást, de üres igéretért feladni a latint, Mária Terézia egykori sikeres egységesitésének eszközét,

nem helyes, főként jelen esetben nem, mikor a cél Erdély és Magyarország egyesitése, mit Kollowrat helyesen nevezett veszélyes javaslatnak, gefährliches Projektnek. Igy a konferencia javaslata: hasábosan magyar és német törvény, a magyar a dirimens, -- Somssich csak magyar szöveget akart... A királyi biztossal érintkezés nem lehet magyar, mert akkor német kir. biztos nem lehetne többé...

Végül az államkonferencia Kollowrat javaslatára Jósikát olyan törvényjavaslat készitésére hivja fel, hogy a szászoknak a legnagyobb kedvezmény adassék. Jósika elkészíti: a törvények nyelve magyar, de a szászok számára hiteles német forditás készüljön, ezt Kollowrat, Metternich és Ferencz Károly főherceg elfogadja s ebből a javaslatból készült az erdélyi 1847: I. törvénycikk.

Ime tehát, az erdélyi fejedelmek eltünt magyar világának magyar államnyelvéért még a XIX. században is mennyit kellett az erdélyi országgyülésnek küzdenie s a magyar államnyelv sorsát nem egy fejedelmével egyivásu, egyszellemü országgyülés dönti el, ez csak a formát adja hozzá, hanem a bécsi államkonferencián Kollowrath, Purkhart, Pilgram, Ferencz Károly és Lajos főherceg; nehány magyar főnemes is tag ott, Somssich, Cziráky, Nádasdy, néha szót emelnek magyar érdekekért, néha. Erdélyt nem mint független, magyar országot kezelik ott,

hanem mint habsburgi tartományt. Ugyanakkor, amikor Magyarországon az 1843/44. évi II. törvénycikk már kimondja, hogy a törvénycikkek "egyedül magyar nyelven alkottatnak", az erdélyi törvény csak három év mulva születik meg, ennyi idő kellett, mig a kamarilla, az államkonferencia keresztülengedte a később az erdélyi 1847. évi I. törvénycikkbe öntött elvet, szabályt, hogy "a törvények ezentul magyar nyelven szerkesztetnek", de hozzátette a törvénycikk ezt is: "... Ő Felsége kegyelmesen gondoskodni méltóztatik, hogy azoknak a szász törvényhatóságok nemzeti nyelvökre közhatósági felügyelet alatt eszközlendő forditása, azon törvényhatóságok kebelbeli használatára, az országgyülési törvényczikkekkel együtt, a kir. főkormány utján, annak idejében átküldessék".

A latin nyelv a kamerillának azért kellett másfélszáz éven át, hogy a magyar nyelv se Magyarországon, se Erdélyben ne jusson tulsulyra. Egységes magyar nemzet nem kellett Bécsnek, csak a divide et impera jeligéjében való kormányzás. Nem engedni át a vezérlő pálcát az azt hétszáz éven át kezében tartó Magyarországnak, hanem a török hódoltság idejében s az ezt követő évtizedekben vérét ontott s kipusztult magyarság helyét elfoglalt betelepitett népek vagy a korábban betelepültek majorizáló hatásának fokozásával olyan egyensulyi

helyzetet teremteni, amely a szabadságát tulságosan szerető magyarság elsőbbségi helyzetét elsöpörve, nemzetiségi állammá teszi a magyar királyságot épp ugy, mint az erdélyi fejedelemséget. Az erdélyi fejedelemségnek látszatfüggetlenséget adva, de ott német katonaságot tartva, nagyra növeszti ez a politika a szászok és románok szeparatisztikus törekvéseit és megfosztja Erdély magyarságát a belső felemelkedés lehetőségétől. Ha összehasonlitjuk az 1843/44. évi II. magyar és az 1847. évi I. erdélyi törvénycikket, látjuk, hogy a király szentesitő keze odaát Magyarországon a magyar nyelvet egyedülivé teszi, holott Magyarországon már akkor is erős nemzetiségek voltak, ezzel szemben Erdélyben a nehezen kiküzdött nyelvi törvényben külön gondoskodik a hü szászok nyelvi igényeiről. Az ok: Erdélyt nem engedni kisiklani a bécsi büvkörből, hogy legyen terület, ellensulyozni a magyar nemzeti követeléseket.

Az 1837. évi országgyülés által a magyar nyelv ügyében tett felterjesztésre a kormány nem adott megnyugtató választ, mire a Rendek az 1841. évi országgyülés elé a magyar hivatalos nyelv érdekében törvényjavaslatot terjesztenek. Kimélik benne a szászokat s megengednék, hogy a kormányszékkel s a magyar hatóságokkal latinul vagy magyarul levelezzenek és iskoláikban a tanitás nyelve nem lenne magyar, az egyházi

életükben érintetlenül maradna a német nyelv. A szászok ellenzik ezt. Visszahivják követeik közül az ezt pártoló Lészay és Loreni szászvárosi követeket.

Az 1841. február 12-iki országos ülésen báró Kemény Dénes a merev ellenzékbe lépett szász nemzetnek keserü szemrehányásokat tesz. "Mi a szász nemzet most? Egy kontár orvos által tengetett életü beteg. Hol lelhetni fel a szász nemzetet, hol van gyülése, hol hallatszik hangja, hol láthatni életjeleit, hol leli a szász ifju, ha neki is dagasztja keblét azon nemes érzés, mely hazát, szeretett, imádott hazát kér, hogy érte élhessen s benne boldog lehessen? Flandern avagy Siebengebürge tája, avagy Erdély, melyben hétszáz év mulva még mind nincs hazája?... A szász nemzetnek nincs jövendője különfogva s igy nincs hazája, ha nem az, amit magyarhonnak hivnak s mely Szász- vagy Németországgá is egyáltalán nem válhatik."

Mennyivel többre ment volna Erdély magyarsága, ha a szász helyett, melyet századokon át harmadik nemzetté tett, a románt ölelte volna magához. Akkor, amikor még lehetett. A szász senkit és semmit nem adott a magyar géniusznak, csak elvett tőle. Itt élt hétszáz éven át. De a lelke odaát maradt Németországban. Mária Terézia, majd II. József germanizáló politikája igy termette meg még évtizedek multán is a

gyümölcseit. S Bécs a XIX. században is az ő magyarellenes, németesitő politikáját folytatta, amely aztán 1848-ban, majd a Bach-korszakban kulminált. Nem erősitette meg Kemény Dénes magyarnyelvi javaslatát sem a király s ebben erős része volt a szászok magatartásának is. A szászok magyarellenes irányzata akkor röpirataikban is megmutatkozott. Ezzel szemben 1830-ban Bobb püspök temetésén Lemény későbbi gör. kat. román püspök magyar halotti beszédet mondott[*] s 1829-ben Móga gör. keleti püspök felhivja papjait, hogy az erdélyi kormányszékhez magyar nyelvü jelentéseket tegyenek. A szászok viszont az 1834-es országgyülésen az unió ellen is állást foglaltak s magatartásuk Ferenc császár személyes elismerését váltotta ki és azt a nyilatkozatát, hogy mivel akkor, ha egy kisebb test a nagyobbal egyesül, a kisebb elvész, az egyesülésbe soha nem fog beleegyezni.

Az 1842. szeptember 12-iki ülésből végre felterjeszti az országgyülés megerősités végett a magyar nyelvről szóló törvényjavaslatot, mely kimondja, hogy a törvények ezentul magyar nyelven szerkesztessenek. A szászok meghagyattak levelezéseikre s tárgyalásaikra nézve az 1791: 31. t.c. óta követett gyakorlatban.

A magyar nyelvről szóló, 1842. szeptember 12-ikén

---

[*] Jancsó id. mü, II., 388. l.

felterjesztett törvényjavaslat nem nyerte el a királyi megerősitést, mire az országgyülés az 1843. január 13-iki ülésből uj feliratot küldenek a királyhoz: "... Annyit is, amennyit a testvér Magyarhon Ő Felsége kegyességéből megnyert, megadni nem méltóztatott, holott ezen nagyfejedelemségben a magyar nyelv mind a törvényhozás, mind a közigazgatás mezején századok folyta alatt fennállván, sem innen, sem a közéletből bármely idegen nyelv által annyira sem volt kiszoritva, mint a testvérhonban... Törvénykönyveinknek nagyobb része magyar nyelven szól... Csak arról van szó, hogy azon nyelv, mely századot meghaladó időn keresztül a nélkül, hogy a hon bármely nemzete által ellenvetést talált volna, divatozott és mely csak a mult század elején nem valamely nyilvános törvény, hanem a változott körülmények befolyása alatt szenvedett vala változást, visszaállittassék."

Nem fogadják el tehát a Rendek a fejedelem által leküldött kedvezőtlen törvényjavaslatot s ujra felterjesztik az övékét.

A szászok természetesen ellenvéleményen vannak.

Hasztalan küzdött 1843-ban Erdély országgyülése a magyar államnyelvért. A király elgáncsolta.

Az 1841-es országgyülés állásfoglalása, amely a magyar nyelvet Erdély hivatalos nyelvévé akarta tenni

s teszi is, ha a király a szentesités elől el nem zárkózik, még jobban elidegeniti a szászokat a magyarságtól. Hétszáz év nem volt elég az összefonódásra s a pángermán szellem az európai németség faji és kulturális emelkedésével ezen az erdélyi nyelvszigeten is lépést tartott. A szász nem akart beolvadni, nem akart asszimilálódni, mindig külön életet élt, hiszen csak ötven éve is Brassó könyvkereskedéseinek kirakatai tele voltak a német irodalom és tudományos élet termékeivel, Petőfi, Arany, Vörösmarty nem volt látható a kirakatokban, de annál inkább Goethe és Schiller. Nekik nem kellett a magyar kultura. Amikor a jeles szász vezér, Roth István Lajos lutheránus lelkész, a különleges erdélyi szász kultura védelmezője, 1842-es röpiratában élesen állást foglal az országgyülés nyelvi törekvései ellen, azt az igazi szász álláspontot szólaltatja meg, amely nem akar a magyarsággal összeolvadni, nem ismeri el a magyarság államalkotó hivatását s a három nemzet egyenlő jogán időtlen időkig meg akarja őrizni a splendid isolationt. Az Erdélyben 1841-től 1847-ig tartott nyelvvitában engesztelhetetlenül állott szemben a szászok tulnyomó többsége, szellemi vezérkara az erdélyi magyarság kulturális törekvéseivel is. Az országgyüléseken különvéleményekkel tüntetnek a nyelvi vitákban, bármennyi kedvezményt kaptak is. Külön német sziget akarnak maradni.

Schuller János Károly, a kiváló szász történész, egyik legfőbb irányadó szász államférfiu, egy szót sem tud magyarul s legszélsőbb agitátor, aki a testvérharcba belekergeti népét. S ez csak egy a sok közül.

A magyar nyelv ügyében 1843-ban ezt irja báró Kemény Zsigmond:[*] "Igazgatásunk nem vezeti-e a Magyarországéhoz hasonló kormánynézetek szerint Erdély sorsát és remélhetni-e vastag öncsalás nélkül, hogy valaha nemcsak különböző, de homlokszemben ellenkező politikát követend tul és innen a Királyhágón? Igen, nyelvügyünket végkép csak egy európai conflagratio buktathatná meg, ama vaskorszak, melyben teljesülendnének azon merész ábrándok, miket az elkeserült Mickievic a párisi egyetem tanszékéről hirdet, Gay rajongó hirlapjában bünösen terjesztgetett s melylyel Kollár muzsája ittas bacchansként kaczérkodik."

Öt évvel a szabadságharc előtt észrevették tehát már Erdélyben is a horvátok és szlovákok nemzetiségi törekvéseinek fellángolását, az illirizmust és panszlavizmust.

---

[*] Erdélyi Hiradó 1843. évf., 29. sz.

Az országgyülési alapjogok védelme. A vallási áttérés. Rendszeres bizottságok. Népnevelés. Muzeum. Adózás. A királyi hivatalosok. A székelyek katonai szolgálata ellen. A nemnemesek hivatalviselése. Büntetőjog. A királyok bünei. Az ötödik vallás. A román-kérdés. A szászok a románok ellen

Az országgyülésnek mindjárt a kezdetén szóba kerülnek az országgyülés alapjogait érintő sérelmek. Ezek során a 11. ülésen az országgyülés hangsulyozza, hogy a főkormánynoki, vagyis a gubernátori állásra történő királyi kinevezésnél a királynak meg kell tartania a "szózatok többségét" és a "vallásbeli egyenlőséget". Gróf Bethlen Pál kiemeli, hogy az erdélyi törvények "nem a három nemzetből parancsolnak tizenkét individuumokat kandidálni, hanem a négy religiókból".

Ugyanezen az ülésen az országgyülés azt a törvényes álláspontját hangoztatja, hogy a királynak minden évben országgyülést kell összehivnia.

Az országgyülés a maga törvényhozói függetlenségének védelmében a 28. ülésen határozatban mondja ki, hogy az országgyülés felett a végrehajtóhatalom nem gyakorolható.

A program mihamar kifejlik, a 23. ülésen az országgyülés tiltakozik a róm. katolikusoknak protestáns

vallásra áttérése esetében Bécs által megkövetelt hatheti vallásoktatás ellen, mert ebben -- nem először -- a vallásszabadság megsértését látják. Az országgyülés elégtelennek tartja a személy- és vagyonbátorságot, ujra hangoztatja azt a sérelmet, hogy házi sóját senki sem kapja, panaszkodnak a miatt, hogy az egyházi nemesség adó és katonaság terhe alatt sinylődik. Aggodalmát fejezi ki az országgyülés az alkotmánynak legközelebb történt felfüggesztése miatt, mondván, nincsenek biztonságban afelől, hogy "jogaikon és alkotmányukon soha többé hasonló csorbulás nem történend". Tul nagynak találja az országgyülés a regalisták számát. Sulyos sérelemként hangoztatja, hogy a hivatalokban vannak nemhazafiak is, -- hogy a székelyek mostani katonáskodása törvénytelen, -- hogy az önkényes harmincadok a kereskedést gátolják,- hogy "a hadsereg az ország hire nélkül neveltetik". A dézsma kérdésében azonban ezen az ülésen még az az álláspont érvényesült, hogy az "a földesuraknál hagyandó", -- hiányzik Wesselényi.

A 28. ülésen rendszeres biztosságot rendelnek ki, amelynek első osztálya a közigazgatási kérdésekre, -- a második az adózásra, a katonatartásra s a földesur és robotos közti viszonyra, -- a harmadik a törvénykezésre, -- a negyedik a vallásra és közmüvelődésre, -- az ötödik osztály a kincstári és közgazdasági ügyekre

dolgozzon ki javaslatokat. Ezt a programot kiegészíti az országgyülés a 76. ülésen, amikor azt határozza, hogy nemzeti gazdasági egyesületet, nemzeti akadémiát és polytechnicum institutumot is fel kell állitani, ezek előkészitése céljából az országgyülés külön bizottságot küld ki.

Erdély főnemesei vállvetve veszik ki részüket a nép iskoláztatásában. Gróf Wass Györgyné 1842-ben a zarándmegyei Tresztia helységben népiskolát állit fel s a jobbágyaiból irástudó fiakat neveltet, -- gróf Bethlen József, Leopold és Ferenc két iskolát épittet.

Nagyszerü hangok emelkednek 1842-ben a népnevelés érdekében is. Pálffy János képviselő irja:* "Miként lehet és kell a népet nevelni? Miként annak helyes irányt, uralkodó eszmét, nemzeti szellemet adni? S megint határozottan felelem: engedékeny törvények által, melyek az emberiség lelkéből kiindulva, igazságosak, jogszerüek legyenek s mindenekfelett keltsék fel a népben a lealacsonyitó botoztatás és bánásmód által megfojtott emberi méltóságot és becsületérzést, mely nélkül -- legyenek bár a haza nehány vagy számos egyénei vagy egy egész osztálya fényesen mivelt s áthatva a rendes szabadság ihletétől -- a nép és a nemzet összege szolgakeblü marad, melyből hiányozand

* Erdélyi Ujság 1842. évi 67. sz.

minden nemes indulat, mert hiányozand az önbecsülésből eredő akarat és ez akarat ereje."

S Pálffy ostorozza az erdélyi 1791. évi országgyülést, mely "nem ismerte a nép erkölcsi állását, törvényesitette a botoztatást, mely kettémetszi a különböző osztályok közti rokonulás vonzalmát s ebben a nemzetisedés jövendőjét egy századdal késlelteté, mert kinai falat állitott a születés emberei közé, még pedig a leggyülöletesbet, mert egy kis kiváltságos osztálynak adá kezébe az eszközt az egész néposztállyal mint gyám alattiakkal bánhatni."

A magyar tanitási nyelv sorsa is mostoha. Amikor az erdélyi kancellária 1842. március 10-ikén felterjeszti Kováts Miklós erdélyi püspök, tankerületi főigazgató kérését, hogy a kolozsvári lyceumban a jogi és filozófiai előadások latin helyett magyar nyelvüek legyenek, az erdélyi gubernium melléje áll, az államtanács is hozzájárul, de nem adja ki a döntését. Erre Kováts püspök 1844-ben megsürgeti a kérés elintézését s utal arra, hogy a protestáns iskolákban már magyar a tannyelv. Az államkonferencia hajlandó lenne reá, de Kollowrath azt mondja, hogy a lyceumban ugyan megoldható, de más iskolában nem, mert tekintettel kell lenni a szászokra s kivülük még a huszezer főnyi erdélyi, fő-

gyüjteményüket hazai nemzeti muzeum céljára -- a testvér magyarhonban gróf Széchenyi Ferenc által a magyar nemzeti muzeum részére történt könyvtárfelajánlásokat köztve -- "átajánlják". Utalnak arra, hogy a muzeum létesitését a törvényhatóságok már követi utasitásokba adták. Ifjabb gróf Gyulay Lajos már előbb felajánlotta ásványgyüjteményét, Kolozsváry Pál borgói szolgabiró atyja könyveit. A két Kemény utal arra, hogy már a mult század utolsó évtizedében "magyar nyelvmüvelő s hazai történetiratokat kiadni czélzó társaság" alakult, de ennek könyv és kéziratgyüjteménye hely és őr hiánya miatt elkallódott. Az adományozások másokat is fellelkesitenek. Gróf Eszterházy László régi magyar és erdélyi emlékpénzgyüjteményét ajánlja fel, amely nyolc századot ölel fel s felajánlja az őr fizetését is. Gróf Teleky József, Erdély királyi főkormányzója, több száz ritka első kiadást és nyomtatási régiséget és sok értékes könyvet s pénzt ajánl fel, -- Lészay Dániel szászvárosszéki főorvos a Dáciába telepitett római gyarmatosok pénzeiből való gyüjteményét, hétszáz római és görög pénzt, háromszáz egyéb régi külföldi ezüstpénzt ajánlja fel, -- Méhes Sámuel kolozsvárvárosi követ országos muzeum, nemzeti szinház s országgyülési terem épitése mellett tör lándzsát s Cserey Miklós ellenző felszólalásával szemben arra utal, hogy ezek az

intézetek az egész haza diszére lesznek.

Mások is követik az adakozások nemes példáit. Igy a gróf Degenfeld-Schomberg testvérek 5-6000 könyvet adtak a Nemzeti Muzeum gyarapitásához.

A szászok mindezt ellenzik. Vezérük, Schreiber Simon szebenszéki követ /122. ülés/ kijelenti, hogy azok nem szükségesek.

A KK. és RR. határozata az /123. ülés/, hogy bár szükség lenne muzeumra, országos tanácskozási teremre, nemzeti szinházra, főkormányzói lakra, nemzeti gazdasági egyesületre, a muzeummal kapcsolatba hozandó nemzeti akadémiára és polytechnicum institutumra, de mivel "az azokra kivántató tetemes pénzbeli mennyiség az ország jelen helyzetében semmiképp össze nem gyüjtethetik", "egyelőre csak a muzeum s az országos tanácskozási terem állittassék fel, a már meglevő és tovább nem halasztható segedelmet kivánó nemzeti szinház pedig a lehetőségig jókarba helyeztessék."

A szászok a 123. ülésben részletesen indokolják ellenzésüket. Lényege az, hogy "a három nemzet az unió által egyesülve van, de nem egymásba olvadva... mindegyik gondoskodik egyházi, humanitári intézeteiről, kórházairól és szegények házairól, mindegyik köteles gondoskodni a beligazgatására szükséges költségek fedezésiről, de ez a szász nemzetet sokkal nagyobb

mértékben terheli, mivel a házipénztárból sokkal kevesebb és helytelen arány alatti részt veszen..."
"Nem isolationak lehet mondani azt, hogy a muzeumból részt nem veszünk, de oly elveket hallottam, melyek a nemzetnek mindenben kénytelen hozzájárulásával vagy centralisatioval a nemzetisége sirját lassan-lassan ásandják". Egyébként is -- mondja -- Szebenben báró Bruckenthal Sámuel hagyományából ritka gazdag muzeum létesült. Ünnepies óvást emelnek /143. ülés/ az országgyülés határozata ellen.

Az erdélyi magyarság gondolkodásmódjára jellemző Kovács Dániel kézdivásárhelyi követ beszéde /68. ülés/, amelyben a székelyekre reákényszeritett katonáskodás ügyében bevilágit a székelység lelkébe. Elmondja, hogy a székely nemzet "ősi alkotmányánál fogva ámbár különböző osztályokban, u.m. primores, primipili és pixidarii név alatt nemzetiségét és hazáját a mult idők legnagyobb viharai közt is fentartani egy szivvel, lélekkel ügyekezett", mégis "egyik a másik felett ugyanazon egy anya gyermekei minő jogokat követelnek": a primorok "egy század óta a haza oltalmára megkivántató fegyverfogás alól kivonták magukat s maguknak fundamentális törvények ellenére kiváltságokat tulajdonitanak", a székely nemzet többi része adófizetésre és fegyverfogásra szorittatott, holott -- mondja

Sepsiszentgyörgy követe, Gyárfás Dávid, "a székely városok lakosi mint székelyek nemesi praerogativával birnak".

Ezekből a beszédekből még a nem adózunk régi nemesi jelszava hangzik ki, de a primorok kiváltságos helyzetének ostromlása már az egyenlőségi gondolat nyilt kiállását mutatja. Viszont azonban Nagy József marosszéki követ /84. ülés/ büszkén tiltakozik a székelyekre az urbéres szó alkalmazása ellen, mert "a székelyföld még az alkotmány, még a királyok léte előtt már székelynek oly minden feltétel nélkül való tulajdona volt, hogy abban minden talpalatnyi belső curia s minden külső allodium természetével birt, soha arról semmi névvel nevezhető praestatióval székely nem tartozott, kivéve egyedül a haza oltalmára tartozó akkori katonáskodást."

A külön székely lelkivilág és különnemzeti ősi kiforrottság egyik jellemzője a 120. ülésen ugyancsak Nagy József ajkáról elhangzott nyilatkozat, mely szerint "a Székelyföldnek eredeti természete, hogy abban defectus esetiben minden székelynek, az egész székely nemzetnek successionis jussa van, fiscusnak pedig soha sincs s ez oly erős nemzeti juss, hogy ez ellen a földnek egyes tulajdonosai nem disponálhatnak".

1842-ben tehát a Székelyföldön nyoma sincs a

közadózás gondolatának, de viszont a primori kiváltságos helyzet ellen már megindul a székelyek országgyülési harca, az egyenlőségi gondolat jegyében.

Az adózás kérdése egyébként sem jutott el még ezen az 1841. évi országgyülésen a Wesselényi által az 1834. évi országgyülésen hangoztatott közteherviselési gondolatig. Az országgyülés az 59. ülésen azt határozza, hogy az adó időről időre való megajánlása az országgyülés ősi joga. Ezzel a határozattal kapcsolatban azonban mind ezen az ülésen, mind későbbi üléseken számos esetben kerül szóba az adózás kérdése, másrészről a nemnemesek helyzete. Az 59. ülésen Méhes Sámuel kolozsvári követ Wesselényi nemes szellemében és stilusában ezeket mondja: "Igérjék meg a tekintetes Karok és Rendek, hogy ha az adó iránti szabad rendelkezési jogokat visszanyerendik, megegyeznek abban, hogy minden kivétel nélkül, aki ezen haza áldásaiban részesül, annak terheiben is osztozzon... A nemesség sem kivánja magát a közterhek alól kivonni... A királyi hivatalosok diszes seregében ülnek azon férfiak, kik születés, birtok, értelmiség tekintetében a nemesi rend tehetősebb részét teszik, kiknek utasitások csak önlelkiismeretük. Csak a föld népe vagyonosságában tekinthetik öngazdagságuk forrását... A megyék követei előleges tanácskozásokban méltánylák inditványomat, a székelyek

és szászok is... De találtatnak, akik azzal utasitják el inditványomat, hogy nem ért meg még az idő ennek életrehozására, de ha az idő érlelésit nem segitjük, nagyon elkésik annak érése. Eljött már az ideje, hogy ezen fontos ügy Erdély törvényhozási termében is megpendüljön."

Méhes Sámuel inditványát pártolja Grois Gusztáv kolozsvári követ is. Ellene azonban többet szólalnak fel, igy Cserei Miklós kir. hivatalos és Gál Domokos, utóbbi még azt mondja, hogy a "természeti igazság kivánja, hogy a nemesség adót ne fizessen." Hamar meg fog dőlni ez a "természeti" igazság.

Az országgyülés tagjainak lelki függetlenségét is védi Erdély parlamentje. Állandó harc folyik az 1791. évi XI. cikkellyel ujra országgyülési elemmé tett királyi hivatalosok nagy számban történő kinevezése ellen, ami alkalmas a követek akaratának ellensulyozására. E törvény értelmében a királyi hivatalosokat a királyi főkormányszék meghallgatása után a fejedelem nevezte ki a tekintélyesebb nemesség köréből, olyanok közül, "akiknek elegendő birtokuk s a törvényben megkivánt tulajdonságaik vannak, tapasztalás, feddhetlen erkölcsök, meg a dolgok elintézésében való egyenességük által kitünnek s a fejedelem, meg az ország ügyeinek a tárgyalására minden tekintetben alkalmasok."

A kérdés körül megoszlanak a vélemények. Egyesek arra utalnak, hogy bár a királyi hivatalosok száma a követek számát messze tulhaladja, de számuk csak papiroson nagy, "az országos teremben a követeket ritkán haladja felül", egyébként esküjük épp ugy köti őket az országhoz, mint a fejedelemhez /72. ülés/.

Mások viszont azt követelik /73. ülés/, hogy a király ne nevezzen ki ilyenekké "törvény szerint arra nem kodifikált individuumokat", hanem csak potior nobiliseket, vagyis tehetősebb, előkelőbb nemeseket.

Ez a hang tehát még mindig a régi nemesi Erdély hangja. Id. gróf Bethlen Pál királyi hivatalos megállapitja /3. és 4. ülés/, hogy Kolozsvár, noha "a királyi hivatalosok sok számmal léte miatt praeponderantiáját nem érzette, mégis már merészelte a nemességi jogoknak egyik legszentebb részit, melyet vagyonunkkal és vérünkkel szereztünk s mostanig megoltalmaztunk, megtámadni és követeinek instructióul adni, a nemességet ha némileg is adó alá vonni" s ily törekvések ellensulyozására szükségesnek tartja a királyi hivatalosok, a regalisták számának érintetlenül hagyását.

De id. gróf Bethlen Pál álláspontját ugyanakkor nem osztja egy sereg erdélyi mágnás, Bethlenek, Telekyek, Mikesek, Kemények, Kornisok, köztük -- ki-

rályi hivatalosok is.

Az országgyülés az 1842. évi szeptember 5-iki ülésében az 1791-beli 19. törvénycikk oly módositását határozza el, hogy a király megegyezésével "a hon mindennemü nemnemes polgárai, ha egyéb, a törvények által meghatározott tulajdonukkal fel vagynak ruházva, a kormányszéki titoknokságon felül is bármely országos hivatal nyerésére és viselésére képesek legyenek, mely értelembeli törvényjavaslat és alázatos felirat terveinek elkészitése itélőmesterekre bizatott."

Báró Kemény Zsigmond a sajtószabadság kérdésében vezércikket ir az Erdélyi Hiradó 1842. évi szeptember 13-iki számában. Ezt irja: "A közvéleményalkotás főeszköze a hirlapszabadság. Ki azt gondolná, hogy a Bastille lerontásakor -- hova az udvaronczoknak szabadságróli fecsegésükkel alkalmatlankodó szerzők bészállásoltattak -- a napi irodalom bilincsei is széttöretének, az nagyon csalatkozik. A forradalom óta egész a juliusi napokig minden alkotmány sajtószabadságot hirdetett s mégis minden alkotmány életbelépésekor legott közbejött oly ideiglenes, körülményszerü /ki tudná, még mi más névvel keresztelt!/ törvény, mely a sajtószabadságróli czikket felfüggeszté vagy erejétől fosztá meg. Sőt több történt. A convent dühösködék a szerkesztők ellen. A directorium egy nap százhusz hirlapirót de-

portált. Bonaparte midőn egyformásitott s elfáradott nemzet nyakára lépett, ezen emelvényről hirdeté, hogy Franczia országban nem létezhet cenzura s minden polgár bizton közölheti nézeteit, mert az eszmeszabadság e század első s legnagyobb hóditmánya, -- azonban még akkor rendszerezé és törvénytelen uton életbe is léptette az előleges birálatot. A restauratio ingatag jellemének fogva a revolutio intézvényeivel és a napi irodalommal állandó viszonyba nem helyezé magát, mert értelmének igen bajos volt azon feladat: hajózni az ár irányában s mégis az evezőt czélszerüen forgatni. A polgárkirályság alatt a hirlapvilágban is uj korszak kezdődik, melyet egészen sem szabadnak, sem szerencsésnek nem nevezhetni. Nem létez már praeventio szabály, de a hirlapkiadhatásra nagyösszegü pénzbiztositék kell és a köznapi visszaéléseket oly esküdtszék itéli meg, melynek tagjai főként a vagyonaristocratiából választvák. Én részemről ennyit még természetesnek tartok. A körülmények igényelhetnek oly lap megindításában óvatosságot, mely naponkint gyakorol a tömegre befolyást és a következetesség s önfentartási ösztön kivánja, hogy amely alapon emelkedik fel egy országban a népképviselet, azon alapon itélőhatalom őrködjék -- ha teheti -- a közvélemény iránya felett."

Báró Wesselényi Miklós az Udvarhelyszék Rendeihez

1842. szeptember 22-én Freywaldauból intézett levelében a börtönök, a büntetésmegjavitás programját adja s uj börtön épitéséhez segitséget igér. Kifejti, hogy a büntetés legfőbb célja a javitás. S rettentő képet fest börtöneinkről: "... Kinek honi börtöneink vizsgálatakor borzalmában jéggé nem fagy minden cseppje szivének, ki irtózással nem látja s nem érzi mindazon veszélyt s nyomort, mit ezek közel és távol jövendőre árasztanak, -- nem ver annak elszigorodott keblében emberi sziv, kereszténység s erkölcs hangja elnémult és világa kialudt annak számára vagy a megszokás merőben elfásitotta s eltompitotta minden érzetét. Börtöneink általában véve az itélet czélját és hatását haladó botrányos és borzasztó nyomoroknak helyei s az erkölcsi legundokabb elaljasodásnak s romlásnak oskolái. Undorító szenny s gyakran éhség, barlangnál rosszabb setét s penészes hajlékok dögleletes légje okozta nyavalyák s mirigyek borzasztóbbá és szörnyebbé teszik a szerencsétlen szenvedéseit, mint a mennyit embernek szenvedni illik s mint a minő szenvedéssel őt sujtani szabad... Erkölcsi fekélyként árad a gonoszság e vétkek tanodájából az emberi társaságra, számtalanok földi boldogságukat s lelkük üdvösségét ottani megromlásuk által vesztik el örökre... Nincs üdvösebb s áldást árasztóbb a fogházak jól elrendezésénél, a bünt a bünösök javi-

tása által gyökereiben kell elmetszeni..,Ujjáteremtés isteni müvéhez közelitő, felséges feladat ez."

Az Erdéllyel szemben állandóan éreztetett fejedelmi önkény ellen bátran emeli fel szavát a 114-ik ülésen az országgyülés. A báró Kemény Dénes és egy sereg követtársa által előterjesztett Óvás felpanaszolja a királyok büneit a nemzet függetlensége ellen: "Másfél század szomoru példái komolyan intenek alkotmányos jogaink alkotmányos féltésire, mert másfél század adatai csalhatatlanul bizonyitják, hogy valahányszor Erdély országgyülési termében alkotmányos jogok lettek vitatás tárgyaivá, azok megcsonkittatása kikerülhetetlenül elkövetkezett s helyreállitásuk későn bánkodó eleink által azután foganatlanul próbáltatott..." A hatalmas ellenzéki irat számos közjogkobzó rendelkezés között gravamenként emliti, hogy felülről ellensulyozzák az 1752. évbeli 1. cikkelyben "a mivelődés végetti utazhatás korlátolhatatlanságát biztositó" rendelkezést; az 1744. évi 9. törvénycikk megsemmisitette a Comp. II-dik rész 1. cime 4-ik cikkelye 9. pontjában kimondott azon legfényesebb országgyülési jogot, hogy amiben a három nemzet megegyezett és állott, a fejedelem tartozott megerősiteni s ha meg nem erősitette volna is, törvény erejével birt s ezt a jogot az 1791. évi országgyülés a 9-ik törvényjavas-

latban sikertelenül igyekezett helyreállitani.

Erdély, alkotmánya szerint, három nemzet s négy vallás országa. A három nemzet: a magyar, a székely s a szász, de nem közjogi nemzet a románság. A négy vallás: a róm. kat., az ev. ref., az ág. ev. s az unitárius, de nem közjogi vallás a görög keleti és a görög katolikus.

Századokon át jelentékenyebb baj nem származott abból, hogy a számbeli többségben levő románság politikai és vallásegyenlőségi szempontból nem számitott. A románok közül sok kapott magyar nemességet s ezek mint magyar nemesek jórészt a magyar nemességgel tartottak, a nemzetiségi kérdés kiélezve nem volt. A románajku jobbágyság épp ugy láncok alatt nyögött, mint a magyar jobbágy.

Az 1784-es Hora, Kloska-lázadás azért volt román jellegü mert az erdélyi jobbágyság legnagyobb része román volt. De mindenhogyan ébredezik a XVIII. század végén a román kérdés s amint láttuk, az 1791. évi erdélyi országgyülésen komoly gondot okoz a Rendeknek a királyi leirat, amely a görög katolikus és a görög keleti "papi, nemesi, hadi és polgári rend" sérelmei, egyenlőség-követelése tárgyában a sérelmek orvoslását kéri s bár a román püspök az országgyülés előtt hangsulyozza, hogy nem akarunk negyedik nemzetet formálni, de "a másik

három nemzetbeli Rendeknek egyenlő jussát és szabadságát" kérik. Amint fennebb láttuk, az 1791-es Rendek ezt a kérelmet a haza törvényébe ütközőnek tartják s azt mondják, hogy a polgári alkotmány felforgatása nélkül azt megengedni nem lehet és arra utalnak, hogy nincs sérelem, mert a nemes román teljes jogu, a nemnemes jogállása pedig ugyanaz, mint a magyar jobbágyé. A Rendek arra utaltak, hogy magnások is lettek Erdélyben a románokból, főispánok is, sőt ott ülnek a királyi fő igazgatótanácsban is.

Az 1842. julius 4-iki ülésen ebben a sulyos kérdésben haladás történt: arra az inditványra, hogy "helyes és igazságos lenne a görög nemegyesült vallást is a bevett vallások sorába felemelni", azt határozza az országgyülés, hogy "a közigazgatás tárgyában kinevezett bizottmány az egyházival együtt munkálva, e tárgyban az országgyülés alatt kiszemelőleg készitendő javallatát a Rendeknek minél előbb adja be."

Nehány nappal az ülés előtt, 1842. julius 1. napján is szőnyegre került ez a kérdés: Kolozsmegye követe, báró Huszár Károly inditványozza, hogy "miután most napirenden áll a vallásbeli sérelmek orvoslása, keresztényi türelemmel és a természet törvényével megegyezőnek látná, hogy a KK. és RR. a jegyzőkönyv végire határozatképpen tennék bele inditványa következtében,

miként a törvényesen bévett vallásokon kivül levő vallások egyenlő jogairól és létező sok sérelmeik orvoslásáról gondoskodni fognak."

Erdélyben a négy törvényesen bevett vallás jogai törvényesen mindenben egyenlőek. Nem üldözik egymást s az államhatalom ~~előtt~~ sem tesz köztük különbséget. A közhivatali tisztségekre mindegyikből jelölnek. De a görög katholikus és a görög keleti ehhez az egyenlőséghez majd csak 1848-ban jut. Ezt nem tekintve, a négy bevett vallásbeliek között házasságkötés esetében nincs már a XVIII-XIX. században jogi harc. A vegyesházasságból származott fiu az apja vallását követi, a leány az anyjáét. Az 1791: LVII. törvénycikk szerint az ennek ellenére adott reverzális érvénytelen. Ez a vallási egyenlőség az erdélyi alkotmány egyik fő alapja, a vallásszabadság akkor is megvan ott, amikor Magyarországon hol egyik, hol másik vallást üldözik, jórészt a protestánsokat. De itt sürün fordul elő, hogy az egyház megtagadja az áldást s ebből országgyülési viharok kerekednek. Dicsérettel emlékeznek még róla egykoruak, hogy 1843-ban nyugalom volt vallási ügyekben az országgyülésen, "az idegen azt hihette volna, hogy csak egyvallásuak ülnek a teremben".

Mint atra cura nehezedik az erdélyi országgyülé-

sekre a román-kérdés. De az 1841/42. évi erdélyi országgyülés a helyzet magaslatán áll. A "vallásos sérelmek" tárgyában az országgyülés az 1842. évi julius hó 4-ik napján feliratot határoz a királyhoz, amely felirat a következőket mondja: "... Ami illeti a görög nemegyesült hitüeknek azon megterheltetésüket, miszerint megtagadtatik nekik azon szabadság, hogy maguknak szász gazdát nem számláló ekklézsiával is külön papot tarthassanak és templomot épithessenek, -- továbbá egyesülésre kényszerittetnek s ha sikerül egyszer közülük vagy egyet arra birni, gyakran az egész falunak unitus papot adnak s nem engedik többé nekik hatheti előoktatás kiállása nélkül azon vallást, melynek dogmáit oly rövid idő alatt megismerni módjuk sem lehetett, elhagyni s előbbeni vallásukra visszaállani, -- a hatheti oktatás pedig annyival sérelmesebbé válik, mivel az nem az egész helység által egyszerre, hanem családonként kivántatik meg s néha nem is a maguk helységökben, hanem idegen helyen, honuktól távol, alkalmatlan időkben vettetnek alá, minek következése az, hogy hitükre való visszaállástól elzáratván, midőn a reájuk erőltetett unitus papot elfogadni nem akarják, egész faluk isteni tisztelet vigasztalása nélkül kénytelenek lenni; gyermekeik keresztelése, halottaik temetése elmulasztatik, ifjaik törvényes

házasság nélkül élnek. Mely egyes esetek elősorolásával bébizonyitható vallásos türelmetlenség szülte kicsapongások hogy Ő Felsége eleibe is felhatottak, kitetszik abból is, hogy azok megszüntetésére már Ő Felsége megboldogult édesatyja méltóztatott kegyes rendeléseket tenni. Ezekhez járul még az is, hogy a görög nemegyesült óhitüek más vallások ünnepeinek megtartására kényszerittetnek, tulajdon ünnepeiknek pedig saját szertartásuk szerinti megülésében gátoltatnak. A mult idők történeteiből meritett számos esetekből kitetszik az is, hogy a nevezett egyház szolgái, ha a büntett helyén nem találtattak is, gyakran tartóztatódtak le gyanura az illető polgári tisztviselők által. Minthogy pedig az 1791-beli 60-dik t.cz.-ben el van ismerve, hogy állapotjukhoz képest őket is a bevett vallások lakosai felett terhelni nem lehet, egész alázatossággal kérettessék Ő Felsége, hogy az idézett törvény ellenére a görög nemegyesült óhitüeket sulyosan terhelő minden sérelmeket eltávolitani, az egyesülésre kényszergetés megszüntetésit kegyesen eszközölni s általában véve mindazon mentségességek élvezhetésit, melyekkel más vallások lakosai s papjai birnak, nekik is megengedni méltóztassék."

Erdély 1841/42. évi országgyülése tehát mindent megtett a románok vallásügyi panaszainak orvoslására.

Ugyanezen az ülésen az országgyülés a görög nemegyesültek főpásztora, Moga Vazul 1837. julius 18-iki, 1842. január 6-iki és 1842. április 6-iki folyamodásaival is foglalkozik. A folyamodások lényege az, hogy a bánáti, temesvári papképző iskola a püspöki szék mellé vitessék, -- papjaik csak a büntett helyén találás esetén legyenek letartóztathatók, -- fiaik ne fogathassanak el katonai ujoncoknak, -- a királyi fundu-son lakó oláhok falusi esküdtbiróságokon, mesterségek megtanulására és folytatására felvehetők legyenek, -- a vegyes házasságokban a nő kövesse férje vallását s a szegény óhitüek taxakedvezményben részesüljenek, -- a klérus láttassék el egyházi javakkal, a helybeli pap külső és belső birtokkal, ne adjon dézsmát stb. Az országgyülés azt határozza, hogy a panaszt megvizsgálás végett kiadja az egyházi ügyek dolgában kiküldött rendszeres bizottmánynak, de már is felszólitja a királyi kormányszéket, hogy a mesterségek szabad gyakorlásában a szász földön létező korlátozásaikat szüntesse meg.

Csupa meleg országgyülési jóindulat a románsággal szemben.

A románságnak nem a magyarsággal volt baja, hanem a -- szászokkal.

Az 1843. február 1. napján tartott ülésben a

biráló biztosság jelentést tesz az országgyülésnek a királyföldön lakó románok sérelmeiről, a görög keleti s a görög katolikus püspökök által beadott kérelmek tárgyában. A püspökök a szászföldön lakó hiveik számos sérelmét soroljak fel. Követelik, hogy ott hiveik "a hivatalokban, választási jogban, követi utasitások adásában, falusi tisztségekben, esküdtpolgárságra alkalmaztatásban vallási arányban részeltessenek, -- hogy az ott levő országos és bányászati hivatalokból ők is részesedjenek, -- hogy a szászföldi közpénztárakból román temetők, papok és egyházak is segittessenek, -- a céhekbe ők is felvehetők legyenek, -- a román ujházasok a közhelyekből szintén kapjanak földet, -- közhelyek, erdők használatába a románok a szászokkal egyformán engedtessenek, -- a jobbágyságra erőltetett királyföldi románok szabadittassanak fel" stb.

Nem a magyar, hanem a szász törvényhatóságok követei ellenzik meg a panaszok orvoslását. A szászok ellenséges érzületü észrevételeket tesznek: "ne elegyedjenek a román püspökök a világi dolgokba, -- nincs a kérelem törvényes román gyülésből irva, -- a püspökök felszólalása veszedelmes az alkotmányra, -- a püspöki beavatkozás a szász törvényhatósági közgyülésekben megjelenni szokott oláh követeket a közdolgok igazságos elintézésébe befolyó tanácskozásaikban ferde irányra

vezetné stb."

Az országgyülés ezzel a szász előterjesztéssel szemben ugy határoz, hogy "tárgyalás és a közelébb tartandó országgyülésre vélemény beadása végett" a folyamodást kiadja a rendszeres bizottmány közigazgatási és egyházi osztályainak.

A harc a románok és a velük szemben páratlanul ellenséges indulatu szászság között ezzel nem ért véget. A harcot, amelyet pár év mulva, 1848-ban, a románokkal szemben jóindulatu magyarság tragikusan szenved meg, ugyanezen az ülésen továbbfolytatja a románság a szászokkal szemben.

A fogarasi román püspök, Lemény János szólal fel. Felszólalása felemelő a magyarságra, lesujtó a szászokra.

Az erdélyi románok álláspontját, gravamenjeit a Lemény János fogarasi püspök által az országgyülés 1843. február 1. napján tartott ülésében tett előterjesztés veleje, hogy a magyar és székely nemzet ellen nincs panaszuk, de a szászok ellen annál inkább.

"Elődeink, Babb János egyesült és Gerasim Ádámovics nem egyesült püspökök az erdélyi oláh nemzet nevében -- mondja a püspök -- 1791-ben egy alázatos kéréssel járulván Ő Felségéhez, azt a király azon kegyes ajánlattal méltóztatott közölni a Rendekkel,

hogy az abban felfejtett sérelmek, a mennyiben az alkotmánynyal megegyezőleg orvosolhatók, orvosoltassanak. Ekkor a nemes magyar és székely nemzet képviselői részéről azon felirat tétetett Ő Felségéhez, hogy az oláh nemzetet semmiképen különböző s tán kisebbjogu nemzetnek nem tekintik, hanem azon nemzettel, melylyel lakik, egyenlőnek nézik az 1744-beli 6. törvényczikk értelmében. Igy az oláh nemest a magyar vagy székely nemessél egyenlőnek, -- az oláh polgárt vagy szabadost a magyar polgárral vagy szabadossal hasonlónak tekintik. Mi ezen két nemes nemzetet illeti, nem tehetem, hogy hálás érzetemet az egész oláh nemzet nevében ne nyilvánitsam az iránt, hogy 1791-től fogva soha egy oláh osztály vagy személy csak azért, hogy oláh el nem nyomatott s a közhivatalok viselésétől ki nem rekesztetett. De máskép vagyon az a nemes szász nemzettel, mert ugyanis a szász székek követei is megigérték 1791-ben az Irománykönyv 11-ik lapja bizonyitása szerint, hogy a királyföldi oláhokat is részeltetni fogják minden azon föld jótéteményeiből. Hivők eleinte, hogy verbum nobile erit stabile -- hogy a nemesi szó állandó lesz --, de fájdalom szerény hitünkben megcsalatkoztunk. Az 1791-beli igéretek puszta hangok, az idézett jegyzőkönyvi iktatás holt betüknek maradtak. Az igéret nemcsak hogy nem teljesittetett, sőt a

sérelmek és elnyomások nőttön nőttek s végre elszenvedhetetlenné váltak. Már a szász nemzet a maga mostohaságát nemcsak az annyira érezni nem tudó müveletlenebb néppel, hanem az iskolákat végzett s annyira müvelt, legérzékenyebb ifjainkkal, kik szülötte földünknek s a hazának hasznos szolgálatot tehetnek, s tenni óhajtanak, érezteti. Vannak több királyi és főkormányi rendeletek, jelesen 1781-ből u.sz. alatt, 1820. és 1837-ből, melyek ezen elnyomatott szegény néposztályt pártfogolni rendelik, de azokat nemcsak nem teljesitik a szászok, sőt mondhatni gyermekbáb gyanánt tekintik, a mint most közelebbről történt szászsebesi birtokos polgár Balomiri Simon kérelmei következésében kelt királyi rendeletekkel. Ezen ifju, minekutána a kir. főkormányszéknél vagy két évig szolgált s ügyvédi szigoru megvizsgáltatást a kir. táblán kiállott: a szászsebesi tanács mellett kivánt szolgálni s az iránti kérését be is adta. Előbb egyszerü tagadó választ nyert. Folyamodása következtében megnyerte a kir. főkormánytól felvétetését, de arra több nehézségeket fedezett fel a szászsebesi nemes tanács. Végre azon választ nyeri, hogy be fog vétetődni, csak kötelezze magát a már több, mint nyolcz évig hurczoltatott Balomiri, hogy soha fizetéssel járó hivatalt nem fog sürgetni..."

... "Midőn jogról vagy jótéteményről van szó -- folytatja a püspök -- akkor csak szászok lakják a királyi földet, mikor pedig közterükbeni részesedés hazatik kérdésbe, akkor sokkal számosabbak az oláhok amazoknál. Mindezeket látva, ezelőtt nyolcz hónappal emberi kötelességből mint egy ember, -- egy 1791-beli 2812. u.sz. alatt kelt rendelet által vállaimra nyomott felelősség terhéből, mint lelkipásztor, -- az egyesületi hitből meritett kötelességnél fogva mint polgár bátor voltam Móga Basil püspöktársammal a szőnyegen levő kérelemlevélben -- a királyi földön lakó több, mint kétszázezer oláh polgár elnyomatásait s nemcsak polgári, de sőt sok emberi jogoktól is a társ szász nemzet általi megfosztatásait elpanaszolván, megkérni, hogy méltóztassanak hazánk törvényei s számtalan főkormányi és udvari rendelések értelmében azokat orvosolni. A szász székek követei nemcsak nem teljesitették az 1791-beli igéretet, sőt hogy jelen kérelmünk elláttatását kijátszhassák, kérésünket feleletre kivévén, arra nemcsak nem adtak az 1791-belihez hasonló értelmü feleletet, sőt még az ellen is kikelnek, mintha nékünk még kérni se lenne szabad... A szász követ urak ellenvetései alaptalanok, embertelenek és nevetségesek... Inkább tarthatunk csendességben egy maga sorsával megelégedett, mint egy elnyomatott s minden jogaiból zsar-

nokilag megfosztott néposztályt... Bátor reményt táplálok kedvemben az iránt, hogy a KK. és RR. akkor is, midőn ezen kérelem a következendő országgyülésen napirendre kerül, a mostanihoz hasonló részvéttellel fognak iránta viseltetni, mert remélem, a homályfedte idők elmultak, most minden hazafit ugy kell néznünk, mint hazafit, egyesitni kell a különbféle érdekeket s egyesitett erővel kell munkálnunk a haza közboldogságára... A királyföldi nem szászajku, többnyire azoknál régibb lakosok törvény által biztosittassanak törvényes jogaik éldelésében, mert József császár őket jogaikba visszahelyeztette 1781-ben 897. sz. udvari rendelettel..., Ferencz császár 1792-ben 2812. sz. al. biztositja az oláhokat, hogy minden jótéteményekből, melyeket hazánk törvényei megengednek, részeltetni fogja; 1820-ban és 1837-ben ujabban megparancsolja a nemes szász nemzetnek, hogy ne bánjék az oláhokkal, mint azon föld őslakosival a vendégekhez illetlenül, hanem tekintse mindenekben az oláhokat a szászokkal egyenlőknek, valamint a közterükből, ugy a jótéteményekből egyformán részesedjenek. De a szász társnemzet -- coincolae -- nem akarja a jótéteményekből részeltetni, hanem ezek helyét terükből pótolja ki. Nincs egyéb tehát hátra, mint az, hogy törvény által állittassanak vissza s erősittessenek meg jogaik éldelésében..."

A szászok részéről Schreiber Simon szebenszéki követ azt válaszolja, hogy tisztában van azzal, hogy a KK. és RR. nem fogadják az ő szavait "oly élénk részvéttel", mint a püspökéit, de mégis tagadja, hogy "az oláhok a királyföldön, amit én szász földnek nevezek, elnyomatnak..., ha ez állana, nem szaporodnának nálunk"... "a megyémbeli oláh népség épen ugy, mint a szászok, a közteherből és közjótéteményekből részesülnek, mivel a gazdaság mezein a tehetősebb lakosok közé tartoznak..."

Világos, hogy az 1848. év előtt öt évvel a románságnak nem a magyarsággal volt baja, hanem a szászokkal, -- nem a magyart vádolták, hogy elnyomja őket, hanem a szászt s Lemény "hálás érzetét nyilvánitja az egész oláh nemzet nevében", magyarral s a székellyel szemben.

Egy darab hü és megvesztegethetetlen történelem él a püspök beszédében.

Az országgyülés az 1842. julius 4-iki üléséből felir a királyhoz a románság érdekében. "A görög nemegyesült hitüeknek megtagadtatik azon szabadság, hogy maguknak a szász gazdát nem számláló ekklézsiák is külön papot tarthassanak és templomot épithessenek. Egyesülésre kényszerittetnek s ha sikerül egyszer közülük vagy egyet arra birni, gyakran az egész falunak unitus papot adnak s nem engedik többé hatheti előok-

tatás kiállása nélkül azon vallást, melynek dogmáit oly rövid idő alatt megismerni módjuk sem lehetett, elhagyni s előbbeni vallásukra visszaállani..., ezek folytán egész faluk isteni tisztelet vigasztalása nélkül kénytelenek lenni, gyermekeik keresztelése, halottaik temetése elmulasztatik, ifjaik törvényes házasság nélkül élnek..., más vallások ünnepeinek megtartására kényszerittetnek, tulajdon ünnepeiknek pedig saját szertartásuk szerinti megülésében gátoltatnak, a mult idők történeteiből meritett számos esetekből kitetszik az is, hogy a nevezett egyház szolgái, ha a büntett helyén nem találtattak is, gyakran tartóztattak le gyanura az illető polgári tisztviselők által." Kéri tehát az országgyülés a királyt, hogy "a görög nemegyesült óhitüeket sulyosan terhelő minden sérelmeket eltávolitani, az egyesülésre kényszergetés megszüntetését kegyesen eszközölni s általában véve mindazon mentségességek élvezhetését, melyekkel más vallások sorsosai s papjai birnak, nekik is megengedni méltóztassék."

Ezt nem a románok kérték, hanem Erdély országgyülése a Hóra-lázadás után ötven évvel, az emberszeretet, a megbocsátás és jogegyenlőség nevében, a román nép javára.

Wesselényi Miklós is utat tör a fájdalmas román-

kérdés dzsungelében "Szózat"-ában vizsgálat tárgyává tette a románság lelki eltávolodásának kérdését s azt mondja: "Sem nemzetileg velünk való egyesitésükre, vagyis magyarositásukra, sem hozzánk való édesitésükre s polgári érdekeinkhez való csatolásukra semmi sem tétetett. Népiskolák és népnevelés által lehetett s kellett volna leginkább az oláh népességet magyarositani. Törvényhatóságok semmit s egyesek is oly keveset tettek ez ügyben valamit, mi, mint csepp a viztömegben, nem is számitható. Másfelől csak a nehány év előtt elhunyt egyesült oláh püspök, Bobb János, egy millió forintra rugó alapitványokat tett tiszta oláh szellemben s a magyar nyelvet egészen elmellőző és kizáró nevelő- és tanitóintézetekre. Az erdélyi -- és amennyire tudom --, a magyarországi szélbeli oláh ezrednél pedig minden iskolában a német nyelv hozatott be. Ha ez tétetett volna a magyar nyelvre nézve s a helyett, hogy most azok nagyjára már tudnak németül, magyarul tudnának, mi nagy közeledés lenne ez nemzetiségünkhöz! Igy pedig németekké nem lettek és soha nem is lesznek, de lett a szellemnek, miben neveltettek, azon következése, hogy azon gyülölséghez, mit oláh létüknél fogva irántunk táplálnak, a németek magyarok elleni gyülölsége is hozzáadatott."

Wesselényi itélete tehát az volt, hogy a románság

megnyerése érdekében semmi se történt, iskoláztatás utján nem kiséreltük meg a magyarsághoz közelebb hozni, ellenben az ő nagyjaik állandóan élesztették bennük a faji öntudatot, a román szellemet, az udvar pedig elnémetesiteni törekedett őket a román határőrezredek osztrák katonai nevelése során és egy részüket már ezzel elidegenitette a magyarságtól.

Hozzájárult a magyar nemtörődömséghez az izgatás is, Hóráék emléke, a román klérus nagyrészének dákoromán szelleme, a negyvenes években a magyar Varga Katalinnak s társainak magyarellenes izgatása, talán elsősorban Bécs állandó intrikája, mely jobban talált utat a román szivekhez, mint az erdélyi nemesség elzárkózása, azután a Hóra-korszak nyomán támadt elidegenedése s hozzájárult nem utolsó sorban a külföldről jövő céltudatos izgatás és ügynöki propaganda. Igy készült a 48-ban beérett apostasia.

A szászok nem csupán a románokkal állnak szemben, de a magyarsággal is. Mint idegen, hasonulni nem akaró elem élnek századokon át Erdélyben. Megtagadják -- Konrád Vilmos szebenszéki követ felszólalásában -- még azt is, hogy Erdély országgyülésének joga lenne belső dolgaikba befolyni: "... teljességgel nincs joguk -- mondja 1842--ben a 129-ik ülésen -- a tekintetes KK. és RR.-nek a szász nemzet belső dolgai el-

rendezésébe befolyni, kivéve az oly eseteket, amikor maga a szász nemzet kikéri a tekintetes KK. és RR.-nek befolyásukat." Ellenvéleményt adnak a 130. ülésen a nemzeti muzeum, a nemzeti szinház s országos tanácskozási terem tárgyában s még a felküldendő törvénycikk megerősitéséhez szükséges nemzeti pecsét megadását is megtagadják. A 143-ik ülésen, 1843. február 3-ikán az országgyülés a királyi tábla jelentését tárgyalja, amely szerint a szászok nem engedik ügyvédi gyakorlatot folytatni "a hazai minden törvényekből s jelesen a szászok statutaiból is szoros vizsgálatot kiállott, rendes bizonyitványnyal ellátott királyi táblai irnokokat, jóllehet ügyvédségre minden erdélyi törvényhatóságokban az App. Const. IV. r. 19. tit. 2. art. által béveendőknek határoztatnak is" s még külön helyi vizsgát is követelnek tőlük "az ottan divatozó törvényes gyakorlatból" egy 1796. évi törvénybe ütköző udvari rendelet alapján. A 140-ik ülésen Horváth Ferenc közügyigazgató érvelésével szemben, hogy a szászok lakta királyi föld, fundus regius, nem szász föld, nem fundus saxorum s nem tulajdona a szász nemzetnek, hanem a királyi fiskus a tulajdonos, -- a szászok kifejtik Schreiber Simon szebenszéki követ utján, hogy "a szász nemzet a földet mindazon szabadságokkal birja, amelyek a tulajdonosi jogot bizonyit-

ják, a szász nemzet birtoka tiszta és az arróli rendelkezési jog tökéletes szabadságon alapul". A szászok -- betühöz tapadó -- álláspontja az, hogy II. András királyi adománylevelében a szászok lakta földet "terra ipsorum" néven emliti s Báthory István 1583-ban ezt a földet "saxonum nostrorum terras"-nak nevezi. Igy állam akarnak lenni az államban, akiknek a törvényhozás sem parancsol...

A Siebehbürger Wochenblatt irja az 1842. évi 60. számában: "A szász követek a terem egyik szögletében ülnek, a mellettüki szögletet a városi követek birják, egy harmadik szögletben a királyi hivatalosok ülnek, a negyedik a megyék követeié. Csak a székelyeknek nem jutott szöglet, ők az ajtóval szemben itt is ki vagynak téve az élesb légvonalnak, mint mindenütt az erdélyi nemzetek életében... Legkivánatosabb lenne, hogy a szász követ urak ne csupán a szász nemzet, hanem az egész hon közös követeinek tekintenék magukat... Belőlünk csak közös egyetértéssel lehet valami... Nekünk erdélyi nemzeteknek, ha eszünk van, Erdélyben kezdődik a világ. Történetünk itt jő napfényre a nemzetek sorsforgatta kaoszhomályából. Itt kell élnünk... A balsors csapásait őseink itt állották ki együtt. Nekünk és maradékainknak csak ez a hely adhat nyugalmat, ha egyetértünk."

Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA